

VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS VEIKLOS 2022 ATASKAITA

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS 2022 METŲ VEIKLOS
A T A S K A I T A
2023 m. kovo 31 d. Nr. 4-2
Vilnius**

„Vaiko teisės yra žmogaus teisės. Kiekvienas vaikas Europoje ir visame pasaulyje turėtų turėti vienodas teises ir galimybes gyventi nepatirdamas jokios diskriminacijos, be konfliktų ar bauginimų.

Tai socialinis, moralinis ir žmogiškasis imperatyvas, nuo kurio priklauso vaikai <...> ir platesnė bendruomenė. Šis imperatyvas yra susijęs su vaikų galimybių išnaudoti visą savo potencialą ir atlikti pagrindinį vaidmenį visuomenėje užtikrinimu <...>.“

ES vaiko teisių strategija

Praėjus keleriems metams po įvykdytos vaiko teisių apsaugos institucijų pertvarkos, vykstant deinstitucionalizacijos procesui, įsiliejus naujai įkurtoms atvejo vadybos, globos centrų, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus pareigybėms, galime stebėti tam tikrus teigiamus pokyčius, tačiau natūralu, kad pasitaiko klaidų, pastebima ir ydingai besiformuojanti praktika. Vykdamas reformas labai svarbu ne tik pasiekti užsibrėžtus rodiklius, bet ir šiuose procesuose matyti vaiką. Kita vertus, vaiko teisių apsaugos srityje atsiranda vis naujų netikėtų iššūkių: 2020 metais – dėl COVID-19 taikyti judėjimo, kontaktinio ugdymo, užimtumo ribojimai, 2021 metais – dėl migracijos krizės nelydimų nepilnamečių ir užsieniečių migrantų vaikų teisių užtikrinimo iššūkiai, 2022 metais – dėl karo Ukrainoje atvykusių vaikų, įskaitant ir perkeltų globos įstaigų, teisių užtikrinimas švietimo, sveikatos, socialinėje ir kitose srityse.

Pažymėtina, kad vaiko teisių užtikrinimo kokybė dažnu atveju priklauso ne tik nuo teisės normų, bet ir nuo jų įgyvendinimo kokybės bei sėkmės. Pastebima, kad dažnai kompleksinės problemos sprendžiamos labai fragmentuotai, orientuojamasi ne į vaiką ir jo poreikius, o į jau egzistuojantį, nusistovėjusį paslaugų sektorių. Savivaldybės nenoriai ar nepatikliai įsileidžia nevyriausybinių organizacijų siūlomas paslaugas, nėra pajėgios sukurti vaiko ir jo šeimos poreikius atliepiančias paslaugas.

Keičiantis Lietuvos demografinėi situacijai: vienur mažėjant vaikų skaičiui, kitur, priešingai, reikšmingai augant vaikų skaičiui, būtina pertvarkyti mokyklų tinklą nebloginant sąlygų vaikams, ieškant racionalių sprendimų, išklasant mokyklų bendruomenes. Didžiuosiuose miestuose stebimas didelis poreikis naujų mokyklų, vaikų darželių įsteigimui. Savivaldybių noras didinti leistiną maksimalų vaikų skaičių klasėje neatitinka geriausių vaiko interesų, nes dėl gausaus vaikų skaičiaus klasėje didėja triukšmo lygis, prastėja vaikų sveikata, mažėja pedagogų skiriamas dėmesys, kai tuo tarpu dažnoje klasėje mokosi specialiujų ugdymosi poreikių turintys vaikai, kuriems reikalingas papildomas dėmesys ir pagalba.

Daug iššūkių kyla sprendžiant vaikų, ypač paauglių, elgesio problemas. Neretai susiduriama su netinkamu, stigmatizuojančiu požiūriu į juos, fragmentišku ir skurdžiu paslaugų bei pagalbos sektoriumi, nuoseklus ir aiškus kasdienio tiesioginio darbo trūkumu.

Šioje atskaitoje pristatoma Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ir vaiko teisių užtikrinimo padėties analizė bei teikiami siūlymai valstybės ir savivaldybių institucijoms, kurių įgyvendinimas teigiamai įtakotų vaiko teisių užtikrinimą įvairiose jo gyvenimo srityse.

Edita Žiobienė
Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

TURINYS

I. STATISTIKA	6
II. BENDRA TĖVŲ IR VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖ	11
2.1. VAIKUI SAUGIOS APLINKOS UŽTIKRINIMO PRAKTIKA	11
2.2. VAIKO TEISĖS Į TINKAMĄ ATSTOVAVIMĄ PAŽEIDIMAS	18
2.3. VAIKO TEISĖS BŪTI IŠKLAUSYTAM ĮGYVENDINIMO MOMENTAI	20
2.4. ATVEJO VADYBOS TRŪKUMAI	22
2.5. VAIKO IR JO ŠEIMOS DISKRIMINACIJA ŠEIMOS PADĖTIES PAGRINDU	25
2.6. TEISINIO REGLAMENTAVIMO INICIATYVŲ IR PRAKTIKOS VERTINIMAS	26
III. VAIKO GLOBOS ASPEKTAI	30
3.1. TERITORINIŲ VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SKYRIŲ SPRENDIMAI DĖL VAIKO PRIEŽIŪROS.....	30
3.2. GLOBOJAMO VAIKO TEISĖS BENDRAUTI SU TĖVAIS UŽTIKRINIMAS	32
3.3. PASLAUGOS IR PAGALBA GLOBĖJAMS	33
3.4. VAIKO LAIKINOSIOS GLOBOS TĘSIMO ASPEKTAI	34
3.5. NUOMONIŲ IŠSISKYRIMAS SPRENDŽIANT DĖL VAIKO GRAŽINIMO	36
3.6. BENDRUOMENĖS POŽIŪRIS Į GLOBOJAMUS VAIKUS.....	37
3.7. GLOBOTINIŲ IŠMOKŲ ADMINISTRAVIMO KLAUSIMAI	39
3.8. DEINSTITUCIONALIZACIJOS PROCESO STEBĖSENA.....	40
3.9. TEISINIO REGLAMENTAVIMO POKYČIAI DĖL VAIKŲ, NETEKUSIŲ TĖVŲ GLOBOS.....	41
IV. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCINIAI ASPEKTAI	45
4.1. TYRIMŲ DĖL VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBOS NEVEIKIMO IR (AR) NETINKAMO TARNYBINIŲ PAREIGŲ ATLIKIMO ATVEJŲ APŽVALGA	45
4.2. DISKUSIJA DĖL PAAUGLIŲ SAVARANKIŠKUMO	52
4.3. PASIŪLYMŲ DĖL TEISINIO REGLAMENTAVIMO TOBULINIMO VERTINIMAS.....	52
4.4. DALYVAVIMAS TARŽINYBINĖS VAIKO GEROVĖS TARYBOS VEIKLOJE.....	57
4.5. ŠEIMOS POLITIKOS KOMISIJOS VEIKLA	60
V. VAIKAS ŠVIETIMO SISTEMOJE	61
5.1. TAUTINIŲ MAŽUMŲ MOKYKLŲ TINKLO PERTVARKA.....	61
5.2. ĮTRAUKTIES Į UGDYMĄ ASPEKTAI	66
5.3. VAIKŲ, TURINČIŲ IŠSKIRTINIŲ GEBĖJIMŲ, PRIĖMIMAS Į MOKYKLAS	69
5.4. VAIKŲ PRIĖMIMAS Į VILNIAUS UGDYMO ĮSTAIGAS	70
5.5. REAGAVIMAS Į SMURTĄ UGDYMO ĮSTAIGOJE	77
5.6. KITI VAIKO TEISĖS Į ŠVIETIMĄ ĮGYVENDINIMO MOMENTAI	79
VI. VAIKO TEISĖ Į SVEIKATĄ.....	85
6.1. SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGŲ UŽTIKRINIMO PROBLEMOS SPECIALIAJAME UGDYMO CENTRE.....	86

6.2. VAIKŲ RŪKYMO PROBLEMA.....	87
6.3. VAIKŲ SAUGUMO PRAMOGŲ CENTRE UŽTIKRINIMO ASPEKTAI.....	89
6.4. NEMOKAMO MAITINIMO ORGANIZAVIMAS UGDYMO ĮSTAIGOSE	90
VII. VAIKAS SUSIDŪRĘS SU TEISINGUMO SISTEMA	91
7.1. NUKENTĖJUSIO VAIKO TEISIŲ IR INTERESŲ ATSTOVAVIMO ASPEKTAI	92
7.2. VAIKO INTERESŲ UŽTIKRINIMAS PLANUOJANT VAIKO APKLAUSĄ	93
7.3. INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BAUDŽIAMOJO PROCESO METU	94
7.4. VAIKO MINIMALI IR VIDUTINĖ PRIEŽIŪRA	95
7.5. BĖGANTYS VAIKAI.....	99
VIII. VAIKAS MIGRACIJOS PROCESU	101
8.1. TYRIMAS DĖL VAIKŲ, NEĮLEISTŲ Į LIETUVOS RESPUBLIKOS TERITORIJĄ.....	101
8.2. UŽSIENIEČIŲ MIGRANTŲ VAIKŲ GIMIMO REGISTRAVIMAS	105
8.3. UŽSIENIEČIAMS GIMUSIŲ NAUJAGIMIŲ JUDĖJIMO TEISĖS KLAUSIMAI	107
8.4. LAIKINUS LEIDIMUS GYVENTI LIETUVOJE TURINČIŲ UŽSIENIEČIŲ VAIKŲ SU NEGALIA SOCIALINĖS GARANTIJOS	108
8.5. PRIEGLOSČIO PRAŠYTOJŲ VAIKŲ TEISĖS Į PROFESINĮ MOKYMĄ REALIZAVIMAS	109
8.6. KITI VAIKŲ TEISIŲ UŽTIKRINIMO MIGRACIJOS PROCESU KLAUSIMAI	110
IX. NUO KARO UKRAINOJE BĖGANČIŲ VAIKŲ SITUACIJA	113
9.1. UKRAINIEČIŲ VAIKŲ PABĖGĖLIŲ PRIĖMIMAS LIETUVOJE	113
9.2. UKRAINIEČIŲ VAIKŲ MOKYMAS LIETUVIŲ KALBOS.....	117

Ataskaitoje vartojamos santrumpos, nuorodos:

Kontrolierius(-ė)	Vaiko teisių apsaugos kontrolierius(-ė)
Įstaiga	Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga
Tarnyba	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
Tarnybos teritoriniai skyriai, Teritoriniai skyriai	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniai skyriai
Tėvai	tėvai (tėvas, motina) ar kitas vaiko atstovas pagal įstatymą
Globa	globa, rūpyba
Globėjas	vaiko globėjas, rūpintojas
Globotinis	globotinis, rūpintinis
VTAPI	Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas
Vaiko teisių konvencija, Konvencija	Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija
JT Vaiko teisių komitetas	Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas

Ataskaitoje nurodomi:

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai yra publikuoti leidinyje „Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai“, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Vilnius, 2018.

Elektroninis leidinys paskelbtas įstaigos interneto svetainėje:

http://vtaki.lt/uploads/structure/docs/485_a5eebb22a7f392edf2d7634481bb46b5.pdf.

Komentarai paskelbti JT Vaiko teisių komiteto interneto svetainėje:

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitos paskelbtos įstaigos interneto svetainėje:

<http://vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritys/veiklos-ataskaitos>.

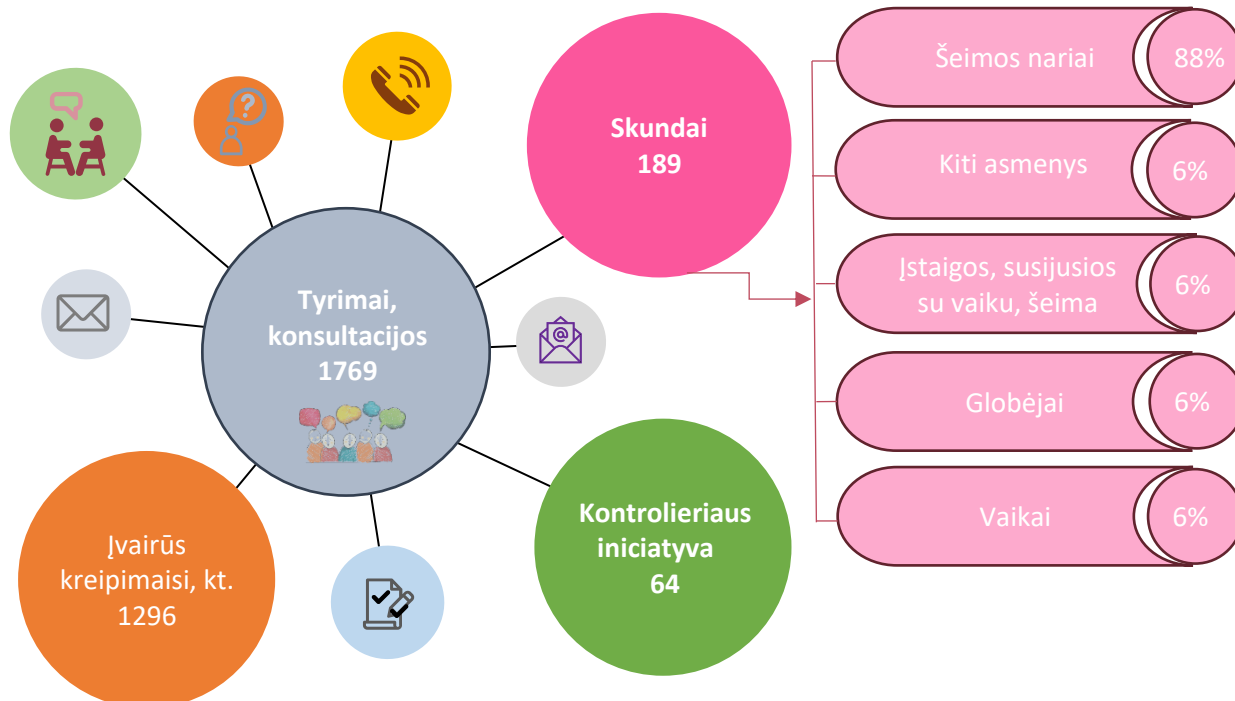
Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF, 2002.

Prieiga internete:

<https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/vaiko-teisiu-apsauga/konvencijos>.

I. STATISTIKA

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius tiria skundus bei atlieka tyrimus savo iniciatyva dėl asmenų veiksmų ar neveikimo, dėl kurių (manoma, kad) pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje, taip pat atlieka tyrimus dėl vaiko teisių tam tikroje srityje užtikrinimo ir kt.

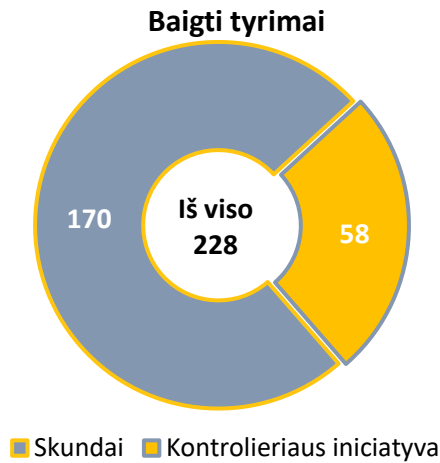
Ataskaitiniais metais buvo gauti 6 anoniminiai skundai. Pateiktų anoniminių skundų skaičiumi išsiskyrė Kupiškio rajono savivaldybė.

Nagrinėjant anoniminius skundus atskleisti piktnaudžiavimo teise pateikti anoniminių skundų atvejai, kai, tikėtina, buvo siekiama diskredituoti su vaikais ir šeima dirbančius specialistus, sumenkinti jų profesinę kvalifikaciją, taip pat nepagrįstai sukelti bendruomenės nepasitikėjimą jais, sugriauti vaikų – tėvų – mokytojo tarpusavio bendradarbiavimą, kuris, ugdant vaikus, yra vienas svarbiausių aspektų, sietinų su visapusiška vaiko gerove ugdymo įstaigoje, iššaukti asmenų pasipriešinimą pagalbą ir paslaugas teikiančių specialistų, siekiančių, kad šeima galėtų tinkamai funkcionuoti ir užtikrinti šeimoje augančio vaiko teises ir teisėtus interesus, atžvilgiu.

Ypatingas Kontrolierės dėmesys yra skiriamas vaikų kreipimamsi. Vaikai bet koku jiems priimtinu būdu gali savarankiškai kreiptis į vaiko teisių apsaugos kontrolierių – skambinti, rašyti elektroninį ar įprastą laišką, atvykti į įstaigą. Vaikų skundams nėra taikomi reikalavimai, įtvirtinti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 18 straipsnyje. Įstaigoje veikia vaikams skirta nemokama telefono linija 8 800 01230. Tokiu būdu siekiama padidinti galimybę vaikams susisiekti su vaiko teisių apsaugos kontrolieriumi.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko vardu pateikto prašymo pagrindu buvo pradėtas tyrimas vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva dėl galimai pažeidžiamų vaiko teisių ir teisėtų interesų. Tačiau tyrimo metu paaiškėjo, kad vaiko asmens duomenimis, teikiant prašymą (skundą), galimai

pasinaudojo tretieji asmenys (elektroninis pašto adresas, paskyra nepriklauso vaikui, jis nėra jos kūrėjas, nieko apie ją bei kreipimąsi nežino). Kontrolierė kreipėsi į teisėsaugos instituciją su prašymu atlikti ikiteisminį tyrimą ir išaiškinti asmenį, kuris galimai neteisėtai naudojasi vaiko asmens duomenimis, pažeisdamas vaiko teisėtus interesus. Teisėsaugos institucijos nutarimu vaikas buvo pripažintas nukentėjusiuoju. Ikiteisminis tyrimas dar nėra baigtas.

Lyginant su 2021 metais nežymiai sumažėjo baigtų tyrimų (ištirtų skundų) skaičius (2022 metais baigti 228 tyrimai, 2021 metais baigti 237 tyrimai). Šio rodiklio sumažėjimą lėmė atliktų tyrimų kompleksškumas ir (ar) apimtys (pavyzdžiui, dėl vaikų karo pabėgėlių iš Ukrainos priėmimo Lietuvoje situacijos, dėl užsieniečių, neteisėtai kirtusių Lietuvos sieną, prieglobsčio prašytojų bei gyvenančių Lietuvoje vaikų teisių užtikrinimo, kt.), taip pat išaugusios kitų veiklų, kurios atliekamos naudojant tuos pačius žmogiškuosius resursus, apimtys.

2022 metais Įstaigos atstovai dalyvavo 9 darbo grupių veikloje, 108 susitikimuose (posėdžiuose), pateiktos pastabos ir pasiūlymai 57 teisės aktų projektams.

Taip pat, bendradarbiaujant su partneriais, buvo organizuoti renginiai skirti vaikams ar vaiko teisių apsaugos klausimais.

Vienas iš renginių – tarptautinė konferencija „Tarptautiniai įsipareigojimai vaikams – realijos ir laukiami pokyčiai Lietuvoje“. Konferencija buvo skirta aptarti vaiko teisių apsaugos aktualijas tarptautiniame lygmenyje, Lietuvos prisiimtų įsipareigojimų vaikams įgyvendinimą, laukiamus pokyčius, tarp jų susijusius su Vaiko teisių konvencijos fakultatyvaus protokolo dėl pranešimų procedūros, kuris sudaro galimybę vaikams (juos atstovaujantiems asmenims) kreiptis JT Vaiko teisių komitetą dėl vaiko teisių pažeidimo, ratifikavimu.

Tradiciskai, minint tarptautinę žmogaus teisių dieną organizuojamo Nacionalinio žmogaus teisių forumo metu, Įstaiga iniciavo diskusiją „Pilietinis aktyvumas – norai ir galimybės: paauglių savarankiški sprendimai, dalyvavimas visuomeninėje ir politinėje veikloje“. Diskusijoje buvo aptarti vaikų ir jaunimo įtraukimo į socialinį dialogą ir sprendimų priėmimą, valstybės gyvenimą ir visuomeninius procesus klausimai.

Taip pat buvo organizuoti du ilgas tradicijas turintys renginiai: „Angelių vaikai – su meile Jums“ ir vaikų kartingų turnyras. Pirmasis – šventė-mugė, kurią Įstaiga organizuoja kartu su Vilniaus mokytojų namais. Jos metu vaikai iš visos Lietuvos, kurie mokosi specialiosiose mokyklose ir ugdymo centruose, susirenka Vilniaus mokytojų namų kiemelyje, kur prekiauja savo pagamintais darbais, jiems organizuojama šventinė programa, žaidimai ir kitos veiklos. Šį kartą vaikai taip pat dalyvavo piešinių konkurse. Kartingų turnyras yra skirtas Tarptautinei vaikų gynimo dienai. 2022 metais į renginį buvo pakviesti ir vaikai, atvykę į Lietuvą iš Ukrainos bei kitų šalių (gyvenantys Ruklos pabėgėlių priėmimo centre).

Įstaiga prisidėjo prie kito, Tarptautinei vaikų gynimo dienai paminėti skirto renginio – Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto organizuojamos konferencijos „Lietuvos vaikų balsas“, kurios tikslas – suteikti vaikams galimybę kūrybinėmis ir meninėmis

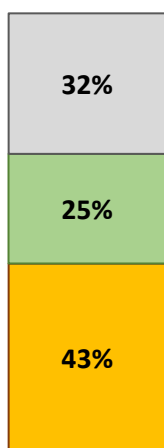
priemonėmis išsakyti savo nuomonę jiems rūpimais klausimais, atkreipti suaugusiųjų, ypač politikų, dėmesį į vaikų balsą, kuris ne visada girdimas ir išklausomas.

2022 metais buvo nagrinėti 390 galimi vaiko teisių pažeidimai. Pradėtų tyrimų ir galimų pažeidimų skaičius nesutampa, kadangi neretai skunduose nurodomi keli pažeidimai ar vaiko teisių pažeidimus sąlygojantys veiksmai (neveikimas). Atlikus tyrimus buvo nustatytas 191 vaiko teisių pažeidimas. Baigtų tyrimų ir nustatytų pažeidimų skaičius nesutampa, kadangi dalis nurodytų galimų vaiko teisių pažeidimų, atlikus tyrimą, nepasitvirtina.

PRADĖTI TYRIMAI	PAŽEIDIMAI	BAIGTI TYRIMAI
29,5%	Tarnybos (Teritorinio skyriaus) vaiko teisių pažeidimas	20,9%
10,8%	Teisės į apsaugą nuo smurto pažeidimas	7,8%
8,2%	Teisės į mokslą pažeidimas	12%
6,6%	Teisės bendrauti su tėvais, artimais giminaičiais pažeidimas	6,3%
6,4%	Teisės į deramas gyvenimo sąlygas, priežiūrą pažeidimas	2%
4,6%	Netinkamas vaiko globos organizavimas	4,7%
4,6%	Vaiko paėmimas iš šeimos	1,6%
3%	Teisės į socialinę paramą, paslaugas pažeidimas	3,1%
3%	Vaiko interesų netinkamas atstovavimas teisiniame procese	7,8%
1%	Teisėsaugos pareigūnų vaiko teisių pažeidimas	4,7%
	Tarpinstitucinis (ne)bendradarbiavimas	6,3%
22,3%	Kita	22,8%

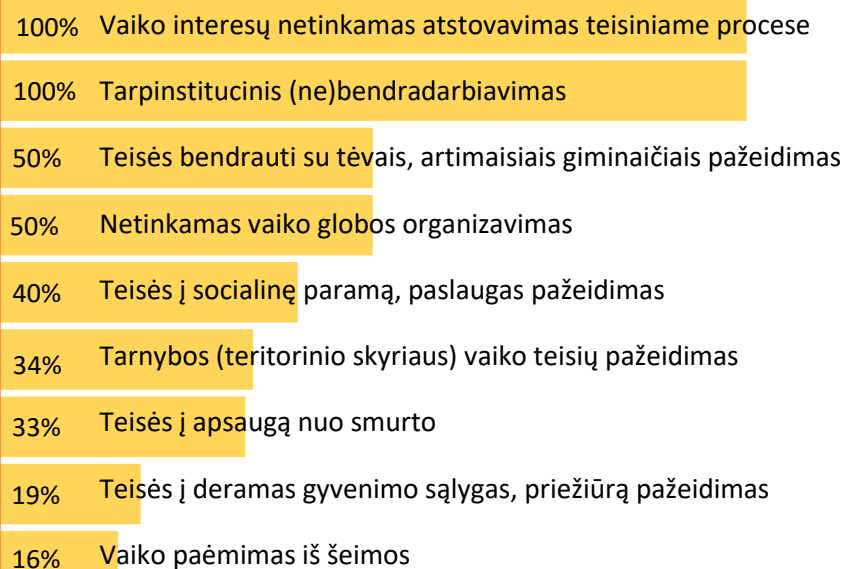
Lyginant su ankstesniais ataskaitiniais metais, nežymiai keičiasi tyrimų pagrįstumo tendencijos – 12 proc. sumažėjo nepasitvirtinusių galimų vaiko teisių pažeidimų, dėl kurių buvo pradėti tyrimai (nepagrįstų skundų) skaičius. Šis rodiklis leidžia daryti prielaidą, jog pareiškėjai yra labiau informuoti apie vaiko teisių turinį, jų gynimo būdus.

Tyrimų pagrįstumas

- Nepagrįsti
- Iš dalies
- Pagrįsti

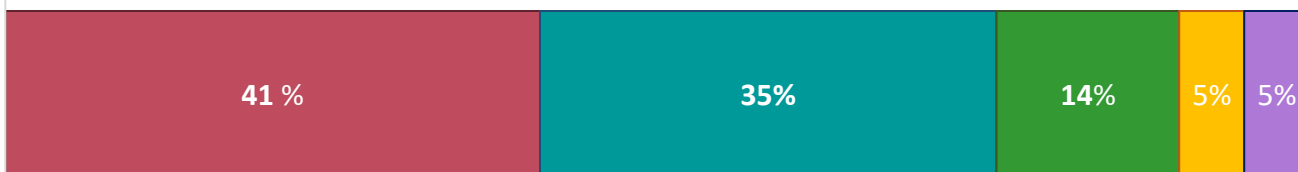
Tyrimų pagrįstumas pagal vaiko teisių pažeidimų pobūdį

Atlikusi tyrimus vaiko teisių apsaugos kontrolierė priėmė 479 sprendimus. Sprendimų ir atliktų tyrimų aritmetinė išraiška nesutampa, nes atlikus tyrimą neretai priimami keli sprendimai. Nors vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio, įvykdyti 90 proc. sprendimų.

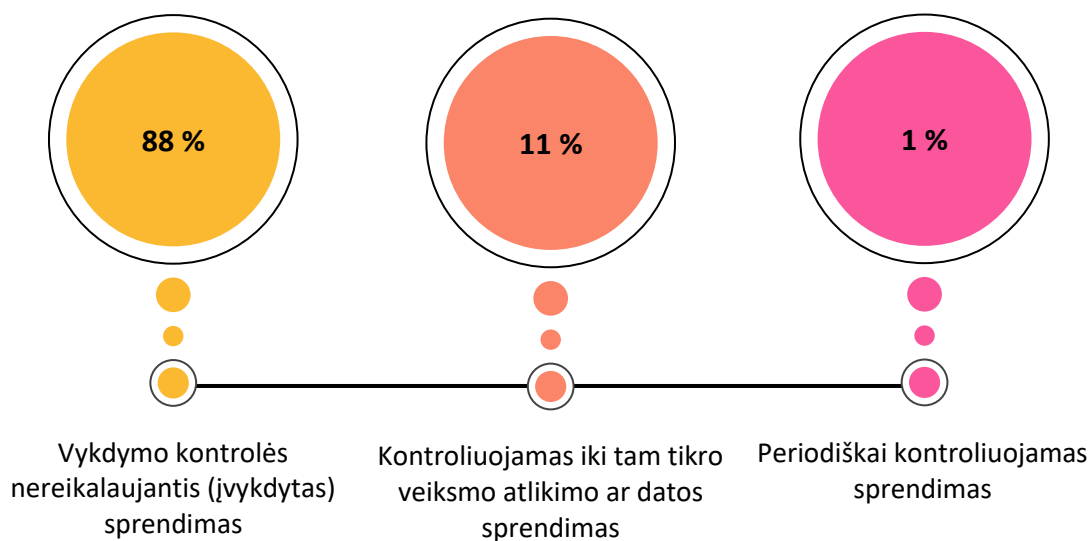
☐	Atkreipti asmenų dėmesį į vaikų teisių pažeidimus ir siūlyti imtis priemonių, jiems pašalinti	143
☐	Įspėti asmenis, pažeidusius vaiko teises ar jo teisėtus interesus ir siūlyti pašalinti veiklos trūkumus ar teisės aktų pažeidimus	5
☐	Siūlyti taikyti (inicijuoti) drausminę (tarnybinę), administracinę, civilinę ar baudžiamąją atsakomybę	3
☐	Siūlyti pakeisti teisės aktams prieštaraujančius sprendimus	2
☐	Kontrolieriaus iniciatyva pradėtą tyrimą baigti nepasitvirtinus pažeidimams	15
☐	Skundo tyrimą arba vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyvą pradėtą tyrimą nutraukti	114
☐	Skundą pripažinti nepagrįstu	48
☐	Rekomendacijos ir pavedimai	149

Tyrimų nutraukimo priežastys

- Tyrimo metu išnyko aplinkybės dėl kurių buvo atliekamas tyrimas
- Tarpininkaujant kontrolieriui problemos išspręstos gera valia
- Nutraukta vaiko teises pažeidžianti veikla
- Trūko objektyvių duomenų apie padarytą pažeidimą
- Paaikškėjo įstatyme nustatyti skundo nenagrinėjimo pagrindai

Sprendimų vykdymo kontrolė

II. BENDRA TĖVŲ IR VALSTYBĖS ATSAKOMYBĖ

„Pirmiausia tėvai atsakingi už vaiko interesų užtikrinimą, tai jų „svarbiausias rūpestis“, tačiau ši atsakomybė kyla iš vaiko teisių, numatytų Vaiko teisių konvencijoje, ir gali būti padalinta <...>. Valstybė turi imtis atitinkamų priemonių ir padėti tėvams atlikti savo pareigas. Jeigu tėvai negali, valstybė turi imtis priemonių, užtikrinančių, kad būtų įgyvendinamos vaiko teisės ir tenkinami jo poreikiai.“¹

2.1. VAIKUI SAUGIOS APLINKOS UŽTIKRINIMO PRAKTIKA

VTAPĮ 36 straipsnyje įtvirtintos pagrindinės nuostatos dėl Tarnybos ar jos teritorinio skyriaus reagavimo į pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą.

Siekiant išsiaiškinti, ar formuojama praktika neturi vaiko teisių ir interesų pažeidimo požymių, įstaigoje buvo atliktas tyrimas.

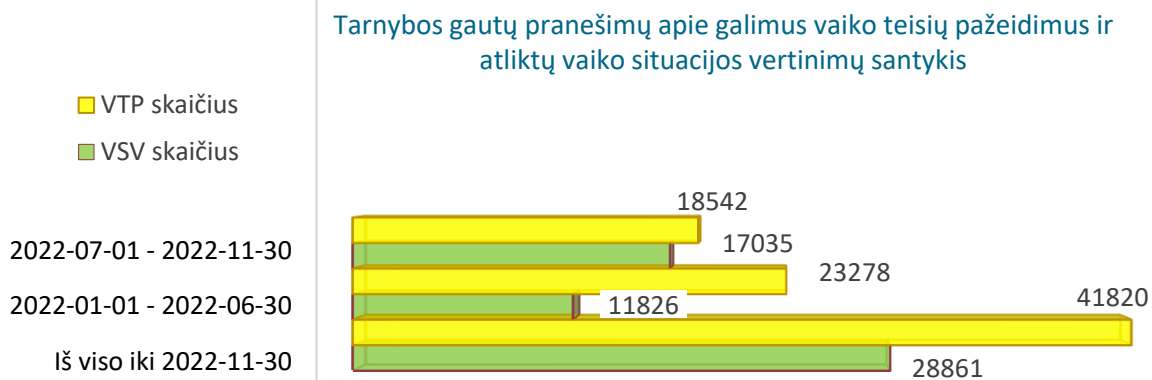
Tyrimo metu nebuvo viešos prieigos prie Socialinių paslaugų informacinės sistemos (SPIS) statistinių duomenų bazės (SPIS vitrinų), todėl šiame tyrime buvo naudoti statistiniai duomenys ir paaiškinimai, kuriuos pateikė Tarnyba. Taip pat tyrimo metu buvo naudoti Kontrolierės 2022 metais atliktų tyrimų duomenys.

Vaikui nesaugi aplinka – vaiko gyvenamoji ar kita aplinka, kurioje kyla pavojus vaiko gyvybei, sveikatai ar normaliai raidai dėl nepriežiūros, smurto ar kitų socialinės rizikos veiksnių.

Pranešimai apie vaiko teisių pažeidimus ir vaiko situacijos vertinimas

Tarnybos pateiktais duomenimis, nuo 2022-01-01 iki 2022-11-30 buvo gautas 41 820 pranešimų dėl galimų vaiko teisių pažeidimų (VTP) dėl 27 519 vaikų² bei atlikti 28 861 vaiko situacijos vertinimai (VSV).

Atliktų vaiko situacijos vertinimų skaičius nesutampa su galimų vaiko teisių pažeidimų atvejų skaičiumi, kadangi, Tarnybos teigimu, remiantis Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo (toliau – VSV tvarkos aprašas) redakcija, galiojusia iki 2022-06-30, buvo galimybė užbaigti pranešimo apie galimą vaiko teisių pažeidimą nagrinėjimą nevertinant vaiko situacijos, jei nėra (nepakanka) duomenų, patvirtinančių, kad nebuvo užtikrintos vaiko teisės ir geriausi interesai.

¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos vadovas.

² Tarnyba paaiškino, kad aritmetinis skaičiavimas negalimas dėl pakartotinio vaiko teisių pažeidimo (VTP) skirtingu laikotarpiu.

Tarnybos pateikti duomenys parodė, kad iki 2022-06-30 vaiko situacijos vertinimas buvo atliekamas tik dėl 50,8 proc. gautų pranešimų apie galimą vaiko teisių pažeidimą. Tokias tendencijas rodo ir Kontrolierės 2022 metais atlikti tyrimai³.

Pažymėtina, kad Kontrolierė ne kartą teikė neigiamą vertinimą⁴ dėl formuojamos VTAPĮ nuostatų neatitinkančios praktikos kai Tarnyba, gavusi pranešimą apie (galimai) pažeistas vaiko teises, vertina „gautos informacijos apie vaiką ir joje nurodytų aplinkybių visumą, su tikslu nustatyti, ar gauta informacija yra pranešimas“ ir nenustatius, kad gautoje informacijoje, Tarnybos specialistų subjektyviu vertinimu, yra duomenų, „sudarantių pagrindą vertinti informaciją kaip vaiko teisių pažeidimą“, informacija nepriskiriama pranešimui ir nenagrinėjama VTAPĮ 36 straipsnio nustatyta tvarka, vaiko situacijos vertinimas neatliekamas.

Kontrolierės vertinimu, VTAPĮ nustato aiškią ir nedviprasmišką pranešimų nagrinėjimo procedūrą, o VSV tvarkos aprašo⁵ nuostatos dalyje, kad vaiko situacijos vertinimas atliekamas nustačius vaiko teisių pažeidimus (iki 2022-07-01 galiojusios redakcijos 7.3 punktas) prieštaravo VTAPĮ 36 straipsnio nuostatoms. Todėl ir 2020 metų, ir 2021 metų Kontrolierės veiklos metinėse ataskaitose buvo raginama keisti praktiką bei patikslinti VSV tvarkos aprašą, užtikrinant jo nuostatų atitikimą VTAPĮ normoms.

Analizuojant pranešimų dėl vaiko teisių pažeidimų ir atliktų vaiko situacijos vertinimų statistinius duomenis matyti, kad įsigaliojus naujos redakcijos VSV tvarkos aprašui (nuo 2022-07-01) iš esmės nekito gaunamų pranešimų apie vaiko teisių pažeidimus skaičius, tačiau išaugo atliktų vaiko situacijos vertinimų skaičius – gautų pranešimų ir jų nagrinėjimo metu atliktų vaiko situacijos vertinimų santykis pasiekė 92 proc. Manytina, kad suderinus VSV tvarkos aprašo nuostatas su VTAPĮ 36 straipsnio nuostatomis, buvo pašalintos prielaidos priskirti informaciją pranešimų kategorijai remiantis subjektyviu Tarnybos darbuotojo vertinimu, taip pat nuspręsti, ar yra vaiko teisių pažeidimas neatlikus vaiko situacijos vertinimo.

Įstaigoje atliekami tyrimai rodo⁶, kad ne visais atvejais reaguojama į pranešimus apie vaiko teisių pažeidimus teisės aktuose nustatyta tvarka ir terminais, net ir tais atvejais, kai gaunami pranešimai dėl galimo smurto prieš vaiką. Pavyzdžiui, vieno tyrimo metu buvo nustatyta, kad Tarnybos teritorinis skyrius netinkamai (neoperatyviai, nesilaikydamas teisės aktų nustatytų terminų išsiaiškinti pranešime nurodytas aplinkybes) reagavo į daugumą pranešimų apie galimus mažamečio vaiko teisių pažeidimus, pažeidė reagavimo terminus dėl gautų pranešimų.

Taip pat nustatyti atvejai⁷, kai vaiko situacijos vertinimas atliktas neišsamiai, nurodyti rizikos veiksniai bei juos pagrindžiantys faktai yra prieštaringi, jų aplinkybės neišsiaiškintos, dalis iš jų paremti konfliktuojančių tarpusavyje vaiko tėvų subjektyvia nuomone, nenurodyti apsaugos veiksniai. Nustatytas vaiko apsaugos poreikis bei priimtas sprendimas paimti vaiką iš šeimos ir taikyti jam laikinąją prižiūrą, nesant pakankamai duomenų, jog šeimoje kilo pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei arba pavojus, galintis sukelti reikšmingą žalą vaiko sveikatai.

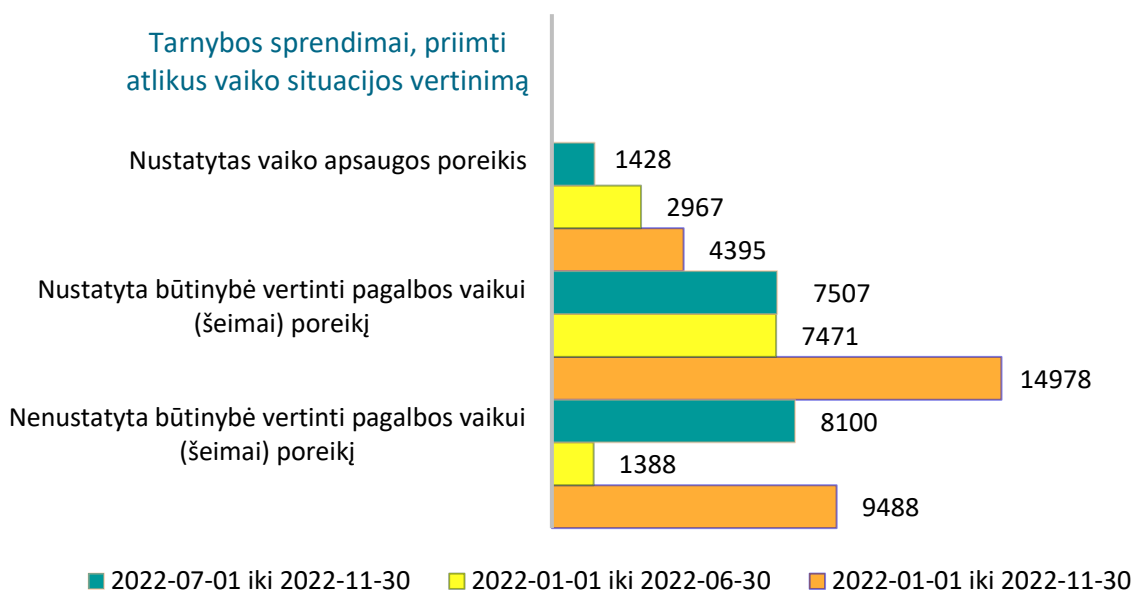
³ Gavę pranešimus apie galimus VTP Tarnybos specialistai, pabendravę su vaiku ir jo tėvais, nenustatė VTP, nevertino vaiko situacijos ir nusprendė užbaigti pranešimo nagrinėjimą; Kontrolierės 2022-09-05 pažyma Nr. (6.1.-2022-68)PR- 95.

⁴ Kontrolierė tokią formuojamą Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo nuostatų įgyvendinimo praktiką nustatė dar 2020 metais ir įvertino ją kaip neatitinkančią VTAPĮ 36 straipsnio 1 dalies nuostatų.

⁵ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. A1-803 „Dėl vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (iki 2022-06-30 galiojusi redakcija).

⁶ Kontrolierės pažymos: 2022-10-28 Nr. (6.1.-2022-111,112,116,123,133)PR-121; 2022-09-05 Nr. (6.1.-2022-68)PR- 95; 2022-10-07 Nr. (6.1.-2022-88)PR-107; 2022-11-17 Nr. (6.1.-2022-107/128)PR-130; 2022-05-12 Nr. (6.1.-2022-12)PR-38.

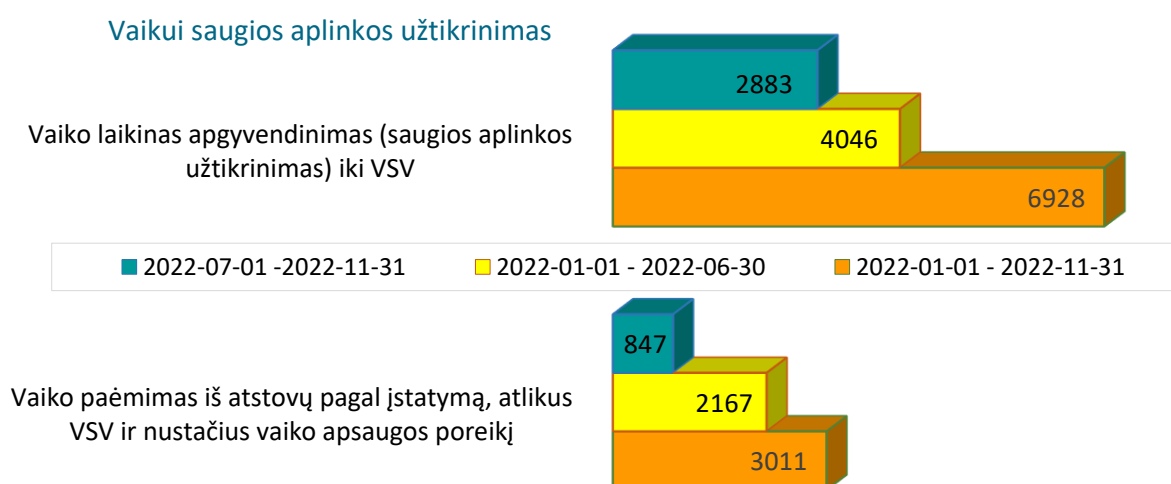
⁷ Kontrolierės 2022-10-19 pažyma Nr. (6.1.-2022-90)PR-118.

Iš pateiktų statistinių duomenų matyti, kad po naujos VSV tvarkos aprašo redakcijos įsigaliojimo 2022-07-01 ir padidėjus atliktų vaiko situacijos vertinimo (VSV) atvejų skaičiui, iš esmės nepakito nustatytų būtinybės vertinti pagalbos vaikui (šeimai) poreikį atvejų skaičius ir santykis su atliktų VSV skaičiumi. Ženklesnis pokytis – nustatytų vaiko apsaugos poreikio srityje ir manytina, kad šis pokytis (mažėjimas 1539 atvejais) susijęs su vaiko situacijos vertinimo kriterijų patikslinimu.

Vaikui saugios aplinkos užtikrinamas (vaiko laikinas apgyvendinamas)

Vaiko teisių padėties stebėseną rodo, kad vaikui saugi aplinka užtikrinama (vaikas laikinai apgyvendinamas) tiek iki VSV atlikimo, tiek atlikus VSV. Šio tyrimo metu buvo prašyta pateikti duomenis apie vaikui saugios aplinkos užtikrinimo atvejus (vaiko laikiną apgyvendinimą), išskiriant duomenis laikotarpiu iki naujos redakcijos Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo įsigaliojimo ir po jo.

Tarnyba aiškindama apie kriterijus, kuriais vadovaujama vertinama, ar vaikui būtina skubiai (iki vaiko situacijos vertinimo) užtikrinti saugią aplinką (nesant pranešimo apie smurtą prieš vaiką),

informavo, kad tokiais atvejais atsižvelgiama į tuo metu vaiko teisių apsaugos specialistams žinomas aplinkybes, tėvų elgesį, adekvatumą esamai situacijai, suvokimą apie vaiko poreikius bei gebėjimą juos atliepti, vaiko amžių, brandą bei vaiko nuomonę, taip pat į kitas aplinkybes, kurioms esant būtina užtikrinti vaikui saugią aplinką.

Tarnyba neturi duomenų apie vidutinę vaiko situacijos vertinimo trukmę, kadangi tokie statistiniai duomenys nerenkami. Nesant šių duomenų, negalima daryti išvadų apie vaiko situacijos vertinimo trukmės, kuri yra ypač svarbi paėmus vaiką iš nesaugios aplinkos (laikiniai apgyvendinimas saugioje aplinkoje iki vaiko situacijos vertinimo), tendencijas. Vidutiniškai vaiko saugios aplinkos užtikrinimas vaiko situacijos vertinimo metu trunka 4,42 dienos.

Šio tyrimo kontekste Kontrolierė nevertino Tarnybos sprendimų skubiai užtikrinti laikiną saugią aplinką vaikams pagrįstumo ir šių sprendimų neinvestuojama. Tačiau, remdamasi 2022 metais atliktų tyrimų rezultatais, atkreipė dėmesį, kad kiekvienu individualiu atveju priimant tokio pobūdžio sprendimus turi būti nurodytos konkrečios aplinkybės, susijusios su realiu ir tiesioginiu pavojumi vaiko fiziniam, psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, kurioms esant Teritorinis skyrius turi užtikrinti saugią aplinką pagal VTAPĮ 36 straipsnio 4 dalį. Skundų tyrimo metu atkreiptas dėmesys, kad labai dažnu atveju vaiko situacijos vertinimo anketose nurodoma vaiko nepriežiūra, kas pagal VTAPĮ 2 straipsnio 10 dalį yra viena iš smurto prieš vaikus formų, todėl vaiko situacijos vertinimas tokiais atvejais turėtų būti atliktas per 3 darbo dienas. Tačiau, nesant statistinių duomenų apie priežastis, dėl kurių vaikams iki vaiko situacijos vertinimo atlikimo buvo užtikrinta saugi aplinka, taip pat nesant duomenų apie vaiko situacijos vertinimo trukmę, nėra galimybių daryti apibendrintų išvadų apie besiformuojančią praktiką šioje srityje.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad vaiko paėmimas iš šeimos (laikinas apgyvendinimas saugioje aplinkoje) yra vaikui skausmingas, jį traumuojantis, ypatingai neigiamus išgyvenimus, pasimetimą, stresą ir pan. sukeliantis bei reikšmingą poveikį vaiko psichologinei būsenai turintis įvykis. Todėl visais saugios aplinkos vaikui užtikrinimo atvejais tokie sprendimai turi būti priimami įvertinus visas reikšmingas aplinkybes. Subtilus, supratingas, dėmesingas ir profesionalus specialistų elgesys ir veiksmai su vaiku yra labai svarbus veiksnys, sprendžiant tokias situacijas.

Vaikui saugios aplinkos užtikrinimo vietos

Vaiko teisių užtikrinimo aspektu, siekiant kuo mažiau traumuoti vaiką, yra labai svarbus vaikui saugios aplinkos užtikrinimo (apgyvendinimo) vietos parinkimas.

Tarnyba, teikdama informaciją apie tai, koks konkrečiai subjektas (Tarnybos padalinys) ir per kokį laiką surenka duomenis apie asmenis, pas kuriuos vaikui bus užtikrinta saugi aplinka (negrąžinimo tėvams atvejais), nurodė, kad vaiko teisių apsaugos specialistai turi galimybę naudotis SPIS informacinės sistemos ir Gyventojų registro duomenų bazėmis. SPIS sistemoje esančioje integracijoje su Gyventojų registru yra galimybė nustatyti vaiko tėvus, brolius, seseris, senelius. Kitų asmenų, susijusių su vaiku giminystės ryšiais, nustatyti galimybės nėra.

Tais atvejais, kai tėvai, vaikas ar kiti specialistai negali įvardyti asmenų, galinčių pasirūpinti vaiku, Tarnybos specialistai SPIS sistemoje ieško informacijos apie vaiko senelius, brolius, seseris ar, jeigu tokia informacija yra, apie asmenis, pas kuriuos jau buvo laikinai apgyvendintas vaikas. Tarnybos teigimu, tokių atvejų per metus būna itin nedaug, kadangi net ir suradus asmenis registru pagalba, sistemoje rodomas tik jų gyvenamosios vietos adresai, t. y. nėra kontaktinių

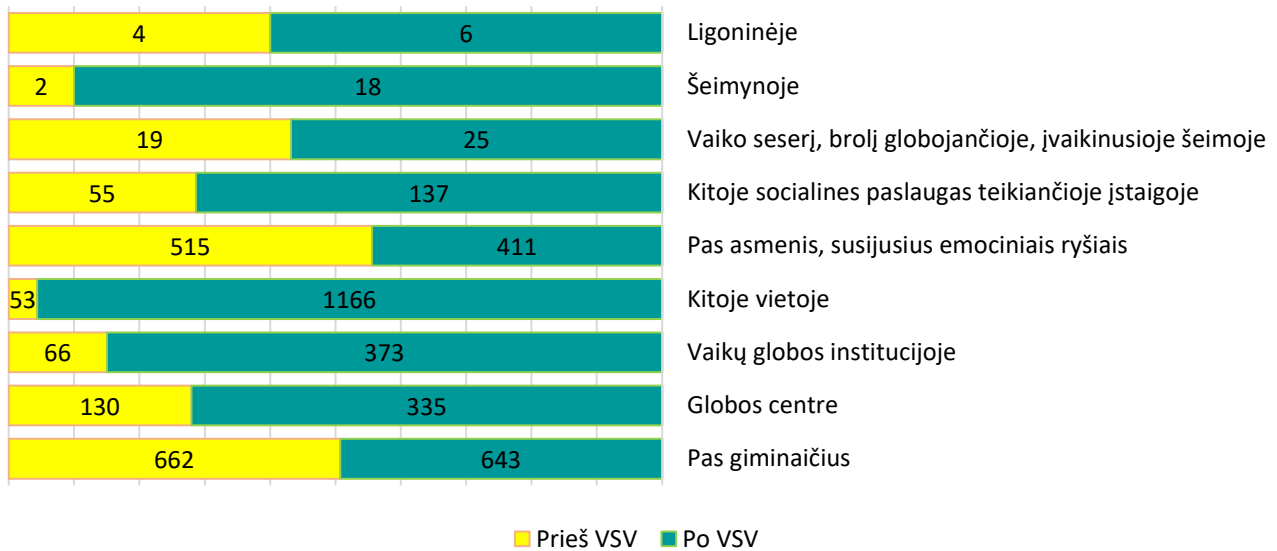
duomenų, todėl jeigu tėvai ar vaikas negali nurodyti asmens telefono numerio, nėra galimybės išsiaiškinti realių to asmens galimybių pasirūpinti vaiku.

SPIS esančia informacija naudojama tuomet, kai tėvai, vaikas ar specialistai nurodo asmenį, galintį pasirūpinti vaiku. Tokiu atveju SPIS patikrinami duomenys apie asmenį, siekiant įsitikinti, ar jis gebės pasirūpinti vaiku (ar asmens šeima iki 2018 m. buvo Socialinės rizikos šeimų sąrašė, ar šeimoje buvo fiksuoti vaiko teisių pažeidimai, ar buvo (yra) taikoma atvejo vadyba, ar asmeniui nėra (nebuvo) taikytas tėvų valdžios apribojimas ar vaiko atskyrimas, kt.).

Saugios aplinkos užtikrinimo tendencijos, vaiko laikino apgyvendinimo vietos aspektu, iki vaiko situacijos vertinimo bei atlikus vaiko situacijos vertinimą, iš esmės nesiskiria.

Statistiniai duomenys rodo, kad saugi aplinka vaikams iki vaiko situacijos vertinimo dažniausiai užtikrinama pas giminaičius ar asmenis, susijusius su vaiku emociniais ryšiais, po vaiko situacijos vertinimo didesnis procentas vaikų apgyvendinami vaikų globos institucijose ar kitose socialines paslaugas teikiančiose įstaigose. Praktikoje nereti atvejai ir, kai vaikas, prieš apgyvendinant jį saugioje aplinkoje, yra nukreipiamas į sveikatos priežiūros įstaigą. Neabejotina, kad yra atvejų, kai nukreipimas į sveikatos priežiūros įstaigą yra būtinas, reikalingas, įvertinant faktinę situaciją, dėl kurios vaikas paimamas iš jam nesaugios aplinkos (nukentėjo nuo smurto, akivaizdūs ligos, reikalaujančios neatidėliotinos medicininės pagalbos, požymiai, kt.). Vis dėlto, Kontrolierės atliktų tyrimų duomenys rodo, kad vaikai kai kuriais atvejais yra faktiškai laikinai apgyvendinami sveikatos priežiūros įstaigose, dėl ko jie patiria pakartotinę (po skubaus vaiko paėmimo) stresinę situaciją.

Vaikui saugios aplinkos užtikrinimo vieta, atlikus ir neatlikus vaiko situacijos vertinimą (VSV)

Kontrolierė ne kartą atkreipė⁸ institucijų dėmesį, kad praktika, kai vaikas vien tik dėl sveikatos patikrinimo ligoninėse praleidžia parą ir ilgiau, kurioje lieka be suaugusiųjų dėmesio, paaiškinimo kodėl jis yra šioje įstaigoje, kokie bus tolimesni su juo susiję sprendimai, yra neatitinkanti vaiko interesų. Vaikai, kurių teisės pažeistos, atskirti nuo savo šeimos (tėvų) tampa itin pažeidžiamais, todėl valstybės ir savivaldybių institucijos turi užtikrinti, kad nebūtų pablogintos jų sąlygos. Patyrusių stresinę situaciją dėl skubaus paėmimo iš šeimos vaikų nukreipimas ir jų

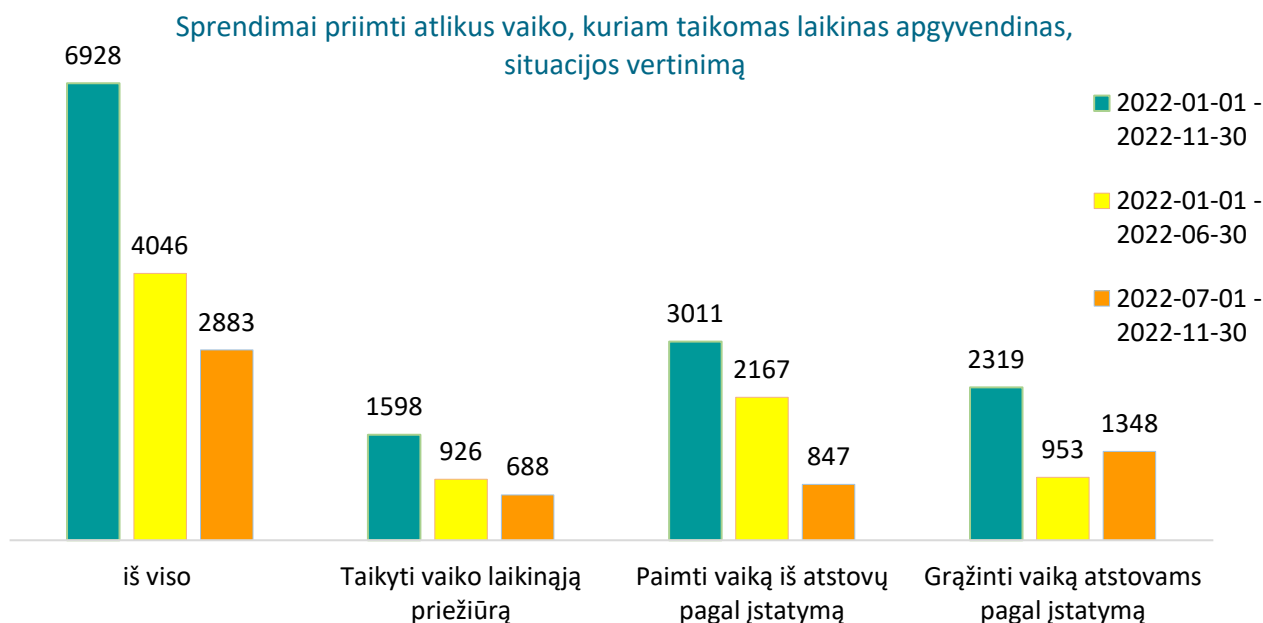
⁸ Kontrolierės pažymos: 2021-08-13 Nr. (6.7.-2020-50)PR-103; 2022-10-11 Nr. (6.7.-2022-39)PR-110.

apgyvendinimas ligoninėse (aplinkoje, kuri nėra artima įprastai namų ar kitai vaikui palankiai gyvenamajai aplinkai) dėl tyrimų atlikimo, nesant jokios ūmios klinikinės būklės arba skubios medicinos pagalbos teikimo indikacijų, negali būti laikomas atitinkančiu geriausius vaiko interesus bei tinkamu vaiko teisių gynimo ir apsaugos būdu.

Tyrimo metu Tarnyba nepateikė statistinių duomenų apie priežastis, dėl kurių kilo poreikis užtikrinti saugią aplinką vaikams, taip pat nurodė, ar tokie duomenys yra renkami.

Sprendimai dėl vaiko, kuriam užtikrinama saugi aplinka, atlikus vaiko situacijos vertinimą⁹

Nuo 2022-01-01 iki 2022-11-30 vaikams saugios aplinkos užtikrinimas (laikinas apgyvendinimas) buvo nustatytas 6928 atvejais. Atlikus vaiko situacijos vertinimą, vaiko laikinosios priežiūros priemonė taikyta — 1598 atvejais, priimtas sprendimas paimiti vaiką iš atstovų pagal įstatymą — 3011 atvejų, priimtas sprendimas grąžinti vaiką į šeimą — 2319 atvejų.

Vertinant aptariamus sprendimus pastebėtina, kad sprendimų taikyti vaiko laikinosios priežiūros priemonę dalis bendro priimtų sprendimų skaičiaus atžvilgiu abiem laikotarpiais nekito. Tačiau reikšmingi pokyčiai įvyko priimant sprendimus dėl vaiko paėmimo iš atstovų pagal įstatymą. Būtent, nuo 2022-07-01 iki 2022-11-30, lyginant su pirmuoju pusmečiu, šio pobūdžio sprendimų skaičius sumažėjo daugiau kaip dvigubai (atitinkamai daugėjo sprendimų grąžinti vaiką atstovams pagal įstatymą).

Vaikui saugios aplinkos užtikrinimo organizavimo bei vaiko laikinosios priežiūros instituto taikymo trūkumai

Tarnyba nurodė skundų dėl saugios aplinkos vaikui (laikino apgyvendinimo) užtikrinimo pagrįstumo ar vietos skaičiaus, kadangi nerenkami statistiniai duomenys pagal skundo dalyką (argumentus). Taip pat Tarnyba nurodė, ar nagrinėjant skundus, atliekant tarnybinio nusižengimo tyrimus, pavienių atvejų analizes ir stebėseną nustatomi teisės aktų reikalavimų įgyvendinimo trūkumai ir kokie dažniausiai nustatomi pažeidimai.

⁹ Statistinių duomenų analizė atlikta remiantis Tarnybos pateiktais duomenimis. Aritmetinis skaičiavimas, Tarnybos paaiškinimu, negalimas dėl vaiko laikino apgyvendinimo vietos ar asmens bei dėl vaiko laikinos priežiūros vietos ar asmens keitimo.

Kontrolierė 2022 metais atliktuose tyrimuose ne kartą atkreipė dėmesį į saugios aplinkos užtikrinimo organizavimo bei vaiko laikinosios priežiūros instituto taikymo trūkumus¹⁰. Atliktuose tyrimuose ne kartą buvo nustatyta, kad nesilaikoma teisės aktuose nustatytų tėvų informavimo terminų, pavyzdžiui, per nustatytą terminą tėvai pasirašytinai nesupažindinami su užpildytu ir užregistruotu vaiko laikino apgyvendinimo aktu, net ir tais atvejais, kai dėl tokios informacijos pateikimo kreipiasi tėvai¹¹.

Tarnyba, komentuodama praktiką dėl vaikai saugios aplinkos užtikrinimo, kai nagrinėjant pranešimą dėl galimo vaiko teisių pažeidimo jis negali būti grąžintas tėvui, su kuriuo teismo sprendimu nustatyta gyvenamoji vieta, ir perduodamas kitam iš tėvų, paaiškino, jog vadovaujasi nuostata, kad tėvo ir motinos teisės ir pareigos vaikui yra lygios. Nors teismo nutartimi vaiko gyvenamoji vieta gali būti nustatyta su vienu iš tėvų, praktikoje galimai atvejai, kai pastarasis negalės tinkamai pasirūpinti vaiku, užtikrinti jo saugumo. Tokiais atvejais kitas iš tėvų turi teisę ir pareigą imtis visų veiksmų vaikui apsaugoti. Svarbu, kad susiklosčius situacijai, kai dėl poreikio užtikrinti vaikui saugumą turi būti keičiama teismo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, bendravimo su juo tvarka, šie klausimai būtų skubiai išspręsti teisme.

Vaiko teisių specialistai nustatę vaiko buvimą jam nesaugioje aplinkoje visais atvejais sprendžia klausimą dėl galimybės vaiką perduoti jo atstovams pagal įstatymą, t. y. susisiekiama su skyriumi gyvenančiu vaiko tėvu (motina) bei aptaria vaiko perdavimo klausimą. Ne visais atvejais skyriumi gyvenantis tėvas (motina) gali tinkamai pasirūpinti vaiku, pavyzdžiui, paaiškėja, jog piktnaudžiauja alkoholiu, yra laikinai išvykęs ir pan. Tokiais atvejais vaiko teisių specialistai apgyvendina vaiką saugioje aplinkoje. Tarnyba nerenka statistinių duomenų, kai vaikui, gyvenančiam su vienu iš tėvų, nesaugi aplinka nustatoma jo gyvenamojoje vietoje, o vaikas perduotas skyriumi gyvenančiam tėvui (motinai).

Kontrolierė sutiko su Tarnybos pozicija dėl vaikai saugios aplinkos užtikrinimo, kai teismo nutartimi yra nustatyta vaiko laikina gyvenamoji vieta ir pritaikytos laikinosios apsaugos priemonės, ypač įvertinant aplinkybę, kad saugios aplinkos užtikrinimo sprendimai yra skubaus ir dažnai laikino pobūdžio. Vis dėlto, kiekvienu atveju priimant tokio pobūdžio sprendimus būtina įsitikinti, kad kyla reali grėsmė vaiko saugumui, todėl vaikas turi būti perduodamas kitam iš tėvų bei nepaisoma teismo nutarties.

Dėl vaikai saugios aplinkos užtikrinimo praktikos, kai vaikas perduodamas tėvui (motinai), kurio atžvilgiu atliekamas ikiteisminis tyrimas dėl smurto artimoje aplinkoje ar kitų nusikalstamų veikų, kuriam taikomos laikinosios apsaugos priemonės ir pan., Tarnyba paaiškino, kad informacija apie teisėsaugos institucijų pritaikytas kardomąsias ar laikinąsias apsaugos priemones, įpareigojančias nebendrauti su vaiku, nesiartinti prie jo ar pan., laikomas neginčijamu pagrindu neperduoti vaiko atitinkamam tėvui. Kitais atvejais, Tarnybos turima informacija apie tėvo (motinos) atžvilgiu pradėtą ikiteisminį tyrimą, sprendžiant dėl vaiko perdavimo, vertinama individualiai, kartu su kitomis Tarnybai žinomomis aplinkybėmis.

Kontrolierė pažymėjo, kad priimant sprendimus dėl skubaus vaiko paėmimo (saugios aplinkos vaikui užtikrinimo) ir organizuojant laikiną vaiko apgyvendinimą, parenkant vaiko laikino apgyvendinimo (saugios aplinkos užtikrinimo) vietą, kiekvienu atveju būtina nuodugniai įvertinti visas aplinkybes ir priimamų sprendimų poveikį konkrečiam vaikui, minimalizuojant papildomus neigiamus išgyvenimus ir įsitikinant, kad pasirinktas teisių gynimo būdas atitinka vaiko interesus.

¹⁰ Kontrolierės pažymos: 2022-10-07 Nr. (6.1.-2022-88)PR-107; 2022-10-11 Nr. (6.7.-2022-39)PR-110; kt.

¹¹ Kontrolierės pažymos: 2022-10-28 Nr. (6.1.-2022-111, 112, 116, 123, 133)PR-121; 2022-10-07 Nr. (6.1.-2022-88)PR-107; kt.

Kontrolierė pasiūlė Tarnybai skirti didesnę dėmesį: vaikui saugios aplinkos užtikrinimo ir organizavimo iki vaiko situacijos vertinimo stebėsenai; vaiko atstovų pagal įstatymą savalaikiam ir tinkamam informavimui apie vaikui saugios aplinkos užtikrinimą, vaiko situacijos vertinimo terminus; priežastims, dėl kurių vaikai skubiai paimami iš atstovų pagal įstatymą iki vaiko situacijos vertinimo atlikimo; vaiko nukreipimui į sveikatos priežiūros įstaigų tyrimų atlikimui, trunkančiam daugiau nei parą, kai nėra ūmios klinikinės būklės ar skubios medicinos pagalbos teikimo indikacijų. Taip pat pasiūlyta įvertinti poreikį suderinti Atvejų, susijusių su galimais vaiko teisių pažeidimais, nagrinėjimo, veiksmų atlikimo ir sprendimų priėmimo tvarkos aprašo nuostatas su VTAPJ 36 straipsnio bei Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo nuostatomis.

2.2. VAIKO TEISĖS Į TINKAMĄ ATSTOVAVIMĄ PAŽEIDIMAS

TYRIMAS DĖL VAIKŲ, ATVYKUSIŲ Į LIETUVĄ IŠ VOKIETIJOS FEDERACINĖS RESPUBLIKOS, PAGAL VOKIETIJOS AGENTŪROS „WELLENBRECHER“ VYKDOMĄ PROJEKTĄ, TEISIŲ PAŽEIDIMO

Kontrolierė tyrimą atliko tyrimą dėl vaiko teisių pažeidimo bei vaiko teisių apsaugos institucijų neveikimo (netinkamo pareigų vykdymo), Vokietijos agentūrai „Wellenbrecher“ (toliau – Agentūra) vykdant projektą, kurios metu vaikai iš Vokietijos buvo perkelti ir perduodami prižiūrėti Lietuvos šeimoms.

Tyrimo metu nustatyta, kad Agentūra vykdė projektą – individuali pagalba jaunuoliams, kuriuos dėl sudėtingų situacijų šeimose, jų elgesio ar kitų problemų (dažna patirtis: mokyklos nelankymas, žalingi įpročiai, valkatavimas, polinkis nepaklusti nustatytoms normoms ir pan.) tikslinga atskirti nuo įprastos, žalojančios, pavojingos aplinkos. Vaikas, pagal šį projektą, tam tikram laikotarpiui (nuo 6 mėnesių iki 4 metų) apgyvendinamas priimančiosios šalies globėjų šeimoje. Agentūros nuomone, didelis atstumas, kita kultūra ir priimančios šeimos socialinis kontekstas leidžia ugdyti ir formuoti vaikams naują elgesio modelį, keisti požiūrį ir planuoti savo ateities perspektyvą. Tai padeda formuoti esmines žmogiškąsias vertybes ir teigiamą požiūrį į savo asmenybę.

Agentūra, gavusi, jos teigimu, pritarimą vykdyti veiklą¹², projektą pradėjo vykdyti Lietuvoje 2019 metais. Vaikų iš Vokietijos iškeldinimo klausimas iškilo, kai 2021 metais Telšių apskrities vaiko teisių apsaugos skyrius pradėjo tyrimą dėl galimo vaiko teisių pažeidimo, kai globėjų šeima kreipėsi į policiją dėl pasišalinusio vaiko ir paaiškėjo, kad vaikas apgyvendintas be atstovo pagal įstatymą bei buvo nurodytas terminas iškeldinti vaiką iš Lietuvos.

Remiantis tyrimo duomenimis, pagal agentūros „Wellenbrecher“ vykdomą projektą, Lietuvoje buvo apgyvendinti 4 vaikai, Vokietijos Federacinės Respublikos piliečiai be jų atstovų pagal įstatymą. Vaikai buvo kilę iš socialinių įgūdžių stokojančių ir socialinius sunkumus patiriančių šeimų, turėjo elgesio problemų, kai kurie buvo patyrę seksualinę, emocinę, fizinę prievartą, buvo susidūrę su priklausomybe, o Vokietijos jaunimo reikalų tarnybos jų atitaisyti nesugebėjo. Kai kuriems vaikams Vokietijoje buvo paskirti globėjai – vaikų atstovai pagal įstatymą. Siekiant teigiamų vaikų elgesio pokyčių, vaikai buvo įtraukti į Agentūros projektą, pagal kurį vaikai apgyvendinami jiems svetimoje kultūrinėje, kalbinėje, socialinėje aplinkoje (šeimose, nemokančiose vokiečių kalbos). Projekto metu vaikus atstovavo ir klausimus, susijusius su mokymusi, sveikatos priežiūra ir kt., sprendavo ne vaikų atstovai pagal įstatymą, gyvenantys Vokietijoje, ar juos Lietuvoje prižiūrintys asmenys, o Agentūros atstovas, gyvenantis Vokietijoje.

Pagal Agentūros vykdomą projektą vaikus buvo planuojama apgyvendinti Lietuvoje nuo 3 iki 6 metų laikotarpiui. Tyrimo metu negauta duomenų apie vaikų atstovų pagal įstatymą sutartis su

¹² Pritarimu laikomas Tarnybos 2019 m. rugsėjo 17 d. raštas Nr. S-2902 Vokietijos agentūrai „Wellenbrecher“.

agentūra „Wellenbrecher“, tačiau gauti duomenys, kad Lietuvos piliečiai sutartis dėl vaikų priežiūros, auklėjimo ir kitų asmeninių tėvų (globėjų) teisių perleidimo pasirašė ne su vaikų atstovais pagal įstatymą ar Vokietijos institucijomis, kompetentingomis spręsti vaikų teisių užtikrinimo klausimus, tačiau su nevyriausybine organizacija – agentūra „Wellenbrecher“.

Tarnyba nustačiusi, kad Lietuvoje yra 4 nepilnamečiai Vokietijos piliečiai, likę be įstatyminių atstovų globos, išaiškino galimybes užtikrinti tinkamą vaikų atstovavimą: globėjas (vienas iš tėvų) gali atvykti ir vaiką pasiimti gyventi į Vokietiją; globėjas pats gali atvykti gyventi su vaiku į Lietuvą ir kreiptis dėl teismo sprendimo, kuriuo jis buvo paskirtas globėju, pripažinimo; globėjas gali kreiptis į Vokietijos centrinę instituciją dėl vaiko įkurdinimo, pagal Reglamento „Briuselis II a“ 56 straipsnį.

Vokietijos institucijos ir Agentūra priėmė sprendimą sugrąžinti vaikus į Vokietiją ir nesutiko, kad vaikų globėjais (atstovais pagal įstatymą) būtų paskirti juos prižiūrintys asmenys. Agentūra siekė, kad vaikus laikinai apsigyvenus Lietuvos šeimose, vaikų tėvai (globėjai) turėtų tėvų valdžią (atsakomybę) savo vaikams, o Agentūra prisiimtų visišką atsakomybę už vaikų išlaikymą ir aprūpinimą daiktais, priemonėmis, reikalingomis vaikams gyvenant Lietuvoje, nesuteikiant asmenims, kurių namuose būtų apgyvendinti vaikai, šių vaikų globos teisių.

Tyrimo metu Kontrolierė pažymėjo, kad visiems asmenims, esantiems Lietuvos jurisdikcijoje (t. y. ir vaikams, Vokietijos Federacinės Respublikos piliečiams, atvykusiems į Lietuvos Respublikos teritoriją bei jų atstovams pagal įstatymą), be išimčių taikomi Lietuvos Respublikos įstatymai.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos įstatymais sutarčių turinys, faktiškai susiklostę santykiai tarp vaikų ir juos prižiūrinčių asmenų, vaikams gyvenant užsienio valstybėje skyrium nuo atstovų pagal įstatymą, vertintini kaip dalinis tėvų (globėjų) teisių ir pareigų perdavimas kitiems asmenims (atsisakymas jų), prieštaraujantis Civilinio kodekso 3.159 straipsnio nuostatomis. Šiuo atveju itin svaria aplinkybė laikytinas faktas, kad vaikai buvo apgyvendinti pas asmenis, kurie nebuvo įvertinti teisės aktų nustatyta tvarka dėl jų tinkamumo prižiūrėti, rūpintis ir globoti vaikus. Taip pat Lietuvos įstatymai nustato sąlygas, kurioms esant asmenys negali tapti globėjais, taikomi darbo su vaikais apribojimai. Asmenys, pas kuriuos buvo įkurdinti vaikai, buvo vertinami tik vaikams išvykus, Lietuvos ir Vokietijos kompetentingoms institucijoms bandant rasti vaikų apgyvendinimo sprendimus, kurie atitiktų teisinį reguliavimą.

Civilinio kodekso 1.40 straipsnis numato, kad įgaliojimo formai taikoma valstybės, kurioje jis išduotas, teisė. Įgaliojimo galiojimo terminas, atstovo teisės ir pareigos, atstovo ir atstovaujamojo tarpusavio atsakomybė bei jų atsakomybė tretiesiems asmenims yra nustatoma pagal valstybės, kurioje atstovas veikia, teisę (nagrinėjamu atveju – Lietuvos). Įgaliojimai, kuriais perduodamos tėvų (globėjų) teisės ir pareigos, prieštarauja Lietuvos Respublikos teisei, todėl negali būti vertinami kaip tinkamas pagrindas laikyti įgaliotinius vaiko atstovais pagal įstatymą.

Aplinkybė, jog vaikas išvyko nuolat gyventi ir mokytis į užsienio valstybę savaime sumažina galimybes įgyvendinti tėvų (globėjų) pareigas, ypač asmenines, susijusias su vaikų auklėjimu ir priežiūra, rūpinimasi sveikata, dvasiniu ir moraliniu ugdymu, kt. Konkrečiu atveju abejonių kilo dėl vaiko bendravimo atstovais pagal įstatymą, emocinių ryšių išsaugojimo su tėvais ir kitais giminaičiais ir kt.

Tarnyba savo veiksmais 2019 metais leido Agentūrai pagrįstai manyti, kad jos (planuojama) veikla atitinka Lietuvos Respublikos įstatymus ir Tarnyba tokiai veiklai neprieštarauja. Taip pat,

Tarnyba surinko ir perdavė informaciją apie leidimo laikinai gyventi Lietuvoje suteikimo, vaikų gyvenamosios vietos registravimo sąlygas ir kt. (neišreiškė prieštaravimo dėl vaikų apgyvenimo be atstovų pagal įstatymą), todėl ji pagrįstai galėjo manyti, kad Agentūra (galimai) vykdys veiklą Lietuvoje, tačiau iki 2021 metų nesidomėjo, ar vaikai pagal Agentūros vykdomą projektą yra perkelti į Lietuvą. Tokiu būdu Tarnyba nusišalino nuo šių vaikų padėties, jų teisių ir interesų užtikrinimo Lietuvoje priežiūros ir vertinimo.

Kontrolierė nusprendė atkreipti Tarnybos direktorės dėmesį į nustatytus vaiko teisių pažeidimus ir siūlė imtis priemonių, kad būtų pašalintos sąlygos tokio pobūdžio vaiko teisių pažeidimams atsirasti ateityje (užtikrinti išsamios ir teisinį reguliavimą atitinkančios informacijos pateikimą suinteresuotiems asmenims; stiprinti bendradarbiavimą su valstybės ir savivaldybių institucijomis (švietimo ir sveikatos priežiūros įstaigomis), siekiant nustatyti vaikus, likusius be atstovų pagal įstatymą.

2.3. VAIKO TEISĖS BŪTI IŠKLAUSYTAM ĮGYVENDINIMO MOMENTAI

Vaiko teisių konvencijos 12 ir 13 straipsniuose įtvirtinta kiekvieno vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę ir pažiūras visais jį liečiančiais klausimais ir būti išklaustyta bet kokio jį liečiančio teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą, gauti informaciją ir ją perduoti. Į vaiko nuomonę turi būti atsižvelgiama bet kurioje veikloje, susijusioje su vaiku.

Civilinio kodekso 3.164 straipsnio 1 dalyje reglamentuota vaiko teisė į nuomonę (nuomonės išklausymą, dalyvavimą¹³), kuri nustato, kad svarstant ir (ar) priimant sprendimus, susijusius su vaikais, būtina atsižvelgti į vaiko nuomonę, užtikrinti aktyvų vaiko dalyvavimą visais jį liečiančiais klausimais. Vaikas turi teisę laisvai reikšti savo pažiūras, todėl jam negali būti taikomas joks spaudimas, suvaržymas ar įtaka. VTAPĮ 4 straipsnio 4 punkte, kaip vienas iš vaiko teisių apsaugos principų yra įtvirtintas vaiko nuomonės išklausymo ir vaiko dalyvavimo užtikrinimas (vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustyta visais su juo susijusiais klausimais; į vaiko nuomonę, įvertinus jo amžių ir brandą, turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams).

Vaiko teisė būti išklaustyta gali būti realizuota įvairiais būdais: tiesiogiai, per atstovus ar kitus tam tinkamus asmenis, visi šie būdai yra galimos alternatyvos, kiekvienas iš jų nustatytas tam, kad suteiktų vaikui geriausias galimybes išreikšti savo nuomonę laisvai ir informatyviai¹⁴. Vaikas turi teisę reikšti savo pažiūras „laisvai“, tai yra be spaudimo ir įtakos. Remiantis JT Vaiko teisių komitetu, „laisvai“ sąvoka yra iš esmės susijusi su paties vaiko perspektyva – vaikas turi teisę išreikšti savo, o ne kitų asmenų pažiūras¹⁵.

Dažnai šios teisės įgyvendinimo aspektas paminamas artimiausių vaikui asmenų – tėvų, ypač nagrinėjant su tėvų skyrybomis susijusius klausimus (vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo tvarkos nustatymo klausimus): vaikų nuomonė yra įtakoje, vaikais manipuliuojama, siekiant sau palankesnio sprendimo. Pasitaiko atvejų, kai vienas iš tėvų, siekia neleisti bendrauti su itin mažo amžiaus vaiku, motyvuodamas jo nuomone, nenoru bendrauti bei vyksti pas kitą iš tėvų, nors bendraujant su skyrium gyvenančiu tėvu vaikai jausdavosi puikiai. Mažo amžiaus vaikas nėra brandus suvokti sprendžiamo dalyko esmę, o iniciatyva kurti ir palaikyti ryšį pirmiausia tenka

¹³ „dalyvavimas“ – „ši sąvoka nėra pavartota 12 straipsnio tekste. Ji buvo išplėta ir dabar yra plačiai naudojama norint apibūdinti vykstančius procesus, kurie apima abipusę pagarbą pagrįstą dalijimąsi informacija ir dialogą tarp vaikų ir suaugusiųjų bei kuriais vadovaudamiesi vaikai galės sužinoti, kaip atsižvelgiama į jų ir suaugusiųjų pažiūras ir kaip tos pažiūros nulemia tokių procesų rezultatą“; Bendrasis komentaras Nr. 12 (2009) Dėl vaiko teisės būti išklaustyta, CRC/C/GC/12.

¹⁴ Manual on Human Rights Reporting, United Nations, 1997.

¹⁵ Bendrasis komentaras Nr. 12 (2009) Dėl vaiko teisės būti išklaustyta, CRC/C/GC/12.

tėvams, ne vaikui ir tik su amžiumi vaikui augant, išsilygina vaiko ir tėvų jėgų pusiausvyrą, t. y. jie tampa vienodai atsakingi už šio ryšio puoselėjimą.

Dažnu atveju aktualūs išlieka laikinosios globos situacijose esančių vaikų teisės į nuomonę klausimai. Tirti atvejai rodo, jog laikinieji vaikų globėjai daro įtaką vaikams, siekdami negrąžinti vaikų biologiniams tėvams, neskatina vaikų puoselėti santykių su tėvais, susitikti ir bendrauti.

„Vaiko teiginiai yra ne tik išgauti menamų klausimų pagrindu, bet yra perfrazuoti panaudojant tuos pačius žodžius, bet suteikiant jiems kitą prasmę.“

Iš skundo

Tam tikrose situacijose vaikai, išreikšdami savo pažiūras, gali patirti spaudimą ir susidurti su kitomis rizikomis dėl savo dalyvavimo ir nuomonės išsakymo. Pavyzdžiui, viename tyrime buvo gauta informacija, jog

globos namuose vaikai, pasisakę apie buvusių globėjų galimai nusikalstamas veikas, smurtą, patyrė psichologinį spaudimą, grasinimus, kad „išdavikai“ bus nubausti, buvo grasinama susidorojimu, perauklėjimu, kiti vaikai buvo pasitelkti engti vaikus, išsakiusius savo nuomonę.

Vaiko teisė būti išklaustyta, sprendžiant vaikui svarbius klausimus, garantuojama suteikiant jam būtiną informaciją bei patarimus. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje, atliekant tyrimus, nustatyta, jog vaiko teisė išsakyti savo nuomonę yra pažeidžiama, nes vaikams suteikiama klaidinga informacija apie realias galimybes patenkinti jų norus. Pavyzdžiui, vaikas užsienietis skundėsi, jog neatsižvelgiama į jo nuomonę dėl pageidaujamo ugdymo(si), jog globojantis centras nesudaro sąlygų jam pateikti dokumentus į norimą profesinio mokymo įstaigą. Atlikus tyrimą pažymėta, jog vaikui turi būti garantuotos sąlygos ugdytis, atsižvelgiant į jo norus, gebėjimus, poreikius, gabumus ir talentus, visgi švietimo sistema yra pagrįsta ugdymosi nuoseklumu bei į tam tikras profesinio mokymo programas reikalaujamas jau vidurinis išsilavinimas, kurio vaikas neturėjo. Neformalus globėjai suformavo nepagrįstus lūkesčius vaikui, jog jis galės mokytis pageidaujamos profesijos, „sutarta“, kad jį profesinio mokymo įstaiga priims išimties tvarka. Taip pat buvo informacija, jog vaiko nuomone buvo manipuluojama.

Tinkamas vaiko nuomonės išklausymas, deramas dėmesys jai yra reikšmingas aiškinantis (galimus) vaiko teisių pažeidimus. Pavyzdžiui, nagrinėjant situaciją dėl smurto mokykloje, iš policijos ir vaiko teisių apsaugos specialistų užfiksuotos vaiko nuomonės bei paaiškinimų paaiškėjo, jog vaiko smurtiniam elgesiui turėjo įtakos vykstančios patyčios (vaikas jautėsi bendruomenėje atstumtu, „balta varna“ ir pan.). Mokykla neskyrė tinkamo dėmesio smurto atvejų išsiaiškinimui, vaikui nebuvo suteikta galimybė paaiškinti savo elgesį ir situacija tapo dar sudėtingesnė.

Praktikoje taip pat stebimi atvejai, kai vaiko teisės būti išklaustyta ne visada įgyvendinama dėl įvairių kliūčių, taip pat ši teisė gali būti ignoruojama ir kt. Pavyzdžiui, vaiko nuomonė kartais lieka neišklaudyta vaiko situacijos vertinimo procese, nes tėvai nesudaro tam sąlygų, motyvuodami vaiko specialiaisiais poreikiais, pažeidžiamumu ar, jog vaiko teisių apsaugos specialistai „pakenks“ vaiko emocinei būklei išklaudydami vaiko nuomonę. Tėvai manipuluoja ir iš gydytojų gautomis išvadomis, jog rekomenduojama vaikui vengti streso. Panašiais atvejais, Kontrolierės nuomone, vaiko teisių apsaugos specialistai galėtų pasitelkti specialistus, turinčius atitinkamų žinių, galinčių padėti išklaudyti vaiką ir nustatyti aplinkybes, turinčias reikšmės vaiko situacijos vertinimui.

Vaiko nuomonės išklausymas ir jo dalyvavimas turi būti užtikrinamas pagalbos šeimai plano sudarymo procese. Vadovaujantis nuostata, kad pati šeima ir vaikas, gaudami tinkamą (inicijuojant) pagalbą, gali geriausiai įvardyti savo poreikius ir galimybes, siekiant šeimą ir vaiką

įgalinti kuo aktyviau įsitraukti į pagalbos plano sudarymą, įgyvendinimą, turi būti išklausomi šeimos ir vaiko siūlymai bei nuomonė dėl atvejo vadybos metu planuojamų veiksmų ir priemonių. Atvejo vadybos tvarko apraše¹⁶ nustatyta, kad vaikas, jei tai neprieštarauja jo interesams, jis pagal amžių ir brandą geba išreikšti nuomonę dėl savo ir (ar) šeimos situacijos, yra kviečiamas į atvejo nagrinėjimo posėdį; kad posėdyje išklausoma vaiko ir šeimos narių nuomonė dėl situacijos, pagrindinių problemų, galimų jų priežasčių ir sprendimo būdų; kad posėdžiai turi būti organizuojami užtikrinant vaiko teisę būti išklausytam – vaikui turi būti sudarytos sąlygos dalyvauti atvejo nagrinėjimo posėdyje, jei jis pareiškia tokį norą, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja geriausiems vaiko interesams; atvejo nagrinėjimo posėdžio metu vaikas turi teisę išsakyti savo nuomonę, pasiūlymus ir lūkesčius lygiomis teisėmis su kitais šeimos nariais. Atliekant teiktos pagalbos šeimai efektyvumo vertinimą, įtraukiama ir šeima bei vaikas. Visgi, vaiko dalyvavimas ir jo nuomonės išklausymas atvejo vadybos procese gali tapti ginčų objektu, ypač kai atvejo vadybos procese dalyvaujantys tėvai konfliktuoja, yra priešiški nusiteikę vienas kito atžvilgiu. Vienu iš nagrinėtų atvejų, buvo skundžiami socialinio darbuotojo veiksmai dėl vaiko informavimo apie pagalbos šeimai plano sudarymą ir priimtus sprendimus, tačiau paaiškėjo, kad vaikas, teisės aktų nustatyta tvarka, dalyvavo pagalbos šeimai plano sudarymo metu (posėdyje), išsakė savo nuomonę bei buvo informuotas apie priimtus sprendimus. Taip pat buvo nustatyta, kad tarp vaiko tėvų buvo kilęs ginčas dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo, abu kaltinimo vienas kitą dėl manipuliavimo vaiku ir jo nuomone.

Pažymėtina, jog šiuo metu teisės aktai nereglamentuoja vaiko nuomonės išklausymo procedūros. Nagrinėjant individualius atvejus, Tarnybos teritoriniai skyriai nurodė, jog vaiko teisių apsaugos specialistų pokalbiai nėra įrašinėjami (nėra daromi garso ir (ar) vaizdo įrašai), todėl nėra galimybės išgirsti autentiško pokalbio su vaiku; teisės aktai nereglamentuoja vaiko nuomonės išklausymo užfiksavimo tvarkos bei neįpareigoja vaiko teisių apsaugos specialistų pažodžiui užrašyti kiekvieną vaiko pasakytą žodį.

Kontrolierės nuomone, vaiko nuomonės išklausymas nėra paprasta procedūra. Vaiko teisių apsaugos ir kiti specialistai turi būti gerai pasirengę šiam darbui, turėti specialių įgūdžių kaip tinkamai sužinoti ir suprasti vaiko sakomą, kitaip perduodamą informaciją, kokius metodus ir priemones naudoti bei kaip tinkamai fiksuoti gautą informaciją.

2.4. ATVEJO VADYBOS TRŪKUMAI

Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintos valstybės pareigos teikti tėvams paramą, reikalingą tinkamam vaikų auklėjimui ir priežiūrai; imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių, siekiant apginti vaiką nuo smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo, nerūpestingo ar grubaus elgesio arba išnaudojimo, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens (18, 19 straipsniai). Šiose, su kitomis Konvencijos nuostatomis dėl tėvų teisių ir pareigų, susijusių su besivystančiais vaiko gebėjimais, vaiko vystymuisi būtinų gyvenimo sąlygų sudarymu, valstybės pareigų, įvairiomis priemonėmis ir būdais, padėti tėvams užtikrinti vaikui tinkamas gyvenimo sąlygas (3 straipsnio 2 dalis, 5 straipsnis, 27 straipsnis) susijusiose nuostatose, Konvencijos kūrėjai įtvirtino atsakomybės už vaiko teisių apsaugą pasidalijimą tarp tėvų ir valstybės, kuris realizuojamas per valstybės teikiamą pagalbą ir paramą tėvams, kad jie deramai atliktų savo pareigas. JT Vaiko teisių komitetas¹⁷ pažymi, jog valstybės privalo tėvams suteikti tinkamą pagalbą, kad jie galėtų įvykdyti

¹⁶ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. A1-141 „Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“.

¹⁷ Bendrasis komentaras¹⁷ Nr. 7 (2005) Dėl vaiko teisių įgyvendinimo ankstyvojoje vaikystėje.

vaiko auginimo pareigas, įskaitant paramą tėvams, kad jie suteiktų vaiko vystymuisi būtinas gyvenimo sąlygas ir užtikrintų vaiko apsaugą ir globą.

Europos socialinės chartijoje šalis įsipareigojo tiesiogiai arba bendradarbiaudamos su viešosiomis ir privačiomis organizacijomis imtis visų tinkamų ir reikiamų priemonių, kuriomis siekiama užtikrinti, kad vaikai ir paaugliai, atsižvelgiant į jų tėvų teises ir pareigas, turėtų reikalingą priežiūrą ir pagalbą, būtų tinkamai mokomi ir lavinami, apsaugoti nuo apleidimo, smurto ir išnaudojimo (17 straipsnis).

VTAPĮ įtvirtintas įpareigojimas laikytis subsidarumo principo, kurio esmė ta, kad vaiko teisių įgyvendinimą ir apsaugą pirmiausia užtikrina vaiko tėvai, o valstybė teikia paramą, jeigu jie negali užtikrinti vaiko gerovei reikalingų sąlygų (4 straipsnio 8 punktą). Ši valstybės pareiga įgyvendinama, teikiant praktinę ir realią pagalbą šeimoms (teikiama pinigine parama, dienos paslaugos, pagalba namuose, įranga, būstas ir kt.) bei kuriant paslaugų šeimai infrastruktūrą.

Įstatyme taip pat įtvirtintas atvejo vadybos institutas – atvejo vadybininko koordinuojamos kompleksinės pagalbos vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą organizavimas bei teikimas, siekiant jiems padėti įveikti iškilusius socialinius sunkumus, kurių sėkmingas sprendimas sudarytų prielaidas išvengti galimų vaiko teisių pažeidimų ir sudarytų sąlygas savarankiškai užtikrinti vaiko teises bei teisėtus interesus. Atvejo vadybos tikslas – rasti geriausią problemos sprendimo būdą ir suteikti šeimai tokią pagalbą, kuri ne tik padėtų išspręsti vaiko ir šeimos problemas, bet ir sudarytų sąlygas šeimai pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko fizinį ar psichinį saugumą ir jo interesus (2 straipsnio 2 dalis, 37 straipsnio 1 dalis).

Atvejo vadyba pradedama nustačius vaiko teisių pažeidimą ir būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba nustačius vaiko apsaugos poreikį, taip pat vaiko tėvų ar pagalbą vaikams ir (ar) šeimoms organizuojančių ir teikiančių įstaigų, organizacijų prašymu, kai nustatomas kompleksinės pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikis. Atvejo vadybos proceso metu, su šeima dirba atvejo vadybininko sudaryta specialistų grupė, kurioje turi pareigą dalyvauti Tarnybos teritorinio skyriaus, sveikatos priežiūros, švietimo, socialines paslaugas toje savivaldybėje teikiančių įstaigų, atitinkamų teisėsaugos institucijų atstovai ar kitų sričių specialistai pagal vaiko ir šeimos poreikius.

Pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikiai vertinami kompleksiškai (vaiko vystymasis, tėvystės įgūdžiai, socialiniai veiksniai), įvertinant socialinės rizikos veiksnius ir jų reiškimosi šeimoje lygį, vaiko ir šeimos stiprybes, galinčias kompensuoti socialinės rizikos veiksniais¹⁸. Paslaugų teikimo trukmę, tęstinumo poreikį nustato atvejo vadybininkas, atsižvelgdamas į atvejo vadybos procese dalyvaujančių specialistų siūlymus. Pagalbos planas sudaromas ne ilgesniam nei 12 mėn. laikotarpiui, tačiau, esant poreikiui, pagalbos teikimas šeimai gali būti tęsiamas.

Vadovaujantis nuostata, kad pati šeima ir vaikas, gaudami tinkamą pagalbą, gali geriausiai įvardyti savo poreikius ir galimybes, siekiant šeimą ir vaiką įgalinti kuo aktyviau įsitraukti į pagalbos plano sudarymą ir įgyvendinimą, turi būti išklausomi šeimos ir vaiko siūlymai bei nuomonė dėl vykdančios atvejo vadybą planuojamų veiksmų ir priemonių.

Pagalbos plano įgyvendinimą koordinuoja atvejo vadybininkas, konsultuodamasis su socialiniu darbuotoju darbu su šeima bei kitais specialistais, dalyvaujančiais sudarant ir įgyvendinant pagalbos planą (analizuojamos vaiko ir (ar) šeimos stiprybės, aplinkybės, kurios padeda šeimai laikytis sutartų įsipareigojimų, vertinamas pasirinktų pagalbos priemonių, būdų ir paslaugų poveikis vaikui ir (ar) šeimai ir jų atitiktis jų poreikiams, pagalbos lankstumas ir prieinamumas, papildomų specialistų, įstaigų, organizacijų pagalbos poreikis, kt.). Taip pat atliekamas pagalbos

¹⁸ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. A1-141 „Dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“.

šeimai plano efektyvumo vertinimas, kurio metu visi, plano sudaryme ir įgyvendinime dalyvavę asmenys, kartu su šeima, vaiku, vertina kiekvieną pagalbos plane numatytą veiksmą ir priemonę.

Įstaigoje atliktų tyrimų duomenys rodo, kad atvejo vadybos procesas neretai trunka kelerius metus (teikiamos socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo, atkūrimo paslaugos, kt.).

Nors atvejo vadybos procese iš(si)kelti tikslai neįgyvenami, dažnai nėra vertinama šeimos įtrauktis (neišklausoma nuomonė dėl įpareigojimų įgyvendinimo dermės su šeimos galimybėmis ir darbo įsipareigojimais), galimi trukdžiai įgyvendinti į(si)pareigojimus ir nustatytus atvejo vadybos tikslus, taip pat pagalbos šeimai plano efektyvumas per teikiamos pagalbos efektyvumo prizmę, papildomų priemonių poreikį ir jų galimą poveikį gerinant šeimos situaciją.

Nustatyti atvejai, kai atvejo vadybos procese dalyvaujantys specialistai daro išvadas ir teigia, kad tėvas (motina) vengia bendradarbiauti, tačiau neįvertina jo(s) darbo įsipareigojimų, aplinkybės, kad asmuo vienas augina vaiką, kad dėl darbo pobūdžio galimai negali bet kuriuo metu atsiliepti telefonu, kad darbo metu negali dalyvauti posėdžiuose, vykdyti numatytas priemones ar pan. (pavyzdžiui, darbo dienos metu nuvesti vaiką į dienos centrą, būti namuose, kad galėtų apsilankyti socialinis darbuotojas). Taip pat nustatyti atvejai, kai patys specialistai nebuvo linkę bendradarbiauti su šeima, individualizuojant ir pritaikant prie šeimos poreikių bei jos galimybių, teikiamas paslaugas.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai nesvarstoma galimybė į pagalbos šeimai teikimą įtraukti ir šį procesą neįtraukiami šeimai artimi asmenys, kurie galėtų įtakoti teigiamus pokyčius, padėti šeimai vykdyti nustatytus įpareigojimus.

Taip pat, vis dar paaiškėja atvejai, kai socialinio darbuotojo pagalba šeimai vykdyti nustatytus įpareigojimus yra formali ir pasireiškia tik jų vykdymo kontrole. Vieno iš atliktų tyrimų metu buvo nustatyta, kad nors atvejo vadyba truko kelerius metus, nebuvo reaguojama (nors buvo žinoma), kad vaikas laiku nepradėjo lankyti mokyklos, dėl netinkamos pagalbos teikimo šeimai iškilo poreikis taikyti saugios aplinkos vaikui užtikrinimo (skubaus vaiko paėmimo) priemonę.

Pastebima neigiama tendencija, kai atvejo vadybos vertinimo procese nedalyvauja vaiko teisių apsaugos specialistai ar dalyvauja formaliai, nesiuo papildomo priemonių, nereiškia nuomonės dėl nustatytų į(si)pareigojimų įgyvendinimo galimybių. Kontrolierės tyrimuose ir metinėse ataskaitose ne kartą buvo atkreiptas dėmesys, kad Tarnybos teritorinių skyrių specialistų dalyvavimas šeimos atvejo vadybos procese negali būti suprantamas vien tik kaip vadybos procesą koordinuojančio atvejo vadybininko ir kitų šiame procese dalyvaujančių specialistų sprendimų ir jų veiksmų pasyvus stebėjimas.

Siekiant atvejo vadybos ir pagalbos bei paslaugų šeimai (asmeniui) efektyvumo, pagalbos ir paslaugų sistema turi būti grindžiama valstybės, savivaldos institucijų ir šeimos (asmens) bendradarbiavimo principu. Valstybės tikslas yra pozityvus dėmesys šeimai (asmeniui), kuriuo siekiama sudaryti kuo geresnes galimybes, esant poreikiui, gauti paslaugas ir pagalbą, sudarančias prielaidas šeimai stiprėti, auginti vaikus, susidūrus su sunkumais, turėti galimybes naudotis prieinama ir efektyvia pagalbos sistema, o ne galios demonstravimas, kuris šiuo metu vis dar egzistuoja praktikoje. Stebėsenos rezultatai rodo, kad pagalbos prieinamumas ir poreikis dažnai vertinamas pagal konkrečioje savivaldybėje teritorijoje egzistuojančių paslaugų spektrą, tačiau dažnai nevertinama ar pagalba vaikui ir jo šeimai prieinama jiems patogiu būdu (individualus konsultavimas, mokymai ar pan.), patogioje vietoje ir patogiu laiku.

Šeimos problemų sprendimas yra sudėtingas procesas reikalaujantis tiek specialistų kompetencijų, tiek pačios šeimos motyvacijos, tačiau vien tik pagalbą teikiančių specialistų įpareigojimų šeimai nustatymas, aktyviai, kartu su šeima, neieškant efektyviausių ir geriausių būdų tuos įpareigojimus įgyvendinti, nemotyvuoja šeimų pokyčiams.

Pripažintina, jog neretai specialistų ir šeimos narių nuomonės bei požiūriai dėl padėties šeimoje, esamų problemų ir jų sprendimų būdų gali nesutapti, tačiau atvejo vadyba yra organizuojama ir vykdoma šeimos ir, visų pirma, nepilnamečių vaikų interesais. Pagalbos priemonės vaiko šeimai yra veiksmingiausios, kai teikiamos kompleksiskai ir derinant jas, atsižvelgiant į individualius ir šeimos poreikius bei gebėjimus įgyvendinti į(si)pareigojimus (palaipsniui didinant gebėjimus), stebint jų efektyvumą, tėvų ir vaiko savijautą, refleksiją į procesą ir pagalbos priemones, siūlymus, nuomonę ir pan.

2.5. VAIKO IR JO ŠEIMOS DISKRIMINACIJA ŠEIMOS PADĖTIES PAGRINDU

Vaiko teisių konvencijos 2 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata įpareigojanti valstybę imtis visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos dėl vaiko tėvų, teisėtų globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų. Vaiko teisių pagrindų įstatymas taip pat draudžia vaiko diskriminaciją bet kuriais pagrindais, įskaitant dėl šeimyninės padėties ar kokių nors kitų aplinkybių.

Kontrolierė nekartą atkreipė dėmesį į tai, kad atsižvelgiant į šeimos sampratą, teisinį šeimos santykių, tėvų teisių ir pareigų reglamentavimą, valstybės ir (ar) savivaldybės pagalbą ir paramą teikiamą tėvams, daugiau dėmesio turi būti skiriama tėvui ar motinai, vienam auginančiam vaiką, teikiant jam reikalingą pagalbą ir paramą, padedančią užtikrinti vaiko gerovę (pavyzdžiui, lankyti neformalaus ugdymo įstaigą, gauti lengvatą kitoms paslaugoms ir pan.).

Ataskaitiniais metais buvo atliktas tyrimas dėl Tauragės rajono savivaldybės tarybos 2021 m. rugsėjo 22 d. sprendimu Nr. 1-262 „Dėl Tauragės sporto centro daugiafunkcio sveikatingumo komplekso teikiamų paslaugų įkainių patvirtinimo“ patvirtintų kainų už apsilankymą vandens pramogų ir pirčių komplekse. Pareiškėjas skundėsi, kad nustatant vandens pramogų ir pirčių vienkartinį ir abonementinį bilietų kainą, įtvirtinta vaikų diskriminacija dėl jų socialinės padėties šeimos sudėties pagrindu, t. y. šeimai, kurią sudaro 2 suaugusieji ir vaikai (1, 2 ir daugiau) taikoma palankesnė kaina už paslaugą, nei šeimai, kurią sudaro 1 suaugęs ir vaikai. Pareiškėjas teigė, kad negali lankyti baseino dėl sveikatos, todėl jo šeima (1 suaugęs ir 2 vaikai) už paslaugas (apsilankymą baseine ir kt.) turi mokėti daugiau – neleidžiama įsigyti šeimos bilieto trimis asmenis (1 suaugusiam ir 2 vaikams) ir reikia pirkti brangesnius bilietus kiekvienam atskirai.

Konkrečiu atveju, savivaldybė nustatytu reglamentavimu (kainos nustatymu už paslaugą), galimai siekė pozityvių tikslų – numatant galimybę įsigyti „šeimos bilietą“¹⁹, paskatinti visą šeimą praleisti laisvalaikį kartu, pasinaudojant savivaldybės teikiama paslauga ir kainos nuolaida, tačiau, praktiškai nuolaida galėjo pasinaudoti tik šeima, kurią sudaro du suaugę (pilnamečiai) asmenys ir pastarieji turėjo tam tikrą kainos už paslaugą privilegiją, šeimos, kurią sudaro tik vienas iš tėvų (vienišas tėvas ar motina) ir vaikas, atžvilgiu. Kontrolierė pažymėjo, kad nustatytas nevienodas traktavimas nėra objektyviai pateisinamas, negali būti priskirtinas „pozityviai diskriminacijai“ ir turi daugiau privilegijos požymių, susidariusi situacija ir vaikų padėtis nėra socialiai teisinga.

¹⁹ Praktikoje „šeimos bilietas“ diferencijuojamas atsižvelgiant į šeimos narių skaičių, numatant, kad ir vienas suaugęs (pilnametis) asmuo su vaiku(-ais) gali įsigyti „šeimos bilietą“ su nuolaida, pavyzdžiui, kino teatruose (diferencijuojama nuolaida pagal šeimos sudėtį: 1 suaugęs ir 1 vaikas; 2 suaugę ir 1 vaikas; ir t.t.), kelionei autobusu gali įsigyti „šeimos“ bilietą 3-6 asmenų grupė, kurioje 1-2 suaugę asmenys ir bent vienas iki 18 metų vaikas; kt.

Turint omenyje įkainius už paslaugas, vaikai, naudodamiesi paslauga su turimu vienu iš tėvų ir (ar) kitais atvejais (pavyzdžiui, praktiškai gyvena tik su vienu iš tėvų; dėl objektyvių ir (ar) subjektyvių priežasčių vienas iš turimų tėvų negali naudotis paslauga) turi mokėti už tą pačią paslaugą didesnę kainą, nes jie neatitinka nustatytų „šeimai“ („šeimoms bilietas“ – 2 suaugę asmenys) taikomų lengvatos sąlygų.

Kontrolierė, atsižvelgdama į teisės aktuose įtvirtintą nediskriminavimo principą, valstybės (taip pat ir savivaldybės) įsipareigojamą užtikrinti bei imtis visų reikiamų priemonių, jog visi vaikai turėtų galimybę įgyvendinti savo teises be jokios diskriminacijos, nekvestionuodama Tauragės rajono savivaldybės teisės sprendimais teikti mokesčių, rinkliavų ir kitas įstatymų nustatytas lengvatas savivaldybės biudžeto sąskaita ir kt. (Vietos savivaldos įstatymo 16 straipsnio 2 dalies 18 punktas), pripažino, kad savivaldybės sprendimo nuostatos, numatančios lengvatą tik vaikui, kuris auga šeimoje, kurią sudaro du suaugę asmenys ar paslauga gali naudotis tik du suaugę asmenys ir vaikas(ai), sudaro sąlygas vaiko, kuris auga (turi) vienintelį tėvą ar motiną, diskriminacijai dėl jo šeiminių padėties ir kitų aplinkybių.

Kontrolierė pasiūlė Tauragės rajono savivaldybės tarybai ir merui imtis iniciatyvos peržiūrėti bei tobulinti Tauragės sporto centro daugiafunkcio sveikatingumo komplekso teikiamų paslaugų įkainius, užtikrinant galimybę visiems vaikams be jokios diskriminacijos įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus. Į pasiūlymą buvo atsižvelgta ir buvo priimti sprendimai pašalinantis vaiko teisių pažeidimą.

2.6. TEISINIO REGLAMENTAVIMO INICIATYVŲ IR PRAKTIKOS VERTINIMAS

Ataskaitiniais metais buvo vertinami teisės aktų projektai dėl vaiko situacijos vertinimo, vaiko laikinosios priežiūros bei mobiliųjų komandų veiklos.

☐ SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTRO ĮSAKYMO „DĖL VAIKO SITUACIJOS VERTINIMO TVARKOS APRAŠO“ PAKEITIMO“ PROJEKTAS NR. 22-594

Teikiant siūlymus tobulinti projektą:

- siūlyta suderinti naujas teisinio reglamentavimo nuostatas su VTAPĮ 35 straipsnio 5 dalies 2 punktu, 36¹ straipsniu ir nurodyti, kad Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašas nustato vaiko, dėl kurio gautas VTAPĮ 35 straipsnio 1 dalies 1 punkte bei 2 dalyje nurodytas pranešimas, vaiko situacijos vertinimo tvarką, rizikos ir apsaugos veiksnius, kurie turi būti nustatomi vertinant vaiko situaciją ir kurių pagrindu nustatoma būtinybė vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba vaiko apsaugos poreikį;
- papildyti projektą ir išdėstyti rizikos veiksnių sąvoką; įvertinti nustatyto bendro 7 darbo dienų termino vaiko situacijos vertinimui atlikti proporcingumą šio teisinio instituto tikslams bei paskirčiai ir jį keisti, nustatant ne ilgesnį nei 5 darbo dienų terminą, atsižvelgiant į tai, kad atsižvelgiant į tai, kad projekte nustatyta pareiga kitiems subjektams pateikti informaciją Tarnybai ar jos įgaliotam Teritoriniam skyriui ne vėliau kaip per 2 darbo dienas;
- nustatyti, kad pranešimo apie galimą smurto prieš vaiką naudojimą, galimai kilusį pavojų vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei ar vaiko buvimą jam nesaugioje aplinkoje atvejais Tarnyba ar jos įgaliotam teritoriniam skyriui vaiko situacijos vertinimą pradeda atlikti pranešimo gavimo dieną, tačiau ne vėliau kaip per 6 valandas nuo pranešimo gavimo momento,

ir užbaigia visus veiksmus ne vėliau kaip per 3 darbo dienas – suderinant projekto nuostatas su VTAPĮ 36 straipsnio 2 dalimi; taip pat suderinti projekte ir VTAPĮ vartojamas sąvokas;

- nustatyti Tarnybos ar jos įgalioto Teritorinio skyriaus pareigą raštu ar bet kokiomis nuotolinio ryšio priemonėmis pranešti vaiko tėvams ar kitiems jo atstovams pagal įstatymą apie vaiko laikiną apgyvendinimą saugioje aplinkoje, manant, kad tik tokiu atveju galėtų būti pateisinamas 3 darbo dienų terminas supažindinti tėvus ar kitus vaiko atstovus pagal įstatymą su užpildytu ir užregistruotu Vaiko laikino apgyvendinimo aktu;
- nurodyti, kad vaiko situacijos vertinimas baigiamas atlikus visus nustatytus vertinimo veiksmus ir priėmus teisės aktuose nustatytus sprendimus, taip pat atkreipti dėmesį į tai, kad vaiko situacijos vertinimo nagrinėjimo užbaigimas negali būti siejamas tik su aplinkybėmis, nurodytomis projekte, nes vaiko situacijos vertinimas baigiamas ir nustačius būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį ar apsaugos vaikui poreikį;
- siūlyta tikslinama formuluotė „vaiko gyvenimo sąlygos“, nurodant konkrečiai kokie aspektai laikyti rizikos veiksniais (materialiniai ar kt.);
- atkreipti dėmesį, jog patvirtinus siūlomus pakeitimus, nustačius rizikos veiksnius ir bent vieną apsaugos veiksnių, nebūtų nustatoma būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį, neatsižvelgiant į rizikos ir apsaugos veiksnių tarpusavio poveikį ir proporcingumą.

Vaiko situacijos vertinimo metu gali būti nustatyti rizikos veiksniai (pavyzdžiui, vaikas sistemingai, be pateisinamos priežasties, nelanko ugdymo įstaigos, ateina į ją nuolat pavargęs, nepasiruošęs ar neaprūpintas reikalingomis priemonėmis ir kt.; vaikas bėga iš namų ne pirmą kartą; vaikas smurtauja, daro teisės pažeidimus; tėvai nuolat vengia kontakto su ugdymo įstaiga, vaiko privalomų sveikatos patikrinimų ir pan.; tėvai nusišalinę nuo vaiko problemų, negeba valdyti grėsmę vaikui keliančios situacijos, užtikrinti vaikui reikalingą pagalbą; palieka vaiką be priežiūros arba asmenims, kurie netinkamai juo rūpinasi; vaikas neapsaugomas nuo psichiką veikiančių medžiagų savo gyvenamojoje vietoje; kt.), tačiau tėvai teigs, jog vienas iš tėvų geba užtikrinti vaikui saugią aplinką, jo teises ir geriausius interesus, t. y. rizikos veiksnius priskirs kitam tėvų, ir bus nustatytas apsaugos veiksnys. Tokioje situacijoje nebūtų nustatoma būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį (ir įvertinti, ar vaikui teikiama reikalinga ir tinkama pagalba), nebūtų vertinamas paslaugų poreikis, laiku identifikuojami ir sprendžiami sunkumai, su kuriais susiduria vaikas (šeima), dėl ko gali būti pažeistos vaiko teisės ateityje.

Pastaba ir argumentai dėl rizikos ir apsaugos veiksnių tarpusavio dermės ir proporcingumo buvo taikyti ir kitoms Projekto nuostatoms, pavyzdžiui, nustatyti rizikos veiksniai: vaiko gyvenimo sąlygos kelia realų pavojų vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei arba pavojų, galintį sukelti (keliantį) reikšmingą žalą vaiko sveikatai, o vaiko atstovai pagal įstatymą nemato ir (ar) neįvertina tokio pavojaus ar žalos arba neturi galimybių išsaugoti vaiko sveikatą ir (ar) gyvybę; vaikas turi sveikatos sutrikimų (serga, karščiuoja ar kt.), sužalotas ir negydomas ar turi specialiųjų poreikių, kurių vaiko atstovai pagal įstatymą netenkina, nemato poreikio gydyti arba gydo priemonėmis, kurios kenkia vaikui; autodestruktyvus vaiko elgesys (savižala, psichoaktyvių medžiagų vartojimas ir kt.), kurio jo atstovai pagal įstatymą negali suvaldyti; vaikas išreiškia pageidavimą būti paimtas iš vaiko atstovų pagal įstatymą. Nurodytos situacijos kelia pagrįstą abejonių, ar tokiais atvejais gali egzistuoti (ir būti pritaikyti) apsaugos veiksniai.

☐ SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTRO ĮSAKYMO „DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTRO 2019 M. GRUODŽIO 20 D. ĮSAKYMO NR. A1-794 „DĖL VAIKO LAIKINOSIOS PRIEŽIŪROS TVARKOS APRAŠO PATVIRTINIMO“ PAKEITIMO“ PROJEKTAS NR. 22-8213

Projekto rengėjų dėmesys buvo pakartotinai atkreiptas, jog (derinimo metu galiojusios redakcijos) Aprašo 31.3 punktas neatitinka VTAPĮ 36⁴ straipsnio 9 dalies nuostatų ir poįstatyminių teisės aktu yra išplečiamos įstatymo nuostatos. Įstatymo 36⁴ straipsnio 9 dalyje nustatytas ne ilgesnis nei 6 mėnesių vaiko laikinosios priežiūros tėvų prašymu terminas. Galimybė pakartotinai taikyti vaiko laikinosios priežiūros tėvų prašymu institutą, šio instituto taikymo pakartotinumą, laiko intervalai tarp instituto taikymo atvejų nenumatyti ir neaptarti. Aprašo nuostatos, sudarančios galimybes pasibaigus 6 mėnesių terminui taikyti šį institutą pakartotinai (teikiant naują prašymą), iš esmės prilygintinas įstatyme nustatyto maksimalaus vaiko laikinosios priežiūros tėvų prašymu termino pratęsimui, kas ne tik neatitinka įstatymo nuostatų, bet ir sudaro prielaidas piktnaudžiauti šiuo institutu.

Siūlomas teisinis reguliavimas sudaro prielaidas vaiko laikinosios priežiūros tėvų prašymu institutą nepagrįstai taikyti ir tais atvejais, kai yra teisiniai pagrindai taikyti kitus vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos įrankius ir teisinius institutus (Civilinio kodekso 3.179 straipsnis, 3.246 straipsnio 2 arba 3 dalis), ar (ir) vertinti, ar vaiko tėvai tinkamai įgyvendina savo pareigas vaikams, ar yra užtikrinamos vaiko teisės (gyventi ir nuolat bendrauti su savo atstovais pagal įstatymą, būti jų išlaikomiems ir prižiūrimiems, kt.).

☐ SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTRO 2018 M. BIRŽELIO 27 D. ĮSAKYMO „DĖL MOBILIŲJŲ KOMANDŲ SUDARYMO, SPECIALISTŲ ATRANKOS IR JŲ DARBO TVARKOS APRAŠO PATVIRTINIMO“ PAKEITIMO“ PROJEKTAS NR. 22-13519

Kontrolierė, susipažinusi su derinamu projektu, siūlė tikslinti Projekto 6.1 punkto formuluotę dalyje „būti įgijęs lygiavertę aukštojo mokslo kvalifikaciją“, kadangi neaišku kokia lygiavertė aukštojo mokslo (aukštasis mokslas gali būti universitetinis, neuniversitetinis) kvalifikacija gali būti pirmoje normos dalyje nustatytam reikalavimui turėti universitetinių pirmosios ir antrosios pakopų psichologijos studijų krypties studijų arba vientisųjų universitetinių psichologijos studijų krypties studijų išsilavinimą.

☐ SOCIALINIŲ PASLAUGŲ ĮSTATYMO NR. X-493 PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTAS NR. 22-14545 IR JŲ LYDINČIŲ TEISĖS AKTŲ PROJEKTAI

Susipažinus su projektu²⁰, buvo pateikti siūlymai, kurie siūlomą teisinį reglamentavimą darytų aiškesnį ir paprastesnį, t. y. atsisakyti besikartojančių nuostatų, perteklinių ir iš esmės atskirų sąvokų turinio neatskleidžiančių nuostatų; tikslinti socialinio darbuotojo ir kitų specialistų sąvokas, atskleidžiant jų turinį; svarstyti socialinių darbo įgyvendinimo principų taikymo išplėtimą kitiems socialinių paslaugų teikėjams, neapsiribojant socialiniais darbuotojais; suderinti nuostatas dėl socialinių paslaugų teikimo ir su sveikatos priežiūra, užimtumu, švietimu bei ugdymu suderintos koordinuotos pagalbos organizavimo, atsižvelgiant į išskiriamos tris skirtingai apibūdinamas asmenų grupes (šeimos nariai, kuriems laikinai apribota tėvų valdžia; tėvai, kurių vaikams nustatyta laikinoji globa; tėvai (tėvas ar motina), jeigu jiems apribota tėvų valdžia).

Sutinkant su projekto rengėjų argumentais, kad „likę be tėvų globos vaikai turi ypatingų poreikių sankaupų“, šie vaikai „reikalauja ypatingo dėmesio ir viso suaugusiojo laiko skirto tik šiam vaikui,

²⁰ Kartu su Socialinių paslaugų įstatymo Nr. X-493 pakeitimo įstatymo projektu buvo pateikti derinti Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo Nr. IX-110 2, 10, 11, 11¹ straipsnių pakeitimo įstatymo projektu Nr. 22-14546 ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 41 straipsnio pakeitimo įstatymo projektu Nr. 22-14548.

jeigu keliama lūkesčiai, kad vaiko priežiūra šeimoje būtų sėkminga ir vaikas ar jaunuolis būtų pilnai šeimoje parengtas savarankiškam gyvenimui“, neginčijant iniciatyvų plėtoti alternatyvias vaiko globos formas, tobulinti vaiko globos, vaiko priežiūros sistemas, siekiant sudaryti galimybę likusiam be tėvų globos vaikui gyventi šeimai artimoje aplinkoje, buvo išsakytos abejonės dėl požymių, iš kurių vieną atitinkantis vaikas galėtų būti perduotas nuolatinio globotojo priežiūrai, sąrašo nuoseklumo, atskirų požymių išskyrimo pagrįstumo, kylančių iššūkių, sunkumų, reikalingos pagalbos ir kitų priemonių tolygumo, ir kt. aspektais, prasme, pavyzdžiui, išskyrimas vaikų, vyresnių nei dešimties metų; nepilnamečio tėvo (motinos) su vaiku; funkcionavimo sunkumų nebaigtinis, galimas įvairiai interpretuoti sąrašas (manytina, funkcionavimo sunkumai gali būti itin skirtingo lygmens, taip pat jų įveikimo būdai ir galimybės; šie sunkumai ne mažiau yra aktualūs ir keliantys iššūkius praktikoje, kai vaikas yra laikinai prižiūrimas, laikinai globojamas ar kt.); praktikoje taip pat galimi atvejai, kai itin žalingą patirtį bus išgyvenęs vaikas, ne vieną kartą paimtas iš šeimos ir grąžintas į ją, kurio laikinosios priežiūros metu keičiasi jį prižiūrintys asmenys, kuriam vėliau, po atitinkamo proceso, nustatoma globa (rūpyba) ir t.t.

Taip pat paminėta, kad trūksta projekto aiškinamajame rašte išdėstytų argumentų nuoseklumo dėl nuolatinio globotojo paslaugų poreikio ir jų išskirtinumo, akcentuojant dėmesį paslaugos kokybei, suaugusiojo laiko poreikį ir kt. įvardintų grupių vaikams, bei projekte siūlomo įtvirtinti vaikų, kuriuos galėtų prižiūrėti nuolatinis globotojas, skaičius. Manant, kad globos ar (ir) priežiūros paslaugos kokybė yra ypatingai svarbi kiekvienam vaikui, kuris teisės aktų nustatyta tvarka paimamas iš tėvų, atkreiptas dėmesys, jog akcentuojant nuolatinio globotojo paslaugos išskirtinumą, svarbą, nurodoma, kad šis asmuo negali prižiūrėti daugiau nei vieno vaiko (aptariant išimtį dėl didesnio vaikų skaičiaus galimybės), tuo pačiu numatoma, kad šis asmuo gali būti ir budinčiu globotoju ir tokiu atveju jis gali prižiūrėti ne daugiau nei 3 vaikus, visumoje bendras vaikų skaičius nuolatinio globotojo šeimoje turi būti ne didesnis nei 6 vaikai. Atsižvelgiant į tai, suabejota, ar tokiu atveju bus pasiekti projekto rengėjų deklaruojami tikslai ir pokyčiai, kurių siekiama įteisinant nuolatinio globotojo institutą. Taip pat buvo paminėta, kad aiškinamajame rašte nėra paaiškinta pasirinktų kriterijų atranka ir siūlomas nustatyti vaikų, kurį galėtų prižiūrėti nuolatinis globotojas, skaičius.

Projekto rengėjų dėmesys atkreiptas į siūlomo reglamentavimo, pagal kurį institucinės socialinės globos licencija gali būti išduodama įstaigai, numatančiai socialinės globą teikti tik iš užsienio valstybės(-ių), kurią(-ias), Užsienio reikalų ministerijos Socialinių paslaugų priežiūros departamentui pateiktais duomenimis, ištiko humanitarinė krizė, atvykusiems nelydimiems nepilnamečiams užsieniečiams ar likusiems be tėvų globos vaikams, numatant tik minimalius reikalavimus nepertraukiamai vaikų priežiūrai, atitikimą geriausių vaiko interesų principui. Paminėta, kad įstaigoje nagrinėti skundai dėl nelydimų nepilnamečių ukrainiečių, apgyvendintų institucijoje, teisių pažeidimų ir nustatyta, jog socialinės globos normų neatitinkantis darbuotojų santykis turėjo neigiamos įtakos vaiko poreikius atitinkančios aplinkos globos įstaigoje užtikrinimui.

☐ PAGALBA VAIKO TĖVAMS, SIEKIANT, KAD VAIKAS AUGTŲ SAUGIOJE APLINKOJE

Vaikai, kurie ypač turėtų būti mylimi ir saugūs šalia savo tėvų, dažnai nukenčia nuo psichologinio, fizinio, o taip pat ir seksualinio smurto bei nepriežiūros tėvų ar kitų teisėtų globėjų šeimose. Kontrolierė, atsižvelgdama į individualių tyrimų metu stebimas tėvų negebėjimo užtikrinti vaikui saugią aplinką problemas tiek auklėjamais vaikais netinkamai būdais, tiek tarpusavio nesutarimais, vaikų įtraukimais į tėvų tarpusavio konfliktus traumuojamą vaiką psichologiškai, neatsižvelgiant į

vaiko interesus, ataskaitiniais metais pradėjo tyrimą. Atliekamu tyrimu siekiama išsiaiškinti, kokių teisinių priemonių imamasi bei kokia pagalba teikiama vaiko tėvams, kad jie gebėtų saugioje aplinkoje - be smurto apraiškų, rūpestingai, kantriai, supratingai auginti ir auklėti savo vaikus.

Išsamiam tyrimui atlikti, buvo kreiptasi į visas savivaldybes, parašant pateikti informaciją apie pozityvios tėvystės mokymų, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo paslaugų savivaldybėse prieinamumo, tęstinumo, pritaikymo pagal poreikį tikslinėms grupėms ir kt. Tarnybos teritorinių skyrių ir policijos prašyta informuoti apie administracinių nuobaudų ir (ar) administracinio poveikio priemonių taikymo praktiką, skiriant įpareigojimus dalyvauti bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose).

SIŪLYMAI:

- Taikant vaiko teisių užtikrinimo ir gynimo priemones įvertinti jų proporcingumą ir atitiktį konkrečiam vaiko interesams.
- Skirti didesnę dėmesį vaikui saugios aplinkos užtikrinimo ir organizavimo (skubaus vaiko paėmimo iš tėvų) stebėsenai tėvų informavimo apie vaiko paėmimą, vaiko situacijos vertinimo terminų, vaiko paėmimo priežasčių analizės, nukreipimo į sveikatos priežiūros įstaigas pagrįstumo srityse.
- Užtikrinti efektyviam funkcijų vykdymui būtinos informacijos socialiniams partneriams teikimą ir stiprinti bendradarbiavimą su valstybės ir savivaldybių institucijomis (švietimo, sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų teikimo įstaigos), sprendžiant su vaiko teisių užtikrinimu susijusius klausimus.
- Įgyvendinti praktikas, kuriomis būtų užtikrinamas visavertis vaiko dalyvavimas, sprendžiant jį liečiančius klausimus, bei pagarba vaiko nuomonei. Imtis visapusiškų priemonių šalinti veiksnius, ribojančius vaiko teisę laisvai išsakyti savo nuomonę. Didinti specialistų, dirbančių su vaikais, kompetencijas vaiko nuomonės išklauso srityje.

III. VAIKO GLOBOS ASPEKTAI

„Visi vaikai, įskaitant neįgaliosius ir vaikus iš nepalankioje padėtyje esančių grupių, turi vienodą teisę gyventi savo šeimose ir bendruomenėje. Integruotose vaiko apsaugos, įskaitant veiksmingą prevenciją, ankstyvąją intervenciją ir paramą šeimai, sistemose vaikams, kurie susiduria arba ne su tėvų priežiūros praradimu, turėtų būti sudarytos būtinos sąlygos, kurios padėtų užkirsti kelią šeimos gyvenimui skyrium.“²¹

3.1. TERITORINIŲ VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SKYRIŲ SPRENDIMAI DĖL VAIKO PRIEŽIŪROS

Pagrindinis visuomenės institutas, kuriame vaikas gyvena ir kuris užtikrina vaiko apsaugą ir vystymąsi, yra vaiko biologinė šeima (VTAPJ 33 straipsnio 1 dalis).

²¹ ES vaiko teisių strategija, žr. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52021DC0142>.

Nekvestionuojant tėvų teisės auginti ir auklėti vaikus vadovaujantis šeimos puoselėjamosiomis vertybėmis, pabrėžtina, kad tėvai neturi visišką veiksmų laisvę sprendžiant su vaikais susijusius klausimus, tėvams suteikta pareiga susijusi su reikalavimu veikti atsižvelgiant į vaiko interesus. Šeima, kaip visuomenės dalis, funkcionuodama ir kontaktuodama su aplinkiniais, privalo laikytis teisės aktų reikalavimų bei visuotinai pripažintų moralinių vertybių.

Siekiant užtikrinti vaiko saugumą, visapusišką, harmoningą jo vystymąsi ir tinkamą jo teisių įgyvendinimą, tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinta valstybės pareiga imtis visų reikiamų priemonių suteikti vaikui reikalingą apsaugą, kai to padaryti negali vaiko tėvai.

Tarnyba ir jos teritoriniai padaliniai yra pagrindinė vaiko teisių ir interesų apsaugos, gynimo ir atstovavimo institucija, kuri pagal teisės aktais įtvirtintą tikslą bei suteiktą kompetenciją yra ir turi būti arčiausiai vaiko, kad laiku ir tinkamai ne tik būtų reaguojama į galimus vaiko teisių pažeidimus, tačiau ir užkirstas kelias pažeidimams atsirasti. Valstybei siekiant šio tikslo, Tarnybos ir jos teritorinių padalinių veikla turi būti ne tik atitinkanti ją reglamentuojančias bendrąsias ir specialiąsias teisės normas, tačiau ir būti suvokiama bendrame vaiko situacijos kontekste, individualizuota konkreto vaiko atžvilgiu, tokiu būdu taip pat sudaranti prielaidas išspręsti susiklosčiusią situaciją vadovaujantis geriausiais vaiko interesais.

Tarnybai įstatymu suteikta teisė, nustačius būtinybę dėl kylančio realaus ir tiesioginio pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, skubiai paimti vaiką iš jam nesaugios aplinkos bei imtis veiksmų dėl vaiko perdavimo tėvams ar vienam iš tėvų arba kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą (VTAPĮ 36 straipsnio 4 dalis), tačiau ataskaitiniais metais nustatytas ne vienas atvejis, kai ši teisė buvo įgyvendinama netinkamai.

Vienu iš nagrinėtų atvejų nustatyta, jog Tarnybos teritorinis skyrius priėmė sprendimą laikinai apgyvendinti vaiką pas artimą giminaitį, atsižvelgdamas vien tik į pastarojo pateiktą vienašališką informaciją bei vaiko nuomonę, nesiaiškinant pateiktos informacijos pagrįstumo, nevertinant, jog vaikas galimai buvo nuteiktas prieš tėvą (vienintelį įstatyminių atstovų), neišklausius vaiko tėvo paaiškinimo dėl situacijos aplinkybių. Pagrindo laikinai apgyvendinti vaiką skyrium nuo tėvo nebuvo, nes nebuvo kylančio realaus ir tiesioginio pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei. Tyrimo metu taip pat buvo nustatyta, jog sprendimą dėl vaiko apgyvendinimo pas artimą giminaitį priėmė ne vaiko ir tėvo gyvenamosios vietos Tarnybos teritorinis skyrius, o vaiko artimojo giminaičio gyvenamosios vietos Tarnybos teritorinis skyrius.

Kitu atveju, atlikus vaiko situacijos vertinimą, buvo nustatytas vaiko apsaugos poreikis ir priimtas sprendimas vienam mėnesiui taikyti vaikui laikinosios priežiūros priemonę pas senelę, su kuria kartu gyvena ir vaiko tėvas, inicijuotas mobiliosios komandos darbas su abiem vaiko tėvais. Šio tyrimo metu konstatuota, jog vaiko situacijos vertinimas atliktas neišsamiai, nurodyti rizikos veiksniai bei juos pagrindžiantys faktai yra prieštaringi, aplinkybės neišsiaiškintos, dalis iš jų paremtos konfliktuojančių tarpusavyje vaiko tėvų subjektyvia nuomone, nenurodyti apsaugos veiksniai. Nustatytas vaiko apsaugos poreikis bei sprendimas paimti vaiką iš motinos šeimos ir taikyti jam laikinąją prižiūrą priimtas nesant pakankamai duomenų, jog motinos šeimoje kilo pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei arba pavojus, galintis sukelti reikšmingą žalą vaikui sveikatai.

Dar vienu atveju vaikas buvo paimtas iš motinos šeimos bei perduotas tėvui, tačiau šiuo atveju pats Tarnybos teritorinis skyrius, įvertinęs turimą informaciją, konstatavo, kad vaiko teisių apsaugos specialistė neteisingai įvertino pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą bei

mažamečio vaiko nuomonę ir, klaidingai nustačiusi vaiko nesaugią aplinką su motina, nepagrįstai perdavė jį tėvui. Skyrius atsiprašė vaiko tėvo už nepatogumus ir nepagrįstai sukeltus lūkesčius dėl darbuotojų veiklos trūkumo.

Vaikas turi teisę augti savo biologinėje šeimoje – ten jam geriausia, nepaisant galimų trumpalaikių ar net ilgalaikių socialinių ir kitų biologinės šeimos problemų, tačiau atsiradus vaiko funkcionavimo ir socialinės aplinkos rizikos veiksniams bei rizikos veiksniams, susijusiems su vaiko tėvais ir jų santykiais su vaiku, kuriuos, siekiant išvengti realaus pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, įmanoma pašalinti kitomis priemonėmis negu paimant vaiką iš šeimos, prioritetas teikiamas vaiko išsaugojimui šeimoje, teikiant vaikui ir jo tėvams šio ir kitų įstatymų nustatyta tvarka prevencinę ir (ar) kompleksinę pagalbą (VTAPĮ 33 straipsnio 4 ir 5 dalys).

3.2. GLOBOJAMO VAIKO TEISĖS BENDRAUTI SU TĖVAIS UŽTIKRINIMAS

Vaikas, kuris yra išskirtas su vienu arba abiem tėvais, turi teisę nuolat ir tiesiogiai su jais bendrauti, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais (Konvencijos 9 straipsnio 3 dalis). Tėvas (motina), negyvenantis kartu su vaiku, taip pat turi teisę matyti, bendrauti su vaiku, net ir laikinai ar neterminuotai apribojus tėvų valdžią, gauti informaciją apie vaiką svarbiais klausimais, jeigu tai atitinka vaiko interesus (CK 3.271, 3.180 straipsnio 4 dalis).

Valstybei (valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms) tenka pareiga užtikrinti, kad vaiko teisė bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais (vienu iš jų) būtų gerbiama ir būtų sudarytos sąlygos tinkamai ją įgyvendinti, jeigu nėra teisės aktuose numatytų išimčių.

Alternatyvios globos vaikams gairėse²² pažymima, kad kompetentinga institucija turėtų kurti (plėtoti), palaikyti ir prižiūrėti reguliary ir tinkamą vaiko ir jo šeimos bendravimą, ypač reintegracijos tikslais; kad priėmus sprendimą, vaiko reintegracijos į šeimą procesas turi būti laipsniškas ir prižiūrimas, apimantis peržiūros ir pagalbos priemonės, pagrįstomis vaiko amžiumi, poreikiais ir didėjančiais gebėjimais, taip pat išskyrimo priežastimi; kad nustačius alternatyvią globą vaikui, užtikrinant vaiko apsaugą ir geriausius interesus, turi būti skatinamas ir palaikomas vaiko bendravimas su šeima <...>, vaikas turi turėti galimybę gauti informaciją apie šeimos narius, kai su jais nebendruoja.

Kaip ir ankstesniais, taip ir šiuo ataskaitiniu laikotarpiu į įstaigą kreipėsi tėvai (vienas iš tėvų) dėl sunkumų, kylančių siekiant išlaikyti ryšius, bendrauti su atskirtais, globojamais vaikais.

Vienu iš atvejų, iš tėvų paimti vaikai augo globėjo šeimoje. Tėvai teigė, kad, siekdami susigrąžinti vaikus, stengiasi vykdyti visus atvejo vadybos plane numatytus į(si)pareigojimus, bendradarbiauti su

„Globėja visais įmanomais būdais savinasi pareiškėjų vaikus, bando juos atitolinti nuo tėvų, motyvuodama, kad globotiniai serga, po susitikimų su tėvais būna irzlūs ir nervingi, nesudaro sąlygų su jais matytis ir bendrauti.“

Iš skundo

specialistais, taip pat planuoja kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo panaikinimo. Siekdami išlaikyti ryšius su vaikais, tėvai siekė kuo dažniau bendrauti su jais, tačiau vaikų globėjas nebuvo linkęs bendradarbiauti su tėvais, sudaryti sąlygas vaikų ir tėvų bendravimui, siekdamas silpninti vaikų ir tėvų tarpusavio ryšį (tėvams nebuvo leidžiama pasimatyti, bendrauti su vaikais, argumentuojant, kad vaikai serga, po susitikimų su tėvais būna irzlūs ir nervingi, kt.; per tris mėnesius tėvams tik vieną kartą buvo sudaryta galimybė pasimatyti su vaikais).

²² Jungtinių Tautų alternatyvios globos vaikams gairės (Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. A/RES/64/142).

Tyrimo duomenys patvirtino, kad tėvai pakeitė savo gyvenimo būdą, tinkamai vykdo teises ir pareigas vaikui, augančiam šeimoje, kreipėsi į teismą dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo panaikinimo (teismas priėmė sprendimą neterminuotą tėvų valdžios apribojimą pakeisti į laikinąjį tėvų valdžios apribojimą), pagal galimybes teikia globojamiems vaikams išlaikymą, bendrauja ir bendradarbiauja su socialiniais darbuotojais, taip pat kitais pagalbą ir paslaugas teikiančiais specialistais, vykdo numatytus į(si)pareigojimus, priima siūlomą pagalbą ir kt. Susitikimų su globojamais vaikais metu buvo stebimas glaudus emocinis ryšys tarp vaikų ir tėvų (vaikai būna geros nuotaikos, pripažįsta mamą ir tėtį, noriai tiesia rankas, kad tėvai juos paimtų ant rankų, glaudžiasi). Tyrimo metu nebuvo gauta duomenų, kurie pagrįstų sprendimą leisti tėvų susitikimą su vaikais tik vieną kartą per mėnesį. Kontrolierė pastebėjo, kad atsižvelgiant į teigiamus pokyčius tėvų šeimoje, norą ir siekį susigrąžinti vaikus į šeimą, tėvų teisių ir pareigų bei kitų į(si)pareigojimų vykdymą, tėvų ir vaikų ryšys turėtų būti stiprinamas, užtikrinant reguliarių ir pakankamą bendravimą. Kontrolierė atkreipė globėjo dėmesį, jog jis turi pareigą netrukdyti vaikui bendrauti su tėvais, jei tai nekenkia vaiko interesams, bei pareigą palaikyti ryšius su vaiko tėvais, informuoti juos, jeigu jie to pageidauja, apie vaiko vystymąsi, sveikatą, mokymąsi ir kitus svarbius klausimus (CK 3.271 straipsnio 5 ir 6 punktai). Taip pat, atsižvelgiant į tėvų pastangas susigrąžinti vaikus, buvo pateiktas siūlymas stiprinti tėvų ir vaikų ryšį, sudaryti tėvams sąlygas dažniau matytis ir bendrauti su vaikais.

3.3. PASLAUGOS IR PAGALBA GLOBĖJAMS

Vaiko globa užtikrina vaikui saugias, jo amžiaus tarpsnį atitinkančias gyvenimo sąlygas, kuriose jis gali augti ir vystytis, tačiau nėra alternatyvi tėvystės forma.

Tai daug pastangų reikalaujanti paslauga vaikui, nes, be kasdienės jo priežiūros, globėjas turi padėti vaikui išgyventi jo patirtas traumas, atkurti ir palaikyti vaiko santykius su tėvais ir kitais giminaičiais, paruošti vaiką grįžimui į šeimą ar perėjimui į kitą globėjų, įtėvių šeimą, parengti jį savarankiškam gyvenimui. Už šios paslaugos tinkamą organizavimą yra atsakingos valstybės ir savivaldos institucijos, o vaiko globėjas, teikiantis paslaugą, yra atsakingas už šios paslaugos kokybę. Todėl valstybė siekia suteikti reikalingą pagalbą vaiko globos paslaugą teikiantiems asmenims, kad jie nepalūžtų ir galėtų užtikrinti vaikui saugias ir harmoningas gyvenimo ir vystymosi sąlygas tiek, kiek reikia²³.

Vaiko teisių konvencijoje bei VTAPĮ įtvirtinta valstybės pareiga suteikti tinkamą pagalbą ne tik vaiko tėvams, tačiau ir vaiko globėjams, kad jie galėtų tinkamai vykdyti pareigas vaikui, užtikrintų vaiko gerovei reikalingas sąlygas, jo apsaugą ir globą. Kiekviena savivaldybė turi užtikrinti savivaldybės teritorijoje gyvenantiems asmenims globos centro paslaugų prieinamumą.

Globos centro veiklos tikslas – užtikrinti, kad visiems tėvų globos netekusiems vaikams, įvaikintiems vaikams, globėjų globojamiems vaikams, šeimynoje globojamiems vaikams, budinčių globotojų prižiūrimiems vaikams, budintiems globotojams, šeimynos dalyviams, globėjams, įtėviams ir kartu gyvenantiems jų šeimos nariams ar asmenims, ketinantiems jais tapti, būtų prieinama ir suteikiama reikalinga konsultacinė, psichosocialinė, teisinė ir kita pagalba, siekiant vaiką, įvaikį tinkamai ugdyti ir auklėti šeimai artimoje aplinkoje²⁴.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 1 d. nutartis Nr. 3K-3-182-916/2020.

²⁴ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. sausio 19 d. įsakymas Nr. A1-28 „Dėl Globos centro veiklos ir vaiko budinčio globotojo vykdomos priežiūros organizavimo ir kokybės priežiūros tvarkos aprašo patvirtinimo“.

Kontrolierė sutinka, kad teikiamos pagalbos ir paslaugų veiksmingumą lemia vaiko atstovų pagal įstatymą ir pagalbą, paslaugas teikiančių institucijų (specialistų), taip pat pačių institucijų (specialistų) tarpusavio, visapusiškas pasitikėjimas ir bendradarbiavimas.

Vienu iš Įstaigoje nagrinėtų atvejų, globos centras savavališkai nusprendė nutraukti paslaugų teikimą dviejų vaikų globėjui. Globos centras šį sprendimą priėmė dėl globėjo konfliktiško elgesio ir požiūrio į globos centro teikiamas paslaugas, kaip žalojančias, o darbuotojų veiksmus, elgesį, kaip globėjo šeimos persekiojimą. Konkrečiu atveju, ne globos centras, o savivaldybė turėjo teisę priimti sprendimą dėl paslaugų nutraukimo globėjui bei kartu pareigą operatyviai imtis priemonių dėl paslaugų tęstinumo tiek globėjui, tiek ypač jo globojamiems vaikams, kadangi savivaldybė atsako už socialinių paslaugų teikimo savo teritorijos gyventojams užtikrinimą, planuodama ir organizuodama socialines paslaugas, kontroliuodama bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros kokybę.

Reaguodami į Kontrolierės kreipimąsi, Tarnyba ir Socialinių paslaugų priežiūros departamentas atliko globos centro veiklos kokybės vertinimą ir konstatavo, jog globos centras, organizuodamas ir teikdamas paslaugas, visą paslaugų teikimo laikotarpį intensyviai dirbo su globėju ir jo globojamais vaikais, tačiau ne visada užtikrino teikiamų paslaugų kokybę. Pasikeitus aplinkybėms globėjo šeimoje, globos centras ne visada tinkamai ir laiku vertino poreikius, teikė paslaugas, taip pat ne visus sprendimus, susijusius su globėju ir jo globojamais vaikais, priėmė laikydamosi teisės aktų reikalavimų. Tarnyba ir Departamentas atkreipė savivaldybės dėmesį į tai, kad globos centras keliose srityse nesilaikė teisės aktų nuostatų dėl paslaugų organizavimo ir teikimo globėjo šeimai bei, kad būtina tobulinti globos centro veiklos organizavimą, užtikrinant tinkamą jam priskirtų funkcijų vykdymą ir pateikė rekomendacijas.

3.4. VAIKO LAIKINOSIOS GLOBOS TĘSIMO ASPEKTAI

Tobulinant vaiko globos organizavimo procesus, 2018-07-01 įsigaliojo Civilinio kodekso 3.253 straipsnio pakeitimai, reglamentuojantys, jog: vaiko laikinoji globa trunka ne ilgiau kaip 12 mėnesių; nustačiusi, kad tėvai (tėvas, motina), kuriems teikiamos socialinės paslaugos ir kita kompleksinė pagalba, deda pastangas pakeisti savo elgesį arba yra kitų priežasčių, kurios leidžia pagrįstai manyti, kad egzistuoja reali galimybė grąžinti vaiką į šeimą, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija gali priimti sprendimą tęsti laikinąją globą, tačiau ne ilgiau negu 6 mėnesius; bendra laikinosios globos trukmė su pratęsimu negali viršyti 18 mėnesių termino. Vaiko globos organizavimo nuostatuose buvo numatyta, jog atvejo vadybininkui ir kitiems atvejo vadybos procese dalyvaujantiems specialistams nustačius minėtas aplinkybes, Tarnybos teritorinis skyrius priima sprendimą tęsti vaiko laikinąją globą, tačiau ne ilgiau nei 6 mėnesių terminui, o atvejo vadybininkas organizuoja pagalbos plano koregavimą.

Vaiko laikinosios globos pratęsimas yra vienas iš vaiko globos organizavimo etapų, darantis įtaką vaiko bei jo tėvų padėčiai, tačiau praktikoje, Tarnybos teritoriniam skyriui sprendžiant dėl laikinosios globos tęstinumo, suėjus 12 mėnesių terminui, nebuvo priimamas joks atskiras motyvuotas sprendimas dėl vaiko laikinosios globos pratęsimo dar 6 mėnesiams, pagrindžiantis Civiliniame kodekse ir Vaiko globos organizavimo nuostatuose numatytas sąlygas – „tėvai stengiasi“, „egzistuoja reali galimybė ateityje grąžinti vaiką“, „išlieka funkcionavimo ir socialinės aplinkos rizikos veiksniai“, pan.

Teisės aktai nenustatė Tarnybos sprendimo pratęsti vaiko laikinąją globą formos (kito įforminimo) ir praktikoje šiam sprendimui (plačiąja prasme) buvo prilyginamas vaiko globos peržiūros akte nurodytas siūlymas ar išvada. Teisės aktuose nebuvo numatyta, kad Tarnybos sprendimas pratęsti vaiko laikinąją globą būtų įforminamas vaiko globos peržiūros akte. Taip pat šio, Tarnybos direktoriaus įsakymu patvirtinto, akto formoje nėra išskiriama dalis, kuri galėtų būti vertinama kaip Tarnybos sprendimas pratęsti vaiko laikinąją globą.

Remiantis įstaigos praktika, minėtuose vaiko globos peržiūros aktuose paprastai formuluojami Tarnybos teritorinio skyriaus specialisto ir kitų vaiko peržiūroje dalyvavusių kitų asmenų siūlymai, išvados dėl globos (pavyzdžiui, globa vykdoma tinkamai, globėjas vykdo pareigas ir įsipareigojimus, siūlytina tęsti globą, nutraukti globą, nušalinti globėją, kt.). Vaiko globos peržiūros akto formoje taip pat numatyta, jog „šis sprendimas gali būti apskūstas Lietuvos administracinių ginčų komisijai Lietuvos Respublikos ikiteisminio administracinių ginčų nagrinėjimo tvarkos įstatymo nustatyta tvarka arba Vilniaus apygardos administraciniam teismui Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos nustatyta tvarka“.

Tačiau praktikoje, administracines bylas nagrinėjantys teismai vaiko globos peržiūros aktų nevertino kaip Tarnybos priimtų sprendimų tęsti vaiko laikinąją globą Civilinio kodekso nustatyta prasme, o, priešingai, juos vertino kaip tarpinio pobūdžio dokumentus. Todėl tėvai neturėjo galimybės skusti tiek jų, tiek vaikų padėtį reikšmingai įtakojančių vaiko teisių apsaugos specialistų sprendimų.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija atkreipė dėmesį į susiformavusią teismų praktiką dėl ginčų, kylančių iš vaiko globos nustatymo, teisinės prigimties, atkreipdama dėmesį į Specialiosios teisėjų kolegijos, sprendžiančios bylų rūšinio teisingumo klausimus, suformuotą praktiką, jog ginčai dėl vaiko laikinosios globos turi būti nagrinėjami bendrosios kompetencijos teisme.

Kontrolierė kreipėsi į Tarnybą, siūlydama išanalizuoti susiklosčiusią praktiką dėl sprendimų pratęsti vaiko laikinąją globą priėmimo ir įforminimo bei spręsti dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo.

Tarnyba, reaguodama į Kontrolierės iškeltus praktikos ir teisinio reglamentavimo trūkumus, išreiškė poreikį nustatyti sprendimo dėl vaiko laikinosios globos pratęsimo formą ir įtraukti į ją Vaiko globos organizavimo nuostatus, t. y. atskirti vaiko globos priežiūros vykdymo procedūras nuo tėvų valdžios apribojimo ar vaikų ir tėvų atskyrimo, vaiko laikinosios globos pasibaigimo ar tęstinumo klausimų. Tarnyba informavo, jog bus patvirtintos sprendimo dėl vaiko laikinosios globos pratęsimo ar pasibaigimo apskundimo tvarka, atskiriant administracinių procedūrų ir globos organizavimo bei vykdymo procedūrų apskundimą, t. y. bus nustatyta, kad Tarnybos priimtas sprendimas dėl administracinių procedūrų gali būti skundžiamas Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka, o Tarnybos sprendimas dėl vaiko globos organizavimo ir vykdymo procedūrų Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka.

Ataskaitiniais metais, Kontrolierės nurodyti trūkumai dėl vaiko laikinosios globos tęsimo aspektų buvo išspręsti, tobulinant teisinį reglamentavimą: Vaiko globos organizavimo nuostatuose²⁵ įtvirtinta, kad Tarnybos teritorinis skyrius priima sprendimą tęsti vaiko laikinąją globą, kurio formą tvirtina Tarnybos direktorius; Sprendimo tęsti vaiko laikinąją globą (rūpybą) formoje²⁶

²⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“.

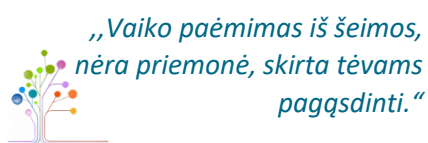
²⁶ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktoriaus 2022 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. BV-199 „Dėl vaiko globos (rūpybos) organizavimui reikalingų formų“.

įtvirtinta, jog šis sprendimas gali būti skundžiamas bendrosios kompetencijos teismui Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka.

3.5. NUOMONIŲ IŠSISKYRIMAS SPRENDŽIANT DĖL VAIKO GRĄŽINIMO

Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) yra pažymėjęs, kad vaiko perdavimas globai turi būti laikomas laikina priemone, kurios taikymas turi būti sustabdytas, kai aplinkybės leidžia tai padaryti. Kiekviena vaiko laikinosios globos priemonė turėtų būti suderinta su pagrindiniu tikslu – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką²⁷.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismas nurodo, jog vaiko paėmimas iš tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą yra kraštutinė priemonė, taikoma tada, kai nėra galimybės vaikui išlikti jo tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą globoje, nes tai būtų nesuderinama su jo geriausiais interesais. Būtent todėl vaikas gali būti paimamas iš šeimos tik tuomet, kai: (1) vaiko gyvybei ar sveikatai kyla realus

pavojus ar yra didelė tikimybė, kad kils tokia žala; (2) tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą nesiima reikiamų priemonių vaiko saugumui užtikrinti²⁸.

Jeigu atvejo vadybos metu paaiškėja, kad aplinkybės, dėl kurių buvo iškilęs realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, išnyksta arba šeima įvykdo visas atvejo vadybos proceso metu iškeltas sąlygas, nedelsiant organizuojamas atvejo nagrinėjimo posėdis, kurio metu sprendžiama dėl vaiko skubaus grąžinimo šeimai (VTAPĮ 37 straipsnio 8 dalis). Atvejo nagrinėjimo posėdis, kuriame sprendžiama dėl vaiko skubaus grąžinimo šeimai, nedelsiant organizuojamas ir tais atvejais, kai atvejo vadybos metu šeimai iškeltas sąlygas galima įvykdyti vaikui esant šeimoje, nesukeliant realaus pavojaus vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei, tačiau praktikoje šiomis nuostatomis vadovaujasi ne visi specialistai, dirbantys su šeima.

Vienu iš nagrinėtų atvejų buvo skundžiamas Tarnybos teritorinio skyriaus priimtas sprendimas, neatsižvelgiant į atvejo vadybos posėdžio bei vaiko globos peržiūros metu daugelio specialistų išsakytus argumentus ir nuomonę, grąžinti vaikus į šeimą. Priėmus sprendimą paimti vaikus, šeimai buvo teikiama intensyvi mobiliosios komandos pagalba, kurios specialistų vertinimu tėvai bendradarbiavo, priėmė siūlomą pagalbą. Pagrindinis tėvų tikslas buvo laikinosios globos užbaigimas jų vaikams. Tėvai buvo apsisprendę vykdyti numatytus įsipareigojimus ir pagal savo galimybes stengėsi atlikti pagrindines šeimos funkcijas, įveikti kilusius sunkumus. Mobiliosios komandos specialistų nuomone, tėvams reikalinga intensyvi kompleksinė pagalba, kuri leistų užtikrinti vaikų saugumą, sveikatos priežiūrą ir kt.

Svarstant pagalbos šeimai plano koregavimo ir laikinosios globos (ne)tęsimo klausimus, Tarnybos teritorinis skyrius priėmė sprendimą teikti siūlymą užbaigti vaikų laikinąją globą ir juos sugrąžinti tėvų priežiūrai, aptarti intensyvių socialinių paslaugų teikimą šeimai. Aštuoni specialistai (keturi iš jų nedalyvavo atvejo vadybos posėdyje, tačiau, atvejo vadybininko teigimu, siūlė tęsti globą) pasisakė prieš vaikų laikinosios globos nutraukimą, keturi specialistai pasisakė už vaikų grąžinimą tėvams. Neeilinėje vaikų laikinosios globos peržiūroje Tarnybos teritorinio skyriaus specialistai nenustatė pagrindo ir veiksnių, keliančių pavojų vaikų sveikatai ir gyvybei tėvų šeimoje, todėl priėmė sprendimą užbaigti vaikų laikinąją globą ir vaikus sugrąžinti tėvų priežiūrai, nors, kaip ir atvejo vadybos posėdžio metu, dalis specialistų pasisakė prieš vaikų grąžinimą į biologinę šeimą.

²⁷ EŽTT sprendimai bylose Johansen prieš Norvegiją, pareiškimo Nr. 17383/90; Scozzari ir Giunta prieš Italiją, pareiškimų Nr. 39221/98 ir Nr. 41963/98.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 1 d. nutartis Nr. e3K-3-182-916/2020.

Kontrolierė, vertindama tyrimo duomenis, sutiko, jog teigiami pokyčiai šeimoje buvo stebimi gana trumpą laiką ir nebuvo žinoma, ar tėvų elgesys, grąžinus vaikus į šeimą, nebus epizodiškas, tačiau pažymėjo, jog vaikų paėmimas iš šeimos nėra priemonė, skirta tėvams pagąsdinti.

Atvejo nagrinėjimo posėdis, kurio metu sprendžiama dėl vaiko skubaus grąžinimo šeimai, turi būti nedelsiant organizuojamas tiek tada, kai išnyksta aplinkybės, dėl kurių buvo iškilęs realus pavojus vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei, tiek tada, kai šeima įvykdo visas atvejo vadybos proceso metu iškeltas sąlygas. Konkrečiu atveju buvo teigiama, kad šeima neįvykdė arba iš dalies įvykdė atvejo vadybos proceso metu iškeltas sąlygas, tačiau aplinkybės, dėl kurių buvo iškilęs realus pavojus vaikų saugumui, sveikatai ar gyvybei, yra išnykusios, o atvejo vadybos metu šeimai iškeltas sąlygas galima įvykdyti vaikams esant šeimoje, teikiant šeimai intensyvią kompleksinę pagalbą.

3.6. BENDRUOMENĖS POŽIŪRIS Į GLOBOJAMUS VAIKUS

Vaiko teisių konvencijos 20 straipsnyje nustatyta, kad vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą. Jungtinių Tautų alternatyvios globos vaikams gairėse²⁹ pažymima, jog vaikui turi būti suteikiama galimybė gyventi kuo artimesnėje šeimai aplinkoje, jam įprastoje aplinkoje; sprendimai dėl alternatyvios globos vaikams, ypač iki 3 metų, turi būti priimami vadovaujantis šeimos aplinkos principu.

„Tokius reikia šaudyti“ – vieno miestelio bendruomenės narių siūlymas, kaip spręsti globojamiems (rūpinamiems) vaikams kylančias elgesio problemas.

„Bendrija bando atsiriboti nuo „gresiančios“ likusių be tėvų globos vaikų kaimynystės ir nenori jų priimti į namo bendruomenę“.

Iš tyrimo medžiagos

Lietuvoje daugelį metų buvo siekiama pokyčių vaiko globos srityje, siekiant sudaryti sąlygas vaikams augti šeimos ar artimoje jai aplinkoje.

Gerinant tėvų globos netekusiems vaikams teikiamų socialinės globos paslaugų kokybę buvo kuriamos ir plėtojamos institucinei globai alternatyvios formos – bendruomeniniai vaikų globos namai bei globos centrai ir juose vaikų priežiūros paslaugas teikiantys budintys globotojai. Lietuvoje 2016 metais atlikto sociologinio tyrimo „Lietuvos gyventojų požiūris į institucinės globos pertvarką“ metu nustatyta, kad šalyje vykdomai globos politikos pertvarkai pritaria 60 proc. asmenų, tačiau tik kas trečias gyventojas sutiktų, jog šalia jo namų įsikurtų nedideli vaikų globos ar kūdikių namai³⁰.

Kontrolierės nuomone, visuomenėje vis dar egzistuoja stereotipinės nuostatos, priešiškas požiūris į globojamus vaikus. Ataskaitiniu laikotarpiu buvo nagrinėti net keli atvejai, susiję su neigiamu bendruomenės požiūriu į globojamus vaikus.

Vienas iš nerimą sukėlusių atvejų, susijusių su neigiamu požiūriu į globojamus vaikus, paaiškėjo miestelio bendruomenėje Jurbarko rajono savivaldybėje. Aiškinantis mokykloje susidariusią situaciją dėl galimai vaikams neužtikrintos saugios ugdymo(si) aplinkos paaiškėjo, kad viena iš didžiausių problemų, dėl kurios, manytina, problemų mastas išaugo, o sprendimų priėmimas dėl pagalbos teikimo priemonių buvo vis atidedamas, buvo ne tik mokyklos, bet ir viso miestelio bendruomenės jaučiamas priešiškas šią mokyklą lankantiems ir miestelyje gyvenantiems

²⁹ Jungtinių Tautų alternatyvios globos vaikams gairės (Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. A/RES/64/142).

³⁰ Lietuvos gyventojų požiūris į institucinės globos pertvarką. Sociologinis tyrimas, 2016.

globojamiems vaikams. Įstaigoje gautuose kreipimuose buvo nurodoma, jog bendruomeniniuose namuose gyvenantys vaikai „terorizuoja“ bendruomenę, „įkaitais pavertė visą mokyklą“ ir pan.

Visgi, tiek gavus pirminę informaciją, tiek vėliau lankantis savivaldybėje, bendraujant su mokyklos bendruomene, išryškėjo neigiamas požiūris į globojamus vaikus, taip pat bendruomenės noras kai kuriuos iš šių vaikų perkelti gyventi į kitą vietą, o ne teikti jiems pagalbą. Vėliau, paaiškėjo ir atvejis, kai suorganizuotame miestelio ir mokyklos bendruomenės narių susirinkime vienas asmuo net keletą kartų, kaip susidariusios situacijos sprendimą pasiūlė „tokius (vaikus) šaudyti“, t. y. savo viešu pareiškimu paskatino dar didesnę neapykantą ir fizinį susidorojimą su globojamais (rūpinamais) vaikais.

Kitu atveju, daugiabučio gyvenamojo namo savininkų bendrija (toliau – Bendrija) skundą dėl viešosios įstaigos pažeidžiamų globojamų vaikų teisių, siekiant teikti jiems socialinės globos paslaugas Vilniaus mieste įsigytame 7 kambarių bute, argumentavo tuo, jog Bendrijos įstatuose įtvirtinta, kad asmuo, turintis butą ar kitą patalpą pastate ir norintis jį parduoti, išnuomoti ar leisti naudotis kitais pagrindais fiziniam ar juridiniam asmeniui socialinių paslaugų, tokių kaip socialinės globos teikimas pagal socialinę globą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas ir pan. veiklai, turi gauti visuotinio Bendrijos narių susirinkimo pritarimą. Bendrija teigė, kad nei ankstesnis buto savininkas, nei viešoji įstaiga Bendrijos narių visuotinio susirinkimo pritarimo dėl buto naudojimo socialinei globai teikti negavo.

Bendrija taip pat informavo, kad name nėra lifto ir, nors Nekilnojamojo turto registro išrašė yra nurodyta, kad butas yra 6 aukšte, tačiau faktiškai į jį pakilti reikia kaip į 7 aukštą, nes pirmajame antžeminiame namo aukšte yra garažų patalpos. Taigi, apgyvendinti globojami vaikai kiekvieną dieną turėtų lipti laiptais faktiškai iki 7 aukšte esančio buto. Dėmesys buvo atkreiptas ir į tai, kad name (bendro naudojimo patalpose) nėra įrengtos gaisro aptikimo ir signalizavimo, priešdūminės sistemos, nėra evakuacinių koridorių ir (ar) laiptinių, kadangi statinys nebuvo projektuojamas ekonominės veiklos vykdymui jo patalpose, įskaitant ir socialinės globos teikimą.

Tyrimo metu nustatyta, kad Socialinių paslaugų priežiūros departamento specialistai, apsilankę globojamų vaikų gyvenimui skirtame bute, patalpų neatitikimo teisės aktų reikalavimams nenustatė ir išdavė viešajai įstaigai licenciją teikti socialinę globą. Išdavus licenciją, Bendrija kreipėsi į Socialinių paslaugų priežiūros departamentą, prašydama įvertinti išduotos licencijos išdavimo pagrįstumą ir spręsti dėl licencijos panaikinimo (sustabdymo). Departamentas informavo Bendriją apie licencijos išdavimo aplinkybes, paaiškino išduotos licencijos pagrįstumą bei, jog nėra licencijos panaikinimo (sustabdymo) pagrindų. Bendrija apskundė Departamento atsakymą Lietuvos administracinių ginčų komisijai, kuri skundą atmetė, kaip nepagrįstą. Socialinių paslaugų priežiūros departamento nuomone, Bendrija bandė atsiriboti nuo „gręsiančios“ likusių be tėvų globos vaikų kaimynystės ir nenorėjo jų priimti į namo bendruomenę.

Kontrolierė atkreipė Bendrijos dėmesį į Lietuvos pažangos strategiją „Lietuva – 2030“³¹, kurioje akcentuojama, kad visuomenė turi pripažinti socialinę atskirtį patiriančių asmenų teises, padėti jiems išsaugoti orumą ir būti visaverčiais visuomenės nariais, aktyviai dalyvauti socialinės įtraukties politikoje ir veikloje, padėti kovoti su stereotipais ir stigmatizacija, išsaugoti ir stiprinti gyvenimo kokybę, socialinę, ypač vaikų, gerovę ir lygias galimybes visiems bei išreikškė viltį, jog Bendrija geranoriškai bendradarbiaus su bendruomeniniais vaikų globos namais, kas neabejotinai turės teigiamos įtakos vaikų gerovės užtikrinimui.

³¹ Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. XI-2015 „Dėl Valstybės pažangos strategija „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo“.

Visuomenėje vis dar egzistuojantis, pasireiškiantis neigiamas, stigmatizuojantis požiūris į tėvų globos netekusius vaikus, rodo, jog yra labai svarbu toliau šviesti visuomenę apie pagarbos asmeniui, nepriklausomai nuo jo socialinio statuso, svarbą, stiprinti visų narių tarpusavio bendrystę ir skatinti atsakomybę už bendrą visų gerovę.

3.7. GLOBOTINIŲ IŠMOKŲ ADMINISTRAVIMO KLAUSIMAI

Globojamo vaiko turto apsaugos aspektai buvo aptarti Kontrolierės 2020 metų veiklos ataskaitoje, pažymint, jog vaikas turi būti pripažįstamas lygiaverčiu turtinių teisių santykių dalyviu, jog vaiko materialinių ir procesinių teisių apsaugą pabrėžiama EŽTT praktikoje.

Vaiko globos atveju, globėjas, būdamas vaiko atstovu pagal įstatymą, privalo globotinio turtą administruoti atsakingai, sąžiningai ir išimtinai veikdamas vaiko interesais. Vaiko turtas yra suprantamas kaip vaikui nuosavybės teise priklausantys nekilnojamieji ir kilnojamieji daiktai, piniginės lėšos ir piniginiai indėliai, vaikui išlaikyti skirtos lėšos, našlaičio pensija, tėvų vaiko išlaikymui kas mėnesį mokamos periodinės išmokos, pajamos (nuompinigiai, stipendija, vaiko uždirbtos lėšos ir pan.) ir kt.

Klausimai, susiję su vaiko turtu, nėra dominuojantys, tačiau gaunami paklausimai ir kreipimaisi, atskleidžia šio klausimo platumą ir įvairiapusįškumą. Ataskaitiniu laikotarpiu buvo nagrinėtas globojamo vaiko skundas dėl globėjo netinkamai administruojamų vaikui skirtų lėšų. Vaikas, atvykęs su vienu iš tėvų, nurodė, jog neįgalumo ir vaiko išlaikymui (vaiko pinigai) skiriamos pašalpos yra jo asmeninės lėšos ir globėjas neturėtų jų išgryninti ar kažkaip kitaip disponuoti tomis lėšomis.

Teisės aktuose yra numatyta tėvų pareiga iki pilnametystės išlaikyti savo vaikus, tačiau vaiko globėjai, skirtingai nei tėvai, neturi prievolės (pareigos) išlaikyti jų globojamus vaikus iš savo lėšų, tuo tikslu valstybė skiria įvairias išmokas. Globojamam vaikui priteistą išlaikymą, kuris išieškomas iš privalančio jį mokėti tėvo (motinos), našlaičio pensiją, išmoką vaikui, globos išmoką globėjas, privalo naudoti išimtinai vaiko interesams. Skiriama išmoka dėl globotinio neįgalumo taip pat naudotina vaiko specialiesiems poreikiams, atsiradusiems dėl jo neįgalumo, tenkinti, taigi ir disponuotina išimtinai vaiko interesams tenkinti. Nagrinėtu atveju, globėjo piktnaudžiavimo administruojant lėšas nebuvo nustatyta.

Dar 2020 metais, reaguojant į Kontrolierės prašymą, buvo patvirtinta atnaujinta Globojamo (rūpinamo) vaiko aplankymo akto forma, kurioje informacija apie globojamo vaiko turto administruojimą yra išskirta atskiru punktu, o Teritorinių skyrių darbuotojams pavesta įvertinti (pateikti) įžvalgas dėl vaikui priteisto išlaikymo, gaunamų išmokų naudojimo bei iš vaiko turto gaunamų pajamų ir išlaidų valdymo (jei globojamas vaikas tokio turto turi). Manytina, jog individualizuojant pateikiamus klausimus, gali būti dėmesingiau išklausiama vaiko nuomonė, taip pat išsiaiškinama ir globėjo nuomonė dėl globotinio turto administruojimo.

Tačiau, įstaigos praktika rodo, kad kiekvieną ginčą dėl globojamo vaiko turto administruojimo, kiekvieną situaciją būtina vertinti įvairiais aspektais, kompleksiškai, t. y. vertinti tiek globėjo pareigų vykdymą dėl tinkamo lėšų administruojimo, tiek tėvų ar kitų asmenų poveikį vaikui, jų interesą inicijuoti vaiko turto administruojimo klausimų nagrinėjimą.

Neatmestina, jog šeimose vaiko poreikiams tenkinti skiriamos išmokos (vaiko išmoka, neįgalumo išmoka) yra visos šeimos gaunamos pajamos, todėl vaiko laikinosios priežiūros ar laikinosios

globos laikotarpiu jautriai reaguojama į šių išmokų panaudojimą, vertinant jas kaip biologinei šeimai skirtas pajamas. Konkrečiu atveju, bendraujant su vaiku ir vienu iš jo tėvų, pastarasis situaciją vertino savaip, jog „globos išmoką rūpintojas pasiimti gali, nes tai jo pinigai, tačiau vaiko ir neįgalumo išmokos – ne“. Tyrimo metu buvo nustatytas vieno iš tėvų poveikis vaikui dėl gaunamų išmokų. Manytina, jog tiek šiuo, tiek kitais panašiais atvejais, globos priežiūrą vykdančių institucijų specialistai bei socialiniai darbuotojai turėtų atidžiai vertinti aplinkybes, situacijos kompleksiskumą, reaguoti ir spręsti kylančius klausimus, problemas.

3.8. DEINSTITUCIONALIZACIJOS PROCESO STEBĖSENA

Įstaigos atstovas tęsė darbą Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų bendruomeninių paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų plano tarpinstitucinės stebėsenos grupės veikloje.

2022 metais Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pristatė: rengiamus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų bendruomeninių paslaugų regionų žemėlapius; informaciją apie rengiamą naujam deinstitutionalizacijos etapui, kuris prasidės 2023 metais; pertvarkos ekspertų nuomonės apie neįgaliųjų pertvarkos projektų įgyvendinimo eigą pagal regionus; informaciją apie neįgaliųjų pertvarkos projektų įgyvendinimo eigą, problematiką.

Grupės nariai buvo informuoti apie Centrinės projektų valdymo agentūros stebimas rizikas dėl sėkmingo projektų įgyvendinimo – rizikos susijusios su apgyvendinimo veiklomis – grupinio gyvenimo namų (GGN) įkūrimu, nes pertvarkos projektai turi būti įgyvendinti iki 2023-09-01, tačiau dar nepradėti statybos darbai, todėl kyla rizika, kad projektai nebus laiku įgyvendinti. Kita problema – ženkliai išaugusios statybos darbų kainos, o investicinis projektas, pagal kurį buvo planuotos lėšos, parengtas 2019 metais, projektai vertinti 2020 metais, o darbai perkami 2022 metais, todėl trūksta lėšų sukurti tai kas suplanuota, dalis savivaldybių gali nespėti įgyvendinti projektų.

Taip pat buvo pateikta informacija apie naujojo laikotarpio asmenų su negalia globos deinstitutionalizacijos planavimo parengiamuosius darbus – analizę, kiek socialinių paslaugų gavėjų yra psichikos ir intelekto negalią turinčių asmenų; kiek kiekvienoje savivaldybėje gyvena šios grupės asmenų; identifikuotas mastas asmenų, kurie nedalyvauja socialinių paslaugų sistemoje, tačiau jiems reikalingos apgyvendinimo, užimtumo ar laikino atokvėpio paslaugos; taip pat „minkštųjų“ paslaugų poreikį ir kryptis; planuojamas investicijų apimtis; nevyriausybinių organizacijų įtrauktį ir kt.

Grupės nariams pateikta informacija apie regioninę pažangos priemonę ir 2021–2027 m. ES fondų investicijų programą; ES struktūrinių fondų finansavimo laikotarpių skirtumus, žemėlapių rengimo principus, savivaldybių parengtų žemėlapių sąsajas su bendru regiono žemėlapiu ir kitomis veiklomis; socialinių paslaugų teikimo intelekto ir (ar) psichikos negalią turintiems asmenims statistikos analizę; duomenis apie asmenis (šeimas) nedalyvaujančius socialinių paslaugų sistemoje, kuriems reikalingos paslaugos; apsaugotą būstą – kaip prioritetinę paslaugą, grupinio gyvenimo namų plėtrą (pirminius planus ir sprendimus), „minkštųjų“ investicijų planavimą (socialinės dirbtuvės, pagalba priimant sprendimus, mobili komanda, atvejo vadyba), kitus planus (dienos užimtumas, specializuota socialinė globa ir slauga, įstaigų optimizavimo tyrimas); infrastruktūros plėtrą vaikams su negalia.

Į psichikos ir (ar) intelekto negalią turinčių asmenų įtraukties į savarankišką ir bendruomenės gyvenimą didinimo programą (2021–2027 m. ES investicijų fondų laikotarpis) siekiama įtraukti kiekvieną šalies savivaldybę. Išskirtos pagrindinės problemos (bendruomeninių paslaugų trūkumas; pagalbos bendruomenėje stoka; ydinga teisinė sistema; žmogaus teisėmis grįsto požiūrio ir nuostatų keitimo stoka) ir pasekmės (neišplėtotos prevencinės ir alternatyvios institucinei globai paslaugos; veiksnio apribojimas; psichikos ir (ar) intelekto negalią turinčių žmonių atskirtis bendruomenėje arba institucijoje; institucinės kultūros paplitimas bendruomeninėse paslaugų formose), taip pat priežastys (infrastruktūrinis požiūris, pro aktyvaus požiūrio ir resursų stoka, alternatyvių ir prevencinių veiksnio apribojimui priemonių stoka, metodinės pagalbos trūkumas). Pristatyta prie kokių sisteminių pokyčių prisidės projektas – prieinamumo didinimo, negalios nustatymo reformos, neveiksnio nustatymo reformos, deinstitutionalizacijos.

3.9. TEISINIO REGLAMENTAVIMO POKYČIAI DĖL VAIKŲ, NETEKUSIŲ TĖVŲ GLOBOS

Atskaitiniais metais buvo vertinami projektai, kuriais buvo siekiama tobulinti įvairius vaiko globos ir įvaikinimo organizavimo aspektus.

☐ SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTRO ĮSAKYMO „DĖL VAIKŲ GLOBOS (RŪPYBOS) APSKAITOS TVARKOS APRAŠO PATVIRTINIMO“ PROJEKTAS NR. 22-6183

Atsižvelgiant į tai, kad projekto nuostatos suponuoja, kad bus išplėsta centralizuotai tvarkomų ir saugomų duomenų apimtis, Socialinės paramos informacinėje sistemoje (SPIS) centralizuotai tvarkant ir saugant duomenis ir apie vaikus, kuriems globa buvo nustatyta kitose valstybėse, tačiau tarptautinių dvišalių ar kitų sutarčių pagrindu globa buvo perduota kompetentingoms Lietuvos Respublikos institucijoms, o pastarosios sutiko ją perimti, projekto rengėjams pasiūlyta nustatyti, kad turi būti tvarkomi duomenys ir apie užsienio valstybių subjektus, nustačiusius vaikui globą.

Įvertinus Projekte vartojamas ir siūlomas formuluotes dėl SPIS tvarkomų duomenų apie „asmenis, su kuriais sudaryta tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartis buvo nutraukta dėl netinkamo jos vykdymo“, taip pat aplinkybę, jog globos centras gali sudaryti bendradarbiavimo ir paslaugų sutartis su asmenimis, teikiančiais ir kitas, su vaikų priežiūra ir budinčio globotojo veikla nesusijusias paslaugas, siūlyta suderinti projekto nuostatas, nurodant, kad SPIS bus tvarkomi duomenys apie budinčius globotojus, su kuriais globos centras yra sudaręs bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartis, budinčius globotojus, su kuriais globos centro sudaryta tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartis buvo nutraukta dėl netinkamo jos vykdymo, o taip pat globos centro globojamus vaikus (vaiko vardas, pavardė, gimimo data) bei juos prižiūrinčius budinčius globotojus (dermė su Civilinio kodekso 3.252 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 3.253 straipsnio 1 dalies, 3.256 straipsnio nuostatomis).

☐ VYRIAUSYBĖS NUTARIMO „DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 2002 M. KOVO 27 D. NUTARIMO NR. 405 „DĖL VAIKO GLOBOS ORGANIZAVIMO NUOSTATŲ PATVIRTINIMO“ PAKEITIMO“ PROJEKTAI NR. 22-15912 IR NR. 22-4634

Antrajam projektui pateikti siūlymai:

- įtvirtinti, kad vaikas turi būti supažindintas su potencialiais (atrinktais) globėjais (detalizuoti šios nuostatos įgyvendinimą), siekiant užtikrinti vaiko dalyvavimą globėjo parinkimo procese ne tik per formalų vaiko nuomonės išklausymą;
- įtvirtinti, kad nuostatos, susijusios su vaiko globėju, taikomos ir budinčiam globotojui, kadangi pagal Socialinių paslaugų įstatymo 2 straipsnio 2 dalį budintis globotojas turi atitikti Civiliniame kodekse globėjui keliamus reikalavimus, būti išklausęs globėjų ir įtėvių mokymus ir budinčių globotojų konsultavimo kursus;
- nustatyti, kad Neveiksnių ir ribotai veiksnų asmenų registre tikrinami duomenys ne tik apie fizinį asmenį, norintį tapti vaiko globėju, šeimos steigėju ar dalyviu, bet ir apie jo sutuoktinį ar kartu gyvenantį santuokos neregistravusį asmenį ir kitų kartu gyvenančius vyresnius kaip šešiolikos metų asmenis;
- atsisakyti siūlomų pakeitimų dėl budinčio globotojo pageidavimų dėl prižiūrimo vaiko tėvų sveikatos sutrikimų, priklausomybių, vaiko socialinės kilmės, biologinių tėvų gyvenimo būdo, atkreipiant dėmesį, jog budintis globotojas be tėvų likusius vaikus prižiūri (vykdo veiklą) pagal individualios veiklos pažymėjimą bei su globos centru sudarytą tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartį, yra apmokytas ir už savo veiklą gauna atlygį (profesionalus globėjas). Aplinkybės, susijusios su vaiko tėvų socialine padėtimi, sveikatos būkle, priklausomybėmis ir kt., neturi turėti įtakos prižiūrimų vaikų pasirinkimui;
- nustatyti, kad vykdant vaiko globos priežiūrą, turi būti įvertinama: ◦ kaip globėjas: rūpinasi vaiko fiziniu ir psichiniu saugumu; jo sveikata ir mokymusi; auklėja vaiką; bendradarbiauja su globos centru, valstybine vaiko teisių apsaugos ir kitomis institucijomis; kam naudoja globojamam vaikui išlaikyti skirtas lėšas; ar sudaro sąlygas vaikui bendrauti su tėvais; palaiko ryšius su vaiko tėvais, informuoja vaiko tėvus ar artimuosius giminaičius, jeigu jie to pageidauja, apie vaiko vystymąsi, sveikatą, mokymąsi ir kitais svarbiais klausimais; rūpinasi vaiko laisvalaikiu, atsižvelgdamas į jo amžių, sveikatą, išsivystymą ir polinkius; rengia vaiką savarankiškam gyvenimui; ◦ kokie yra vaiko santykiai su tėvais ar artimaisiais ir kitais giminaičiais, asmenimis, su kuriais jį sieja emociniai ryšiai. Neatlikus globėjo pareigų, nustatytų Civilinio kodekso 3.271 straipsnio 1 dalyje, vykdymo vertinimo, eliminuojama galimybė nustatyti požymius, kad vaiko globėjas galimai netinkamai atlieka savo pareigas ir inicijuoti globos peržiūrą.
- nustatyti, jog savivaldybės administracijos direktoriaus sprendimo dėl globos vaikui nustatymo ir vaiko globėjo paskyrimo kopija turi būti pateikta ir vaiko tėvams (vieninteliam iš tėvų);
- nustatyti, kad laikinosios globos atveju taikomos nuolatinio globėjo pareigos, susijusios su informavimu apie vaiko globos vietos pasikeitimą;
- dėl kitų projekto nuostatų tobulinimo – suderinimo su konkrečiomis (nurodytomis) VTAPJ, Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso nuostatomis; su 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas), kt.

☐ VYRIAUSYBĖS NUTARIMO „DĖL ĮVAIKINIMO ORGANIZAVIMO NUOSTATŲ PATVIRTINIMO“ PROJEKTAS NR. 22-6362

Projekto rengėjams pateikti siūlymai:

- įvertinant vaiko globos ir vaiko įvaikinimo sukeltas teises pasekmes ir pasekmių skirtumus, apsvaistyti tikslingumą taikyti analogiją su vaiko globos organizavimo santykių reguliavimu (Vaiko globos organizavimo nuostatų normomis) ir nustatyti, kad įvaikinimo atveju turėtų būti išklaudyta asmenų, norinčių įvaikinti vaiką, vaiko nuomonė dėl įvaikinimo ir vyresnio nei 16 metų vaiko sutikimas, kad jo tėvai (vienas iš tėvų) taptų tėvais. Į siūlymą nebuvo atsižvelgta, motyvuojant, kad toks reglamentavimas nenumatyta Civiliniame kodekse;
- tikslinti projekto nuostatas dėl geriausių vaiko interesų užtikrinimo įvaikinimo organizavimo procese, labiausiai vaiko poreikius atitinkančių asmenų, pasirengusių įvaikinti vaiką, parinkimo įvaikinti galimam vaikui, dėl subjekto, priimančio projekte numatytus sprendimus nustatymo. Taip pat buvo siūlyta suderinti projekto nuostatas su kartu pateiktu derinti Asmenų, norinčių įvaikinti vaikus, ir galimų įvaikinti vaikų apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo pakeitimo projektu Nr. 22-6363. Pavyzdžiui, išsakytos abejonės dėl Aprašo 48 punktu siūlomo reguliavimo vykdyti ikiteisminę tarptautinę įvaikinimo procedūrą vaiko, kuris neįrašytas į Galimų įvaikinti vaikų, atitinkančių specialiuosius kriterijus, sąrašą, „jei atsiranda asmuo, pasirengęs įvaikinti vaiką, kuris Apskaitos aprašo nustatyta tvarka įrašytas į Norinčių įvaikinti asmenų, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra užsienio valstybėje, užsienio valstybės piliečių ir asmenų be pilietybės, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, sąrašą“ (kyla abejonės dėl proceso skaidrumo) ir kt.;
- skirsnyje, reglamentuojančiame ikiteismines tarptautinio įvaikinimo procedūras, numatyti išimtis, kai procedūros vykdomos pagal nacionalinio įvaikinimo procedūras;
- keisti projekto formuluotę „pseudoniminiai duomenys apie vaiką“, nurodant, jog teikiami nuasmeninti (ne pseudoniminius) duomenys apie vaiką;
- atkreipti dėmesį, jog projekte reglamentuotas vaiko nuomonės apie konkrečius įvaikintojus išklaudyti ir fiksavimo, parinkto asmens, pasirengusio įvaikinti vaiką, (ne)sutikimas ir tolimesni sprendimai bei procedūros, tačiau nėra aptarti atvejai ir procedūros, kai vaikas, susipažinęs su potencialiais tėvais, nesutinka būti įvaikintas konkrečioje šeimoje.

☐ VYRIAUSYBĖS 2002 M. RUGSĖJO 10 D. NUTARIMO NR. 1422 „DĖL ASMENŲ, NORINČIŲ ĮVAIKINTI VAIKUS, IR GALIMŲ ĮVAIKINTI VAIKŲ APSKAITOS LIETUVOS RESPUBLIKOJE TVARKOS APRAŠO PATVIRTINIMO“ PAKEITIMO PROJEKTAS NR. 22-6363

Projekto rengėjams pateiktas siūlymas išbraukti nuostatą, pagal kurią galėtų būti įvaikinamas vaikas, kurio tėvai ar vienintelis iš tėvų pripažinimas nežinia kur esančiu savaime – siūlomas reglamentavimas yra nepagrįstas ir neproporcingas. Asmens pripažinimas nežinia kur esančiu yra vienas iš nuolatinės globos nustatymo pagrindų (Civilinio kodekso 3.257 straipsnio 2 punktas), tačiau, priešingai nei tėvų (vienintelio iš tėvų) paskelbimo mirusiais (mirusiu) atveju vaikas negali būti įtraukiamas į įvaikinamų vaikų apskaitą ir iki abiejų tėvų (turėto vienintelio iš tėvų) paskelbimo mirusiais negali būti įvaikinamas. Svarbu, jog įvaikinamo vaiko tėvų sutikimo nereikalaujama tik šiais atvejais: jeigu tėvai yra nežinomi ar mirę, jeigu tėvams neterminuotai apribota tėvų valdžia arba jeigu tėvai paskelbti mirusiais, tačiau atvejai, kai tėvai ar vienintelis iš tėvų pripažinti nežinia kur esančiais nenurodyti (Civilinio kodekso 3.214 straipsnis). Asmens pripažinimas nežinia kur esančiu, garantuojama jo turtinių teisių apsauga, skiriamas turto administratorius (Civilinio kodekso 2.29 straipsnis), kreipiantis į teismą dėl asmens pripažinimo nežinia kur esančiu turi būti pateikiami duomenys apie asmens išlaikytinius (Civilinio proceso kodekso 455 straipsnio 6 punktas).

Taip pat buvo pasiūlyta aiškiai apibrėžti kas Tarnyboje priima sprendimą įrašyti vaiką į Galimų įvaikinti vaikų, atitinkančių specialiuosius kriterijus, sąrašą, nustatyti šis sprendimas įforminamas bei atsisakyti siūlomo reglamentavimo, kuriuo būtų įteisintas tarptautinis įvaikinimas vaikų, neatitinkančių specialiųjų kriterijų, taip pat vaikų paieška potencialiems įtėviams, o ne įtėvių paieška vaikams, įrašytiems į galimų įvaikinti vaikų, atitinkančių specialiuosius kriterijus, apskaitą, siekiant užtikrinti įvaikinimo proceso skaidrumą. Siūlymas leido daryti prielaidą, kad gali būti formuojama (yra susiformavusi ir siekiama įteisinti) praktika, kai tarptautiniam įvaikinimui yra siūlomi vaikai, neįrašyti į minėtą sąrašą ir neatitinkantys tarptautinio įvaikinimo (specialiųjų kriterijų) sąlygų.

☐ SVEIKATOS APSAUGOS MINISTRO ĮSAKYMO „DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS SVEIKATOS APSAUGOS MINISTRO 2001 M. LIEPOS 17 D. ĮSAKYMO NR. 386 „DĖL LIGŲ, KURIOMIS SERGANTIS ASMUO NEGALI BŪTI SKIRIAMAS VAIKO GLOBĖJU (RŪPINTOJU), SĄRAŠO PATVIRTINIMO“ PROJEKTAS NR. 22-561 IR SVEIKATOS APSAUGOS MINISTRO IR SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTRO ĮSAKYMO „DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS SVEIKATOS APSAUGOS MINISTRO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS SOCIALINĖS APSAUGOS IR DARBO MINISTRO 2001 M. LIEPOS 24 D. ĮSAKYMO NR. 404/96 „DĖL MEDICININIŲ KONTRAINDIKACIJŲ, KURIOMS ESANT ASMENYS NEGALI BŪTI ĮVAIKINTOJAI, SĄRAŠO PATVIRTINIMO“ PROJEKTAS NR. 22-569

Projektais iš esmės patikslinti psichikos ir elgesio sutrikimų, kuriais sergantis asmuo negali būti vaiko globėju ar įvaikintoju, sąrašai, kuriuose vietoje griežto reglamentavimo, draudžiančio įvaikinimą ar globą, buvo numatytos diagnozės, kurioms esant vaiko globėju ar įvaikintoju leidžiama būti, jeigu sutrikimas nebesitęsia arba jeigu baigus gydymą remisija trunka atitinkamą laikotarpį. Daliai lengvų psichikos sutrikimų (pavyzdžiui, lengva depresija, nesunkūs neuroziniai, stresiniai ir somatoforminiai sutrikimai) taikomas apribojimas, tik kol tęsiasi atitinkamas sutrikimas. Taip pat buvo peržiūrėtos neurologinės diagnozės (pavyzdžiui, atsisakyta epilepsijos kaip kontraindikacijos globoti ar įvaikinti vaiką) ir onkologinės srities diagnozės, kaip kontraindikacijos įvaikinti ar globoti vaiką, pavyzdžiui, nuo 10 iki 5 metų sumažintas II stadijos remisijos laikotarpis.

SIŪLYMAI:

- ☐ Analizuoti ir tobulinti praktikas, susijusias su vaiko laikinosios globos organizavimo procedūromis, užtikrinant jų atitikimą teisiniam reguliavimui ir teismų praktikai.
- ☐ Skirti didesnę dėmesį globojamų vaikų teisėms į šeimos ryšius išsaugojimui (užtikrinant tinkamą tėvų ir vaikų informavimą, vertinant globėjo, budinčio globotojo pareigų vykdymą, kt.).
- ☐ Įgyvendinti priemones, mažinančias stigmatizaciją tėvų globos netekusių vaikų atžvilgiu.
- ☐ Inicijuoti platesnes diskusijas dėl Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos siūlomų nuolatinio globotojo instituto reglamentavimo bei institucinės socialinės globos

licencijos sąlygų (reikalavimų) įstaigoms, teikiančioms paslaugas tik iš užsienio valstybės atvykusiems vaikams.

- ☐ Inicijuoti Civilinio kodekso pakeitimus dėl vaiko nuomonės išklauso, o vyresnio nei 16 metų vaiko – sutikimo, kad jo tėvai (vienas iš tėvų) taptų įtėviais.

IV. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCINIAI ASPEKTAI

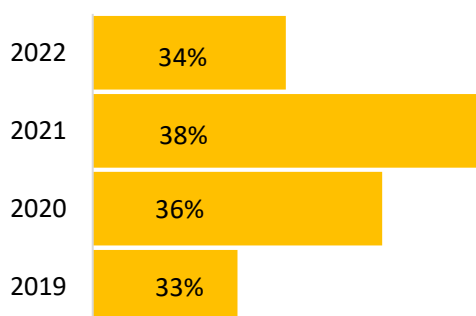
„Kai valstybė ratifikuoja Vaiko teisių konvenciją, ji prisiima įsipareigojimą ją įgyvendinti pagal tarptautinę teisę. Įgyvendinimas – tai procesas, kurio metu valstybės dalyvės imasi veiksmų, siekdamas įgyvendinti visas Konvencijoje numatytas teises visiems jų jurisdikcijai priklausantiems vaikams. <...> Nors įsipareigojimus pagal Konvenciją prisiima valstybė, įgyvendinimo užduotis, kad vaikų žmogaus teisės taptų realybe, turėtų įtraukti visus visuomenės sektorius ir, žinoma, vaikus. Labai svarbu užtikrinti, kad visi nacionaliniai teisės aktai visiškai atitiktų Konvenciją, o Konvencijos principai ir nuostatos būtų tiesiogiai taikomos ir tinkamai vykdomos.“³²

4.1. TYRIMŲ DĖL VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBOS NEVEIKIMO IR (AR) NETINKAMO TARNYBINIŲ PAREIGŲ ATLIKIMO ATVEJŲ APŽVALGA

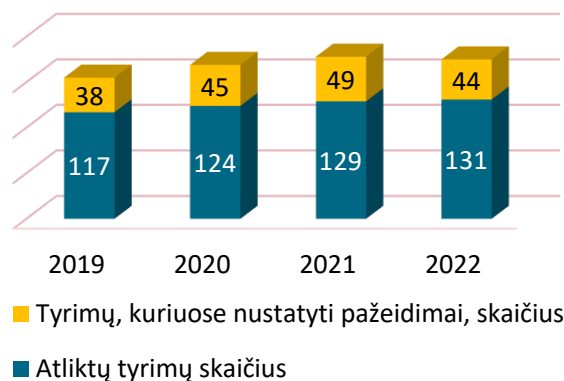
Vaiko teisių užtikrinimo padėties ir vaiko teisių apsaugos sistemos veiklos stebėsenai yra svarbi pagrindinės institucijų sistemos grandis – Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ir jos Teritorinių skyrių – nustatytų neveikimo ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejų, atlikus vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tyrimus, analizę, leidžianti lyginamuoju aspektu įvertinti pokyčius, nustatyti praktikos formavimosi tendencijas bei sritis, reikalaujančias didesnio dėmesio sprendimų trūkumams šalinti paieškai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2022 metais buvo pradėti 136 tyrimai dėl galimai netinkamo Tarnybos funkcijų (tarnybinių pareigų) atlikimo, atliktas 131 tyrimas, iš kurių 44 tyrimai buvo pripažinti pagrįstais (pasitvirtino aplinkybės, dėl kurių buvo pradėti tyrimai ar nustatyti ir kiti, skunduose nenurodyti, pažeidimai). Atliktų tyrimų ir tyrimų, kuriuos atlikus nustatyti pažeidimai, procentinis santykis išlieka stabilus.

Atliktų tyrimų ir tyrimų, kuriuose nustatyti pažeidimai, santykis (%)

Atliktų tyrimų ir tyrimų, kuriuose nustatyti pažeidimai, skaičius

³² Bendrasis komentaras Nr. 5 (2003) Dėl bendrųjų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo priemonių (4 ir 42 straipsniai, 44 straipsnio 6 dalis), CRC/GC/2003/5.

Išsamesnės analizės reikalauja dažniausiai nustatomų pažeidimų pobūdis, kuris rodo besiformuojančią praktiką ir didesnio dėmesio reikalaujančias darbo organizavimo tobulinimo, Tarnybos teritorinių skyrių darbuotojų kvalifikacijos kėlimo sritis.

Tenka konstatuoti, kad, kaip ir ankstesniais metais, didžiausias nustatomas pažeidimų skaičius susijęs su:

Pranešimų dėl galimo vaiko teisių pažeidimo nagrinėjimas ir vaiko situacijos vertinimu

- Ne visada išsiaiškinamos bei, atitinkamai, užfiksuojamos visos galimo vaiko teisių pažeidimo nagrinėjimui ir vaiko situacijos vertinimui reikšmingos aplinkybės, neišsamiai užpildoma vaiko situacijos vertinimo anketa. Pasitaiko atvejų, kai nurodomi rizikos veiksniai bei juos pagrindžiantys faktai yra prieštaringi, jų aplinkybės neišsiaiškintos, dalis iš jų paremti konfliktuojančių tarpusavyje vaiko tėvų subjektyvia nuomone, nenurodomi apsaugos veiksniai.

Nustatyti tokio pobūdžio trūkumai turi neigiamą įtaką ne tik objektyviam bei išsamiam vaiko situacijos vertinimo atlikimui, tačiau ir suinteresuotoms institucijoms perduodamos reikšmingos informacijos apimčiai. Tai, atitinkamai, turi įtakos priimamiems sprendimams dėl veiksmų ir (ar) priemonių įgyvendinimo poreikio, užkertant kelią tolesniam galimam manipuliavimui situacija. Vienas iš pavyzdžių, vaiko situacijos vertinimo anketoje buvo pernelyg abstrakčiai nurodytos ir nepatikrintos incidento aplinkybės (vėliau paneigtos teisme), kurios turėjo įtakos vertinant paslaugų poreikio apimtį. Nustatyta, kad nagrinėjant pranešimą dėl bendravimo tvarkos nevykdymo (tėvas nebendruoja su vaikais), pranešimo nagrinėjimo metu buvo vertinama, ar vaikais rūpinamasi tinkamai, tačiau nebuvo vertinama, ar tėvai laikosi teismo sprendimu nustatytos bendravimo tvarkos.

Kontrolierės vertinimu, oficialiuose dokumentuose neturėtų būti neatitikimų, kurie galėtų sukelti abejones dėl informacijos patikimumo ar pagrįstumo, nes, priešingu atveju, gali būti sudėtinga planuoti tolesnius su vaikų gerovės užtikrinimu susijusius veiksmus ir priemones, galimai vaikams reikalingą pagalbą ir pan. Visi, su vaiko gerovės vertinimu susiję, dokumentai turi būti aiškūs, juose turi būti nurodyta konkreti ir patikima informacija, esant tarp vaikų nuomonės ir už juos atsakingų asmenų pateiktų duomenų neatitikimams – pateikti papildomi paaiškinimai, pastabos.

- Ne visais atvejais reaguojama į pranešimus apie vaiko teisių pažeidimus teisės aktuose nustatyta tvarka ir terminais, net ir tais atvejais, kai gaunami pranešimai dėl galimo smurto prieš vaiką. Nustatyti atvejai, kai buvo nereaguojama į pranešimus apie galimą smurtą prieš vaiką.
- Vaiko nuomonės apie galimą vaiko teisių pažeidimą neišklausymas, netinkamas išklausymas ar (ir) jos netinkamas fiksavimas.

Ataskaitiniu laikotarpiu nustatyta naujai besiformuojanti vaiko nuomonės išklausymo telefonu praktika, kai nėra objektyvių priežasčių, trukdančių išklausti vaiką tiesiogiai, nedalyvaujant suinteresuotiems asmenims. Nustatyti atvejai, kai išklausant vaiko nuomonę telefonu, vaiko nuomonė buvo įtakojama šalia buvusių asmenų (vienu atveju – vaiko motinos, kitu – pilnametės sesers, kt.), vaiko nuomonės išklausymui nebuvo skiriamas pakankamas dėmesys (nustatytas atvejis, kai pokalbis truko kelias minutes), pokalbių su vaikais aprašymuose nurodytas klaidingas pokalbių su vaikais eiliškumas (nurodyti klaidingi duomenys apie vaikus).

Neretais atvejais vaikų nuomonė išklausiama nepasitelkiant psichologo, kai tai būtina VTAPJ nustatytais atvejais. Vaiko nuomonė išklausiama kelis kartus, tačiau pakartotinis vaiko

išklausymas dokumentuose nefiksuojamas. Nustatomi atvejai, kai vaiko nuomonė, atliekant pranešimo nagrinėjimą ir vaiko situacijos vertinimą, neišklausoma nesant tam objektyvių priešasčių, nurodytų Vaiko situacijos vertinimo tvarkos apraše³³ (sunki vaiko sveikatos būklė, dėl trauminės patirties vaikas nekalba ir pan.).

Informacijos vaiko atstovams pagal įstatymą bei socialiniams partneriams neteikimu

- Neteikiama informacija vienam iš tėvų apie vaiko buvimo vietą, nesant duomenų, kad tokios informacijos teikimas prieštarautų vaiko interesams ar nesant nustatytų apribojimų tokią informaciją apie vaiką teikti.

Nors atsisakymas teikti informaciją susijęs su konfliktiškais vaiko tėvų tarpusavio santykiais, tokiais atvejais akcentuojama, kad vaiko teisių apsaugos institucijos veiklos tikslas yra ginti ir užtikrinti vaiko teises, padėti tėvams juos konsultuojant, tarpininkaujant ar kitomis priemonėmis palengvinti šeimos ginčų sprendimą. Todėl vaiko teisių apsaugos specialistai turi imtis aktyvių veiksmų siekiant užtikrinti tėvų bendradarbiavimą, padėti šeimai konstruktyviai išsprendžiant konfliktą ir taikiai pasiekti sutarimą. Tarnybos teritorinis skyrius gali neteikti informacijos tėvams apie vaikų buvimo vietą tik tais atvejais, kai yra kompetentingos institucijos teisės aktų nustatyta tvarka priimtas sprendimas dėl tokių duomenų teikimo ribojimo.

- Duomenys apie vaikus vienam tėvų neteikiami motyvuojant Bendrojo duomenų apsaugos reglamento nuostatomis, draudžiančiomis atskleisti duomenis apie šeimos privatų gyvenimą.

Vienu iš tokių atvejų, vaikų gyvenamoji vieta teismo sprendimu buvo nustatyta su tėvu. Mama, vaikams grįžus į Lietuvą atostogų, jų atgal pas tėvą neišleido ir tėvas kreipėsi dėl neteisėtai išvežtų ar laikomų vaikų grąžinimo pagal 1980 metų Hagos konvenciją dėl Tarptautinio vaikų grobimo aspektų. Tarnybos teritorinio skyriaus specialistai paaiškino tėvui kreipimosi nagrinėjimo tvarką bei planuojamus atlikti veiksmus, tačiau atsisakė suteikti informaciją apie vaikus, motyvuodami Bendrojo duomenų apsaugos reglamento nuostatomis.

Kitu nagrinėtu atveju, tėvui atsisakyta pateikti turimą informaciją apie vaikus, motyvuojant, kad jis prašyme nenurodė duomenų naudojimo tikslo. Kontrolierės vertinimu, Skyrius neturi reikalauti tėvų paaiškinimų dėl duomenų panaudojimo tikslo, kai tėvai prašo informacijos apie savo vaikus, tėvai atstovauja savo vaikui be atskiros įgaliojimo. Atsisakant pateikti duomenis (medžiagą) apie vaikus, Tarnybos teritorinis skyrius elgėsi netinkamai ir biurokatiškai.

Minėtais atvejais svarbu, kad Civilinio kodekso 3.170 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad tėvas ar motina, negyvenantys kartu su vaiku, turi teisę gauti informaciją apie vaiką iš visų auklėjimo, ugdymo, gydymo, vaiko teisių apsaugos ir kitų įstaigų bei institucijų, kurios turi ryšį su jo vaiku.

- Netinkamas vaiko tėvų ir kitų vaiko atstovų pagal įstatymą informavimas apie vaiko apgyvendinimą saugioje aplinkoje.

Atvejų, susijusių su galimais vaiko teisių pažeidimais, nagrinėjimo, veiksmų atlikimo ir sprendimų priėmimo tvarkos apraše nustatyta, kad jei vaiko atstovas(-ai) pagal įstatymą nedalyvavo paimant vaiką iš nesaugios aplinkos arba dėl objektyvių priešasčių nėra galimybės nedelsiant supažindinti vaiko atstovą(-us) su užpildytu Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo 3 priedu, darbuotojas ar budėtojas VTAPĮ 36⁵ straipsnio 2 dalyje numatyta tvarka praneša vaiko atstovui (-ams) pagal įstatymą apie vaiko paėmimą iš nesaugios aplinkos, nurodydamas jos vietą, datą, Teritorinio skyriaus darbuotojų, kurių veiklos teritorijoje įvyko galimas vaiko teisių pažeidimas arba kurių veiklos teritorijoje gyvena vaikas, jei galimas vaiko teisių pažeidimas įvyko ne vaiko gyvenamosios

³³ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2019 m. gruodžio 30 d. Nr. A1-803 įsakymas „Dėl vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

vietos savivaldybėje), kontaktus ir, jei yra galimybė, iš karto paskirdamas konkretų laiką ir datą atvykti į Teritorinį skyrių savivaldybėje, įteikdamas ir paaiškindamas Informaciją vaiko tėvams ar kitiems jo atstovams pagal įstatymą.

Vaiko situacijos vertinimo tvarkos apraše nustatyta, kad vaiko atstovai pagal įstatymą apie vaiko laikiną apgyvendinimą saugioje aplinkoje informuojami nedelsiant, ne vėliau kaip tą pačią dieną, bet kokiomis nuotolinio ryšio priemonėmis ar raštu, o su užpildytu ir užregistruotu Vaiko laikino apgyvendinimo aktu supažindinami ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo akto užregistravimo dienos pasirašytinai, jiems atvykus į Tarnybą arba jos įgaliotą teritorinį skyrių. Vaiko atstovai pagal įstatymą gali kreiptis raštu arba elektroninių ryšių priemonėmis į Tarnybą arba jos įgaliotą teritorinį skyrių, prašydami Vaiko laikino apgyvendinimo aktą atsiųsti jiems elektroniniu paštu.

Supažindinimas pasirašytinai su Vaiko laikino apgyvendinimo aktu, tiek informavimas apie priimtą sprendimą užtikrinti vaikui saugią aplinką yra neatsiejami ir būtini, siekiant tinkamai užtikrinti teisės aktų įtvirtintą tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą teisę į informaciją, susijusią su priimamais sprendimais vaiko atžvilgiu, tačiau 2022 metais Įstaigoje atliktuose tyrimuose ne kartą nustatyta, kad tėvų informavimo terminų nesilaikoma, pavyzdžiui per teisės aktų nustatytą terminą pasirašytinai nesupažindina tėvų su užpildytu, užregistruotu Vaiko laikino apgyvendinimo aktu, net ir tais atvejais, kai dėl tokios informacijos pateikimo kreipiasi tėvai.

- Informacija apie priimamus sprendimus neteikiama socialiniams partneriams.

Nustatomi atvejai, kai Tarnybos teritoriniai skyriai neteikia informacijos socialiniams partneriams (dažniausiai švietimo įstaigoms) apie priimtus sprendimus dėl vaiko saugios aplinkos užtikrinimo, vaiko paėmimo iš atstovų pagal įstatymą ir kt. Taip pat nustatyti atvejai, kai mokykloms pranešant apie galimą vaiko teisių pažeidimą, jos nėra informuojamos apie pranešimo nagrinėjimą (nenurodoma bendro pobūdžio informacija, kad gautas pranešimas nagrinėjamas įstatymo nustatyta tvarka, kad bus atliktas vaiko situacijos vertinimas ir bus priimti įstatyme numatyti sprendimai).

Manytina, kad švietimo įstaigos tam tikrais atvejais turi būti informuotos apie priimamus sprendimus, susijusius su vaikais, neatskleidžiant duomenų, kuriuos draudžiama atskleisti pagal Bendrąjį duomenų apsaugos reglamentą (pavyzdžiui, apie saugios aplinkos vaikui užtikrinimą ir vaiko neatvykimą į ugdymo įstaigą, apie draudimą vaiką atiduoti tėvams, kai priimamas sprendimas dėl vaiko saugios aplinkos užtikrinimo, vaiko paėmimo iš šeimos, informuoti, ar mokykla turi imtis papildomų priemonių užtikrinti vaiko teises, informuoti, koks yra vaiko teisių ir interesų užtikrinimo algoritmas ir pan.).

VTAPĮ 50 straipsnyje nustatyta, kad Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba turi pareigą bendradarbiauti su kitomis valstybės ir savivaldybių institucijomis ir įstaigomis vaiko teisių apsaugos politikos koordinavimo ir įgyvendinimo klausimais, bendradarbiauti su valstybės ir savivaldybių institucijomis bei nevyriausybinėmis organizacijomis vaiko teisių apsaugos užtikrinimo klausimais.

Vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo efektyvumas priklauso nuo įvairių institucijų ir organizacijų (kurių spektras yra labai platus, nes turi būti ginamos ir užtikrinamos visos vaiko teisės, neapsiribojant socialinėmis) tarpusavio bendradarbiavimo, savalaikio dalijimosi informacija tiek individualiais atvejais (kiek tai neprieštarauja Bendrajam duomenų apsaugos reglamentui), tiek informacija, susijusia su tam tikrais algoritmais, teisiniu reguliavimu ir kt.

Viešojo administravimo principų ir nuostatų nesilaikymu

Viešojo administravimo įstatymo 10 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad viešojo administravimo subjektas administracinį sprendimą dėl asmens prašymo ar skundo turi priimti per 20 darbo dienų nuo tokio prašymo gavimo. Ta pati nuostata ir terminai nustatyti Asmenų prašymų ir skundų nagrinėjimo viešojo administravimo subjektuose taisyklių³⁴ 32 punkte, o 45 punkte nustatyta, kad į prašymą institucija turi atsakyti atsižvelgdama į jo turinį.

Tačiau atliekamų tyrimų metu vis dar neretai nustatoma, kad:

- neišsamiai išnagrinėjami pareiškėjų prašymai – nevertinamos visos nurodytos aplinkybės, neatsižvelgiama į gauto prašymo turinį;
- nesilaikoma teisės aktuose nustatytų prašymų nagrinėjimo terminų;
- pareiškėjams paaiškinami bendri vaiko teisių ir laisvių apsaugos įgyvendinimo principai, tačiau nepaaiškinama, kaip jie turėtų būti įgyvendinami sprendžiant konkrečius ginčytinus klausimus pareiškėjų šeimose;
- nesilaikoma prašymų registravimo Tarnybos dokumentų valdymo sistemoje tvarkos.

Nustatyta, kad vaiko teisių apsaugos darbuotojas, jam suteiktu elektroninio pašto adresu gavęs prašymą ir (ar) skundą, nustatytais terminais nepersiunčia jo oficialiu Tarnybos elektroninio pašto adresu arba vieno langelio asmenų aptarnavimo Teritorinio skyriaus elektroninio pašto adresu, t. y. pareiškėjo skundas neužregistruojamas skyriuje.

Vaiko teisių ir jo interesų atstovavimo teisiniuose procesuose trūkumais

Kontrolierė, nagrinėdama skundus, ne kartą atkreipė dėmesį į teisėsaugos institucijų ir Tarnybos teritorinių skyrių aktyvaus bendradarbiavimo būtinybę gavus pranešimą apie galimą smurtą prieš vaiką. Teritorinis skyrius baudžiamojo proceso metu turi būti aktyvus ir imtis priemonių vaiko teisių ir interesų apsaugai, kad būtų operatyviai ir efektyviai užtikrinama nukentėjusio vaiko apsauga, taip pat priimti sprendimus pagal institucijoms teisės aktų priskirtą kompetenciją, kad vaikai būtų apsaugoti nuo galimo tęstinio jų teisių ir interesų pažeidimo ir, kad jiems laiku būtų suteikta reikiama pagalba.

Nustatyti atvejai, kai vaiko teisių apsaugos specialistai nedalyvauja teismo posėdžiuose, nors apie vietą ir posėdžių laiką jiems yra žinoma. Tokie specialistų veiksmai (neveikimas) neužtikrina, kad vaikas baudžiamojo proceso metu patirtų kuo mažesnę poveikį ir neatitinka geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo. Teritorinio skyriaus specialistų neveikimas gali sąlygoti užsitęsusių baudžiamųjų procesų (vienu iš nagrinėtų atvejų ginčas dėl smurto tęsėsi beveik 4 metus).

Panašūs trūkumai nustatomi ir dalyvavimo civilinėse bylose atvejais. Neretai pasitaiko, kad pirmos instancijos teisme nagrinėjant klausimus, susijusius su vaikais – dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, tėvo bendravimo su vaiku tvarkos ir kt., vaiko teisių apsaugos specialistai dalyvauja ne visuose teismų posėdžiuose, motyvuodami užimtumu kitose civilinėse bylose, dideliu darbo krūviu ir aplinkybe, kad teismas nebuvo pripažinęs Teritorinio skyriaus atstovo dalyvavimo būtinu (nepriimta teismo nutartis dėl būtino Tarnybos dalyvavimo teismo posėdžiuose).

Kontrolierės nuomone, siekiant, kad su vaiku susijęs klausimas kaip įmanoma greičiau būtų sureguliuotas, Tarnybos dalyvavimas iš karto turi būti aktyvus bei kruopštus, todėl ne kartą siūlyta

³⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 22 d. nutarimas Nr. 875 „Dėl Asmenų prašymų ir skundų nagrinėjimo viešojo administravimo subjektuose taisyklių patvirtinimo“.

intis priemonių užtikrini aktyvų Tarnybą atstovaujančių specialistų dalyvavimą teismo posėdžiuose.

Vieno iš tyrimų metu, be kitų sisteminių pažeidimų, buvo nustatyta, kad Teritorinis skyrius ieškinyje teismui dėl vaikų atskyrimo nepateikė visų reikšmingų aplinkybių, sudarančių pagrindą teismui objektyviai nagrinėti ieškinį, selektyviai nepateikė informacijos apie skundus dėl globėjos pareigos užtikrinti vaikų ir giminaičių bendravimą, vaikų situacijos vertinimus, pradėtą ikiteisminį tyrimą pagal BK 163 straipsnį dėl piktnaudžiavimo globėjos pareigomis bei globėjos patraukimą įtariamąja (globėja vaikų močiutė siekė nuolatinės vaikų globos ir vaikų tėvo atskyrimo nuo vaikų).

Globos vaikams organizavimo trūkumais

- Nesiiimama priemonių vaikų ir tėvų ryšiui atkurti

Atliktų tyrimų analizė leidžia teigti, kad institucijų pasyvumas neįgyvendinant priemonių vaikų ir tėvų ryšiui atkurti, nekoordinuoti bei nenuoseklūs institucijų veiksmai neužtikrina tinkamo institucijų funkcijų įgyvendinimo, siekiant laikinosios globos tikslo (grąžinti vaikus į šeimą) bei uždavinių. Dažnu atveju Tarnybos konstatuojamas vaikų ryšio su tėvais nebuvimas tampa esminiu veiksniumi dėl vaikų negražinimo į šeimą.

Gairėse dėl alternatyvios vaikų globos³⁵ pažymima, jog kompetentingų institucijų turi būti vystomas, palaikomas ir stebimas reguliarus bei atitinkamas bendravimas tarp vaiko ir jo šeimos, ypačingai dėl reintegracijos tikslo (51 gairė); nusprendus, reintegracija į šeimą turi vykti kaip laipsninis ir prižiūrimas procesas, kartu su peržiūromis ir pagalbos priemonėmis, atsižvelgiant į vaiko amžių, poreikius ir didėjančius gebėjimus, taip pat atsižvelgiant ir į išskyrimo priežastį (52 gairė); kai vaikui nustatoma alternatyvi globa, turi būti skatinamas ir lengvinamas bendravimas su jo šeima, laikantis vaiko apsaugos ir geriausių interesų; vaikas turi turėti priėjimą prie informacijos apie šeimos narius, su kuriais nebendruoja (81 gairė).

Vis dar skiriamas nepakankamas dėmesys šeimos ryšiams atkurti, pasitaiko atvejų, kai institucijos nesutinka užtikrinti tėvų (vieno iš tėvų) pasimatymų su vaikais, net ir tais atvejais, kai teismas pasisako, jog tokia situacija netoleruotina, nes kyla rizika, kad tėvo ir vaikų ryšys gali būti neatstatytas, kas keltų grėsmę vaikų pilnaverčiam vystymuisi, jų psichologinei, emocinei būklei ilgalaikėje perspektyvoje, o ilgalaikis draudimas bendrauti su vaikais yra neproporcinga priemonė.

- Netinkamai vertinamas globėjo pareigų atlikimas

Remiantis Vaiko globos organizavimo nuostatais³⁶, vaiko globėjas: vykdo Civilinio kodekso 3.271 straipsnyje nustatytas pareigas; nepriklausomai nuo vaiko globos rūšies ir formos, vadovaujasi VTAPĮ nustatytais vaiko teisių ir laisvių apsaugos įgyvendinimo principais ir vykdo tinkamą globojamo vaiko priežiūrą, auklėjimą, atstovavimą jo teisėms ir teisėtiems interesams bei jų gynimą, kad būtų sukurta šeimos aplinka, užtikrintas vaiko vystymosi poreikių tenkinimas, jo teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimas, netrukdo globojamam vaikui bendrauti su jo tėvais, sudaro sąlygas vaikui bendrauti su jo artimaisiais giminaičiais, kitais giminaičiais, su kuriais vaiką sieja emociniai ryšiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus, kt. (46 punktą).

Neretais atvejais globos priežiūros ir peržiūros procese nevertinama ar netinkamai vertinama globėjo pareiga netrukdyti globojamam vaikui bendrauti su jo tėvais, sudaryti sąlygas vaikui bendrauti su jo artimaisiais giminaičiais, kitais giminaičiais, su kuriais vaiką sieja emociniai ryšiai.

³⁵ Jungtinių Tautų alternatyvios globos vaikams gairės (Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. A/RES/64/142).

³⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“.

Net ir esant pranešimams ir patvirtintiems faktams dėl netinkamo šios globėjo pareigos atlikimo, vertinama, jog globėjas tinkamai vykdo savo pareigas.

- Nesilaikoma brolių ir seserų neišskyrimo principo

Nustatant vaiko globą, argumentuojant vaikų amžiumi, pasitaiko atvejų, kai neužtikrinamas brolių ir seserų neišskyrimo principas, vyresnius vaikus apgyvendinant vaikų globos institucijoje, o jaunesnius vaikus – šeimose. Nustatyti atvejai, kai vienos šeimos vaikai buvo išskirti ne tik nustatant globą pas skirtingus globėjus, tačiau ir skirtingose Lietuvos apskrityse. Tokiais atvejais tolimas atstumas neužtikrino tiesioginio bendravimo tarp brolių, seserų bei prisidėjo prie tėvų, brolių, seserų bei kitų giminaičių ryšių susilpnėjimo ir (ar) nutrūkimo.

Esant tokiai situacijai bei siekiant sustiprinti išskirtų brolių ir seserų emocinį ryšį, užtikrinti šių vaikų teisę bendrauti, tikslinga vertinti vaikams reikalingos pagalbos poreikį. Būtina vaikus paruošti būsimiems susitikimams, susitikimus organizuoti dalyvaujant psichologui, globos koordinatoriui, vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistui, ieškoti kitų vaikų bendravimo formų ir metodų. Socialines paslaugas teikiančios, vaiko teises užtikrinančios institucijos, vaikų globėjai privalo imtis aktyvių veiksmų, kad šeimos ryšiai būtų puoselėjami ir nuolat palaikomi.

Nepakankamu aktyvumu užtikrinant vaiko teisę bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais ir (ar) kitais artimais giminaičiais

Tėvai, kiti vaiko atstovai pagal įstatymą, valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, nevyriausybinės organizacijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys privalo vadovautis geriausių vaiko interesų prioriteto principu, kuris taikomas remiantis konkrečia individualaus vaiko situacija, vertinant ir nustatant, kas naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje, atsižvelgiant į vaiko nuomonę, jo identiškumą, šeimos aplinkos ir šeimos ryšių išsaugojimą bei santykių palaikymą, vaiko poreikių, atitinkančių jo amžių, vystymąsi, gebėjimus ir brandą bei užtikrinančių tinkamą vaiko raidą, tenkinimą, fizinį ir psichinį saugumą.

Bendravimo tvarkos nustatymas yra valstybės numatyta priemonė, kai kyla sunkumų bendrauti su vaiku. Bendravimo tvarką nustato teismas. Kontrolierė nuolat pabrėžia teismo sprendimo privalomumo bei pagarbos teismo priimtiems sprendimams principus, todėl Teritorinio skyriaus pozicija turi būti skatinanti tėvus bendradarbiauti įgyvendinant teismo sprendimą dėl bendravimo, o ne įteisinti situaciją, kai tėvai (vienas iš tėvų) galimai nebendradarbiauja ir bendravimas nevyksta, taip pat neturi būti leidžiama manipuliuoti teismo sprendimo neįgyvendinamumu motyvuojant ypatingai mažo vaiko nuomone. Vaiko teisė žinoti savo tėvus, kurti su jais ryšį ir jį išsaugoti yra pamatinė asmenybės vystymuisi. , Inicatyva kurti ir palaikyti ryšį su vaiku pirmiausia tenka tėvui, motinai, o ne vaikui. Tik su amžiumi vaikui augant, išsilygina dviejų asmenų – vaiko ir tėvo, motinos jėgų pusiausvyrą, t. y. jie tampa vienodai atsakingi už šio ryšio puoselėjimą. Mažo amžiaus vaikas nėra brandus suvokti sprendžiamo dalyko esmę.

Kontrolierės nuomone, vaiko teisės bendrauti su abiem tėvais įgyvendinimas priklauso ir nuo kiekvieno šeimos nario geranoriškumo, gebėjimo iš anksto pasiruošti susitikimams, prisiimti bent minimalias pareigas, be kurių bendravimas būtų neįmanomas. Būtent tėvams, o ne vaikui tenka didžioji dalis iniciatyvos, pastangų ir atsakomybės, kad būtų sudarytos būtinos prielaidos bendravimui su vaiku.

Atliktų tyrimų analizė parodė, kad Teritoriniai skyriai, lyginant su ankstesniais laikotarpiais, veikia aktyviau, siūlydami vertinti paslaugų vaikui ir šeimai poreikį, inicijuodami atvejo vadybą, tačiau

vis dar pasitaiko atvejai, kai trukdymas skyrium gyvenančiam vienam iš tėvų bendrauti su vaiku nėra vertinamas kaip vaiko teisių pažeidimas, nėra ieškoma efektyvių priemonių užkirsti kelią manipuliacijai su vaiku. Nors teisinės atsakomybės tėvams taikymo klausimas keliamas vis dažniau, šis įrankis nėra pakankamai išnaudojamas užtikrinant vaiko teisę bendrauti su vienu iš tėvų.

Vis dar skiriamas nepakankamas dėmesys vaiko, esančio globoje, teisės bendrauti su tėvais ir kitais artimais giminaičiais, įgyvendinimui ir globėjo netinkamo pareigų vertinimui trukdymo bendrauti su tėvais, kitais artimais giminaičiais, atvejais, taip pat atsakomybės globėjui klausimo iškėlimui.

4.2. DISKUSIJA DĖL PAAUGLIŲ SAVARANKIŠKUMO

Dalyvavimas visuomeninėje veikloje yra viena iš vaiko teisių. Vaiko teisių konvencijoje ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinta kiekvieno vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę, gauti informaciją ir ją perduoti, teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę, teisė laisvai dalyvauti taikiuose susirinkimuose, asociacijų veikloje, visuomenės gyvenime ir kt. Labai svarbu užtikrinti, kad šios vaiko teisės būtų tinkamai įgyvendinamos, į vaiko nuomonę būtų rimtai atsižvelgiama pagal jo amžių ir brandą. Konvencijoje įtvirtintos vaiko teisės skatina ir sudaro prielaidas kiekvieno vaiko aktyviam dalyvavimui visuomenės gyvenime. Vaikai ir jaunimas geriausiai žino, ko jie nori ateityje, todėl būtina ne tik juos išklausti, bet ir skatinti visavertiškai ir aktyviai įsitraukti į visuomeninį gyvenimą. Būtina siekti partnerystės, taip pat, jog vaikų dalyvavimas būtų prasmingas, aktyvus ir veiksmingas, kad būtų sudarytos sąlygos ugdyti(-iams) ateities lyderius(-iams).

Kontrolierė, Nacionalinio žmogaus teisių forumo metu, iniciavo diskusiją „Pilietinis aktyvumas – norai ir galimybės: paauglių savarankiški sprendimai, dalyvavimas visuomeninėje ir politinėje veikloje“. Diskusijoje dalyvavo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas G. Sagatys, Lietuvos jaunimo organizacijų tarybos prezidentas D. Katelė, Pilietinių iniciatyvų centro vadovas G. Duoblys bei Paramos vaikams centro vadovė A. Kurienė.

Kontrolierė pažymėjo, kad šių dienų geopolitiniame kontekste, matydami kiek daug vaikai ir jaunimas prisideda prie valstybės gerovės, demokratinių procesų, žmogaus teisių ir laisvių puoselėjimo, turime leisti ir dar labiau skatinti vaikus ir jaunimą aktyviai įsitraukti į visuomeninius procesus, valstybės gyvenimą, taip pat, kad labai svarbus pilietinis ir patriotinis vaikų ugdymas. Siekiant jaunimo įgalinimo, norint į bendrą socialinį dialogą ir sprendimų priėmimą įtraukti kuo daugiau skirtingų asmenų grupių, ypač vaikus (jaunimą), svarbu pažymėti, jog galėtų būti svarstoma galimybė mažinti amžiaus cenzą, „kartelę“, leidžiančią ir jaunesniems asmenims (pavyzdžiui, nuo 16 metų) būti nevyriausybinės vaikų (jaunimo) organizacijos vadovais.

4.3. PASIŪLYMŲ DĖL TEISINIO REGLAMENTAVIMO TOBULINIMO VERTINIMAS

Ataskaitiniais metais buvo vertinami nauji ir tęstiniai (pakartotiniam derinimui pateikti) siūlymai tobulinti galiojantį teisinį reglamentavimą.

▣ INICIATYVA KEISTI VAIKO TEISIŲ APSAUGOS PAGRINDŲ ĮSTATYMĄ

Kontrolierė, Seimo Žmogaus teisių komiteto prašymu, pateikė nuomonę dėl VŠĮ „Stebėk teises“ siūlymų sudaryti darbo grupę VTAPĮ pataisoms parengti. VŠĮ „Stebėk teises“ kreipimesi nauja VTAPĮ redakcija, įsigaliojusi nuo 2023-01-01, buvo kvestionuojama keliais aspektais:

- smurto (ne)buvimo fakto konstatavimo dalyje, siejant su neaiškiais nustatymo kriterijais (Įstatymo 2 straipsnio 10 dalis, 3 straipsnio 1, 2, 4 punktai), nes įstatymas neapibrėžia „normalios raidos“, „normalios raidos sutrikdymo“ sąvokų

Kontrolierė pažymėjo, kad teisės aktai, reglamentuojantys vaiko teisių apsaugą sudaro vieningą ir tarpusavyje sisteminius ir loginiais ryšiais susijusių teisės normų sistemą, todėl jų aiškinimas ir taikymas praktikoje negali apsiriboti tik vieno teisės akto normomis. Įstatymų leidėjas VTAPJ įtvirtino pagrindinius vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo principus, pagrindines vaiko teises, nustatė vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą, įtvirtino prevencinės ir kitokios pagalbos vaikui ir šeimai organizavimo, vaiko teisių pažeidimo nagrinėjimo principus, pateikė nuorodas į kitus įstatymus ir poįstatyminius teisės aktus, kuriais įgyvendinamos šio įstatymo nuostatos. Įstatymo rengimo ir svarstymo stadijose, siekiant įgyvendinti teisės aktams (projektams) keliamus aiškumo ir nuoseklumo reikalavimus, ypatingas dėmesys buvo skirtas sąvokoms, jų apibrėžčių įtvirtinimui įstatyme. Taip pat nurodyta, kad vaiko raida apima daug su vaiko sveikata susijusių aspektų, vaiko raidos vertinimą atlieka sveikatos priežiūros ir kiti specialistai, vadovaudamiesi patvirtintomis metodikomis. Vaiko raidos sutrikimų nustatymą ir sąvoka reglamentuoja sveikatos priežiūros sritį teisės aktai, todėl atkartojimas VTAPJ nėra tikslingas.

- vaiko saviraiškos laisvės aspektu

Vaiko teisės nustatytos Vaiko teisių konvencijoje (tiesiogiai taikomas teisės aktas), kurioje išskirta pagarba vaiko pažiūroms (12 straipsnis), vaiko teisė į žodžio laisvę (13 straipsnis), vaiko teisė į minties, sąžinės ir tikėjimo laisvę (14 straipsnis), vaiko teisė į asociacijų ir taikių susirinkimų laisvę (15 straipsnis), vaiko teisę gauti atitinkamą informaciją (17 straipsnis), vaiko teisė į laisvalaikį, teisė žaisti ir dalyvauti kultūrinėje veikloje (31 straipsnis). Neneigiant kreipimesi cituotos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos reikšmės, pažymėtina, kad vaiko teisės reglamentuotos specialiojoje konvencijoje, o chartijos 11 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos saviraiškos laisvės (turėti savo įsitikinimus, gauti bei skleisti informaciją) įgyvendinimo aspektai įtvirtinti skirtinguose Vaiko teisių konvencijos bei VTAPJ straipsniuose (10, 11, 16, 18 straipsniai).

- vartojamų sąvokų, kurios nėra išaiškintos įstatyme ar kituose teisės aktuose aspektu

Teisėkūros procesui nėra keliamas reikalavimas teisės akte įtvirtinti visuotinai žinomas ir vienodai taikomas ar kituose teisės aktuose vartojamas sąvokas. Tokių sąvokų nebuvimas įstatyme nesuteikia pagrindo teigti, kad teisinis reguliavimas yra nelogiškas, nenuoseklus, nesuprantamas, taip pat Teisėkūros pagrindų įstatymo 3 straipsnio 6 punkte įtvirtintas glaustumo reikalavimas.

- Įstatyme nenurodytos vaiko teisių apimties, ribų ar vaiko teisių gynimo būdų aspektu

Vaiko (žmogaus) teisės yra prigimtinės (Konstitucijos 18 straipsnis) ir negali būti iš jo atimtos, taip pat negali būti nustatytas jų baigtinis sąrašas (Lietuvos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas, 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas). Žmogaus teisių doktrina pripažįsta tam tikrą galimybę riboti kai kurias pagrindines žmogaus teises. Tokią galimybę numato ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Pagal šią Konvenciją ir susiformavusią Europos žmogaus teisių teismo praktiką apribojimai galimi, t. y. laikomi pagrįstais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti; 2) būtina reikalingi demokratinėje visuomenėje. Pagal Konstituciją riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais

nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (Lietuvos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d., 2002 m. spalio 23 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2010 m. vasario 26 d. nutarimai).

Sisteminė teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teises (VTAPĮ, Civilinis kodeksas, kiti teisės aktai), nustatančių už jų gynimą atsakingus subjektus, atsakomybę už vaiko teisių pažeidimus, analizė neleidžia teigti, kad nėra nustatyti vaiko teisių gynimo būdai. Kvestionuojamos redakcijos VTAPĮ nustato reagavimo į pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą tvarką, pranešimų nagrinėjimo tvarką ir institucijų veiksmus, nustačius pažeidimą, kurie detalizuoti poįstatyminiuose teisės aktuose.

Reformuota vaiko teisių apsaugos institucijų sistema, VTAPĮ nustatyti nauji teisės institutai bei priemonės, skirtos užtikrinti vaiko teisių apsaugą, reagavimo į vaiko teisių pažeidimus algoritmai galioja (veikia) sąlyginai neilgą laiką. Įgyvendinant įstatymo nuostatas kyla praktinių problemų bei iššūkių, kurie, bendradarbiaujant visiems suinteresuotiems subjektams, yra (gali būti) sprendžiami poįstatyminių teisės aktų suderinimo su įstatymų nuostatomis, vienodos praktikos formavimo ir kitomis priemonėmis. Sutinkant, kad kai kurios įstatymo formuluotės galėtų būti tobulinamos, paminėta, kad teisėkūros iniciatyvos turi atitikti teisėkūros principus. Tikslingumo teisėkūroje principas reiškia, kad teisės akto projektas turi būti rengiamas ir teisės aktas priimamas tik tuo atveju, kai siekiamų tikslų negalima pasiekti kitomis priemonėmis; efektyvumo principas reiškia, kad rengiant teisės akto projektą turi būti įvertinamos visos galimos teisinio reguliavimo alternatyvos ir pasirenkama geriausia iš jų (Teisėkūros pagrindų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 1 ir 5 punktai). Taip pat svarbus teisinio stabilumo (teisinio tikrumo) užtikrinimas, kuris gali būti įgyvendintas tik įvertinus teisėkūros (siūlomų teisėkūros iniciatyvų) tikslus bei poveikį reguliuojamiems santykiams (vaiko teisių užtikrinimui ir apsaugai).

Kontrolierė išreiškė abejones dėl tikslingumo sudaryti darbo grupę VTAPĮ pakeitimo projektui rengti iki Socialinės apsaugos ir darbo ministerija atliks įstatymo ex post vertinimą).

□ VYRIAUSYBĖS NUTARIMO „DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS 2004 M. BIRŽELIO 8 D. NUTARIMO NR. 695 „DĖL STATISTINĖS INFORMACIJOS APIE VAIKUS RODIKLIŲ SĄRAŠO PATVIRTINIMO“ PAKEITIMO“ PROJEKTAS NR. 22-4600

Ataskaitiniais metais toliau vyko diskusijos dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimo Nr. 695 „Dėl statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projekto, tačiau projektas taip ir nebuvo priimtas. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės pateikti siūlymai išsamiai aptarti praėjusių laikotarpių veiklos ataskaitose.

Nepaisant naujų institutų vaiko teisių apsaugos srityje atsiradimo ir veikimo, statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašė jie vis dar neįtvirtinti, taip pat vis dar neįgyvendintos JT Vaiko teisių komiteto pateiktos rekomendacijos dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvai įgyvendinimo dalyje dėl duomenų apie vaikus rinkimo (CRC/C/LTU/CO/3-4). Komitetas rekomendavo užtikrinti, kad visi apie vaikus renkami duomenys būtų suskirstyti pagal amžiaus grupes, lytį, etninę kilmę, socialinę ir ekonominę padėtį, kaimo ar miesto vietas ir pagal vaikų grupes, kuriems reikalinga speciali apsauga, siekiant išsamiai ištirti visų vaikų padėtį; sukurti duomenų apie nesimokančius ir mokyklos nelankančius vaikus iki 18 metų kaupimo sistemą ir ištirti, kokios pagrindinės šio reiškinių priežastys.

Komiteto rekomendacijų neįgyvendinimas neturėtų būti argumentuojamas duomenų rinkimo proceso sudėtingumu, informacijos neaktualumu ar priskyrimu ypatingų duomenų kategorijai. Pavyzdžiui, Kontrolierės siūlymas rinkti duomenis pagal vaikų etninę kilmę buvo atmestas, argumentuodamas tokių duomenų priskyrimu ypatingų duomenų kategorijai ir apsunkintomis galimybėmis juos rinkti, tačiau statistiniais tikslais renkami duomenys apie vaikų sveikatą, teistumą ir kt.

Vyriausybės pasitarime svarstant projektą, Įstaigos atstovas atkreipė dėmesį, kad statistinių rodiklių sąrašo keitimo tikslas ir priežastis turėtų būti statistinių duomenų, kurie parodytų ir (ar) leistų daryti analizę apie vaiko teisių užtikrinimo padėties būklę, poreikio įsivertinimas. Statistinių duomenų apimtis yra labai svarbi savalaikiam besiformuojančių problemų identifikavimui, paslaugų ir pagalbos vaikui ir šeimai aprėpties ir pasiekiamumo įvertinimui. Todėl statistinių duomenų rinkimo aktualumas neturėtų būti vertinamas duomenų teikėjų apie jų aktualumą, rodikliai neturėtų būti siaurinami ar projektas koreguojamas remiantis argumentu, kad tokie statistiniai rodikliai nėra renkami šiuo metu, kaip atsitiko reaguojant į Statistikos departamento pastabą dėl nemokamai maitinamų mokinių skaičiaus (pagal savivaldybes, gavėjus, maitinimo išlaidas) ir kt. Tais atvejais, jei susiduriama su iššūkiais rinkti tam tikrus duomenis, tikslinga nusimatyti priemones ir laikotarpį, per kurį galima pasiruošti tokių duomenų rinkimui, tačiau tai negali būti argumentu nerinkti duomenų.

Pasitarimo metu dar kartą akcentuota, kad statistinių duomenų apie vaikų etninę kilmę rinkimas yra ir išliks aktualus siekiant ištirti etninėms grupėms priklausančių vaikų padėtį, paslaugų etninėms grupėms pasiekiamumą ir efektyvumą. Pavyzdžiui, nėra statistinių duomenų apie romų vaikus, kiek jų iškrepta iš švietimo sistemos, dėl kokių priežasčių, kokios pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis.

Pakartotinai siūlyta sukurti duomenų apie nesimokančių ir mokyklos nelankančių vaikų iki 18 metų (16-17 metų) kaupimo sistemą ir ištirti, kokios pagrindinės šio reiškinio priežastys. Į šį Kontrolierės siūlymą nebuvo atsižvelgta, kadangi Projekto rengėjų teigimu „mokslas nuo 16 m. amžiaus nėra privalomas, tai apsunkina objektyvų duomenų surinkimą ir kelia tokių duomenų rinkimo pagrįstumą“.

Teikdama šį siūlymą, Įstaiga nekecionavo Konstitucijos 41 straipsnio, įtvirtinančio asmenims iki 16 metų mokslo privalomumo. Tačiau valstybė turi užtikrinti, jog kiekvienas vaikas galėtų tinkamai įgyvendinti jam tiek tarptautiniais, tiek nacionaliniais teisės aktais garantuojamą teisę į mokslą. Ši teisė privalo būti užtikrinta ir sudarytos sąlygos ją įgyvendinti kiekvienam vaikui iki pilnametystės (ne iki 16 metų). Pažymėtina, kad vaikas, sulaukęs 16 metų, gali būti priverstas dėl įvairių aplinkybių toliau nesimokyti. Jeigu nėra skiriamas dėmesys priežastims, dėl kurių vaikas netęsia mokslo, bei vadovaujama tik argumentu, kad vaikams nuo 16 metų mokslas neprivalomas, išauga vaikų pažeidžiamumo ir kitos rizikos, neigiamos pasekmės, kurias gali patirti vaikas iki pilnametystės bei tapęs pilnamečiu: skurdas, nedarbas ir kt.

Pažymėtina, kad tarp klausimų, kurie skirti Konvencijos 28 straipsnio dėl vaiko teisės į švietimą įgyvendinimo įsivertinimui, yra ir klausimai, manytina, papildomai pagrindžiantys siūlytų duomenų rinkimą, pavyzdžiui, ar švietimo politika skatina maksimaliai išnaudoti visų vaikų (iki 18 metų) švietimo galimybes; ar valstybė yra patvirtinusi jos garantuojamo švietimo galimybių išnaudojimo ir švietimo rezultatų visiems jos jurisdikcijai priklausantiems vaikams įvertinimo mechanizmus; kokios priemonės buvo patvirtintos mokyklų lankomumui skatinti ir mokyklas

metančių vaikų skaičiui mažinti; ar įgyvendinant šias priemones atsižvelgiama į: vaiko gyvenimo sąlygas namuose (tokias kaip būtinumą užtikrinti šeimos pajamas, dirbti namų ūkio darbus arba padėti nuimti derlių); mokymo programos svarbą vaiko gyvenimui ir profesiniam mokymui; mokymo programos atitiktį vaiko protiniam vystymuisi; visus specialiuosius vaiko poreikius (tokius kaip negalia, liga arba nėštumas); kt.³⁷

Siūlymas Projektą papildyti nauju rodikliu dėl vaikų, kurių tėvai (tėvas, motina, abu tėvai) atlieka laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose³⁸ pakartotinai buvo atmestas, argumentuojant tuo, kad šiuo metu apskritai nėra įstaigos, kuri galėtų tokia informacija disponuoti pilna apimtimi. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba duomenis apie vaikus, kurių tėvai atlieka laisvės atėmimo bausmę gali rinkti tik per atskyrimo, tam tikrais atvejais tėvų valdžios ribojimo aspektą arba iš informacijos, kuri paaiškėja nagrinėjant pranešimus apie galimus vaiko teisių pažeidimus. Tokia apimtimi surinkti duomenys neatspindės tikros duomenų apimtys ir nebus reprezentatyvūs. Kitas galimas būdas, šią informaciją rinkti pasitelkiant įkalinimo įstaigų administracijas, tačiau toks duomenų apie laisvės atėmimo bausmes atliekančių asmenų šeiminių padėčių, o konkrečiai vaikus, turi būti grįstas konkrečiai institucijos funkcijai atlikti būtinumu, todėl abejotina, kad įstaigai, atlikti laisvės atėmimo bausmės vykdymo funkciją, būtų reikalinga rinkti asmens duomenis, susijusius su nuteistųjų turimų vaikų skaičiumi, o tai gali suponuoti perdėtą kišimąsi į privatų asmens gyvenimą. Taip pat, nesant atitinkamiems registrams šie duomenys galėtų būti renkami tik rankiniu, žodiniu būdu ir sudarytų papildoma administracinę naštą įkalinimo įstaigų administracijoms.

Vertinant pateiktus argumentus pažymėta, kad Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijoje dėl vaikų, kurių tėvai įkalinami CM/Rec(2018)5 yra nuostatos dėl statistinių duomenų rinkimo, jų poreikio (svarbos) ir viešo skelbimo, t. y. numatyta, kad asmens priėmimo į įkalinimo įstaigą metu turi būti registruojami duomenys apie įkalinamo asmens vaikų skaičių, amžių ir jų esamą globėją bei stengtis, jog ši informacija būtų aktuali (atnaujinama) (13); turi būti sistemingai renkami ir skelbiami statistiniai duomenys iš įkalinimo įstaigų ir vaiko gerovės šaltinių, kartu su informacija apie įkalinusių tėvų vaikus ir gerosios praktikos aprašais (52).

Šių rekomendacijų aiškinamajame memorandume nurodyta, kad duomenų rinkimas yra labai svarbus siekiant nustatyti tikslesnį vaikų, kurių vienas iš tėvų kalio, skaičių, tiksliau nustatyti vaikų, kurių tėvai yra įkalinami ir kuriems reikia paramos, populiaciją ir parodyti politikos ir praktikos pokyčių svarbą. <...> (5). Memorandume pripažįstama, kad šiuo metu nėra tikslių sistemingų įrašų apie vaikų, kurių tėvai yra kalėjime, skaičių visame pasaulyje. Dėl to neįmanoma įvertinti nukentėjusių vaikų skaičiaus ir, savo ruožtu, skirti išteklių jų poreikiams patenkinti. Be to, duomenų rinkimas yra svarbus kalėjimo administracijai saugumo, saugumo ir vaikų apsaugos sumetimais. Tai taip pat svarbu vaikams ir kaliniams, taip pat siekiant veiksmingai užtikrinti jų teises susisiekti ir lankytis. Siekiant užtikrinti, kad būtų apsaugotos ir remiamos šių vaikų teisės, reikalinga nuosekli ir universali sistema, pagal kurią visoje Europos Taryboje būtų saugomi tikslūs įrašai. Dėl turimų duomenų, ypač statistinių duomenų, trūkumo kilo sunkumų didinant informuotumą apie šios grupės vaikų poreikius, todėl labai svarbu, kad būtų surinkti ir įkalinimo įstaigų pagal 13 taisyklę surinkti duomenys, ir Vaiko gerovės ir kitų agentūrų paskelbti viešai.

Siūlymas atskirti statistinius duomenis apie vaikus, pabėgusius iš vaikų socializacijos centrų, ir vaikus, pabėgusius iš globos įstaigų buvo atmestas, motyvuojant tuo, kad toks pakeitimas

³⁷ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas.

³⁸ Projekto rengėjų argumentas dėl nepritarimo šiam siūlymui – sunkumai dėl informacijos prieinamumo, rinkimo specifikos ir pan., tačiau teikiant siūlymą, buvo daroma prielaida, kad Lietuvoje šio pobūdžio duomenys nėra renkami. Todėl įvertinant laiko, finansinių ir kitų išteklių bei sprendimų priėmimo poreikį buvo siūloma numatyti šių duomenų rinkimą vėlesniam laikotarpiui.

reikalautų leškomų asmenų, neatpažintų lavonų ir nežinomų bejėgių asmenų žinybinio registro reorganizavimo ir leškomų asmenų, neatpažintų lavonų ir nežinomų bejėgių asmenų žinybinio registru nuostatų, patvirtintų Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2017 m. kovo 3 d. įsakymu Nr. 1V-174 „Dėl leškomų asmenų, neatpažintų lavonų ir nežinomų bejėgių asmenų žinybinio registro reorganizavimo ir leškomų asmenų, neatpažintų lavonų ir nežinomų bejėgių asmenų žinybinio registru nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo (šiuo metu nėra tvarkomi duomenys konkrečiai išskiriant dingusius vaikus iš socializacijos centrų) ir papildomų Registro funkcionalumų įdiegimo³⁹.

▣ CIVILINĖS BŪKLĖS AKTŲ REGISTRAVIMO ĮSTATYMO NR. XII-2111 6, 12 IR 25 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTAS NR. 22-914

Vertinant Civilinės būklės aktų registravimo įstatymo Nr. XII-2111 6, 12 ir 25 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą, buvo atkreiptas dėmesys, jog projektu siūloma įtvirtinti, kad civilinės būklės aktų įrašai „keičiami ar papildomi, jeigu asmuo nori pasirinkti vieno iš savo tėvų ar senelių tautybę ir pageidauja duomenis, susijusius su tautybe, tuose įrašuose pakeisti ar jais papildyti tuos civilinės būklės aktų įrašus, kuriuose tokių duomenų nėra.“ Projekto rengėjas, be kitų argumentų dėl inicijuotų pakeitimų, nurodė Lietuvos teismų praktiką dėl asmens teisės pasirinkti tautybę įgyvendinimo.

Kontrolierė, atsižvelgdama į Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 3 straipsnį, kuriame įtvirtinta kiekvieno tautinei mažumai priklausančio asmens teisės laisvai pasirinkti, ar su juo turi būti elgiama kaip su tautinei mažumai priklausančiu asmeniu, ar ne, ir dėl tokio savo pasirinkimo arba dėl naudojimosi su tokiu pasirinkimu susijusiomis teisėmis jis neturi atsidurti nepalankioje padėtyje, siūlė svarstyti galimybę papildyti minėtas projekto nuostatas ir numatyti, kad civilinės būklės aktų įrašai gali būti keičiami arba papildomi duomenimis apie tautybę, jeigu asmuo nori pasirinkti ne tik tėvų ar senelių tautybę, tačiau taip pat ir prosenelių tautybę (ar, galimai ir kitų protėvių tautybę). Taip pat buvo svarstoma, jog šiuo atveju galėtų būti vedama tam tikra analogija su asmens pavardės nurašymu, perrašymu, keitimu, t. y., kai asmens pavardė gali būti nurašoma ar perrašoma, keičiama (esant papildomoms sąlygoms) pagal tėvų, senelių, prosenelių ar kitų (pagal tiesiąją giminystės liniją) protėvių pavardę (Asmens vardo ir pavardės rašymo dokumentuose įstatymas; Asmens vardo ir pavardės keitimo taisyklės).

4.4. DALYVAVIMAS TARŽINYBINĖS VAIKO GEROVĖS TARYBOS VEIKLOJE

Tarpžinybinės Vaiko gerovės taryboje prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės buvo aptarta:

Nacionalinio vaiko garantijų sistemos įgyvendinimo 2022-2030 metų veiksmų plano Lietuvoje projektas

Aptartos penkios svarbiausios Vaiko garantijų sistemos sritys: nemokamas ikimokyklinis ugdymas ir nemokamas mokslas; švietimas, kuris apima ir popamokinę veiklą, išvykas ir kitas veiklas; nemokama sveikatos priežiūra ir prieiga prie kokybiškų paslaugų; nemokama sveika mityba; tinkamas būstas.

Lietuva buvo viena iš Europos Sąjungos valstybių, kuri dalyvavo parengiamųjų veiksmų trečiame etape, kurio metu buvo atliktos analizės, siekiant identifikuoti vaikų grupes, kurioms turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys, nes jų galimybės naudotis vaiko teisėmis lyginant su kitais vaikais yra sudėtingesnės. Siekdama pasiruošti Vaiko garantijų sistemos įgyvendinimui, Lietuva kartu su

³⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimo Nr. 695 „Dėl statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projekto Nr. 22-4600 derinimo pažyma.

UNICEF atliko tyrimą, kuriame buvo identifikuotos penkios tikslinės vaikų grupės, tai: vaikai augantys globos įstaigose ar kitokio tipo institucijose; vaikai turintys negalią; vaikai migracijoje ir tautinių mažumų vaikai; vaikai, kurie gyvena šeimose, kuriose nepalankios gyvenimo sąlygos.

Vaiko gerovės taryboje buvo svarstomi klausimai, susiję su nemokamo maitinimo mokiniams, įtraukties švietime plėtra, pristatyta Multidimensinės šeimos terapijos programa, paslaugų skyrybas išgyvenančioms šeimoms įvairių, galimybių bei iššūkių, vaiko priežiūros išmokų pokyčiai.

Pokyčiai, susiję su vaiko priežiūros išmokomis, įgyvendinant ES direktyvos 2019/1158

Pakeitimai buvo: dėl vaiko priežiūros išmokos mokėjimo terminų (18 arba 24 mėn.); įteisinti vaiko priežiūros neperleidžiami mėnesiai, kurie priklauso tiek mamai, tiek tėvui (po 2 mėn.); teisinti papildomi mėnesiai tėvams, vieniems auginantiems vaikus; vaiko priežiūros išmokų dydžių (lyginant su dabartine sistema, išmokos suma per visą laikotarpį nemažėja); dėl galimybių dirbti visą laiką vaiko priežiūros atostogų metu, kai gaunama vaiko priežiūros išmoka; dėl trumpesnio socialinio draudimo stažo reikalavimo tėvystės (30 kalendorinių dienų) išmokai gauti (6 mėn. vietoje 12 mėn.).

Paslaugų skyrybas išgyvenančioms šeimoms prieinamumo problemos

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pastebėjo, kad daugėja šeimų, kurios išgyvena skyrybų krizę, auga skaičius skyrybų, kurių metu kyla didelių nesutarimų, konfliktų tarp buvusių partnerių, o tokiais atvejais visada nukenčia ir vaikai.

Skirybas išgyvenančioms šeimoms prieinamos paslaugos:

- „Vienos stotelės“ centrai – 2014-2021 m. Europos ekonominės erdvės mechanizmo „Sveikatos“ programos lėšomis yra finansuojami „Vienos stotelės“ centrų projektai. Tai kompleksinių paslaugų centrai, kuriuose bus teikiamos socialinės kompleksinės aukštos kokybės paslaugos vaikams ir jų šeimoms, siekiant geriausiai atliepti vaiko interesus augti saugioje aplinkoje. Projektus įgyvendina VšĮ „Vilties žiedas“ (Kaune) ir SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija (Vilniuje) (toliau – SOS vaikų kaimai). Projektams taikoma būtina sąlyga – diegti naujas metodikas, kurios padėtų spręsti paslaugų šeimos trūkumą. SOS vaikų kaimai diegs naujas 3 metodikas: „Parents Under Pressure (tėvystės įgūdžių programa), „No Kids in the Middle“ (programa, skirta užtikrinti geriausius vaikų interesus skyrybų procesu), „Teen Triple P“ (skirta iššūkiams paauglystėje). VšĮ „Vilties Žiedas“ taikys Ankstyvosios intervencijos metodiką;
- kitos paslaugos – visose savivaldybėse yra vykdomi kompleksinių paslaugų šeimoms ir vaikams projektai, finansuojami Europos Sąjungos lėšomis. Šeimoms gali būti teikiama, pavyzdžiui, psichosocialinė pagalba, mediacijos paslaugos. Taip pat vykdoma priemonė, pagal kurią remiami nevyriausybiniai organizacijų, dirbančių šeimos gerovės srityje, projektai. Kai kurių iš jų metu vykdomos, pavyzdžiui, savipagalbos grupės ankstyvajai šeimos krizių prevencijai, teikiama pagalba įveikiant skyrybų krizes, užtikrinama psichologinė pagalba vaikams ir šeimoms, išgyvenantiems krizę.

Pastebimi iššūkiai: psichologinis smurtas dažnai nėra pripažįstamas kaip smurtas – trūksta supratimo, kad psichologinis smurtas taip pat gali stipriai pažeisti vaiką, dažnai trūksta supratimo ir pripažinimo, kad tai yra taip pat „rimta“ smurto forma; atvejo vadyba – įrankis tolimesnėms kovoms tarp tėvų, kurie atvejo vadybos posėdžius panaudoja ne pagalbai priimti, o kaip galimybę

pakenkti vienas kitam; sudėtinga įrodyti netinkamą tėvų elgesį vaikų atžvilgiu, ypač kalbant apie vaiko nuteikinėjimą vieno iš tėvų atžvilgiu; individualizuotų paslaugų stoka.

Tarnybos teigimu, skaičiai dėl pranešimų, kai skyrybų metu tarpusavyje nesutaria tėvai, auga labai sparčiai (2021 metais buvo dvigubai daugiau pranešimų nei 2019 metais, 2022 metais – trigubai daugiau) ir tai yra pagrindinė tema, su kuria dirba vaiko teisių apsaugos specialistai.

Pagrindinė problema – tėvai atsisako atvejo vadybos, kai ji yra paskiriama norint padėti vaikui, todėl reikia ieškoti privalo užtikrinimo būdų. Taip pat, būtina užtikrinti, kad: atvejo vadybos metu planuojamos ir organizuojamos paslaugos, atitiktų šeimos poreikius; savivaldybėse būtų tinkamos saugios vietos, skirtos vaikų bendravimui su skyrium gyvenančiais tėvais (užsienio praktikoje dažnai naudojamos, pavyzdžiui, ikimokyklinių įstaigų patalpos, nes jos būna labiau pritaikytos vaikams); būtų paruošti specialistai, kad susitikimai būtų naudingi ir efektyvūs. Tarnyba taiko administracinę atsakomybę.

Vaiko gerovės taryba nusprendė parengti rekomendacijas (parengtos, išplatintos) savivaldybėms dėl paslaugų ir kitų pagalbos priemonių vaikams ir šeimoms, išgyvenančioms skyrybų krizę ir tęsti šio klausimo nagrinėjimą, kartu su tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių atstovais.

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių (TBK) veikla

TBK asociacijos vadovė pristatė apklausos apie tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių darbą, jų veiklos ypatumus, probleminius klausimus ir galimybes rezultatus. Vaikai patenka į TBK veiklos lauką per vaiko patiriamus sunkumus, netinkamą elgesį ar pan. Pagalba organizuojama vadovaujantis Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašu⁴⁰. Asociacijos vadovė sutiko, kad gali būti neaiškumų ar dubliavimo, kadangi ir atvejo vadybos, ir koordinuotai teikiamos pagalbos atveju veikia atvejo vadybininkas, teikiamos paslaugos, tik skirtingais būdais šeimos ateina į pagalbos procesą, TBK dirba tuomet, kai problemos nustatomos vaiko elgesyje, ne tėvų, priešingai, nei vaiko teisių pažeidimų atvejais, kai inicijuojama atvejo vadyba.

Socialinės apsaugos ir darbo viceministrė pastebėjo, kad svarbu atsisakyti traktavimo vaiko, kaip paties savaime turinčio problemų, atkreipiant dėmesį, kad vaiko probleminio elgesio nebūna be prieš tai buvusio vaiko teisių pažeidimo ar (laiku) neatliepto poreikio, todėl takoskyros tarp dviejų sistemų per vaiko požymį neturėtų būti, svarstyta, ar teisingai nustatomas priežastingumas. Ministerijos atstovų nuomone, vienas iš iššūkių, kodėl ne visuomet pavyksta padėti šeimoms – persipynimas kai kurių specialistų funkcijų, paslaugų teikimas pagal skirtingus teisės aktus, todėl šeimos yra apsuptos specialistų, o tai ne padeda užtikrinti pagalbos efektyvumą, o sukuria per didelę našta bei pasimetimą šeimai. Svarstyta galimybė Vaiko gerovės tarybos posėdžiuose spręsti atvejo vadybos ir TBK persipynimo klausimą.

Asociacijos vadovė atkreipė dėmesį, kad TBK dirba platesniame kontekste, nei atvejo vadybininkai; bendrauja su savivaldybėse veikiančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis; detalai fiksuoja vaikus, kuriems padeda kartu su partneriais; teikia ataskaitas Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai; teikia siūlymus ne tik administracijų direktoriams, bet ir politikams bei kitiems subjektams; kt.

Vaikų, atvykusių iš Ukrainos dėl šioje šalyje vykstančių karo veiksmų, padėtis

⁴⁰ Švietimo ir mokslo ministro, socialinės apsaugos ir darbo ministro, sveikatos apsaugos ministro 2017 m. rugpjūčio 28 d. įsakymas Nr. V-651/A1-455/V-1004 „Dėl Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašo patvirtinimo“.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, iš 2022 m. gegužės mėn. registruotų 54 500 ukrainiečių, 21 554 yra nepilnamečiai; nelydimi nepilnamečiai – 1 062 atvyko su artimaisiais ar emociniais ryšiais susijusiais asmenimis; 221 atvyko grupėmis (apgyvendinti kartu); išvykusių (grąžintų) atstovams pagal įstatymą – 273, lietuvių globojamų – 15. Taip pat buvo fiksuojamos vaikų su negalia grupės.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos duomenimis, ugdymo įstaigose buvo užsiregistravę ir jas lankę – 10 500 vaikų (vienas didžiausių rodiklių Europos Sąjungoje); užsiregistravusių ukrainiečių mokytojų buvo 1900, vykdo mokytojų kvalifikacijos pripažinimas. Vasaros stovykloms buvo skirta 870 000 Eur, vykdo atviras konkursas, kuriame galėjo dalyvauti įvairūs švietimo tiekėjai; pagrindinė sąlyga – pusė vaikų turėtų būti ukrainiečiai, stovyklos orientuotos į pilietiškumo ugdymą.

Sveikatos apsaugos ministerija nurodė, kad asmenys, užsiregistravę migracijos skyriuje, gavę laikiną leidimą gyventi Lietuvoje, suskirstyti į 2 grupes: (1) nepilnamečiai, pensinio amžiaus, neįgalieji asmenys; (2) visi kiti suaugę asmenys. Pirmai grupei sveikatos priežiūros paslaugos išplėstos, tačiau neviršijant PSD draustiems asmenims teikiamų paslaugų, t. y. vaikai gauna tas pačias sveikatos priežiūros paslaugas, kaip Lietuvoje gyvenantys asmenys, drausti privalomu sveikatos draudimu.

Kontrolierė kėlė priešmokyklinio ir ikimokyklinio amžiaus vaikų užimtumo klausimus bei atkreipė dėmesį, jog savivaldos lygmenyje stebimas tam tikras pasimetimas (pavyzdžiui, nesužiūrima, kiek vaikų yra, kiek lanko (lankys) mokyklą). Paminėti sunkumai dėl savivaldybėse gyvenančių asmenų duomenų prieinamumo, bei aktyvesnio bendradarbiavimo ir tarp ministerijų, ir su savivalda poreikis.

Svarstyta galimybė įtraukti į paslaugų teikimą ukrainiečiams vaikams vaikų dienos centrus, kuriuose vaikai gautų popamokinį užimtumą, vasaros metu bent dalį užimtumo, steigiant naujus – tik ukrainiečiams vaikams skirtus arba plėtojant esamus vaikų dienos centrus, orientuojantis į integraciją. NVO vaikams konfederacija informavo, kad kiekvienas dienos centras inventorizuos savo galimybes: patalpos, darbuotojai, darbuotojai, kurie kalba rusiškai, lenkiškai ar ukrainietiška. Vaikams, su karo laiko išgyvenimais, reikalinga stipri pagalba. Dauguma pasisakė, kad nereikia kurti atskirų dienos centrų; vaikams reikia būti kartu su visais, integruotis, praturtinti kultūrinės žinias, kalbas.

4.5. ŠEIMOS POLITIKOS KOMISIJOS VEIKLA

Įstaigos atstovais ataskaitiniais metais dalyvavo Šeimos politikos komisijos⁴¹ veikloje, orientuotoje į šalyje formuojamos ir įgyvendinamos šeimos politikos analizę, stebėseną bei vertinimą.

Pagrindinis komisijos veiklos tikslas – apsvarstyti teisės aktų projektus, sietinus su gyvenimui šeimoje palankios aplinkos kūrimu, pateikti siūlymus dėl reikalingų pokyčių, užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų veiklos koordinavimą.

Šeimos politikos komisija dalyvavo Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos posėdžiuose.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2018 m. rugsėjo 12 d. nutarimas Nr. 921 „Dėl šeimos politikos komisijos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“.

SIŪLYMAI:

- ❑ Tobulinti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos taikomas praktikas pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus nagrinėjimo, vaiko situacijos vertinimo, vaiko nuomonės išklauso, tėvų informavimo, vaiko globos organizavimo, vaiko interesų atstovavimo teisiniuose procesuose, taip pat keitimosi informacija su socialiniais partneriais srityse.
- ❑ Priimti atidėliojamus sprendimus dėl Statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo atnaujinimo, atsižvelgiant į aktualių duomenų apie vaikus svarbą valstybės politikos formavimui ir strateginių priemonių planavimui vaiko teisių apsaugos srityje, taip pat užtikrinti JT Vaiko teisių komiteto (CRC/C/LTU/CO/3-4) ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto (CM/Rec(2018)5) rekomendacijų dėl duomenų apie vaikus rinkimo įgyvendinimą.
- ❑ Siekiant į bendrą socialinį dialogą ir sprendimų priėmimą įtraukti kuo daugiau skirtingų asmenų grupių, ypač vaikus (jaunimą), svarstyti galimybę mažinti amžiaus cenzą ir sudaryti galimybę jaunesniems nei 18 metų asmenims būti nevyriausybinės vaikų (jaunimo) organizacijos vadovais. Skatinti ir remti vaiko ir jaunimo organizacijų veiklą.

V. VAIKAS ŠVIETIMO SISTEMOJE

Mokyti svarbu visiems vaikams. Teisė į mokslą turi būti įgyvendinama „lygių galimybių pagrindu“. Kiekvienas vaikas turi teisę įgyti geros kokybės išsilavinimą, o tai reikalauja skirti dėmesį mokymosi aplinkos, mokymo ir mokymosi procesų ir medžiagos ir mokymosi rezultatų kokybei. Lavinimo tikslas – sudaryti sąlygas vaikui išsiugdyti įgūdžius, mokymosi ir kitus gebėjimus, stiprinti žmogiškojo orumo suvokimą, savigarbą ir pasitikėjimą savimi.⁴²

5.1. TAUTINIŲ MAŽUMŲ MOKYKLŲ TINKLO PERTVARKA

Ataskaitiniais metais buvo tiriama vaikų, mokyklų bei vietos bendruomenių, Seimo nario, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos bei Šalčininkų rajono savivaldybės mero skundai dėl vaikų ugdymo organizavimo tautinių mažumų mokyklose Trakų ir Šalčininkų rajonuose. Reaguodama į skundus, Kontrolierė lankėsi Šalčininkų rajono savivaldybės administracijos, mokyklų ir bendruomenių atstovais, mokiniais ir jų tėvais. Susitikimų metu buvo išsakyta nerimas dėl reikalavimų klasių komplektavimui ir mokinių skaičiaus jose, dėl galimai mažėsiančio prieinamumo ir galimybės vaikams mokytis gimnazijose gimtąją (lenkų) kalba, taip pat išsakyta nuomonė, kad nustatytas teisinis reglamentavimas neatitinka vietos bendruomenės poreikių gauti ugdymą gimtąją (lenkų) kalba, kad nėra atsižvelgiama į vietos bendruomenės poreikius ir specifiką (geografinius ypatumus, kt.).

Tautinės mažumos bendruomenių atstovų jautri reakcija į pokyčius, vykstančius švietimo organizavimo srityje, buvo susijusi su vykdomu mokyklų tinklo optimizavimu (ypač pakeistais reikalavimais dėl minimalaus mokinių skaičiaus gimnazijos klasėse) ir kitais būtinais pokyčiais, kurie įgyvendinami siekiant užtikrinti ugdymo kokybę, kokybiško ugdymo prieinamumą, stiprinti

⁴² Bendrasis komentaras Nr. 1(2001) Dėl švietimo tikslų, CRC/GC/2001/1.

mokyklų tinklą ir kt. Aplinkybė, jog vykdomi pokyčiai yra priešiška sutinkami bendruomenių, leidžia manyti, jog praktikoje kyla sunkumų arba nepavyksta suderinti įvairių grupių interesų.

Mokykla bendrojo ugdymo programas gali vykdyti, jeigu atitinka Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklėse⁴³ (toliau šioje dalyje Taisyklės) nustatytus bendruosius ir specialiuosius kriterijus (Švietimo įstatymo 43 straipsnio 7 dalis). Taisyklėse nustatyta, kad savivaldybių ir valstybinėse mokyklose, kuriose mokoma valstybine kalba (išskyrus mokyklas, veikiančias Vilniaus rajono, Šalčininkų rajono ir Neringos savivaldybių teritorijose), iš 5–10 (I–II gimnazijos) klasių gali būti tik viena mažesnė nei 8 mokinių klasė, jei mokyklos savininko teisės ir pareigos įgyvendinanti institucija (dalyvių susirinkimas) šiai klasei mokymo lėšas skiria iš savo biudžeto. Savivaldybių ir valstybinių mokyklų, veikiančių Vilniaus rajono, Šalčininkų rajono ir Neringos savivaldybių teritorijose, kuriose mokoma valstybine kalba, 5–10 (I–II gimnazijos) klasėms sudaryti taikomi tie patys reikalavimai kaip ir klasėms, kuriose mokoma tautinės mažumos kalba. Taisyklėse nustatyta⁴⁴, kad visų savivaldybių ir valstybinių gimnazijų III–IV gimnazijos klasėse nuo 2022-09-01 turi mokytis ne mažiau kaip po 12 mokinių.

Šalčininkų rajono savivaldybės tarybos 2022-08-30 sprendimu Nr. T-949 buvo patvirtinti klasių komplektai (mokinių skaičius klasėse), kurie neatitiko teisinio reglamentavimo, t. y. Taisyklių nuostatų dėl mokinių skaičiaus III–IV gimnazijos klasėse (mažiausiai 12). Švietimo, mokslo ir sporto ministerija dėl minėto Šalčininkų rajono savivaldybės tarybos sprendimo kreipėsi į Vyriausybės atstovų įstaigos Vyriausybės atstovą Vilniaus ir Alytaus apskrityse.

Pažymėtina, jog nesudarius gimnazijų klasių mokinių nebuvo galima registruoti Mokinių registre (registras neleidžia sudaryti mažesnių klasių, nei nustatyta teisės aktais). Atsižvelgiant į paaiškėjusias aplinkybes, Kontrolierė svarstė, jog dėl Šalčininkų rajono savivaldybės veiksmų (pastaroji patvirtino gimnazijų klasių komplektus (mokinių skaičių klasėse), kurie neatitiko teisinio reglamentavimo ir dėl to mokiniai, teisės aktų nustatyta tvarka, nebuvo registruojami į Mokinių registrą, tuo pačiu savivaldybė bei kiti pareiškėjai skundėsi būtent dėl Mokinių registro veiksmų (mokinių neregistravimo), vaikai negalėjo būti registruojami Mokinių registre, dėl ko susidarė situacija, jog šie vaikai negalės gauti jiems garantuojamų paslaugų (pavėžėjimo, socialinio draudimo, kt.), patirs kitas neigiamas pasekmes. Tačiau tyrimo metu problema buvo išspręsta gera valia. Ministerija, siekdama apsaugoti vaikų interesus, Nacionalinei švietimo agentūrai – Mokinių registro tvarkytojai, pažeidžiant teisės aktus, nurodė suformuoti klases, nors jų dydis ir neatitinka Taisyklėse nustatytų reikalavimų, ir priskirti į šias klases Mokinių registre registruotus mokinius.

Kilusio ginčo kontekste, svarbu pažymėti, kad tautinių mažumų mokykloms (gimnazijoms) taikomi kiti kriterijai, keliami mažesni reikalavimai mokinių skaičiui, lyginant su mokyklomis, vykdančioms ugdymą valstybine kalba. Nuo 2022-09-01 mažiausias galimas mokinių skaičius III ir IV gimnazijos klasėse turėjo būti 12 mokinių, tačiau mokyklos savininko teisės ir pareigos įgyvendinanti institucija – Šalčininkų rajono savivaldybė, suformavo mažesnes klases. Teisės aktuose nėra įtvirtinta mokyklos savininko teisės ir pareigos įgyvendinančios institucijos teisė sudaryti mažesnes III ir IV gimnazijos klases ir skirti finansavimą iš savo biudžeto. Šalčininkų rajono savivaldybė atkreipė dėmesį į tai, kad teisės aktuose nėra įtvirtinta atitinkama teisė (alternatyvi galimybė), tačiau taip pat buvo paminėtas šios savivaldybės išskirtinumas: privaloma

⁴³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimas Nr. 768 „Dėl Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių, patvirtinimo“.

⁴⁴ Taisyklėse iki 2021 m. gruodžio 24 d. buvo nustatyti vienodi reikalavimai klasių, kuriose mokoma tautinės mažumos ar valstybine kalba, dydžiams. Vyriausybė 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1110 nustatė mažesnius reikalavimus klasėms, kuriose mokoma tautinės mažumos kalba, sudaryti nuo 2022 m. rugsėjo 1 d., nuo 2024 m. rugsėjo 1 d. ir nuo 2026 m. rugsėjo 1 d.

išlaikyti trimis skirtingomis kalbomis ugdymą vykdančių mokyklų tinklus; dideli atstumai kaimiškose vietovėse; kt.

Šalčininkų rajono savivaldybėje veikia 7 gimnazijos lenkų mokomąja kalba, trijose iš jų, mokiniai III ir IV gimnazijos klasėse gali mokytis lenkų kalba, vienoje – valstybine kalba ir lenkų kalba. Todėl, Ministerijos nuomone, mokiniai, baigę pagrindinio ugdymo programą tautinės mažumos kalba, turi galimybę tęsti mokymąsi pagal vidurinio ugdymo programą tautinės mažumos kalba kitoje mokykloje.

Trakų rajono Paluknio Longino Komolovskio gimnazijoje gimnazijos klasėse taip pat negalėjo būti sudarytas pilnas klasių komplektas dėl per mažo mokinių skaičiaus (gimnazijos III ir IV klasėse buvo likę tik 6 ir 4 mokiniai). Gimnazija nesutiko su steigėjo, Trakų rajono savivaldybės, sprendimais ir kreipėsi į teismą. Mokiniai, prasidėjus mokslo metams, „visuomeniniais pagrindais“, t. y. neteisėtai (nesant teisinio pagrindo), nepatvirtinus III ir IV gimnazijos klasių komplektų, liko mokytis gimnazijoje. Kontrolierė kritiškai, kaip neatitinkančią vaiko teisėtų interesų, vertino susidariusią situaciją, kurios susidarymui turėjo įtakos ne tik įvairūs skirtingi interesai, bet ir Trakų rajono savivaldybės sprendimai bei jų priėmimo aplinkybės, t. y. Trakų rajono savivaldybės sprendimą⁴⁵ dėl klasių komplektų ir mokinių skaičiaus priėmė tik prasidėjus mokslo metams ir ugdymo procesui Gimnazijoje. Situacijos neapibrėžtumas, savalaikių sprendimų (ne)priėmimas bei, manytina, tam tikros įtakos vaikams ir (ar) manipuliavimas vaikais, prisidėjo prie konfliktinės situacijos eskalavimo.

Kontrolierės nuomone, tiek pačios mokyklos, tiek mokyklų steigėjai turi priimti sprendimus teisės aktuose nustatytais terminais, teikti informaciją apie švietimo organizavimą mokiniams, jų tėvams, kitiems suinteresuotiems asmenims, sudarydamos sąlygas tinkamam vaiko teisės į mokslą įgyvendinimui. Konkrečiu atveju negalima atmesti, jog inicijuoti teisminiai procesai ir kitos aplinkybės turėjo įtakos susidariusiai situacijai, tačiau tai nepateisina priimtų sprendimų, vaikų interesų ignoravimo ir kt. (dėl užsitęsusių nesutarimų, vaikai prasidėjus mokslo metams nežinojo (nebuvo užtikrinti), kur ir kaip mokysis, ar jų ugdymas(sis) bus organizuojamas nesilaikant teisės aktų reikalavimų (mokiniai neįtraukti į Mokinių registrą, mokosi teisės aktuose nenustatytoje (nesuformuotoje) klasėse, mokykla sudarė mokymo sutartis, nors neturi teisės formuoti ir vykdyti ugdymo atitinkamose klasėse, kt.). Kontrolierė atkreipė Trakų rajono savivaldybės dėmesį į tai, jog teisės aktų nuostatų ugdymo organizavimo srityje nesilaikymas sudarė sąlygas vaikų teisės į mokslą pažeidimui.

Tyrimų metu nebuvo gauta objektyvių duomenų, leidžiančių konstatuoti, jog galiojantis teisinis ugdymo proceso organizavimo reglamentavimas (mokinių skaičiaus gimnazijos klasėse nustatymas, kt.) sudaro sąlygas vaikų teisės mokytis gimtąją kalba pažeidimui ir (ar) diskriminacijai.

Kontrolierė pasiūlė savivaldybėms įvertinti visas priimamų sprendimų pasekmes geriausių vaiko interesų užtikrinimo aspektu, užtikrinti konstruktyvų dialogą su mokyklų bendruomenėmis bei informacijos, ypač vaikams, apie galimus pokyčius švietimo srityje teikimą, vaiko nuomonės išklusimą. Ministerijai buvo pasiūlyta įvertinti tikslingumą ir poreikį tobulinti galiojantį teisinį reglamentavimą, atsižvelgiant į praktikoje (galimai) iškilusias problemas. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija informavo, kad nuo 2022-09-01 Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių nuostatų dėl klasių, kuriose mokoma pagal vidurinio ugdymo

⁴⁵ Trakų savivaldybės tarybos 2022 m. rugsėjo 6 d. sprendimu Nr. S1E-161 „Dėl Trakų rajono savivaldybės tarybos 2022 m. balandžio 28 d. sprendimo Nr. S1E-85 „Dėl ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupių bei klasių komplektų ir mokinių skaičiaus 2022–2023 mokslo metais Trakų rajono savivaldybės mokyklose patvirtinimo“ nebuvo įsteigtos ir patvirtintos Paluknio Longino Komolovskio Gimnazijos III ir IV gimnazijos klasės.

programą, sudarymo nesilaikė tik Šalčininkų rajono savivaldybės taryba, o suformavus gimnazijų tinklą Šalčininkų rajono, Vilniaus rajono, ir Trakų rajono savivaldybėse, kuriose mokoma lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis, išliks galimybė mokiniams, baigusiems pagrindinio ugdymo programą tautinės mažumos kalba, tęsti mokymąsi pagal vidurinio ugdymo programą tautinės mažumos kalba kitoje mokykloje, todėl Taisyklių tobulinimas neplanuojamas.

Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas asmenų lygybės principas, kuris suponuoja pareigą nustatyti vienodą (nediferencijuotą) reguliavimą tam tikrų asmenų kategorijų, esančių vienodoje padėtyje, atžvilgiu, kai tarp tų asmenų kategorijų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas jų traktavimas būtų objektyviai pateisinamas⁴⁶.

Konvencijos 30 straipsnis nustato, kad „tose valstybėse, kuriose gyvena etninių, religinių ar kalbinių mažumų arba vietinių gyventojų, iš vaiko, priklausančio tam tikrai mažumai, ar vietinio gyventojų vaiko negali būti atimta teisė kartu su kitais savo grupės nariais naudotis savo kultūra, išpažinti savo religiją, atlikti jos apeigas ir vartoti gimtąją kalbą“. Teisė „vartoti gimtąją kalbą“ reiškia galimybę nekliudomai kalbėti mažumos kalba. Būtina „imtis priemonių, kurios užtikrintų, kad mažumų kalbomis kalbantiems vaikams nekiltų problemų dėl to, kad jie nemoka kalbos, kuria kalba dauguma“, tačiau „kartais vaikų mokymas tik jų gimtąją kalbą gali būti jiems nenaudingas“ (Vaiko teisių komitetas mini, jog būtina kurti dvikalbę mokymo sistemą, kuri leistų vaikams patekti į aukštesnio lygio mokyklas)⁴⁷.

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 14 straipsnyje įvardijamas šalių įsipareigojimas „pripažinti kiekvieno tautinei mažumai priklausančio asmens teisę mokytis savo tautinės mažumos kalba“ bei nurodoma, jog šalys „tose teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys, jei yra pakankamas poreikis, savo švietimo sistemose stengiasi, kiek įmanoma, užtikrinti, kad mažumoms priklausantys asmenys turėtų reikiamas galimybes mokytis tos mažumos kalbos arba ta kalba“.

Švietimo įstatyme ir kituose teisės aktuose įtvirtintos tautinių mažumų švietimo teisės atitinka⁴⁸ minėtų ir kitų tarptautinių dokumentų nuostatas (Įstatymo 28 straipsnio 7 dalis, 30 straipsnis, kt.)

Kontrolierės nuomone, nėra objektyvaus pagrindo teigti, kad įstatymų leidėjas, atsakingos ir kompetentingos institucijos neatsižvelgia į tautinių mažumų švietimo įstaigų specifiką, įgyvendinant (numatant) švietimo reformas ir (ar) pertvarkas. Vertinant teisinį reglamentavimą, matyti, kad tautinių mažumų mokykloms yra nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas ir taikomos priemonės, kurios laikomos pozityvia diskriminacija (nustatyti mažesni reikalavimai klasių komplektavimui, mokinių skaičiui klasės ir kt., tačiau praktikoje tautinių mažumų mokyklos kyla sunkumų komplektuojant gimnazijose klases, nes nesurenkamas reikalaujamas minimalus mokinių skaičius).

Valstybės kontrolės vertinimu, vykdant bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarką, savivaldybėse yra trūkumų, nes mokyklose netolygiai pasiskirstę moksleivių srautai; švietimo įstaigų tinklas pertvarkomas nenuosekliai, ne visose savivaldybėse mokyklų tinklo pertvarka vykdoma pagal patvirtintus planus, dalis savivaldybių neužtikrina sėkmingo mokyklų tinklo optimizavimo ir per mažai prisiima atsakomybės už švietimo prieinamumą ir kokybę savivaldybių

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d., 2015 m. vasario 6 d., 2018 m. birželio 6 d. nutarimai.

⁴⁷ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas.

⁴⁸ Tautinių mažumų švietimą taip pat reglamentuoja: Tautinių mažumų švietimo nuostatai; Šeštadieninės ir sekmadieninės tautinių mažumų mokyklos samprata; Lietuvos lenkų tautinės mažumos švietimo raidos strategija. Lenkų tautinės mažumos švietimas plėtojamas Lietuvos ir Lenkijos dvišalėmis sutartimis: Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės sutartimi dėl bendradarbiavimo kultūros, švietimo ir mokslo srityse (2000), Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro bei Lenkijos Respublikos nacionalinio švietimo ministro deklaracija dėl lenkų tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje ir lietuvių tautinės mažumos Lenkijos Respublikoje švietimo (2019).

teritorijoje; mažos mokyklos nepajėgios užtikrinti mokinių ugdymo(si) gerų rezultatų, bet savivaldybės neskuba jų pertvarkyti, o ministerija neturi galių paveikti savivaldybių planų dėl tinklo pertvarkos; vykdoma pertvarka nėra efektyvi, nes išlaidos nesukomplektuotoms (mažoms) klasėms išaugo daugiau nei 2,5 karto; mažesnės ilgosios gimnazijos, kuriose yra po vieną 11–12 klasių komplektą, neužtikrina ne tik visų mokinių pageidaujamo, bet ir tam tikrų bendrojo lavinimo branduolio dalykų pamokų; mažose mokyklose, dažniausiai esančiose kaimo vietovėse, mokinių ugdymo(si) rezultatai žemi ne tik ES, bet ir Lietuvos mastu; pertvarkydamos mokyklų tinklą savivaldybės nesiekia gerinti mokinių pasiekimų, tai lemia miesto ir kaimo, didesnes ir mažas mokyklas lankančių mokinių pasiekimų atotrūkį; ir kt.⁴⁹

Valstybės siekis – septyniolikmečiai, aštuoniolikmečiai kokybišką bei jų poreikius atitinkantį išsilavinimą turi įgyti modernios infrastruktūros gimnazijose, aprūpintose šiuolaikiškais mokymo priemonėmis ir įranga, kuriose moko šiuolaikines kompetencijas turintys mokytojai. Remiantis statistiniais duomenimis, gimnazijose, kuriose mažas abiturientų skaičius (12 ir mažiau), laikoma vidutiniškai mažiau valstybinių brandos egzaminų. Lietuvos aukštesiose mokyklose gali mokytis asmenys, išlaikę ne mažiau kaip tris valstybinius brandos egzaminus. Įvairūs tyrimai rodo, kad mažose mokyklose ir klasėse mokiniams nesudaromos galimybės viduriniame ugdyme pasirinkti norimus mokytis dalykus; kad skirtingomis kalbomis besimokančių mokinių pasiekimai yra skirtingi ir toks pasiekimų skirtumas gali turėti įtakos tam, kad didesnė dalis mokyklų, kuriose mokomasi lenkų kalba, yra kaimo vietovėse (paminėtina, valstybine kalba besimokančių vaikų, gyvenančių kaimo vietovėse pasiekimai taip pat yra mažesni), o jose dėl prastesnio socialinio, ekonominio ir kultūrinio konteksto visų mokinių mokymosi rezultatų vidurkis yra žemesnis⁵⁰.

Kontrolierės nuomone, racionalus mokyklų tinklo pertvarkymas yra svarbi reforma. Formuojamas mokyklų tinklas turi užtikrinti vaiko teisę ir galimybę pasirinkti jo ugdymo(si) poreikius atitinkančią švietimo įstaigą. Natūralu, kad besikeičianti aplinka, demografinė situacija ir kitos aplinkybės koreguoja situaciją, tačiau, Kontrolierės nuomone, savivaldybė turi analizuoti, numatyti ir kurti tokį švietimo įstaigų tinklą, kuris tenkintų bendruomenės švietimo paslaugų poreikį, būtų pagrįstas ir racionalus.

Suprantama, kad renkantis mokyklą vaikams ir tėvams yra svarbu, jog mokykla būtų kuo arčiau jų gyvenamosios vietos bei, kad mokyklų steigėjui svarbu tenkinti vietos bendruomenės norus ir (tam tikrais atvejais) išlaikyti esamą padėtį, tačiau visais atvejais labai svarbu užtikrinti vaiko teisėtą interesą gauti kokybišką ugdymą tiek valstybine, tiek gimtąją kalba (lenkų). Akivaizdu, kad demografiniai ir kiti iššūkiai, švietimui keliami tikslai, reikalauja pokyčių švietimo sistemoje, tačiau šis procesas vyksta lėtai ir neretai sulaukia vietos bendruomenių priešiško, pasipriešinimo. Vienas iš dažniausių argumentų – mokiniams bus sunkiau pasiekti mokyklas. Kontrolierė pripažįsta, kad pertvarkos proceso metu labai svarbu rasti sprendimus, kaip užtikrinti vaikams sąlygas saugiai pasiekti mokyklą, garantuoti kokybiško ir mokinių (ne mokyklų, pavėžėjų) interesus ir poreikius atitinkančią pavėžėjimo paslaugą, kt.

Siekiant užsibrėžtų tikslų būtina derinti ir racionaliai spręsti visas kylančias problemas (ugdymo kokybės užtikrinimo, tinkamo finansavimo, vaikų pavėžėjimo, užimtumo ir kt.), ieškant galimybių suderinti visos vietos bendruomenės, ypač vaikų, interesus ir pagrįstus lūkesčius, deramą dėmesį

⁴⁹ Valstybinio audito ataskaitos: 2006-06-27 Nr. AV-2010-5-9 „Bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarka“; 2008-05-19 Nr. VA-P5-50-2-10 „Švietimo sistemos reforma“; 2017-11-28 Nr. VA-2017-P-50-1-20 „Ar gali gerėti Lietuvos mokinių pasiekimai“; 2020-09-14 Nr. VAE-11 „Ar pokyčiai švietime lemia geresnius mokinių pasiekimus“.

⁵⁰ Pavyzdžiui, 2017 metų Nacionalinio mokinių pasiekimų patikrinimo duomenys – lenkų kalba besimokančių mokinių pasiekimai yra statistiškai reikšmingai žemesni nei besimokančių rusų ir lietuvių kalbomis. Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė 2018.

skiriant tautinių bendrijų (mažumų) pagrįstiems poreikiams. Pastebėtina, kad subjektyviai gali tenkinti padėtis, jog vaikas gali lankyti mokyklą esančią arčiausiai jo gyvenamosios vietos, galima manyti, jog mažas mokinių skaičius klasėje savaime padidina (padidins) ugdymo kokybę, tačiau tyrimų rezultatai, pagrįsti objektyviais duomenimis, leidžia teigti, kad esama padėtis neatitinka geriausių vaiko interesų ir gali sudaryti sąlygas vaiko teisių į mokslą pažeidimui.

Kontrolierės nuomone, tiek tautinių mažumų kalbomis mokymą vykdančių mokyklų (gimnazijų), tiek kaimo mokyklų pertvarką būtina įgyvendinti atsižvelgiant į bendruomenių, ypač vaikų, teisėtus interesus, laikantis mokyklų efektyvumo, socialinės atskirties mažinimo, racionalaus lėšų panaudojimo ir kitų principų. Šiame procese būtinas bendradarbiavimas ir bendro sutarimo, kompromisų ieškojimas, bei, esant poreikiui, teisinio reglamentavimo tobulinimas. Procesai susiję su mokyklų pertvarka yra ypač jautrus ir vietos (taip pat ir mokyklos) bendruomenę reikšmingai paveikiantis procesas, todėl jo metu turi būti skiriamas tinkamas dėmesys ir psichologiniams aspektams.

5.2. ĮTRAUKTIES Į UGDYMĄ ASPEKTAI

Visuotinai pripažįstama kiekvieno vaiko teisė į mokslą. Vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybes kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą, garantuoja specialiųjų poreikių vaiko teisę į mokslą be jokios diskriminacijos. Neįgaliųjų teisių konvencija įpareigoja valstybes užtikrinti, kad specialiųjų poreikių turintys vaikai nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti kokybišką ir nemokamą pradinį, pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kuriose jie gyvena.

JT Neįgaliųjų teisių komiteto nuomone, įtraukus švietimas turi būti suprantamas kaip vienas pagrindinių visų besimokančiųjų teisių principas, kuriuo remiantis vertinama jų gerovė, gerbiamas jų prigimtinis orumas ir savarankiškumas, pripažįstami individualių asmenų poreikiai, priemonė realizuoti kitas žmogaus teises bei rezultatas, gautas vykdant tęstinį ir aktyvų įsipareigojimą šalinti kliūtis, trukdančias realizuoti teisę į mokslą. Įtrauktis reiškia sisteminę reformą, apimančią turinio, mokymo metodų, būdų, struktūrų ir strategijų švietimo srityje pokyčius, kad būtų įveiktos kliūtys, siekiant suteikti visiems atitinkamo amžiaus besimokantiems lygias galimybes įgyti išsilavinimą aktyviai dalyvaujant mokymo procese ir sukurti sąlygas, kurios geriausiai atitiktų jų reikalavimus ir pageidavimus⁵¹.

Įtrauktis į ugdymą (anksčiau įvardinta kaip inkliuzija, integracija) Lietuvoje plėtojama ne vienerius metus, vaikai su specialiaisiais ugdymosi poreikiais mokosi bendrosiose ugdymosi įstaigose ir kai kurios iš jų yra sukaupusios nemažą gerą patirtį. Visgi, kai kurios Švietimo įstatymo nuostatos nederėjo su tarptautiniais valstybės įsipareigojimais, nes sudarė galimybes segreguoti mokinius dėl jų turimų negalių ar specialiųjų ugdymosi poreikių. Įstatymo nuostatos, leidžiančios mokyklai, suderinus su vaiko tėvais, pedagogine psichologine tarnyba ir vaiko teisių apsaugos skyriumi, siūlyti mokiniui mokytis kitoje mokykloje, jeigu ji negalėjo užtikrinti psichologinės, specialiosios pedagoginės, specialiosios ar socialinės pedagoginės pagalbos, sudarė galimybę mokinius nukreipti į kitas mokyklas, tačiau neįpareigojo šalinti kliūtis ir kurti tinkamas sąlygas įvairių ugdymosi poreikių turintiems vaikams mokytis kartu su bendraamžiais.

Pokyčiai švietimo sistemoje yra tiesiogiai susiję su besikeičiančiomis nuostatomis į negalią. 2020 metais Švietimo įstatymas buvo pakeistas, įtvirtinant įtraukties principą, reiškiantį, jog švietimo sistema turi sudaryti sąlygas kiekvienam asmeniui ugdytis, plėtoti savo galias ir gebėjimus, gauti reikiamą pagalbą, patirti sėkmę mokantis, socialinėje, kultūrinėje ir (ar) kitose veiklose ir būti

⁵¹ Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 4 Dėl teisės į įtraukų švietimą (2016), CRPD/C/GC/4.

nediskriminuojamam dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės. Taip pat pakeitimais, kurie įsigalios 2024 m. rugsėjo mėn., atsisakoma nuostatos, sudarančios galimybes ugdymo įstaigai vaiko nepriimti ar jį pašalinti. Kiekviena mokykla yra atsakinga už ugdymo prieinamumą visiems vaikams, nepaisant jų poreikių. Siekiant įgyvendinti įstatymo pakeitimus, būtina užtikrinti švietimo pagalbos paslaugas, stiprinti metodinę konsultacinę pagalbą, tobulinti pedagogų kompetencijas, pritaikyti mokyklų aplinkas, kt.

Įtraukusis ugdymas naudingas visiems vaikams, ne tik turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Ugdant skirtingus poreikius turinčius mokinius, stiprinamas gebėjimas bendradarbiauti, skatinamas socialinis ir emocinis augimas, ugdomos teigiamos mokinių savybės – supratingumas, atjauta ir empatija. Atlikti tyrimai rodo, jog mokyklose plėtojama įtraukiojo ugdymo kultūra ir praktika didina mokinių įsitraukimą į mokymąsi, lemia didesnę jų mokymosi sėkmę.

Nors sparčiai einama įtraukties linkme, vis dar susiduriama su nepalankiomis nuostatomis dėl vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, kai abejojama įtraukties sėkme, norima pakeisti vaiką, tačiau ne pritaikyti jį supančią aplinką. Tiek žiniasklaidoje viešinami atvejai, tiek įstaigoje tirti atvejai rodo, jog visuomenėje trūksta tolerancijos kai kurioms vaikų grupėms, keliamos abejonės, ar vaikas netrukdyt kitiems, siekiama atsikratyti „problemas keliančio“ ar nepatogaus dėl didelių specialiųjų poreikių vaiko.

Ataskaitiniais metais nagrinėti atvejai, kai tėvai skundėsi, jog mokyklos administracija ragina pasirinkti mokymą šeimoje arba vesti vaiką į specialiąją mokyklą; kai darželio direktorė pasiūlė mamai keisti vaiko grupę, pereiti į kitą darželį, galiausiai, buvo pareikalauta pasieškoti vaikui auklės, palikti vaiką seneliams ar pan., bet į darželį vaiko nevesti, nors pati ugdymo įstaiga kelis metus nesiėmė priemonių situacijai spręsti – nesikreipė į pedagoginės psichologinės tarnybos specialistus, nespėdė dėl mokytojo padėjėjo priėmimo į darbą (aplinkybės paaiškėjo nagrinėjant kolektyvinį tėvų skundą). Mokyklą vaikui turi parinkti tėvai, o visos privalomąjį švietimą vykdančios mokyklos turi įgyvendinti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymą; atsižvelgdamos į mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius – užtikrinti ugdymąsi pritaikytoje ugdymosi aplinkoje, reikiamos švietimo pagalbos teikimą, aprūpinimą specialiosiomis mokymo priemonėmis ir ugdymui skirtomis techninėmis pagalbos priemonėmis. Mokinys turi teisę gauti geros kokybės švietimą, švietimo pagalbą. Atlikusi tyrimus, Kontrolierė pripažino, jog tėvai, tikėtina, galėjo patirti neigiamas nuostatas savo vaikų atžvilgiu siūlant keisti mokyklą bei atkreipė ugdymo įstaigų administracijų dėmesį į įtraukties principo aspektus.

Mokinių poreikių įvairovė yra labai didelė. Mokytojams, ugdantiems įvairių sutrikimų turinčius vaikus, iš tiesų tenka dideli iššūkiai, nes būtina individualiai parinkti užduotis, pritaikyti ugdymo metodus ir medžiagą pagal kiekvieno vaiko gebėjimus; mokytojai turi būti pasirengę dirbti su ypatingu vaiku (turėti gebėjimų pažinti individualius mokinių ypatumus, atsižvelgiant į juos padėti kiekvienam mokiniui mokytis) bei gauti kitų specialistų paramą. Praktikoje dažni atvejai, kai mokytojas negauna reikalingos pagalbos (šalyje trūksta mokytojo padėjėjų, ne visose mokyklose dirba švietimo pagalbą teikiantys specialistai).

Kontrolierės vertinimu, ugdymo įstaiga, siekdama mokykloje (namuose) ugdomo vaiko visapusiško poreikių užtikrinimo bei švietimo veiksmingumo, turėtų gauti švietimo metodinę ir konsultacinę pagalbą iš specializuotų mokyklų-centrų, teikiančių paslaugas įvairių sutrikimų ar sunkumų turintiems vaikams, tėvams bei ugdymo įstaigoms.

Už švietimo kokybę atsako švietimo teikėjas (t. y. mokykla) bei savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija. Savivaldybių institucijos turi įgaliojimus užtikrinti vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisių įgyvendinimą. Visgi, Kontrolierė pastebi, jog savivaldybės ne visuomet gilinasi į keliamas problemas dėl nekokybiško ugdymo, galimos diskriminacijos pavaldžioje įstaigoje, neišklauso tėvų skundų ir nuogastavimų, nepriima sprendimų, neteikia rekomendacijų dėl padėties vertinimo ir gerinimo. Reikiamai funkcionuojančio skundų tyrimo mechanizmo nebuvimas yra palankus veiksnys sisteminiam piktnaudžiavimui, todėl Kontrolierės nuomone, savivaldybės turėtų imtis aktyvių ir neatidėliotinių veiksmų, esant signalams apie galimus specialiųjų ugdymosi poreikių vaiko teisių pažeidimo atvejus bei imtis priemonių iširti galimus pažeidimus.

Bendrojo ugdymosi įstaigose vis labiau plėtojami vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, įtraukties į ugdymą procesai, tačiau realiam šio tikslo pasiekimui reikalinga užtikrinti individualius kiekvieno vaiko poreikius (pritaikyti aplinką, sumažinti klasės vaikų skaičių, teikti įvairių specialistų pagalbą ir pan.), o tai, remiantis Kontrolierės atliekamų tyrimų duomenimis, ne visuomet įgyvendinama.

Itin aktuali išlieka elgesio ar (ir) emocijų turinčių vaikų ugdymo(si) situacija. Socialinėje erdvėje, kalbant apie būsimus pokyčius švietimo sistemoje, ši vaikų grupė ugdymo proceso dalyviams kelia labai didelį nerimą. Elgesio sutrikimai dažniausiai pasireiškia pasikartojančiu ir nuolatinio agresyviu ir įžūliu elgesiu. Užtikrinant šių vaikų poreikius, reikalingas kvalifikuotas vaiko elgesio problemų sprendimas, vaikui reikalingos pagalbos prieinamumas, nuolatinis teikiamos pagalbos efektyvumo vertinimas ir pan. Įstaigos veiklos patirtis rodo, jog mokyklų kompetencijos spręsti iškylančius atvejus didėja, tačiau dažnai patys tėvai nėra linkę pripažinti vaiko problemų ir įsitraukti į jų sprendimo, pagalbos teikimo procesus, kelia nepagrįstus reikalavimus.

Pasitaiko atvejų, kai tėvai vengia, kad vaikui būtų nustatyti ugdymosi poreikiai: vieni tiesiog negeba pripažinti fakto, kad vaikui reikia kokios nors specifinės pagalbos, kiti bijo, kad neigiama etiketė vaikui bus užklijuota visam gyvenimui. Vienu atveju, vaiko motina, gavusi pedagoginės psichologinės tarnybos išvadą apie vaiko didelius specialiuosius poreikius, su išvada nesutiko, nes jos įsitikinimu, vaikui negali būti nustatyti dideli specialieji ugdymosi poreikiai; nes jos anksčiau lankyti specialistai jai to neminėjo, nors dėl vaiko smurtinio elgesio darželyje kelis metus buvo gaunami tėvų skundai, jog jie vaikus pasiima su įkandimo žymėmis ir mėlynėmis; vaikai naktimis sapnuoja košmarus ir pan.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė pastabas Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos parengtam Mokinių įvairovei atvirų grupių, klasių sudarymo ir ugdymo organizavimo jose modelių aprašui. Aprašu reglamentuoti minėtų grupių ar klasių sudarymo požymiai, principai ir ugdymo įgyvendinimo modeliai. Kontrolierė išreiškė nuogastavimą dėl kai kurių Aprašo nuostatų, suteikiančių teisę mokyklai nukreipti asmenį švietimo pagalbą gauti kitoje mokykloje bei siūlė numatyti saugiklius, jog nebūtų piktnaudžiaujama šiomis nuostatomis.

Ataskaitiniu laikotarpiu Įstaigos atstovas dalyvavo Švietimo, mokslo ir sporto ministro sudarytos Švietimo įstatymo Nr. I-489 nuostatų įgyvendinimo koordinavimo grupės veikloje.

Grupė buvo supažindinta su ministerijos planuojamomis darbų kryptimis – stiprinti teigiamas visuomenės ir švietimo bendruomenės nuostatas į įtrauktį švietime, didinti švietimo pagalbos prieinamumą, gerinti pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų pasirengimą įtraukčiai švietime, pritaikyti mokyklų aplinkas ir ugdymo procesus. Didinant švietimo pagalbos prieinamumą, atliktas pedagoginės psichologinės pagalbos teikimo modelio ekspertinis vertinimas, padidintas visų švietimo pagalbos specialistų darbo užmokestis, mokinio krepšelyje padidintos švietimo pagalbai skiriamos lėšos, skirtos lėšos papildomiems švietimo pagalbos specialistams steigti. Gerinant pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų pasirengimą įtraukčiai švietime, parengtos rekomendacijos įtraukiojo ugdymo plėtrai, parengti metodiniai leidiniai autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų ugdymui ir jų socialinėms kompetencijoms ugdyti, įsigyotos specialiosios mokymo ir techninės pagalbos priemonės, kt.

Taip pat grupei buvo pristatytas Pedagoginės psichologinės pagalbos modelis. Pažymėtina, jog 2022 metais nacionaliniu lygmeniu buvo įkurtas Lietuvos įtraukties švietime centras, o savivaldybių lygmeniu steigiami regioniniai konsultaciniai centrai. Minėtas centras veiks kaip nacionalinė ekspertinė įstaiga, kuri siūlys įtraukiojo ugdymo inovacijas, koordinuos kompetencijų tobulinimą, o regioniniai konsultaciniai centrai teiks ribotos trukmės intensyvią pagalbą regiono mokyklos ir mokiniams, kurie ugdomi bendrosios paskirties mokyklose, stebėdami ugdymo procesą, peržiūrėdami taikomus metodus ir priemones, apmokydami dirbti tam tikromis metodikomis, pan.

Grupėje buvo aptarta bendra švietimo pagalbos specialistų situacija šalyje, priemonės šių specialistų skaičiaus didinimui (darbo sąlygų gerinimas, stipendijos besirenkantiems studijas, kitos specializacijos kompetencijų įgijimo finansavimas), diskutuota švietimo pagalbos finansavimo ir kitais klausimais.

5.3. VAIKŲ, TURINČIŲ IŠSKIRTINIŲ GEBĖJIMŲ, PRIĖMIMAS Į MOKYKLAS

Auginant muzikai, dailei, menui ar kitai ugdymo kryptį gabius vaikus, tėvams, matant pasireiškiančius išskirtinius vaiko gebėjimus, natūralu, jog kyla pagrįstas noras užtikrinti, kad atitinkami gabumai akademinėje veikloje būtų realizuoti. Iš kitos pusės, norint stoti į konservatoriją, menų mokyklą, muzikos gimnaziją, menų gimnaziją, dailės gimnaziją ar kitą mokyklą, vykdančią specializuoto ugdymo krypties programą, teisės aktai⁵² įtvirtina reikalavimą –išlaikyti stojamuosius egzaminus. Būtent dėl pastarojo reikalavimo įgyvendinimo – stojamųjų egzaminų organizavimo procedūros ir tvarkos atitikimo geriausiems vaiko interesams – ataskaitiniais metais Kontrolierei teikė nuomonę.

Kontrolierė pripažino, kad, vaikams laikant stojamuosius egzaminus, jie iš tiesų gali susidurti su stresine situacija. Visgi stresinės situacijos neigiamas poveikis gali būti sumažintas didinant asmens sąmoningumą – mokant valdyti stresą bei kitas įvairias sudėtingas situacijas, užtikrinant tokius atsparumą įtampai formuojančius (didinančius) veiksnius, kaip socialinė parama ir pan. Atsižvelgus į minėta, buvo pabrėžta, jog turėtų būti skiriamas didelis dėmesys vaiko paruošimui egzamino situacijai, ypač iš tėvų, kaip didžiausią įtaką vaikui turinčių asmenų, pusės. Kartu pažymėta, jog tokiose situacijose svarbios ir mokyklos, organizuojančios egzaminą, pastangos užtikrinti (kiek įmanoma) vaiko poreikius kuo labiau atitinkančią aplinką egzamino vykdymo metu (aiškiai išdėstant instrukcijas; suteikiant atitinkamą pagalbą padėsinant ir nuraminant; sudarant sąlygas patenkinti individualius vaiko(ų) poreikius, kylančius dėl turimų specialiųjų poreikių

⁵² Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2004 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. ISAK-1019 „Dėl priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašo patvirtinimo“.

(pavyzdžiui, dėl turimos klausos negalios); patenkinant vaikui iškilusius fiziologinius poreikius (pailsėti, atsigerti, nueiti į tualetą ir pan.) ir kt.).

Kaip ne mažiau svarbus aspektas, susijęs su egzamino organizavimo procedūromis, pabrėžtas ir poreikis užtikrinti nuostatų, susijusių su priėmimo komisijos darbo tvarka, rezultatų paskelbimu, priėmimo įforminimu ir kt., aiškumą, kaip būtinas mokyklos ir vaiko tėvų bendradarbiavimo pagrindas, nes ne iki galo vaikų tėvams išaiškinti stojamojo egzamino aspektai gali paskatinti abejones dėl egzamino organizavimo tinkamumo, vertinimo patikimumo, objektyvumo, nešališkumo, pagrįstumo ir kt.

Atskaitiniais metais sprendžiant konkrečią situaciją dėl vienoje iš ugdymo įstaigų organizuojamų stojamųjų egzaminų pasiekta, kad, užtikrinant ateityje tinkamą tėvų informavimą ir išvengiant nesutarimų, bus organizuojami mokyklos susitikimai su pretendentų tėvais, juos supažindinant su stojamųjų egzaminų ypatumais. Be minėto, tikimasi, kad, atsižvelgiant į pateiktus kontrolierės siūlymus, bus papildyta (pakeista, patobulinta) priėmimo į mokyklą tvarka ir kiti susiję dokumentai, kurie aiškiai ir iš anksto leis susipažinti vaikų tėvams su planuojamo patikrinimo (egzamino) pobūdžiu, informacijos gavimo apimtimi ir forma bei kt., tokiu būdu užtikrinant, jog egzamino procedūra, egzamino organizavimas maksimaliai atitiks su tinkamu vaiko teisių įgyvendinimu susijusius reikalavimus.

5.4. VAIKŲ PRIĖMIMAS Į VILNIAUS UGDYMO ĮSTAIGAS

Vaiko teisių konvencijos 28 straipsnyje valstybės įpareigojamos kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą; 29 straipsnyje pabrėžiama individuali ir subjektyvi teisė į konkrečią ugdymo kokybę. Kiekvienas vaikas turi teisę į geros kokybės švietimą, kuriam užtikrinti reikia geros kokybės mokymosi aplinkos, mokymo ir mokymosi procesų, medžiagos bei rezultatų. „Prieinamumas“ apima tris aspektus: diskriminacijos panaikinimą, fizinį prieinamumą (mokymo įstaiga turi būti saugiai pasiekama fizine prasme, t. y. lankant mokyklą esančią tam tikroje geografiškai patogioje vietovėje (pavyzdžiui, esančią kaimynystėje) arba naudojantis šiuolaikinėmis technologijomis), ekonominis prieinamumas (nemokamas bent pradinis mokslas, kt.).⁵³

Nekvestionuojant, jog aplinkos ir demografiniai pokyčiai, kitos aplinkybės (miesto plėtra ir kt.) nuolat koreguoja situaciją, tačiau kiekvienais metais susiduriama su problema, užtikrinant bendruomenės švietimo paslaugų poreikį Vilniaus mieste bei vaiko teisės mokytis artimiausiai esančioji mokykloje, gauti kokybiškas ir prieinamas ikimokyklinio ugdymo ir kitas paslaugas.

□ VAIKŲ PRIĖMIMAS Į VILNIAUS IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGAS

Atskaitiniais metais atliktas skundo tyrimas dėl Vaikų priėmimo į Vilniaus miesto švietimo įstaigų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupes organizavimo tvarkos aprašo, patvirtinto Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2019-12-04 sprendimu Nr. 1-303, 2021-12-15 sprendimu Nr. 1-1269 (įsigaliojo nuo 2022-01-01)⁵⁴, (toliau – Aprašas) nuostatų, galimai pažeidžiančių vaiko teisę į apsaugą nuo diskriminacijos.

Pareiškėja skundėsi, jog ikimokyklinio amžiaus vaikas du metus nepatenka į pageidaujamą Vilniaus miesto ikimokyklinio ugdymo įstaigą, neatsižvelgiant į tai, kad kitas vaikas lanko tą pačią ikimokyklinio ugdymo įstaigą. Pareiškėja nurodė, kad yra išsituokusi, vaikų tėvas gyvena ir savo

⁵³ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas.

⁵⁴ Pastaba, Vilniaus miesto savivaldybės taryba 2019 m. gruodžio 4 d. sprendimu Nr. 1-303 patvirtinto Vaikų priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės švietimo įstaigų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupes organizavimo tvarkos aprašo nuostatos ir nuo 2022-01-01 galiojančio Aprašo nuostato dėl eilių sudarymo yra analogiškos.

gyvenamąją vietą yra deklaravęs kitoje savivaldybėje, dėl šios priežasties, sudarant vaikų priėmimo į ikimokyklinę įstaigą eilę, pagal nustatytus kriterijus jos vaikas surenka mažiau balų nei vaikai, kurie auga šeimose, kurių abu tėvai yra deklaravę gyvenamąją vietą Vilniaus miesto savivaldybėje. Taip pat išsakė nuomonę, kad „pilnos“ šeimos turi daugiau privilegijų nei vieniši tėvai, auginantys vaikus. Paminėtina, kad skundo tyrimo metu, pareiškėjos prašymas buvo patenkintas ir vaikas buvo priimtas į pageidaujamą ikimokyklinio ugdymo įstaigą.

Vaikų priėmimo į Vilniaus miesto švietimo įstaigų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupes organizavimo tvarkos apraše reglamentuota, jog sudarant eilę yra reikšminga vaiko ir jo tėvų gyvenamosios vietos deklaravimo vieta (Vilniaus mieste) ir sudarant eilę (skiriant vietą), pirmesni į eilę įrašomi vaikai, kurių abiejų tėvų (globėjų) ir paties vaiko gyvenamoji vieta deklaruota Vilniaus miesto savivaldybėje, po to – įrašomi vaikai, kurių vieno iš tėvų (globėjo) ir paties vaiko gyvenamoji vieta deklaruota Vilniaus miesto savivaldybėje.

Teismas⁵⁵, analizuodamas ikimokyklinio ugdymo organizavimo tvarkos klausimus, yra pasisakęs, jog valstybė imasi priemonių, kad kiekvienas vaikas Lietuvoje mokytųsi pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas. Teisės aktuose nėra įtvirtintas įpareigojimas imtis priemonių dėl ugdymo pagal ikimokyklinio ugdymo programą, taip pat nėra nustatyta savivaldybės švietimo sistema, pagal kurią yra garantuojamas ikimokyklinio ugdymo užtikrinimas. Teismas taip pat yra išaiškinęs, kad valstybėje įstatymu užtikrinamas tik pradinis, pagrindinis ir vidurinis ugdymas, o ikimokyklinis ugdymas vyksta šeimoje, todėl ikimokyklinio ugdymo užtikrinimas yra tėvų, o ne savivaldybės prievolė. Savivaldybės įgaliojimai švietimo srityje nėra ir negali būti aiškinami ir suprantami kaip besąlygiškai įpareigojantys užtikrinti, jog vaikas būtų priimtas į konkrečią tėvų pasirinktą ikimokyklinio ugdymo įstaigą.

Konkrečiu atveju, vertinant Apraše nustatytus prioritetus ir vaikų, norinčių patekti į ikimokyklinio ugdymo įstaigą, eilės sudarymo kriterijus, kilo pagrįsta abejonė, ar nustatytu teisiniu reglamentavimu nėra sudaromos sąlygos vaiko diskriminavimui dėl jo tėvų gyvenamosios vietos, kitų šeiminių aplinkybių (tėvų santuokos nutraukimas, tėvų gyvenamoji vieta skirtingose savivaldybėse, vaiko gyvenamosios vietos nustatymas su vienu iš tėvų, kt.). Būtent, pareiškėja ir jos vaikas neatitiko Aprašo nuostatų, apibrėžiančių vaikų, kuriuos augina vienas iš tėvų, grupę („augina vienas iš tėvų (globėjų), jeigu kitas yra miręs, nenurodytas vaiko gimimo liudijime, teismo pripažintas dingusiu be žinios ar nežinia kur esančiu, teismo pripažintas neveiksniu, teismo sprendimu laikinai ar neterminuotai apribota valdžia“).

Vaiko tėvų gyvenamosios vietos deklaravimo vieta Vilniaus miesto savivaldybėje yra viena iš esminių sąlygų, sprendžiant klausimą dėl vaikų priėmimo į ikimokyklinio ugdymo įstaigą. Tais atvejais, kai tėvai yra nutraukę santuoką, gyvena skyriumi ir antrasis iš tėvų deklaruoja savo gyvenamąją vietą kitoje savivaldybėje, prašymas (vaiko vieta) eilėje rikiuojasi žemiau, t. y. eilėje, kurioje įrašyti vaikai, turintys abiejų tėvų deklaruotos gyvenamosios vietos Vilniaus miesto savivaldybėje prioritetą. Taigi, remiantis Aprašo nuostatomis, pareiškėjai nebuvo taikomas prioritetas „vienas auginantis vaikus“.

Vilniaus miesto savivaldybė paaiškino, kad savivaldybė, vykdydama savarankišką funkciją, suteikia galimybę pretenduoti į Vilniaus miesto darželius visoms šeimoms, tiek išsiskyrusioms, tiek kartu gyvenančioms ir dėl skirtingų asmeninių aplinkybių deklaravusiems gyvenamąsias vietas skirtingose seniūnijose. Tačiau Kontrolierė atkreipė dėmesį į skirtingą vaiko padėties traktavimą, sudarant priėmimo eilę, kaip, pavyzdžiui, nagrinėtu atveju pareiškėjos ir jos vaiko padėtis buvo apsunkinta ir vertinta nevienodai, nors vaiko tėvų gyvenamoji vieta buvo deklaruota

⁵⁵ Vilniaus apygardos administracinio teismo 2020 m. sausio 31 d. sprendimas Nr. eI2-1037-595/2020.

skirtingose vietose dėl objektyvių priežasčių (santuokos nutraukimo, tėvų gyvenimo skyriumi, vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų,). Akivaizdu, kad vaiko tėvai tiek dėl subjektyvių, tiek dėl objektyvių priežasčių vaiko gyvenamąją vietą gali deklaruoti tik su vienu iš tėvų ir, atsižvelgdami į Apraše nustatytą eilės sudarymo tvarką, turi galimybę ją keisti. Tėvų sprendimas gyventi atskirai (santuokos nutraukimas, separacija, kt.) yra viena iš objektyvių aplinkybių, dėl kurios abiejų tėvų ir vaiko gyvenamoji vieta bus skirtinga, tačiau tokiose situacijose vaikas (šeima) neatitiks Apraše nustatytų gyvenamosios vietos pirmumo kriterijų.

Vaiko teisių konvencijos 2 straipsnyje įtvirtintas įpareigojimas imtis visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, teisėtų globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų. JT Vaiko teisių komitetas yra nurodęs, kad „akivaizdi ar paslėpta diskriminacija dėl 2 straipsnyje nurodytų priežasčių pažeidžia vaiko orumą ir gali sumažinti arba atimti iš vaiko teisę tinkamai pasinaudoti galimybėmis mokytis“⁵⁶.

Sistemiškai įvertinus Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalies, Vaiko teisių konvencijos 2 straipsnio 1 dalies ir 28 straipsnio bei kitų teisės aktų nuostatas, taip pat protingumo ir teisingumo principus, turint omenyje konkrečios situacijos aplinkybes, buvo konstatuota, jog Apraše nustatytas diferencijavimas nėra objektyviai pagrįstas, jog vaiko galimybės yra ribojamos dėl jo šeiminių padėties ir toks skirtingas vaikų traktavimas sudaro sąlygas vaiko diskriminacijai.

Asmenų lygybės principas yra konstitucinės žmogaus prigimtinės teisės būti traktuojamam vienodai garantija ir tai suponuoja pareigą nustatyti vienodą (nediferencijuotą) reguliavimą. Kontrolierė pripažino, kad gyvenimiškos situacijos gali būti labai įvairios ir, kad praktikoje galimi piktnaudžiavimo dėl gyvenamosios vietos deklaravimo atvejai, siekiant patekti į pageidaujamą švietimo įstaigą, kurioje trūksta vietų, kai nepatenkinamas vietos bendruomenės poreikis. Netgi darant prielaidą, jog švietimo įstaigų steigėjai tokiu teisiniu reglamentavimu siekia subalansuoti ir suderinti visus interesus, nustatomas teisinis reglamentavimas turi užtikrinti, jog vaikai į švietimo įstaigas patektų lygiomis galimybėmis ir be jokios diskriminacijos.

Vilniaus miesto savivaldybės tarybai ir Vilniaus miesto savivaldybės administracijai buvo pateiktas siūlymas imtis priemonių (inicijuoti sprendimų priėmimą) dėl Aprašo nuostatų tobulinimo (pakeitimo), užtikrinant galimybę visiems Vilniaus mieste gyvenamąją vietą deklaravusiems vaikams be jokios diskriminacijos įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus gauti ikimokyklinio ugdymo paslaugas. Vilniaus miesto savivaldybė apsvairstė situaciją, tačiau nesutiko keisti Aprašo nuostatas, kadangi sprendimas sudaryti eiles nurodyta tvarka buvo priimtas atsižvelgiant į tai, ar abu vaiko tėvai (globėjai) moka gyventojų pajamų mokestį Vilniaus miestui. Taip pat paaiškino, kad apgalvoti ir numatyti visas praktikoje kylančias situacijas, subalansuoti ir suderinti visus interesus yra sudėtinga, todėl visus individualius atvejus ir netipines situacijas, siekiant užkirsti kelią galimiems asmenų teisių pažeidimams, nagrinėja Apraše nurodyta komisija.

□ VAIKŲ PRIĖMIMAS Į VILNIAUS MIESTO SAVIVALDYBĖS BENDROJO UGDYMO MOKYKLAS

Kiekvienais metais įstaigoje gaunami skundai dėl vaiko teisė mokytis artimiausioje pagal gyvenamąją vietą mokykloje įgyvendinimo, t. y. dėl vaikų priėmimo į Vilniaus miesto švietimo įstaigas.

Kontrolierė ne vieną kartą atkreipė Vilniaus miesto savivaldybės dėmesį į problemas, susijusias su vaikų ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo prieinamumu Vilniaus mieste bei siūlė įgyvendinti priemones (teisines, organizacines, investicines, kt.), kurios garantuotų tinkamą vaiko teisės mokytis kuo arčiau gyvenamosios vietos įgyvendinimą, taip pat, jog priėmimas į Vilniaus miesto

⁵⁶ Bendrasis komentaras Nr. 1 (2001) Dėl švietimo tikslų, CRC/GC/2011/1.

bendrojo ugdymo mokyklas vyktų sklandžiai, planuotai ir nesudarant sąlygų galimam vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui (tikslinant mokykloms priskirtas teritorijas, numatant naujų švietimo įstaigų plėtrą pagal bendruomenės poreikius, kt.).

Vienu iš nagrinėtų atvejų, pareiškėjas kreipėsi, kadangi jo vaikui nebuvo skirta vieta mokykloje, esančioje visai netoli gyvenamosios vietos ir į kurią jis turėjo būti priimtas teisės aktų nustatyta tvarka (atsižvelgiant į eilę, prioritetus). Kreipimosi metu pareiškėjas nurodė, kad „savivaldos ir jos darbuotojų veiksmų, teisės aktų, vaikas neturi mokyklos, ir jis pergyvena, juolab, kad jo draugai turi mokyklas“. Tik rugpjūčio 23 d., t. y. likus 1 darbo dienai iki paskutinės kvietimų mokytis dienos Vilniaus miesto savivaldybės darbuotojai informavo, kad laisvų vietų į prašyme nurodytas mokyklas nėra, todėl pagal gyvenamąją vietą gali pasiūlyti kitas artimiausias mokyklas, esančias už 6 - 6,4 km, kurias pasiekti galima apytiksliai 40-50 minučių viešuoju transportu ar automobiliu. Dėl šios situacijos, pareiškėjas taip pat kreipėsi į Specialiųjų tyrimų tarnybą, kuri informavo, kad duomenų apie tai, jog konkretūs savivaldybės administracijos darbuotojai ar kiti atsakingi asmenys, sprenddami klausimą dėl konkretaus vaiko priėmimo į mokyklą, veikė vedini kokių nors neteisėtų, savanaudiškų paskatų ar kitokių korupcinio pobūdžio paskatų, negavo ir kt.

Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašas⁵⁷ (toliau – Kriterijų sąrašas) nustato bendruosius asmenų priėmimo kriterijus. Vadovaudamasi Kriterijų sąrašu, savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija, dalyvių susirinkimas (savininkas) nustato priėmimo į valstybinių ir savivaldybių bendrojo ugdymo mokyklas tvarką (Švietimo įstatymo 29 straipsnio 2 dalies).

Vilniaus miesto savivaldybės taryba 2022-02-02 sprendimu Nr. 1-1316 patvirtino Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos aprašą ir Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų aptarnavimo teritorijų žemėlapius 2022-2023 mokslo metams. Remiantis savivaldybės patvirtintais kriterijais į bendrojo ugdymo mokyklą mokytis pagal pradinio ugdymo programą, pagrindinio ugdymo programos pirmąją ir antrąją dalis pirmumo teise priimami toje mokykloje mokytis pageidaujantys asmenys, gyvenantys mokyklai priskirtoje aptarnavimo teritorijoje (pagrindinis bendrasis kriterijus), tačiau susidaro situacijos, kai vaikai nepatenka mokytis į jiems priskirtas mokyklas dėl to, kad jos perpildytos. Pažymėtina, jog mokyklos steigėjas nustatyta tvarka gali (turi) koreguoti mokyklų aptarnavimo teritorijas bei imtis kitų teisės aktuose nustatytų veiksmų, jog būtų patenkinamas vaikų poreikis mokytis arčiausiai esančioje mokykloje.

Teisės aktai įpareigoja savivaldybę turėti optimalų pradinio, pagrindinio, vidurinio ir neformaliojo vaikų ir suaugusiųjų švietimo programų teikėjų tinklą, užtikrinantį asmenų ugdymąsi ir jų teisę

„teko susidurti tiek dėl darželio, tiek dėl mokyklos, bei aplamai neigiamą patirtį su šia savivaldos institucija, jos tuščius pažadus – „veiksmus“ nuo 2008 metų mūsų rajone pastatyti mokyklą ir darželius, parkus, žaliąsias poilsio zonas, tačiau atsirandant tik prekybos centrams ir naujiems gyvenamiesiems namams, siekdamas ginti savo teises ir laisves, tinkamai atstovauti vaiko interesus ir juos ginti, <...> pateikiau prašymą-skundą dėl priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas“

„analogiška situacija yra ir su darželiais, nes savivaldybei svarbiau ne vaikai, ne savivaldybei įstatymais deleguotos vykdyti funkcijos ir jų tinkamas vykdymas, o statybos ir jų plėtra“

Iš skundo

⁵⁷ Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2004 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. ISAK-1019 „Dėl priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašo patvirtinimo“.

mokyti valstybine kalba, taip pat pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų tinklą. Kontrolierė ne kartą išsakė nuomonę, jog nesant optimalaus mokyklų tinklo ir netenkinant (ar tik iš dalies tenkinant) miesto gyventojų poreikį, kyla grėsmė, jog nebus užtikrinamos vaiko teisės švietimo srityje.

Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2021-03-31 sprendimu Nr. 1-902 patvirtiname Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2021–2025 metų bendrajame plane (toliau – Planas) buvo įvardintos problemos, trūkumai ir pavojai: mokyklų tinklas atskirose seniūnijose netenkina gyventojų švietimo poreikių (Antakalnio, Naujosios Vilnios (Pavilnys), Pašilaičių, Pilaitės, Verkių, Žvėryno ir kt.), kai kuriose seniūnijose dėl sparčios gyvenamųjų namų plėtros, mokyklų tinklas yra nepakankamas (itin trūksta mokyklų ir mokymosi vietų vaikams Antakalnio, Naujosios Vilnios (Pavilnys), Pašilaičių (Tarandė, Perkūnkiemis), Pilaitės, Verkių, Žvėryno seniūnijose); dėl besikeičiančios demografinės padėties bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pokyčiai vyks stichiškai.

Konkrečiu atveju, pareiškėjas išsakė nuomonę, kad mokyklų steigėjas – Vilniaus miesto savivaldybė (galimai) nesiiima pozityvių veiksmų padėčiai gerinti ir vaikai „netelpa“ į mokyklas. Pareiškėjo vaikas turėjo mokytis Vilniaus Gabijos progimnazijoje, tačiau (kaip buvo minėta) pakvietimo pirminiuose priėmimo etapuose negavo.

Akivaizdu, jog Vilniaus miesto savivaldybė pradiniam etape turėjo spręsti problemą ir numatyti, kad mokymosi vietų poreikis Pašilaičių mikrorajone yra labai didelis ir kt. Pažymėtina, kad nepaisant teisinio reglamentavimo tobulinimo ir kitų sprendimų, mokinių priėmimas yra komplikotas ir galėjo susidaryti (susidarė) situacija, jog net deklaruotų mokyklinio amžiaus vaikų skaičius viršijo tame rajone esančių mokyklų projektinius pajėgumus ir visi tame rajone deklaruojamą vietą vaikai galėjo nepatekti į jame esančią(ias) mokyklą(as)⁵⁸. Įvairios besikeičiančios aplinkybės aktyviai koreguoja situaciją, sukelia įvairius naujus, galimai neplanuotus sunkumus (iššūkius), tačiau, Kontrolierės nuomone, Vilniaus miesto savivaldybė planuodama naujų gyvenamųjų vietovių plėtrą turi numatyti ugdymo įstaigų steigimą, plėtrą, jog būtų patenkinamas bendruomenės švietimo paslaugų poreikis.

Konkrečiu atveju Kontrolierė sutiko su pareiškėjo nuomone, jog situacija dėl vaikų priėmimo į ikimokyklinio ugdymo ir bendrojo ugdymo mokyklas, pažadai pastatyti naujus darželius, mokyklas lieka neįgyvendinti ar įgyvendinami tik dalinai. Paminėtina, kad tik pastačius ir pradėjus veikti Gabijos progimnazijai padėtis dėl vaikų priėmimo į artimiausiai esančią mokyklą buvo išspręsta tik iš dalies. Vilniaus miesto savivaldybės teiktais duomenimis, Gabijos progimnazijoje 2021-2022 mokslo metais buvo suformuotos 6 penktos klasės, daugiau papildomų klasių formuoti nebuvo galimybės, nes mokykla buvo perpildyta (pagal projektinį pajėgumą mokykloje gali mokytis 984 mokiniai, 2020-2021 mokslo metais mokėsi 1204 mokiniai, 2021-2022 mokslo metais mokėsi 1245 mokiniai, o 2022-2023 mokslo metais - 1250).

Įstaigos praktika rodo, kad vilniečiams, kurie kreipiasi su skundais dėl vaiko (ne)priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas, paprastai pavyksta pasiekti, jog jų teisėti reikalavimai būtų patenkinti ir problema išsprendžiama gera valia (vaikas priimamas į konkrečią mokyklą). Konkrečiu atveju, klausimas dėl pareiškėjo vaiko priėmimo į ugdymo įstaigą buvo (iš)spręstas „paskutinę minutę“. Tačiau tokia praktika kelią pagrįstą abejonę, ar Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklų steigėjas, nepaisant visų pastangų, užtikrina (užtikrins) visų vaikų, teisės

⁵⁸ Žr. Specialiųjų tyrimo tarnybos analizę; „kai kuriose Vilniaus miesto rajonuose (pavyzdžiui, Pilaitės, Pašilaičių, Verkių, Žvėryno ir pan.), deklaruotų mokyklinio amžiaus vaikų skaičius viršija tame rajone esančių mokyklų projektinius pajėgumus. Todėl gali būti, kad visi tame rajone deklaruoti vaikai nepateks į jame esančią mokyklą“.

aktuose nustatyta tvarka turinčių reikalavimo teisę mokytis konkrečioje ugdymo įstaigoje, sklandų priėmimą į mokyklas.

Vilniaus miesto savivaldybė pateikė duomenis, kad sparčiai augant Vilniaus miestui, didėjant mokinių skaičiui tam tikrose seniūnijose, didėja naujų ugdymo įstaigų poreikis, todėl savivaldybė yra numačiusi, jog iki 2025 metų sostinėje turi atsirasti dar 7 mokyklos (Tarandėje, Verkiuose, Pašilaičiuose, Pilaitėje, Kalnėnuose ir Pavilnyje) ir, jog naujos ugdymo įstaigos leis sumažinti jau esamų ugdymo įstaigų projektinį apkrovimą. Savivaldybės teigimu, situacija sudėtinga dėl didelės migracijos į Lietuvos Respubliką iš Ukrainos, Baltarusijos ir kitų šalių bei padidėjusio mokinių skaičiaus Vilniaus mieste (2021-2022 mokslo metais – 66748, 2022-2023 mokslo metais – 69674 mokiniai) ir nuolatinio mokinių skaičiaus svyravimo, nors stengiamasi operatyviai reaguoti į susidariusią situaciją, užtikrinti ugdymo vietas vaikams ir tolygiai paskirstyti mokinių srautus.

Darant prielaidą, jog praktikoje galimi atvejai, kai pradinuose prašymų nagrinėjimo etapuose teisėti reikalavimai dėl vaiko priėmimo į mokyklą nėra patenkinami dėl žmogiškųjų ar kitų klaidų, pripažįstant, jog yra sudėtinga tiksliai prognozuoti ir (ar) įtakoti Vilniaus miesto gyventojų migracijos, atvykstančių ir deklaruojančių gyvenamąją vietą tendencijas, jog mokinių priėmimas yra sudėtingas ir dinamiškas procesas, pažymėtina, jog tai yra ilgametė, kompleksinė, gerai Vilniaus miesto savivaldybei – miesto mokyklų steigėjai, žinoma problema.

Turimi duomenys rodo, kad mokinių skaičius didėja⁵⁹ ir, manytina, situacija dėl mokymosi vietų, teisės mokytis artimiausioje vaikų gyvenamosios vietos mokykloje užtikrinimo bei vaiko poreikių tenkinimo, sudėtingėja.

Kiekvienų mokslo metų pradžioje konfliktų dėl mokinių priėmimo nemažėja ir nors Vilniaus miesto savivaldybė pateikė duomenis, kad 92 proc. vaikų gauna labiausiai norimas ugdymo įstaigas⁶⁰, įstaigoje gaunami paklausimai, skundai patvirtina, kad problema dažniausiai sprendžiama (išsprendžiama) tik vaiko tėvams pateikus skundą(-us). Šios aplinkybės sudaro prielaidas abejonėms bei įtarimams dėl galimo vaikų priėmimo proceso neskaidrumo ir pan.

☐ VAIKŲ PRIĖMIMO Į VILNIAUS MIESTO SAVIVALDYBĖS BENDROJO UGDYMO MOKYKLAS TVARKA (NUOMONĖ VYRIAUSYBĖS ATSTOVUI)

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė nuomonę Vyriausybės atstovui Vilniaus ir Alytaus apskrityje dėl Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2022-02-02 sprendimu Nr. 1-1316 patvirtinto Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos aprašo.

Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą tvarką nustato savininko teisės ir pareigas įgyvendinanti institucija (dalyvių susirinkimas), vadovaudamasi švietimo ir mokslo ministro patvirtintais bendraisiais priėmimo kriterijais (Švietimo įstatymo 29 straipsnio 2 dalies).

Švietimo ir mokslo ministro patvirtintame Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašė⁶¹ (toliau – Kriterijų sąrašas), įtvirtinta, jog valstybinių ir savivaldybių mokyklų savininko teisės ir pareigas įgyvendinanti institucija, dalyvių susirinkimas (savininkas), nustatydami bendrojo ugdymo mokyklų mokinių ir

⁵⁹ Švietimo valdymo informacinės sistemos (SVIS) duomenimis, Vilniaus mieste mokinių skaičius visose bendrojo ugdymo mokyklose (rugsėjo 1 d.) buvo: 2021-2022 m. m. – 78 567 (savivaldybės pavaldumo - 68 202), 2022-2023 m. m. – 84 032 (savivaldybės pavaldumo - 71 128).

⁶⁰ Vilniaus m. savivaldybės informavo, kad 2022-2023 m. m. e. sistemoje į penktas klases buvo patenkinti 1769 unikalūs prašymai. Ugdymo įstaigą pagal pirmą prioritetą gavo – 1349, pagal antrą – 281, pagal trečią – 139 vaikai. Tai reiškia, kad apie 92 proc. vaikų gavo labiausiai norimas ugdymo įstaigas, kurios nebūtinai priklauso jiems pagal jų deklaruotą gyvenamąją vietą.

⁶¹ Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2004 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. ISAK-1019 „Dėl priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašo patvirtinimo“.

klasių skaičių, priskirdami bendrojo ugdymo mokykloms aptarnavimo teritorijas (teritorija sąrašė suprantama kaip šalies, savivaldybės (kelių savivaldybių), seniūnijos (kelių seniūnijų), vadovaujasi Švietimo įstatymu, Profesinio mokymo įstatymu, Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklėmis⁶² ir Kriterijų sąrašu. Minėtose mokyklų tinklo kūrimo taisyklėse nurodyta, jog užtikrinamas bendrojo ugdymo programų prieinamumas visiems Lietuvos Respublikos piliečiams ir užsieniečiams, turintiems teisę nuolat ar laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje.

Remiantis šiomis teisės aktų nuostatomis, pagrindiniu bendruoju priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas kriterijumi (principu, kuriuo remiantis įgyvendinama pirmumo teisė mokytis konkrečioje mokykloje) yra mokyklai priskirta aptarnavimo teritorija, kurią nustato savininko teisės ir pareigas įgyvendinanti institucija (dalyvių susirinkimas) (Kriterijų sąrašo 9.1 punktas). Taigi, pirmumo teise priimami konkrečioje mokykloje mokytis pageidaujantys asmenys, gyvenantys mokyklai priskirtoje aptarnavimo teritorijoje. Į likusias laisvas vietas klasėse (grupėse) gali būti priimti asmenys, negyvenantys mokyklos aptarnavimo teritorijoje, teikiant pirmumo teisę asmenims dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų turintiems specialiujų ugdymosi poreikių, mokykloje jau besimokančių mokinių broliams (įbroliams) ir seserims (įseserėms), arčiausiai mokyklos gyvenantiems asmenims. Kiti kriterijai, kuriais vadovaujantis būtų sudaroma mokinių, pretenduojančių mokytis artimiausioje bendrojo ugdymo mokykloje, eilė nėra nustatyta ir praktikoje savivaldybės mokinių priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas skirtingas tvarkose nustato skirtingus papildomus kriterijus.

Vilniaus miesto savivaldybės taryba 2022-02-02 sprendimu Nr. 1-1316 patvirtintame Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos apraše (toliau – Priėmimo tvarka), numatė papildomus vaikų priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas kriterijus (pirmumo teisę suteikdami užsienio valstybių diplomatinio korpuso darbuotojų, mokyklos darbuotojų vaikams ir kt.) bei lengvatas (prioritetus).

Pažymėtina, kad aukštesnės galios teisės aktuose nėra reglamentuota savivaldybės teisė, galimybė tvirtinti papildomus vaikų priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas kriterijus, net jeigu jie yra objektyviai pagrindžiami (priskirtini „pozityviai diskriminacijai“). Vertinant savivaldybės numatytus papildomus kriterijus, pavyzdžiui, kriterijų suteikiantį mokyklos darbuotojų vaikams teisę be eilės būti priimtiems į bendrojo ugdymo mokyklą, buvo paminėta, jog yra suprantamas šio kriterijaus įtvirtinimo tikslas, tačiau, turint omenyje ugdymo vietų trūkumą ir vykstančią konkurenciją dėl vaikų, gyvenančių konkrečiai mokyklai priskirtoje aptarnavimo teritorijoje ir turinčių teisę joje mokytis, priėmimo, sudaroma situacija, kai vaikų priėmimo „konkurencija“ dar labiau išauga, kadangi vaikai, gyvenantys jiems priskirtos mokyklos aptarnavimo teritorijoje, turės „konkuruoti“ su vaikais, kurių tėvai dirba toje mokykloje. Tokia situacija, kai vaikams nėra sudaromos galimybės mokytis jiems priklausiančioje mokykloje, kadangi jų tėvai nėra mokyklos darbuotojai, reemigrantai ar pan., buvo įvertinta kaip socialiai neteisinga. Kontrolierės nuomone, paskirstant ugdymo(si) vietas gali būti siekiama pozityvių tikslų, numatyti lengvatas ir pan., tačiau turi būti pasiektas bendras (aiškiai teisės aktuose reglamentuotas) susitarimas, garantuojantis, jog priimami sprendimai yra visiems priimtini, teisingi ir objektyviai pagrįsti.

Vilniaus miesto gyventojų poreikiai dėl švietimo paslaugų prieinamumo (tiek ikimokyklinio ugdymo, tiek bendrojo ugdymo) nėra patenkinami ir konkurencija dėl vaikų patekimo į švietimo įstaigas didėja ir didės ateityje, todėl tik pasirinktu būdu (kriterijų koregavimas, nustatymas eilės eilėje) problema nebus išspręsta. Tai, kad tik sprendimas plėsti pirmumo kriterijų sąrašą

⁶² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimas Nr. 768 „Dėl Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo“.

neišsprendžia problemos dėl vaikų priėmimo į jiems priklausančias ugdymo įstaigas, trūkstant ugdymo(si) vietų, patvirtina kasmet įstaigoje gaunami skundai dėl vaiko teisės į švietimą (jo prieinamumą) pažeidimo.

Kontrolierės nuomone, švietimo įstaigų steigėjas privalo užtikrinti vaiko teisę ugdyt(is) kuo arčiau jo gyvenamosios vietos, tačiau įgyvendinant šią teisę neturi ir negali būti pažeidžiamos kitos vaiko teisės (teisės į saugią, sveiką švietimo įstaigos aplinką, teisės į geros kokybės švietimą, kt.). Taip pat, manytina, kad nuolat koreguojami pirmumo teisę suteikiantys kriterijai turėtų padėti iš esmės spręsti kylančias problemas, o ne dar labiau komplikuoti padėtį ir sudaryti sąlygas vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimui.

Kontrolierės nuomone būtina platesnė diskusija dėl mokinių priėmimo į bendrojo ugdymo mokyklas bendrų kriterijų nustatymo, teisinio reguliavimo tobulinimo, kurioje, dalyvaujant visiems suinteresuotiems ir atsakingiems asmenims, būtų priimti sprendimai, garantuojantys aiškias procedūras, teisinio reglamentavimo nuoseklumą bei vaiko teisių ir teisėtų interesų gerbimą ir tinkamą įgyvendinimą.

5.5. REAGAVIMAS Į SMURTĄ UGDYMO ĮSTAIGOJE

Vaiko teisę būti apsaugotam nuo smurto įvairiais aspektais įtvirtina įvairios VTAPJ nuostatos: draudžiamas visų formų smurtas prieš vaiką; vaikas saugomas nuo visų formų smurto; tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą, valstybės ir savivaldybių institucijos bei įstaigos turi užtikrinti vaiko apsaugą nuo smurto; švietimo, asmens sveikatos priežiūros, vaiko teisių apsaugos, socialinių paslaugų, teisėsaugos ir kitų institucijų darbuotojai, taip pat kiti asmenys, turintys duomenų apie būtinumą ginti vaiko teises ir teisėtus interesus (dėl piktnaudžiavimo tėvų valdžia, smurto prieš vaiką ar pan.), privalo apie tai nedelsdami informuoti policiją ir (ar) Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą ar jos įgaliotą teritorinį skyrių ir kt. (20, 29, 35 straipsniai).

Dėmesys smurto prieš vaikus ir smurto visumoje netoleravimui, prevencijai, pranešimui kompetentingoms institucijoms apie smurto atvejį ir pranešimų nagrinėjimui, pagalbos tiek nukentėjusiam vaikui, tiek smurtautojui auga ir stiprėja dėmesys, tačiau smurto netoleravimo laipsnis, griežta šio reiškinio netoleravimo praktika dar nėra pasiekta, nėra visuotinai suprantamas ir atpažįstamas smurtas, visos jo smurto formos, nepakankamai gilinamasi į priežastis, trūksta gilesnio supratimo, įsisąmonino, jog nereagavimas ar netinkamas reagavimas į smurtą sukelia dar didesnes neigiamas pasekmes.

Individualių atvejų tyrimai rodo, kad kartas „pamirštama“ informuoti vaiko teisių apsaugos specialistus (Tarnybą ar jos teritorinius skyrius) apie smurtą prieš vaiką, nors tokia pareiga įtvirtinta įstatyminio lygmens teisės aktuose. Taip pat, siekiant užtikrinti vaiko gerovę būtina išsamiai vertinti vaiko situaciją, pagalbos poreikį ir užtikrinti pagalbos teikimą tiek nukentėjusiam vaikui, tiek smurtavusiam vaikui, šeimai.

Įstaigos praktikoje stebima, kad švietimo įstaigos tam tikrais atvejais yra linkusios pačios, savo jėgomis reaguoti ir spręsti smurto prieš vaiką atvejus. Paprastai su vaiko gerovės užtikrinimu susijusios problemos yra kompleksinio pobūdžio, reikalauja įvairių kompetentingų institucijų (specialistų) pastangų ir bendradarbiavimo ir jeigu nėra skiriamas tinkamas dėmesys įvykiui, jo aplinkybėms ir priežastims, situacija gali sudėtingėti, pasekmės sunkėti.

Vieno tyrimo metu buvo atkreiptas dėmesys, jog reaguojant į smurto atvejį ugdymo įstaigoje vyko mokyklos, vaiko teisių apsaugos ir kitų specialistų bendradarbiavimas, buvo įvertintas pagalbos poreikis ir užtikrintas jos teikimas tiek nukentėjusiems vaikams, teik smurtavusiam vaikui, taip pat buvo imtasi kitų priemonių, užtikrinančių vaiko gerovę. Atliekant vertinimą buvo nustatyta, jog tėvams yra reikalinga pagalba dėl vaiko elgesio. Aiškinantis aplinkybes ir priežastis, išklaudus vaikus, paaiškėjo, jog viena iš smurtinio elgesio priežasčių – patyčios, kurias patyrė smurtavęs vaikas.

Tiriant individualius atvejus pastebėtina, kad vis dar dažnai incidentams tarp vaikų nesuteikiamas deramas dėmesys ir nesilaikoma teisės aktuose nurodytos pareigos apie smurtą mokykloje informuoti valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją ir (ar) policiją. Tokiais atvejais ugdymo proceso dalyviams gali pagrįstai susidaryti nuomonė, jog smurtas mokykloje yra toleruojamas, į jį nereaguojama, pan. Taip pat kartais švietimo įstaigos imasi aktyvių veiksmų, t. y. apie smurto atvejus informuoja atsakingas institucijas, tik po daugkartinių incidentų, ar tik vaikų tėvams kreipiantis į įstaigą ar kitas institucijas.

Vienu iš nagrinėtų smurto tarp vaikų specialiosios paskirties ugdymo įstaigoje atveju, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad smurtinis vaikų elgesys nebuvo traktuojamas kaip smurtas (įstaigos dokumentuose buvo įvardijama konfliktu tarp vaikų, nelaimingu atsitikimu, netyčiniu atsitikimu, netyčiniu vaikų incidentu), tėvams buvo nurodoma, jog įvykis nėra smurtas. Šiuo atveju kilo abejonių dėl visų ugdymo įstaigos darbuotojų, taip pat ir švietimo pagalbos specialistų, dalyvavusių įvykių tyrime, kompetencijos smurto prevencijos srityje, žinių stokos tinkamai vertinti smurtinio įvykio aplinkybes ir įgyvendinti reagavimo mechanizmus. Dėl neteisingo smurto atvejo vertinimo buvo pažeisti teisės aktų reikalavimai dėl reagavimo į smurtą, algoritmai (smurto atvejis neužregistruotas, neužpildytas pranešimas apie smurtą (užpildytas nelaimingo atsitikimo tyrimo aktas), nepranešta apie smurtą kompetentingoms institucijoms). Mokykla pažeidė Švietimo įstatymo nuostatas įpareigojančias įstaigos vadovą apie pastebėtą smurto atvejį nedelsiant, bet ne vėliau kaip kitą darbo dieną, pranešti vaiko teisių apsaugos institucijai. Mokyklos Smurto ir patyčių prevencijos bei intervencijos vykdymo tvarkos apraše nebuvo nustatyta darbuotojų (konkretaus darbuotojo) pareiga apie smurtą informuoti vaiko teisių apsaugos instituciją.

Kitu atveju kai mokytoja valgykloje apšaukė pirmos klasės mokinį, norėjusį įsigyti užkandžių nenumatytą savaitės dieną. Mokykla, reaguodama į pranešimą apie įvykį, savarankiškai aiškinosi aplinkybes, sudarė darbo grupę, apklausė mokytoją ir nesėkmingai ieškojo galimai nukentėjusio mokinio. Neatmestina, jog tokio pobūdžio tyrimas galėjo būti neobjektyvus, formalus ar pan.

Paminėtina, kad tiek mokinys ir jo tėvai, tiek mokytojai dažnai turi susiformavę savo poziciją apie tinkamą vaiko elgesį ir pagalbos jam būdus, tačiau bandymai „valdyti“ vaiką, neatsižvelgiant į jo asmeninius (individualius) poreikius, dažnai neduoda laukiamų rezultatų ir net išsaukia mokyklos bendruomenės narių pa(su)sipriešinimą.

Kontrolierė ne kartą atkreipė švietimo įstaigų dėmesį į tai, kad būtina užtikrinti bei laikytis teisės aktuose nustatytos pareigos informuoti atsakingas institucijas apie smurto atvejus, stiprinti mokinių tarpusavio santykių stebėseną, įgyvendinti prevencines ir kitas priemones, susijusias su smurto, patyčių užkardymu. Yra labai svarbus ugdymo proceso dalyvių (mokinių, jų tėvų, mokytojų, specialistų) veikimas kaip lygiagrečių partnerių, jų įsitraukimas į sprendimų priėmimą, veiklų planavimą, įvertinimą ir kt., t. y. ugdymo dalyvių įgalinimas, įtraukimas, partnerystė ir

bendradarbiavimas. Bent vieno ugdymo proceso dalyvio neįtraukimas į procesą, nesklandus bendradarbiavimas arba jo nebuvimas gali nulemti nesėkmę. Dažnai vaikas stigmatizuojamas, jam „priklįjuojama“ blogo mokinio etiketė, visi netinkami veiksmai „nurašomi“, nemandant gilintis į konkretaus įvykio aplinkybes, elgesio priežastis. Mokyklai nesiėmus aktyvių veiksmų - konfliktai ir smurtas dažnai įgauna tęstinį pobūdį.

Siekiant visapusiškos vaiko protinių, emocinių, dvasinių ir kitokių galių raidos, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, būtina, kad vaikas švietimo įstaigoje (klasėje) jaustųsi saugus, o jo poreikiui ir teisei būti ugomam aplinkoje, nesudarančioje sąlygų sukelti jam nepagrįstus neigiamus išgyvenimus, būtų skiriamas didelis dėmesys. Net ir mažiausi smurto bei patyčių pasireiškimai atvejai neturėtų būti toleruojami, o siekiant užkirsti jiems kelią – turėtų būti atidžiai stebimas vaikų elgesys, domimasi mokinių savijauta, imamas aktyvių pagalbos vaikams veiksmų, skiriamas dėmesys vaikams mokant juos tinkamo elgesio įgūdžių, pan.

5.6. KITI VAIKO TEISĖS Į ŠVIETIMĄ ĮGYVENDINIMO MOMENTAI

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėjami įvairūs su vaiko teisės į švietimą įgyvendinimu susiję klausimai, vertinami teisės aktų projektai bei dalyvaujama diskusijose, skirtose aptarti aktualius švietimo srities klausimus.

☐ SUNKUMAI, KYLANTYS NORINT LEISTI VAIKĄ Į IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGAS

Ikimokyklinis ugdymas pagerina vaikų intelektualinį brandumą, savikontrolės, praktinius ir adaptacinius įgūdžius, leidžia anksčiau pastebėti ir nustatyti galimus vaiko raidos sutrikimus ir laiku suteikti pagalbą. Šios paslaugos prieinamumas nėra užtikrinamas visoms, jų norinčioms gauti, šeimoms – trūksta vietų valstybės ir savivaldybių finansuojamose ikimokyklinio ugdymo įstaigose, o nevalstybinių (privačių) ikimokyklinių ugdymo įstaigų paslaugos nėra įperkamos. Ypač trūksta paslaugų lopšelinio amžiaus (1-3 metų) vaikams. Kaimiškose vietovėse dažnai net nėra ikimokyklinio ugdymo įstaigų, todėl siekiant užtikrinti šią paslaugą, iškyla pavėžėjimo problema. Taip pat aktuali ikimokyklinio ugdymo specialistų bei specialistų, dirbančių su vaikais, turinčių specialiųjų poreikių, trūkumas. Problemas, susijusias su vaikų ikimokyklinio ugdymu, Kontrolierė išsakė Seimo Žmogaus teisių komitete.

Švietimo įstatyme numatytas visuotinis ikimokyklinis ugdymas: 2023 metų – 4 metų amžiaus, nuo 2024 metų – 3 metų amžiaus, nuo 2025 metų – 2 metų amžiaus vaikams. Tai reiškia, kad šeimai pageidaujant, kad vaikas dalyvautų ikimokyklinio ugdymo programoje, įstaigos steigėjas privalės užtikrinti tokią galimybę kiekvienam vaikui.

Siekdama įvertinti kaip savivaldybės įgyvendina savarankišką funkciją – ikimokyklinio ugdymo organizavimą, išsiaiškinti vietų ikimokyklinio amžiaus vaikams poreikį (trūkstamų vietų skaičių) kiekvienoje savivaldybėje, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pradėjo tyrimą.

☐ IKIMOKYKLINIO IR PRIEŠMOKYKLINIO UGDYMO PASLAUGŲ UŽTIKRINIMAS VASAROS METU

Ikimokyklinio ugdymo įstaiga (lopšelis-darželis, darželis, kt.) yra ne tik pirmoji vaikų socializacijos įgūdžių formavimosi, ugdymo vieta. Ikimokyklinio ugdymo paslaugos yra pagalba tėvams tinkamai vykdyti savo pareigas vaikui, rūpintis vaiku, sėkmingai derinti profesinius ir šeimos įsipareigojimus, išplėsti, stiprinti šeimos ekonominę galią.

Įstaigos praktikoje išskiriama ne tik ikimokyklinio ugdymo paslaugų trūkumo problema, tačiau tėvai su tam tikrais sunkumais susiduria ir vasaros metu, kai siekiama sumažinti vaikų skaičių šiose įstaigose ir kt.

Pavyzdžiui, vienos iš savivaldybių taryba priėmė sprendimą, jog ikimokyklinio ugdymo įstaigoje (darželyje) vasaros laikotarpiu paslaugos bus teikiamos tik pateikus pažymą, jog tėvai dirba vasaros metu. Konkrečiu atveju tapo žinoma, kad prasidėjus vasarai, ikimokyklinio ugdymo įstaiga su tėvais pasirašo sutartį dėl ugdymo vasaros laikotarpiu ir atitinkamai šiam laikotarpiui yra sustabdoma arba atskiru šalių susitarimu nutraukiama anksčiau pasirašyta ugdymo sutartis. Pateikiant prašymą ugdytis pagal ikimokyklinio (ar priešmokyklinio) ugdymo programą vasaros metu, reikalaujama pateikti darbdavio pažymą, patvirtinančią atostogų trukmę vasaros laikotarpiu ar kitus dokumentus, pagrindžiančius darbo santykius nustatyti laikotarpiu. Šeima, kurioje vieno vaiko priežiūra rūpinosi mama, esanti vaiko auginimo atostogose, o antrasis vaikas lankė darželį, buvo informuota, kad remiantis priimtu savivaldybės tarybos sprendimu, nuo birželio 1 d. vaikas negali lankyti darželio. Akivaizdu, kad tuo metu dirbo tik vaiko tėvas. Savivaldybė, reaguodama į Kontrolierės kreipimąsi, užtikrino galimybę vaikams lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą vasaros laikotarpiu.

Šeimos, vaikai turi teisę gauti ugdymo paslaugas visus metus, nepriklausomai nuo metų laiko, ir savivaldybės turi spręsti šių paslaugų prieinamumo ir jų užtikrinimo problemą, tačiau, tėvų atostogos, finansavimo nepakankamumas ar pan., Kontrolierės nuomone, negali būti priežastis riboti vaiko teisę į ugdymą(si).

▣ INICIATYVA DIDINTI VAIKŲ SKAIČIŲ IKIMOKYKLINIO UGDYMO GRUPĖSE

Trūkstant ikimokyklinio ugdymo įstaigų, tačiau siekiant užtikrinti kuo platesniam asmenų ratui įgyvendinti teisę į darželius, savivaldybės, ypač didžiųjų miestų, reiškia iniciatyvą keisti HN 75:2016 "Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai" – didinti vaikų skaičių grupėse. Kontrolierė laikosi nuomonės, jog padidinus vaikų skaičių ikimokyklinio ar priešmokyklinio ugdymo įstaigų grupėse, nebus išspręsta metai iš metų besitęsianti vietų trūkumo problema, tačiau bus pablogintos vaikų, jau lankančių šias įstaigas, sąlygos, nes:

- didelis vaikų skaičius grupėje kelia triukšmą, kuris neigiamai veikia vaikus (greičiau pavargsta, susierzina, blogėja ugdymosi proceso kokybė, didėja rizika susirgti įvairiomis ligomis, mažėja psichologinis komfortas ir saugumas);
- sumažės erdvių plotas skirtas vienam vaikui, nes įstaigų, kurios vykdo ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo programas, grupių patalpos dažniausiai yra pritaikytos tik 15-20 vaikų;
- įstaigas, kurios vykdo ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo programas, lanko vis daugiau vaikų, turinčių labai didelių, didelių ar vidutinių specialiųjų poreikių, psichologinių, asmenybės, elgesio ir emocijų ugdymosi problemų, todėl įstaigų darbuotojai (auklėtojai, pedagogai) neturės sąlygų ir galimybių užtikrinti kokybišką vaikų priežiūrą, ugdymą(si);
- įstaigose trūksta švietimo pagalbos specialistų, teikiančių kompleksinę pagalbą vaikams ir (ar) šeimai;
- jau ir dabar trūksta ikimokyklinio ugdymo auklėtojų bei priešmokyklinio ugdymo pedagogų, taigi kvalifikuotų specialistų poreikis dar išaugs;

- savivaldybių tautinių mažumų įstaigose, padidėjus vaikų skaičiui, nebus užtikrintas kokybiškas ugdymas lietuvių kalba priešmokyklinėse ugdymo grupėse ir tėvų pageidavimu – ikimokyklinėse ugdymo grupėse.

Kontrolierės nuomone, higienos normoje yra nustatyti minimalūs reikalavimai ir jų mažinimas neatitiktų geriausių vaiko interesų. Pritardama Lietuvos siekiui padėti iš Ukrainos atvykstantiems vaikams dalyvauti ugdymo procese, Kontrolierė neprieštaravo, kad vaikų skaičius grupėje būtų didinamas, tačiau ne daugiau kaip dviem vaikais, atvykusiais iš Ukrainos ir, kad toks sprendimas turi būti laikinas.

▣ INICIATYVA DĖL TEISĖS AKTŲ, REGLAMENTUOJANČIŲ IKIMOKYKLINIO IR BENDROJO UGDYMO ĮSTAIGŲ APLINKĄ, KEITIMO

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, atsižvelgdama į Vilniaus miesto savivaldybės iniciatyvą dėl teisės aktų, reglamentuojančių ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo įstaigų aplinką, peržiūros ir keitimo (HN 21:2017 „Mokykla, vykdanči bendrojo ugdymo programas. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“, HN 75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“, HN 98:2014 „Natūralus ir dirbtinis darbo vietų apšvietimas. Apšvietos mažiausios ribinės vertės ir bendrieji matavimo reikalavimai“, STR 2.02.02:2004 „Visuomeninės paskirties statiniai“), sudarė darbo grupę.

Įstaigos atstovas dalyvavo darbo grupės veikloje. Diskusijų metu bei vertinant pateiktus siūlymus, buvo atkreiptas dėmesys, jog svarstant teisės aktų pakeitimus, kurie turės įtakos vaikų situacijai, jų teisių užtikrinimui, būtina įvertinti poveikį vaikams, atsižvelgti į geriausius vaiko interesus.

Įstaigos nuomone, siūlomais teisės aktų pakeitimais yra ne gerinama mokyklų aplinka, o priešingai – bloginamos vaikų ugdymosi, saugios aplinkos užtikrinimo sąlygos (pavyzdžiui, siūloma statant naujus statinius, kuriuose bus vykdoma ikimokyklinio ar priešmokyklinio ugdymo programa, steigiant naujas grupes mažinti vaikų žaidimų aikšteles, sklypo plotą tenkantį vienam vaikui; atsisakyti mokykloms, vykdančioms veiklą mokslo paskirties pastate, reikalavimo įrengti sporto aikštyną lauke, argumentuojant, jog mieste sudėtinga rasti tinkamo dydžio sklypus; pietauti vaikams šalia mokyklos esančiose maitinimo įstaigose, užuot vaikų maitinimą organizavus mokykloje; drabužines rengti klasėse, nors akivaizdu, kad taip bus sumažintas klasės plotas, galima įtaka klasės mikroklimatui; mažinti patalpų aukštį, plotą tenkantį vienam vaikui; natūralų švietimą klasėse keisti dirbtiniu; atsisakyti atskirų tualetų vyrams ir moterims, nors taip labiausiai užtikrinamas mokinių privatumas ir kt.). Įstaigos atstovo išsakyta nuomonė sutapo su daugumos kitų įstaigų darbo grupės narių nuomonėmis. Be to, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos atlikta savivaldybių apklausa parodė, kad didžioji dalis savivaldybių nepitaria siūlomiems teisės aktų keitimams.

▣ DISKUSIJA DĖL MOKINIŲ ATOSTOGAVIMO MOKSLO METŲ METU

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje organizavo diskusiją dėl mokinių atostogavimo ugdymo proceso metu. Ministerija informavo, kad tėvai išsiveža vaikus atostogauti ne atostogų laikotarpiu ir kartais tokios atostogos trunka net kelis mėnesius. Susitikimo metu buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad ši problema labai aktuali, atkreipiant dėmesį į tai, kad kai kuriose valstybėse yra nustatytos labai griežtos, privalomos tvarkos ir tėvams už kiekvieną nepateisintą pamokų praleidimą taikomos (gali būti taikomos) piniginės baudos.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad teisės aktai nustato ne tik teises, bet ir pareigas tiek mokiniui, tiek tėvams ugdymo procese: mokinys turi pareigą laikytis mokymo sutarties sąlygų, mokyklos vidaus tvarką nustatančių dokumentų, lankyti mokyklą, mokytis iki 16 metų; tėvai turi pareigą užtikrinti vaiko punctualumą ir reguliarių mokyklos lankymą, nedelsdami informuoti mokyklą, jeigu vaikas negali atvykti į mokyklą. Tėvams, kurie neužtikrina vaiko teisių ir pareigos mokytis, gali būti taikoma administracinė atsakomybė – Administracinių nusižengimų kodekse įtvirtinta administracinė atsakomybė už tėvų valdžios nepanaudojimą arba panaudojimą priešingai vaiko interesams (73 straipsnis) bei kliudymą vaikui mokytis (80 straipsnis).

Savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų apskaitos tvarkos aprašas nustato sąvoką „mokyklos nelankantys mokinys“ – tai mokinys, kuris įregistruotas Mokinių registre, tačiau per mėnesį be pateisinamos priežasties neatvykęs į mokyklą praleido daugiau kaip pusę pamokų ar ugdymui skirtų valandų. Pagal ugdymo organizavimą ir mokslo metų trukmę, mokinių atostogas (rudens, žiemos (Kalėdų), žiemos, pavasario (Velykų), vasaros) nustato Bendrieji ugdymo planai⁶³. Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad tėvams, norintiems kartu su vaikais praleisti atostogas užsienio valstybėse, gali būti sudėtinga suderinti šeimos poilsį ir darbinius įsipareigojimus, atsižvelgiant į nustatytą mokinių atostogų trukmę, kadangi kai kurios mokinių atostogos sutampa su religinėmis ir kitomis šventėmis, kurių metu kelionės yra brangesnė, kt.

Kontrolierės nuomone, siekiant spręsti problemą, nėra tikslinga pagrindinį dėmesį skirti tik atsakomybės taikymui ir jos griežtinimui, tačiau taip pat ir diskusijoms su švietimo bendruomene dėl lankstesnio, patogesnio ir vaiko, jo tėvų bei mokyklos lūkesčius atitinkančio reglamentavimo, sudarant sąlygas vaikams ir tėvams kartu praleisti atostogas, teisės aktų tobulinimui.

□ TĖVŲ VENĖGIMAS PRIPAŽINTI VAIKO ELGESIO IR EMOCIJŲ PROBLEMAS

Vaiko asmenybės raidą ir sėkmingą ugdymąsi lemia ne tik jo prigimtis, bet ir nuolatinis jo šeimos bei mokyklos bendradarbiavimas dialogo pagalba, ypač kai išskyla poreikis spręsti vaiko turimas elgesio ir (ar) emocijų problemas.

Ataskaitinių metų veiklos praktika atskleidė – patvirtino ilgametę problemą, kad kai kurios šeimos tik iš dalies pripažįsta, o kartais visiškai nepripažįsta vaiko elgesio problemų, yra linkusios ieškoti pateisinimų vaiko netinkamam elgesiui ar, galiausiai, pradeda nepagrįstai kaltinti mokyklą dėl priimtų sprendimų ir panaudotų poveikio priemonių jų vaiko atžvilgiu, nors, vėliau paaiškėja, kad pastarosios būna panaudotos kaip atsakas į grėsmę kitiems vaikams sukėlusį elgesį (pavyzdžiui, vienu atveju tėvai skundėsi, kad jų vaikas buvo „neteisėtai išvarytas“ iš pamokos, nors sprendimas nuvesti šį vaiką per pamoką pas mokyklos socialinę pedagogę buvo priimtas dėl paties mokinio netinkamo besikartojančio elgesio – spardė kitus vaikus, trukdė pamokai; kitas atvejis tėvai skundėsi, kad mokytoja neleido sūnui nueiti į tualetą, tačiau paaiškėjo, kad taip buvo siekiama apsaugoti ten pasislėpusius klasės vaikus nuo galimo smurto prieš juos, kai šiam vaikui kilo pykčio protrūkis).

Sutrikus bendradarbiavimo tarp mokyklos ir tėvų procesui, galimybės spręsti iškilusias problemas atvirai, atsakingai ir konstruktyviai sumažėja. Taip pat, esant įtemptam tarpusavio bendravimui, ne iki galo išsiaiškinamos kai kurių situacijų aplinkybės sukeltos dar didesnę tarpusavio priešpriešą, paskatina abejones dėl mokyklos (mokytojų ir specialistų) pasirinktų priemonių taikymo netinkamai besielgiančiam mokiniui pagrįstumo, duoda pretekstą manyti, jog buvo pažeistos vaiko teisės, mokiniui parodyta nepagarba, nepasitikėjimas ar pan. Todėl svarbu, kad, nepaisant iškilusių sunkumų sprendžiant mokinio elgesio problemas, bendradarbiavimas būtų prioritetas

⁶³ Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2021 m. gegužės 3 d. įsakymas Nr. V-688 „Dėl 2021–2022 ir 2022–2023 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų patvirtinimo“.

mokyklos ir tėvų tikslas bei uždavinys. Būtent aktyvus bendradarbiavimas teikia abipusę naudą – tėvams leidžia geriau susipažinti su situacija, stebėti vaiko daromą pažangą, geriau suvokti specialistų keliamus tikslus, o specialistams – numatytus tikslus pasiekti, kartu sumažinant klasėje ar švietimo įstaigoje esančią įtampą, užtikrinant visapusiškai saugesnę ugdymo(si) aplinką visiems vaikams.

▣ NEFORMALIOJO VAIKŲ ŠVIETIMO POREIKIO UŽTIKRINIMAS

Ar neformalusis švietimas gali užtikrinti didesnes vaikų tobulėjimo galimybes ir yra reikalingas? Kiek svarbi bendruomenės, tarp jų – pačių vaikų nuomonė, kai sprendžiami su jų ugdymu(si) susiję klausimai? – šie ir kiti klausimai iškilo ataskaitiniais metais, gavus kreipimusis dėl įstaigos reorganizacijos, sietinos su ne mažiau nei 1000 vaikų tolesnėmis neformaliojo ugdymo užsiėmimų tęstinumo galimybėmis.

Kontrolierės nuomone, neformalusis švietimas daro didelę įtaką formuojant vaikų ir jaunimo pasaulėžiūrą ir gali sukurti palankias sąlygas ugdant sąmoningą, pilietišką ir kūrybingą jauną žmogų, todėl tai turėtų būti neatsiejama ugdymo dalis, tikslingai orientuota į kompetencijų ir sėkmingos asmenybės konstravimą bei traktuojama, kaip švietimo sritis, sukurianti alternatyvią mokymosi erdvę, teikianti prasmingo laisvalaikio galimybes ir užtikrinanti pozityvios socializacijos procesus. Dėl minėtų priežasčių svarbu, kad neformaliojo švietimo įgyvendinimas ir vystymas savivaldybėse atitiktų realius vaikų poreikius, o priimami sprendimai neužkirstų kelio vykdyti sėkmingas neformaliojo švietimo veiklas, kurių sutrikdymas dėl galimai neapgalvotų reorganizacinių klausimų sprendimo atitinkamai koreliuotų su sumenkusiomis vaikų galimybėmis sėkmingai tęsti pozityviąją socializaciją.

Švietimo įstatyme nustatyta, kad savivaldybės atstovaujamoji institucija (taryba) turi įgaliojimą formuoti ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo, vaikų ir suaugusiųjų neformaliojo švietimo programas teikiančių mokyklų tinklą; sudaryti sąlygas vaikų privalomajam švietimui vykdyti; savarankiškai formuoti neformaliojo švietimo tiekėjų tinklą (58 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Taigi, savivaldybė, įgyvendindama savo funkcijas švietimo srityje, turi įstatymų nustatytą sprendimų iniciatyvos, jų priėmimo ir įgyvendinimo laisvę ir yra atsakinga už nurodytų įstatymuose funkcijų švietimo srityje vykdymą.

Konkrečiu atveju, savivaldybės taryba priėmė sprendimus dėl neformaliojo ugdymo užsiėmimus vykdančios įstaigos pertvarkos. Paminėtina, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierius netiria savivaldybių tarybų (kaip kolegialių institucijų) veiklos, tačiau įgyvendindama teisę teikti siūlymus dėl vaiko teisių ir jo teisėtų interesų gerinimo bei atsižvelgdama į bendruomenės interesų užtikrinimo poreikį, Kontrolierė pateikė nuomonę, kad:

- nors švietimo įstaigų pertvarka neretai sukelia prieštarinę bendruomenės reakciją, o ją vykdančiam dažnai kyla sunkumų suderinant visų asmenų (grupių) interesus, norus bei lūkesčius, labai svarbu tiek rengiant, tiek vykdančiam įstaigos pertvarką aktyviai ir atvirai diskutuoti bei ieškoti geriausio varianto (sprendimo), leidžiančio užtikrinti tinkamą ir visapusiškai vaikų poreikius tenkinantį ugdymą(si), taip pat ir kiek tai susiję su neformaliojo vaikų švietimo veiklomis;
- švietimo įstaigos valdymas ir planuojami pokyčiai, sprendimai turi būti pagrįsti jos bendruomenės narių informavimu ir dalyvavimu, t. y. sprendimai turi būti priimami konsultuojantis ir derinant juos su interesų grupėmis, kartu užtikrinant ir vaiko teisę į dalyvavimą, priimant jį liečiančius sprendimus.

Kontrolierė kreipėsi į savivaldybės tarybą ir administraciją prašydama: priimant sprendimus, skirti prioritetinį dėmesį vaiko teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimo poreikiui, kruopščiai apsvarstant juos iš vaiko(-ų) pozicijos, įvertinant šių sprendimų tiesioginį ir netiesioginį poveikį vaikų ilgalaikiai gerovei; užtikrinti atvirą dialogą visais klausimais, siekiant rasti geriausią sprendimą, leisiantį užtikrinti neformaliojo vaikų švietimo veiklą tęstinumą. Apie vykstančius procesus ir tyrimo metu paaiškėjusius duomenis taip pat buvo informuotas Vyriausybės atstovas.

☐ LANKYMASIS MOKYKLOSE

Siekdama teigiamų permainų vaiko teisių apsaugos srityje, taip pat turėdama tikslą šviesti mokyklų bendruomenes įvairiais vaiko teisių įgyvendinimo aspektais, užtikrinti, kad vaiko gerovės užtikrinimo poreikiui būtų skiriamas prioritetinis dėmesys, Kontrolierė lankėsi įvairiose savivaldybėse įsikūrusiose skirtingo tipo ir skirtingų paskirčių mokyklose, aptarė bendrus ugdymo(si) klausimus bei mokykloms, orientuotoms į mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą, kylančias problemas. Taip pat kalbant su mokyklų bendruomenėmis buvo aiškintasi, kaip vyksta į Lietuvą atvykusių ukrainiečių vaikų integracija mokyklose, kokie iššūkiai jiems kyla, kokie sprendimai reikalingi ir pan.

Lankymųsi metu aiškinantis skunduose nurodytas aplinkybes, bendraujant su mokyklų vadovais ir mokytojais bei mokyklos tėvų bendruomenėmis paaiškėjo situacijos, kai mokyklose:

- sunku užtikrinti tinkamą individualių mokinio poreikių įgyvendinimą (dėl nepakankamo švietimo pagalbos specialistų skaičiaus, sutrikusio bendravimo proceso su mokinio tėvais, nepakankamo suinteresuotų institucijų įtraukimo į sprendimų priėmimą; mokyklos bendruomenės nepa(si)ruošimo priimti kartu mokytis specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčius vaikus ir kt.);
- pernelyg retai vaikų elgesio problemoms spręsti pasirenkama pozityvaus elgesio skatinimo sistema;
- vis dar pasitaiko nepagarbaus mokytojo – mokinio santykio atvejų, kada atsiradusi tarpusavio priešprieša apsunkina problemų įveikimą;
- nepakankamas sprendimų viešumas, nesudarymas galimybės mokiniams ir jų tėvams pareikšti nuomonę priimant sprendimus, pernelyg menkas jų įtraukimas į sprendimų paieškos ir priėmimo procesus sukelia mokyklų bendruomenės narių susipriešinimą.

Lankymaisi mokyklose taip pat sudarė galimybę susipažinti su mokyklų veikla, pasiekimais, poreikiais ir lūkesčiais, taikoma gerąja praktika, nukreipta į vaikų (mokinių) įgalinimą ir didesnes galimybes pasiekti aukštesnių rezultatų taikant šiuolaikiškus aktyvius mokymosi metodus ir projektines veiklas, kritinio mąstymo skatinimą ir pan. Pastebėta, jog tose mokyklose, kuriose skiriamas didesnis dėmesys vaiko individualiems poreikiams, vyrauja pagarba ir pagalba kiekvienam mokiniui, yra stipresnė motyvacija mokytis, o atskirties lygis žemesnis.

Ataskaitinių metų pradžioje, lankymaisi mokyklose, kuriose buvo integruoti ukrainiečiai vaikai, atskleidė, jog mokyklų bendruomenės yra atsakingai pasiruošusios nuo karo bėgančių vaikų priėmimui, susitelkusios pagalbai, jog mokytojai deda pastangas, kad šių vaikų ugdymo(si) procesas būtų kuo sklandesnis ir kuo geriau atliepiantis iš Ukrainos atvykusių vaikų poreikius.

SIŪLYMAI:

- ❑ Iš esmės spręsti ir įgyvendinti priemones (teisines, organizacines, investicines ir kt.), kad vaiko teisė mokytis kuo arčiau gyvenamosios vietos būtų įgyvendinama praktiškai, o subjektai, atsakingi už švietimo paslaugų teikimą, užtikrintų vaiko teisę į švietimo prieinamumą lygiomis galimybėmis, teisę mokytis sveikoje ir saugioje aplinkoje.
- ❑ Vykdamas mokyklų tinklo pertvarką, sudarančią prielaidas ugdymo prieinamumui ir kokybei gerinti, siekti, jog iš(si)kelti tikslai būtų gyvendinami atsižvelgiant į vaikų teisėtus interesus, laikantis mokyklų efektyvumo, socialinės atskirties mažinimo, racionalaus lėšų panaudojimo ir kitų principų.

Sprendžiant tautinėms bendrijoms priklausančių vaikų ugdymo(si) problemas, skatinti bei palaikyti atvirą, kokybišką abipusį dialogą, atliepti vaikų poreikius, užtikrinti atsakingą ir nuoseklų vaikų teisių, taip pat teisės aktų, įgyvendinimą, o, esant poreikiui, tobulinti teisinį reglamentavimą (ugdymo kokybės, finansavimo, vaikų pavėžėjimo ir kt. srityse).

- ❑ Plėtoti įtraukties švietime priemones, sudarant visapusiškas sąlygas įvairių ugdymosi poreikių turinčių mokinių kokybiškam ugdymui(si), nediskriminuojant dėl poreikių įvairovės bei užtikrinant reikiamos pagalbos teikimą, taip pat didinant šeimos ir mokyklos bendruomenės bei visos visuomenės supratimą apie specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių įvairovę. Šalinti kliūtis, trukdančias realizuoti vaiko teisę į mokslą.
- ❑ Didinti ikimokyklinio ugdymo prieinamumą, sudarant sąlygas kiekvienam pageidaujantiems vaikui (šeimai) dalyvauti ikimokyklinio ugdymo programoje.
- ❑ Užtikrinti, kad neformaliojo švietimo įgyvendinimas ir vystymas savivaldybėse atitiktų realius vaikų poreikius. Priimant sprendimus, susijusius su neformaliojo švietimo veiklų įgyvendinimo pokyčiais, sudaryti sąlygas ir skatinti aktyvų bendruomenės narių dalyvavimą, taip pat skirti dėmesį vaikų dalyvavimui, jų nuomonei bei siūlymams.

VI. VAIKO TEISĖ Į SVEIKATĄ

Vaikystė – esminis gyvenimo etapas, nulemiantis būsimą fizinę ir psichinę sveikatą. Kiekvienas vaikas turi teisę į aukščiausią pasiekiamą sveikatos priežiūros standartą ir kokybišką švietimą, nepaisant jo kilmės ir gyvenamosios vietos.

Vaiko teisių konvencijoje pripažįstama visų vaikų teisė turėti geriausias teises gyvenimui pradėti, sveikai ir laimingai augti ir vystyti visą savo potencialą. Tai reiškia teisę gyventi švarioje ir sveikoje planetoje, saugią ir palankią aplinką, teisę atsipalaiduoti, žaisti ir užsiimti kultūrine ir menine veikla, taip pat būti natūralioje aplinkoje ir ją gerbti. Šeimoms ir bendruomenėms reikia suteikti būtiną paramą, kad jos galėtų užtikrinti vaikų gerovę ir raidą.⁶⁴

⁶⁴ ES vaiko teisių strategija; Bendrasis komentaras Nr. 15 (2013) dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis (24 str.), CRC/C/GC/15.

6.1. SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PASLAUGŲ UŽTIKRINIMO PROBLEMOS SPECIALIAJAME UGDYMO CENTRE

Sveikatos priežiūros mokykloje paskirtis – saugoti ir stiprinti mokinių sveikatą, aktyviai bendradarbiaujant su jų tėvais (Švietimo įstatymo 22 straipsnio 1 dalis). Jeigu tėvai ir ugdymo įstaiga nebendradarbiauja ar šis procesas nėra sklandus dėl bet kurios iš pusės priešiško, pasyvumo ar kitų priežasčių, neabejotinai kyla kliūčių tinkamai užtikrinti sveikatos reikmes ugdymo įstaigose. Mokyklose, skirtose mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, sveikatos poreikių užtikrinimo svarba yra ypatingai reikšminga.

Remiantis Vaikų ir pilnamečių mokinių, ugdomų pagal bendrojo ugdymo programas, sveikatos tikrinimo tvarkos aprašu⁶⁵, atlikus privalomą profilaktinį vaiko, lankančio švietimo ar kitą ugdymo įstaigą, sveikatos tikrinimą, užpildoma elektroninės statistinės apskaitos forma Nr. E027-1 „Mokinio sveikatos pažymėjimas“, kurioje įrašomi reikiami duomenys, išvados ir rekomendacijos švietimo ar kitai ugdymo įstaigai. Atlikus privalomą profilaktinį sveikatos tikrinimą užpildyta forma Nr. E027-1 galioja 1 metus nuo užpildymo dienos, tačiau, jeigu nepasibaigus formos galiojimo laikui vaiko ar pilnamečio mokinio sveikatos būklė pasikeičia taip, kad turi būti keičiama jo fizinio ugdymo grupė arba atsiranda naujų bendrų arba specialių rekomendacijų, kurių turi būti laikomasi jam dalyvaujant ugdymo veikloje, ši informacija įrašoma į formą Nr. 046/a „Medicininis pažymėjimas“⁶⁶, kuri pateikiama atsakingam sveikatos priežiūros specialistui mokykloje.

Konkrečiu nagrinėtu atveju, nagrinėjant sveikatos priežiūros užtikrinimo klausimus specialiajame ugdymo centre (mokiniam, turintiems specialiųjų poreikių), nustatyta, jog įstaigos sveikatos priežiūros organizavimo tvarka dėl joje esančių netikslumų (personalo pokytis, neatitikimas galiojantiems teisės aktams) galėjo turėti įtakos problemos eskalavimui tarp tėvų ir ugdymo įstaigos. Savalaikis vidaus dokumentų nuostatų pakeitimas, tinkamas tėvų informavimas bei sveikatos priežiūros užtikrinimo įstaigoje aptarimas, manytina, būtų sudaręs prielaidas išvengti konfliktų ir užtikrinti tinkamą vaikų sveikatos priežiūrą.

Sprendžiant mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, sveikatos priežiūros užtikrinimo ugdymo įstaigose klausimą, taip pat buvo aptartas tėvų reikalavimas į procesą besąlygiškai įtraukti mokytojo padėjėją, kuris dalyvautų tam tikrose situacijose, užtikrinant sveikatos reikmes (pavyzdžiui, palydėtų mokinį į medicinos kabinetą). Specialiosios pagalbos paskirtis⁶⁷ – didinti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčio mokinio ugdymosi veiksmingumą. Mokytojo padėjėjo paslaugos teikiamos mokiniui ar (ir) mokinių grupei, turinčiai vidutinių, didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių ir dėl įgytų ir įgimtų sutrikimų negalintys savarankiškai dalyvauti ugdymo procese. Jis padeda mokiniui ar (ir) mokinių grupei atlikti su ugdymusi, savitarna, savitvarka ir maitinimusi susijusias veiklas; padeda orientuotis aplinkoje, judėti, tinkamai naudotis ugdymui skirtomis techninės pagalbos priemonėmis; teikia teksto skaitymo ir konspektavimo bei kitas paslaugas.

Nagrinėtu atveju, specialiųjų poreikių mokiniui buvo skirtas mokytojo padėjėjas, tačiau mokytojo padėjėjas pagal susiklosčiusią ugdymo įstaigos praktiką, neskiriamas konkrečiam mokiniui, pavyzdžiui, dėl regos sutrikimo (silpnaregystės ar aklumo), nes prireikus pagalbą teikia kiekvienas

⁶⁵ Sveikatos apsaugos ministro 2000 m. gegužės 31 d. įsakymas Nr. 301 „Dėl profilaktinių sveikatos tikrinimų sveikatos priežiūros įstaigose“.

⁶⁶ Sveikatos apsaugos ministro 2014 m. sausio 27 d. įsakymu Nr. V-120 „Dėl privalomų sveikatos statistikos apskaitos ir kitų tipinių formų bei privalomų sveikatos statistikos ataskaitų formų patvirtinimo“.

⁶⁷ Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2011 m. liepos 8 d. įsakymas Nr. V-1229 „Dėl Specialiosios pagalbos teikimo mokyklose (išskyrus aukštąsias mokyklas) tvarkos aprašo patvirtinimo“.

mokytojas, turintis tiflopedagoginių žinių, švietimo pagalbos specialistai. Tyrimo metu nustatyta, kad negalią turintis mokinys turi gebėjimų savarankiškai judėti ugdymo įstaigos patalpose.

Kontrolierės nuomone, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams teikiama specialioji pagalba yra reikšminga ugdymosi ir su juo susijusiame procese; pedagogų pozicijai, jog vaikai, didėjant jų gebėjimams ir autonomijai, turi būti mokomi savarankiškumo, pagrįsta.

Kontrolierė atkreipė specialiojo ugdymo centro dėmesį į tyrimo metu nustatytus veiklos trūkumus dėl sveikatos priežiūros organizavimą nustatančių vidaus teisės aktų aiškumo, jų suderinamumo su kitais teisės aktais, taip pat savalaikiško parengimo bei tinkamo praktinio įgyvendinimo, užtikrinant vaikų, turinčių lėtinių susirgimų, gydytojų rekomendacijų vykdymą.

6.2. VAIKŲ RŪKYMO PROBLEMA

Nepilnamečių tabako gaminių, elektroninių cigarečių vartojimas didelė problema, kuri ataskaitiniais metais ne kartą buvo aptarta atsakingų institucijų.

Įstaigos atstovai dalyvavo Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos inicijuotuose susitikimuose dėl elektroninių cigarečių žalos vaikams ir galimų veiksmy. Susitikimų metu buvo aptartos prevencinės ir kitos priemonės, susijusios su elektroninių cigarečių vartojimo mažinimu – aptartos informacinės medžiagos susistemavimo, turinio atnaujinimo, platinimo, taip pat tėvų informavimo galimybės; komunikacinės kampanijos ir kt., taip pat priemonių įgyvendinimo galimybės, jų veiksmingumas.

Kontrolierė, reaguodama į mokyklų prašymus suteikti informaciją, konsultaciją dėl elektroninių cigarečių problemų ir teisinių mokyklos galimybių (veiksmy), kovojant su šiuo neigiamu reiškiniu, teikė nuomonę.

Tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymas nustato, kad: Lietuvos Respublikoje rūkyti (vartoti tabaką, tabako gaminius, su tabako gaminiams susijusius gaminius) draudžiamam visose švietimo įstaigose ir jų teritorijose; draudžiama asmenims iki 18 metų rūkyti (vartoti) tabako gaminius ar jų turėti; draudžiama asmenims iki 18 metų rūkyti (vartoti) ir turėti elektronines cigaretes ir elektroninių cigarečių pildykles (įstatymo 16¹ straipsnis, 19 straipsnio 1 dalies 1 punktas ir 5 dalis).

Administracinių nusižengimų kodekso (toliau – ANK) 492 straipsnyje nustatyta administracinė atsakomybė už tabako gaminių ar susijusių gaminių vartojimo ar jų turėjimo ribojimo pažeidimus. Administracinė atsakomybė gali būti taikoma vaikui, kuris administracinio nusižengimo padarymo metu yra sukakęs 16 metų. Svarstytina, jog už elektroninių cigarečių (taip pat tabako gaminių) turėjimą ir vartojimą nepilnamečio iki 16 metų galėtų būti traukiami atsakomybėn tėvai, pagal ANK 73 straipsnį dėl tėvų valdžios nepanaudojimo arba panaudojimas priešingai vaiko interesams. Pagal ANK 6 straipsnio nuostatas, jeigu administracinio nusižengimo požymių turinčią veiką padarė nepilnametis, nesulaukęs minėto amžiaus (jaunesnis kaip 16 metų), atlikus tyrimą, informacija apie šią veiką ir ją padariusį nepilnametį turi būti perduota savivaldybės administracijos direktoriui bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai.

Policijos departamento pateiktais duomenimis, pagal Administracinių nusižengimų registro duomenis apie išaiškintas nepilnamečių padarytas veikas, turinčias ANK 492 straipsnyje numatyto administracinio nusižengimo požymių, 2020 ir 2021 metais, kai mokymo procesas vyko nuotoliniu būdu, ANK 492 straipsnyje numatytų nusižengimų buvo nustatyta mažiau.

	2022 m.	2021 m.	2020 m.	2019 m.
<i>Iš viso registruota teisenų</i>	1 988	1 488	1 677	2 939
<i>Nepilnametis iki 16 metų</i>	773	394	386	682
<i>Nepilnametis nuo 16 iki 18 metų</i>	562	487	500	1 192
<i>Iš viso nepilnamečių, padariusių nusižengimus</i>	1 335	881	886	1 874

Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad vaiko netinkamas elgesys (teisės pažeidimas) turi būti atitinkamai įvertintas, tačiau, pasak psichologų, kad vaiko baudymas yra primityviausia poveikio priemonė. Manytina, kad būtina ir ieškoti įvairesnių prevencinių, pozityvių, paveikių priemonių, ir reaguoti į vaiko netinkamą elgesį (aiškintis priežastis, vertinti, suteikti pagalbą, informuoti kompetentingas institucijas apie administracinio nusižengimo aplinkybes, kt.).

Nepaisant nustatytų draudimų bei atsakomybės taikymo galimybių, mokyklos susiduria su tabako gaminių, elektroninių cigarečių vartojimo problema bei savo vidiniuose teisės aktuose (vidaus tvarkos taisyklėse, mokinių elgesio taisyklėse) nustato ar inicijuoja taisyklių nustatymą dėl reagavimo į šiuos pažeidimų atvejus.

Pažymėtina, kad mokyklų bendruomenės gali nusistatyti elgesio taisykles, įtraukdamos ir normas (taisykles), susijusias su mokyklos veiksmis, mokyklos bendruomenės narių teisėmis ir pareigomis, susijusiomis su draudžiamų daiktų laikymu, tabako gaminių vartojimu ir kt.

Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos⁶⁸ nustato, kad mokyklose turi būti susitariama dėl elgesio taisyklių (normų), kuriose būtų aiškiai reglamentuojamas tiek pozityvus (laukiamas), tiek neleistinas (nepageidaujamas) mokinių elgesys. Taigi, mokykla gali nusistatyti taisykles, susijusias ir su reagavimu į neleistiną mokinių elgesį, pavyzdžiui, tabako gaminių vartojimu. Rekomendacijose dėl poveikio priemonių taikymo netinkamai besielgiantiems mokiniams⁶⁹ yra įvardintas sąvokos „netinkamas mokinio elgesys“ turinys, nustatytos poveikio priemonių (tarp jų, draudžiamų daiktų patikrinimo tvarka, veiksmai, užtikrinant mokyklos bendruomenės narių ir (ar) aplinkinių saugumą) taikymo sąlygos. Paminėtina, kad pagal šias rekomendacijas, įtarus, kad mokinys turi draudžiamų daiktų, jo daiktai gali būti tikrinami tik jam sutikus, o paaiškėjus, kad mokinys turi draudžiamų daiktų, apie tai nedelsiant informuojami mokinio tėvai arba bent vienas iš jų ir, esant būtinybei, teritorinė policijos įstaiga. Mokinio tėvams neatvykus, nesutikus atvykti, taip pat esant būtinybei, apie įtarimus dėl draudžiamų daiktų turėjimo nedelsiant informuojama teritorinė policijos įstaiga.

Taisyklės, reglamentuojančios mokyklos bendruomenės narių elgesį, yra dokumentas atspindintis mokyklos bendruomenės požiūrį į daugelį su ugdymo santykiais susijusių aspektų, apimančių mokyklos realijas. Siekiant užtikrinti taisyklių efektyvumą, labai svarbu, kad jų rengime dalyvautų ne tik pedagogai ir tėvai, bet ir vaikai. Praktikoje dar paaiškėja atvejai, kai mokyklos bendruomenė nariai nežino ir (ar) nėra supažindinti su atitinkamomis tvarkomis, taisyklėmis, nors susipažinimą būna patvirtinę savo parašu. Labai svarbu, kad bendruomenė būtų tinkamai supažindinta su galiojančiomis taisyklėmis, o vaikams joms būtų paaiškintos jiems suprantama kalba, atsižvelgiant jų amžių, raidą, brandą ir kt. Kontrolierės nuomone, ypač svarbu mokyklos bendruomenei pateikti informaciją, kuri leistų sąmoningai suvokti, kad bet koks tabako gaminių,

⁶⁸ Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. V-190 „Dėl Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijų patvirtinimo“.

⁶⁹ Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2012 m. rugpjūčio 28 d. įsakymas Nr. V-1268 „Dėl pritarimo Rekomendacijoms dėl poveikio priemonių taikymo netinkamai besielgiantiems mokiniams“.

elektroninių cigarečių vartojimas nepilnamečiams yra draudžiamas ir už vartojimą ir kitus susijusius pažeidimus yra numatyta ir gali būti taikoma atsakomybė. Taip pat, kad mokykla netoleruos netinkamo mokinio elgesio ir imsis teisės aktuose bei mokyklos vidaus tvarkose nustatytų veiksmų. Paminėtina, kad policijos atstovų nuomone, siekiant sulaukyti vaikus nuo administracinių nusižengimų, mokymo sutartyse tikslinga įtvirtinti mokyklos ir vaiko įstatyminių atstovų susitarimus dėl bendradarbiavimo, pastarųjų sutikimą dėl mokinio daiktų patikrinimo, kilus įtarimui dėl turimų draudžiamų daiktų, kt.

Kontrolierė dėl elektroninių cigarečių problemos kreipėsi į Policijos departamentą bei Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją. Ministerija informavo, kad įgyvendina įvairias prevencinio pobūdžio priemones (pavyzdžiui, psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencinės priemonės); patvirtino naują bendrųjų ugdymo programų paketą, Gyvenimo įgūdžių bendrąją programą. Ministerijos nuomone, mokyklos turi visus įrankius susitarti dėl vidaus ir išorės saugumo ir tai gali daryti per mokyklos vidaus taisykles, mokinio elgesio taisykles, mokymo sutartis. Tiek Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, tiek Policijos departamentas pabrėžė bendradarbiavimo svarbą tarp socialinių partnerių, ypatingai pastebint tendencijas, jog vis sunkiau kontroliuoti mokinius, rūkančius elektronines cigaretes. Kontrolierė pritaria nuomonei, jog problema turi būti sprendžiama bendromis mokyklų, policijos, vaiko teisių apsaugos institucijų, savivaldybių administracijų ir kitų socialinių partnerių pastangomis. Taip pat svarstyta, jog galėtų būti peržiūrimos ANK 492 straipsnio nuostatos, nes minėtas straipsnis nenustato galimybės skirti administracinio poveikio priemonę – įpareigojimą dalyvauti atitinkamose alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose).

6.3. VAIKŲ SAUGUMO PRAMOGŲ CENTRE UŽTIKRINIMO ASPEKTAI

Ataskaitiniu laikotarpiu buvo nagrinėta informacija dėl tinkamos vaiko teisių apsaugos ir saugumo užtikrinimo priverstinės evakuacijos metu prekybos centre veikusiame vaikų pramogų parke (darbuotojų veiksmų organizuojant priverstinę evakuaciją). Įstaigai buvo pateikta informacija, kad suveikus prekybos centro signalizacijai vykdant evakuaciją, prekybos centro erdvėse buvo pastebėti suaugusių nelydimi sutrikę vaikai, tuo metu laiką leidę vaikų pramogų parke. Tai leido manyti, jog ir prekybos centro atsakingi darbuotojai, ir vaikų pramogų parko darbuotojai (galimai) veikė netinkamai. Taip pat buvo paminėta, kad vaiko pramogų parko darbuotojai, išgirdę signalizaciją, nesiėmė jokių veiksmų situacijai, vaikų srautams valdyti ar kaip kitaip veikti, kas neabejotinai turėjo reikšmės ne tik vaikų, bet ir suaugusių asmenų, tuo metu buvusių šiame parke emocinei būsenai.

Tyrimo metu paaiškėjo, jog Vilniaus priešgaisrinė gelbėjimo valdyba atliko neplaninį priešgaisrinio techninį patikrinimą ir nors neatitikimo nustatytiems reikalavimams nustatyta nebuvo, pareigūnai papildomai konsultavo prekybos centro darbuotojus gaisrinės saugos klausimais, rekomendavo rengiant darbuotojų instruktažus bei mokymus gaisrinės saugos klausimais, ypatingą dėmesį atkreipti į vaikų evakavimo organizavimo procesą, atsakingų darbuotojų veiksmus galimo įvykio metu ir organizuojant praktines evakuacinės pratybas kviestis Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos.

Pagal viešai prieinamą vaikų pramogų parko interneto svetainėje pateikiamą informaciją, vaikai iki 6 metų į pramogų erdvę įleidžiami tik su lydinčiuoju pilnamečiu asmeniu; vaikus nuo 6 iki 12

metų privalo lydėti pilnamečiai tėvai. Pageidaudami palikti vaiką pramogų erdvėje be priežiūros, tėvai pasirašo leidimą bilieto pirkimo metu kasoje. Vaikai nuo 12 iki 18 metų gali erdvėje likti vieni, pateikę tėvų vaikų pramogų parko atsakomybės formą.

Teisės aktai įpareigoja prekybos centrų nuomininkus paskirti atsakingus asmenis, kurie organizuoja savo darbuotojų ir lankytojų evakuaciją iš nuomojamų patalpų, jeigu reikia – nukentėjusiųjų, neįgaliųjų išnešimą bei pirmosios pagalbos suteikimą ir evakuojasi įsitikinę, kad jų patalpose neliko žmonių. Atsižvelgiant į tai, jog minėtame pramogų parke sudaroma galimybė pramogauti vieniems vaikams be tėvų (su jų sutikimu), Kontrolierės nuomone, turi būti numatyta tvarka ir (ar) priemonės, orientuotos į lankytojus vaikus, kurie pramogauja vieni. Itin svarbu įgyvendinti vaikų saugumą užtikrinančias priemones bei garantuoti, kad paslaugos teikimo metu suveikus signalizacijai, būtų užtikrinta vaikų, ypač kurie yra vieni pramogų parke, tinkama apsauga ir imamasi visų, kiek įmanoma, vaikų saugumą užtikrinančių priemonių, jog į sutartą evakuacijos susirinkimo vietą bei atšaukus evakuaciją, į vaikų pramogų parko patalpas vaikai sugrįžtų lydimi šio parko darbuotojų, o ne atsitiktinių asmenų ar kitų tėvų, pramogavusių kartu su savo vaikais.

6.4. NEMOKAMO MAITINIMO ORGANIZAVIMAS UGDYMO ĮSTAIGOSE

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėta informacija dėl galimai netinkamai ugdymo įstaigose organizuoto nemokamo maitinimo, t. y., jog keliose Vilniaus ugdymo įstaigose nemokamas maitinimas pirmų klasių mokiniams yra organizuojamas antrosios (ilgosios) pertraukos metu, apie 10 val. Pareiškėjų nuomone, toks nemokamo maitinimo organizavimas neatitinka keliamo tikslo – vaikus maitinti pietumis, kadangi maitinimas organizuojamas ryte, taip pat tokiu būdu maistas yra švaistomas, nes vaikai valgyti tokiu metu nenori. Pažymėta, kad valstybė skiria lėšas nemokamam maitinimui, todėl turi būti užtikrinta, kad vaikams pietūs būtų organizuojami pietų metu.

Socialinės paramos mokiniams įstatyme įtvirtinta, jog, nevertinant šeimos pajamų, nemokamus pietus ugdymo įstaigose gauna mokiniai, ugdomi pagal priešmokyklinio ir pradinio ugdymo programos pirmoje ir antroje klasėse (5 straipsnis).

Nemokamas maitinimas mokinių, kurie mokosi pagal priešmokyklinio ugdymo ir pradinio ugdymo programas, nevertinant šeimos pajamų, buvo pradėtas įgyvendinti 2020 metais, etapais: nuo sausio 1 d. nemokami pietūs buvo skirti mokiniams, kurie mokosi pagal priešmokyklinio ugdymo programą mokyklose, taikančiose savitarnos principą; nuo rugsėjo 1 d. nemokami pietūs buvo skirti visiems priešmokyklinio ugdymo mokiniams ir tiems, kurie mokosi pagal pradinio ugdymo programą pirmoje klasėje visose mokyklose, įskaitant ikimokyklinio ugdymo mokyklas. Nuo 2021 m. rugsėjo 1 d. nemokamas maitinimas teikiamas ir antroje klasėje besimokantiems mokiniams.

Vilniaus miesto savivaldybės visuomenės sveikatos biurui atlikus 71 Vilniaus miesto bendrojo ugdymo įstaigoje, kurioje organizuojamas nemokamas maitinimas (mokiniai, kurie mokosi pagal priešmokyklinio ugdymo programą ar pagal pradinio ugdymo programą pirmoje ar antroje klasėje), 265 valgiaraščių ir vaikų maitinimo atitikties patikrinimus, buvo nustatyta 13 neatitiktų: pietūs buvo organizuoti anksčiau kaip po 2,5 val. nuo pamokų pradžios (3 mokyklos); neatitiktimai dėl valgiaraščių (3 mokyklos); ne visi pietų metu patiekiami patiekalai buvo nurodyti valgiaraščiuose (2 mokyklos); vaikų maitinimui buvo tiekiamos draudžiamos tiekti maisto produktų grupės (1 mokykla); neskelbiamas Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos

nemokamos telefono linijos numeris (1 mokykla); neskelbiamas šaltų užkandžių sąrašas ir svoris (1 mokykla); įstaigos interneto svetainėje neskelbiami valgiaraščiai (1 mokykla) ir kt.; 3-jose mokyklose neatitiktys buvo pašalintos jau tą pačią dieną.

Vilniaus miesto visuomenės sveikatos biuro duomenimis, dažniausiai nustatomos šios 5 Vaikų maitinimo organizavimo tvarkos aprašo neatitiktys: kasdien organizuojami pietūs, kurių metu tiekiamas šiltas maistas, tačiau pietūs organizuojami anksčiau nei 2,5 val. nuo pamokų pradžios; sudaryti valgiaraščiai neatitinka reikalavimų; vaikų maitinimui tiekiamos draudžiamos tiekti maisto produktų grupės; ne visi maitinimai organizuojami pagal valgiaraščius; mokykloje neskelbiamas šaltų užkandžių sąrašas ir svoris.

Siekdami užtikrinti vaikų maitinimo organizavimo atitiktį Vaikų maitinimo organizavimo tvarkos aprašui⁷⁰, mokyklose visuomenės sveikatos specialistai valgiaraščių ir vaikų maitinimo atitikties patikrinimus atlieka ne rečiau kaip kartą per savaitę ir nustatę neatitikčių teikia siūlymus mokyklų vadovams bei maitinimo teikėjams, konsultuoja maitinimo paslaugų teikėjų darbuotojus, atsakingus už mokinių maitinimą, sveikos mitybos ir maisto saugos klausimais. Pagal poreikį derinamos konsultacijos, susitikimai su mokyklų administracijomis ir maitinimo teikėjais.

Atsižvelgiant į tai, jog visuomenės sveikatos priežiūros specialisto pareiga ugdymo įstaigoje vertinti maitinimo organizavimo atitiktį pagal nustatytą tvarką, tyrimo metu kilo abejonių dėl minėtų specialistų vykdomos priežiūros kokybės, todėl Kontrolierė atkreipė Vilniaus miesto visuomenės sveikatos biuro direktoriaus dėmesį į veiklos trūkumus bei apie tai informavo steigėją, Vilniaus miesto savivaldybę.

SIŪLYMAI:

- Svarstyti teisinio reglamentavimo tobulinimo galimybę ir kitas priemones, įgalinančias efektyvesnius priklausomybių ir žalingų įpročių problemos sprendimo būdus, užtikrinant efektyvesnę vaiko apsaugą, pagalbos vaikui ir jo šeimai tinkamą teikimą bei prieinamumą.
- Kompleksiškai spręsti problemas, susijusias su tabako gaminių, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimu, ypač švietimo įstaigose.

VII. VAIKAS SUSIDŪRĘS SU TEISINGUMO SISTEMA

Vaikai į teismo procesus ar neteismines procedūras gali būti įtraukti įvairias būdais: kai jų tėvai nutraukia santuoką arba kovoja dėl jų globos, kai jie patys padaro teisės pažeidimus, tampa nusikaltimo liudytojais arba yra nusikaltimų aukos, prašo prieglobsčio ir t.t. Vaikai yra teisių turėtojai ir šiuo atžvilgiu būtina užtikrinti, kad procedūros labiau atitiktų vaikų interesus, kad būtų įmanoma kuo geriau juos paremti, jei savo teisėms apsaugoti jiems reikėtų pasinaudoti teismo procesu ar neteisminėmis procedūromis.

Vaiko interesus atitinkantis teisingumas – teisingumo sistemos, kuriose aukščiausiu įmanomu lygmeniu garantuojamas visų vaiko teisių paisymas ir veiksmingas jų įgyvendinimas, atsižvelgiant

⁷⁰ Sveikatos apsaugos ministro 2011 m. lapkričio 11 d. įsakymu Nr. V-964 „Dėl vaikų maitinimo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

į vaiko interesų, dalyvavimo, apsaugos nuo diskriminavimo, orumo, teisinės valstybės principus ir į vaiko brandumą bei supratimo lygį bei į bylos aplinkybes. Tai visų pirma yra prieinamas, atitinkantis amžių, greitas ir kompetentingas teisingumas, pritaikytas prie vaiko poreikių ir teisių ir į juos orientuotas. Šį teisingumą įgyvendinant yra paisoma vaiko teisių, įskaitant teisę į tinkamą procesą, teisę dalyvauti procese ir jį suprasti, teisę į privatų ir šeimos gyvenimą ir teisę į asmens neliečiamybę bei pagarbą orumui.⁷¹

7.1. NUKENTĖJUSIO VAIKO TEISIŲ IR INTERESŲ ATSTOVAVIMO ASPEKTAI

Atstovas pagal įstatymą – tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi nukentėjusiuoju, įgalioti asmenys (išskyrus reglamentuotas išimtis) – dalyvauja procese kartu su atstovaujama vaiku, jie turi teisę ir pareigą lydėti vaiką viso baudžiamojo proceso metu, dalyvauti baudžiamojo procese veiksmuose, padėti vaikui naudotis savo teisėmis. Siekiant nukentėjusiam vaikui padėti dalyvauti baudžiamajame procese, sumažinti jo neigiamą poveikį, taip pat įveikti nusikalstamos veikos padarinius, numatytas vaiko teisių apsaugos specialisto (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ar jos teritorinio skyriaus atstovo) bei įgaliotojo atstovo (advokato) dalyvavimas baudžiamajame procese.

Vaiko atstovas pagal įstatymą nebūtinai turi (turėti) teisinių žinių. Galimybė vaikui turėti įgaliotą atstovą (advokatą) yra svarbi, siekiant sklandaus, vaiko interesus atitinkančio proceso, užtikrinti, kad vaikui bus teikiamos teisinės konsultacijos, jis bus tinkamai atstovaujamas, bus ginamos vaiko teisės ir interesai, siekiama, kad procesas ir priimami sprendimai atitiktų vaiko interesus, kad vaikas pagal galimybę būtų maksimaliai apsaugotas proceso metu ir po jo. Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintas privalomas įgalioto atstovo (advokato), o ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu ir kito aukštąjį teisinį išsilavinimą turinčio asmens, dalyvavimas bylose dėl nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai ar dorovei, kai nuo šių veikų nukentėjo nepilnametis, taip pat kitais atvejais, kai be įgaliotojo atstovo pagalbos nepilnamečio nukentėjusiojo teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami (55 straipsnio 4 dalis).

„kiekvieną su vaiku ar vaikais susijusiu veiksmu reikia atsižvelgti į jų interesus kaip pagrindinį prioritetą. Žodis „veiksmas“ apima ne tik sprendimus, bet ir visus veiksmus, elgesį, pasiūlymus, paslaugas, procedūras ir kitas priemones“

JT Vaiko teisių komiteto
Bendrasis komentaras Nr. 14 (2013)

Ataskaitiniu laikotarpiu tapo žinomi atvejai, kai, Kontrolierės vertinimu esant pakankamiems pagrindams, ne visada, baudžiamojo proceso pradžioje nukentėjusiems vaikams buvo paskiriami įgaliotieji atstovai, nors, nagrinėjant tokius atvejus įstaigoje, matomi pakankami pagrindai įgaliotų atstovų skyrimui. Kontrolierės nuomone, siekiant sustiprinti nukentėjusių vaikų teisių apsaugą, gynimą ir atstovavimą, nuo baudžiamojo proceso pradžios nukentėjusio vaiko teises ir interesus turėtų atstovauti ir ginti ne tik atstovas pagal įstatymą, bet ir įgaliotasis atstovas (asmuo, galintis teikti kvalifikuotą teisinę pagalbą).

Vaiko teisių apsaugos specialistas gali dalyvauti baudžiamajame procese, kuriame nukentėjusiuoju (liudytoju) yra vaikas, kai: yra paskiriamas vaiko atstovu pagal įstatymą; dalyvauja vaiko apklausoje, siekiant užtikrinti, kad apklausos metu nebūtų pažeidžiamos vaiko teisės; yra kreipiamasi kaip pranešėjas į teisėsaugos institucijai dėl galimo vaiko teisių pažeidimo. Visais atvejais, Tarnybos atstovo dalyvavimo baudžiamajame procese tikslas yra užtikrinti

⁷¹ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo.

tinkamą vaiko teisių apsaugą baudžiamojo proceso metu, siekti, kad procesas atitiktų vaiko teises ir geriausius interesus. Pavyzdžiui, Tarnybos teritorinis skyrius pranešęs apie smurtą prieš vaiką, nei dalyvaudamas baudžiamajame procese kaip vaiko atstovas pagal įstatymą, nei dalyvaudamas vaiko apklausoje, kurioje girdėjo vaiko pasikeitusius parodymus dėl tėvo (ne)naudoto smurto prieš jį, kas pagrįstai leido manyti, jog vaiko nuomonė buvo įtakota tėvo, nesiėmė veiksmų, kad būtų tinkamai užtikrintos vaiko teisės baudžiamojo proceso metu. Skyrius neprašė skirti teismo psichiatrinės psichologinės ekspertizės dėl tėvo galimos įtakos vaikui, gavęs prokuratūros nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą, jo neskundė. Taip pat Tarnybos teritorinis skyrius nesikreipė į teisėsaugos institucijas, siekiant išspręsti laikino ribojimo tėvui, iki vaiko apklausos, nebendrauti su vaiku, klausimą.

Kontrolierė ne kartą ataskaitiniais metais kreipėsi į Tarnybos direktorę dėl Tarnybos vaiko teisių apsaugos specialistų kvalifikacijos tobulinimo vaiko teisių užtikrinimo baudžiamojo proceso metu srityje.

7.2. VAIKO INTERESŲ UŽTIKRINIMAS PLANUOJANT VAIKO APKLAUSĄ

Nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos pagrindai reglamentuoti Baudžiamojo proceso kodekse, Rekomendacijose dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos⁷², kituose nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose ir kituose dokumentuose.

Apklausiant nukentėjusį vaiką, labai svarbu užtikrinti, kad nekiltų emocinės žalos pavojus, būtų apsaugotas asmens orumas.

Nors stebimi teigiami pokyčiai organizuojant ir vykdant vaikų apklausas baudžiamajame procese, teisės aktuose įtvirtinta nemažai vaiko, dalyvaujančio baudžiamajame procese apsaugos kriterijų (tarp jų specialistų dalyvavimas), tačiau dar išlieka tobulinimo poreikis.

Pavyzdžiui, vienu iš atvejų buvo atkreiptas dėmesys į apklausos organizavimo aspektus, kai turėjo būti apklausiami du skirtingo amžiaus mažamečiai. Vienas iš vaikų (jaunesnis), jausdamas didelį nerimą ir baimę dėl apklausos, psichologei sakė, kad nori būti apklaustas pirmas. Tačiau, nenurodant konkrečios priežasties, pirmiausia apklausti buvo pasirinkta vyresnį vaiką. Mažametis, daugiau kaip valandą laukė kol bus atlikta apklausa, tačiau tą dieną nebuvo apklaustas. Atidėti apklausą buvo nuspręsta atsižvelgus į tai, kad iki darbo dienos pabaigos buvo likę mažai laiko, siekiant išvengti skubotumo, kad išsamiai būtų išsiaiškintos visos įvykio aplinkybės ir vaiko nereikėtų papildomai apklausti. Apklausa buvo atidėta visų proceso dalyvių sprendimu. Svarbu, jog vaikas, laukdamas kada bus pakviestas į apklausą, buvo paliktas salėje sėdėti vienas; blogai jautėsi, jautė įtampą, nerimą ir kt. Visą laukimo laiką į salę niekas nebuvo užėjęs.

„Vaikas buvo prislėgtas, išsigandęs, labai jautrus. Berniukas teigė, kad tėvas dažnai jį skausmingai žnaibo, susipykęs su močiute kumščiu suduoda į nugarą, tada vaikas verkia. Tėvas barasi, grasina, kad išeis ir jį paliks, išėjęs grįžta namo girtas.“

Iš skundo

Nekvestionuojant prokuroro teisės spręsti koku eiliškumu apklausti nukentėjusiuosius, Kontrolierės nuomone, nesant konkrečių priežasčių, lemiančių nukentėjusių vaikų apklausų eiliškumą, turėtų būti išsiaiškinta vaikų savijauta, jų pasiruošimas apklausai ir, atsižvelgiant į vaikų būklę prieš apklausą, pirmiausia turėtų būti atliekama labiau emociškai silpnesnio (labiau

⁷² Generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymas Nr. I-126 „Dėl rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“.

pažeidžiamo) vaiko apklausa, kad papildomas laikas laukiant apklausos dar labiau nepablogintų vaiko savijautos. Nagrinėtu atveju neigiamai buvo vertintas sprendimas mažametį, laukiantį apklausos, palikti vieną, daugiau kaip valandą laiko laukti jam nepažįstamoje, vaikui nepritaikytoje aplinkoje, nesidomint vaiko poreikiais. Dėl netinkamai organizuotos vaikų apklausos buvo sudarytos prielaidos vaiko teisių ir interesų pažeidimui, vaikui patiriant neigiamus psichologinius išgyvenimus, įtampą, baimę ir kt. Be kitų dalyvių (taip pat vaiko atstovo pagal įstatymą), apklausoje dalyvavo Tarnybos teritorinio skyriaus specialistas, kuris turėjo stebėti, ar apklausos metu nepažeidžiamos vaiko teisės. Svarstyta, jog vaiko teisių apsaugos specialistas turėjo skirti dėmesį antro, į apklausą pakviesto vaiko, situacijai (pasidomėti kur, kokiomis sąlygomis vaikas laukia apklausos, kt.), tai, galimai būtų leidę užkirsti kelią neigiamam poveikiui vaikui.

Ikiteisminio tyrimo baigtį lemia daugybė aspektų, tarp jų ir nukentėjusio vaiko apsauga nuo galimo poveikio. Kiekvienu atveju, siekiant užtikrinti veiksmingą vaiko teisių apsaugą ir įgyvendinimą, objektyviai ir išsamiai ištirti nusikalstamą veiką, turėtų būti išsprendžiamas (įvertinamas) atitinkamų priemonių taikymas asmenims, galintiems daryti poveikį vaikui, jo parodymams apie įvykdytą nusikalstamą veiką. Pavyzdžiui, smurto prieš vaiką atveju, turėtų būti išsprendžiamas kardomosios priemonės taikymas, siekiant riboti (galimo) smurtautojo bendravimą su vaiku, išvengti galimo poveikio (įpareigojamas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu, kt.). Praktikoje galimi atvejai, kai, pavyzdžiui, mažametis patvirtino vaiko teisių apsaugos specialistams, kad patiria tėvo smurtą, tačiau po dviejų mėnesių vykusioje apklausoje pas ikiteisminio tyrimo teisėją, vaikas tėvo smurtą prieš jį neigė, ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas. Daryta prielaida, kad dėl laiku neatliktos vaiko apklausos, laiku nepriimtų sprendimų, galinčių apsaugoti smurto auką nuo poveikio jam darymo, tyrimas negalėjo būti tinkamai atliktas, o vaikas nebuvo apsaugotas nuo smurtautojo ar galimai kitų asmenų poveikio, dėl ko pakeitė savo parodymus.

Vaikai yra priskiriami itin pažeidžiamų asmenų grupei, todėl labai svarbu skirti pakankamą dėmesį vaiko apklausos organizavimui, įvertinant šiuo klausimu priimamų sprendimų poveikį vaikui, galimybę užtikrinti baudžiamajame procese dalyvaujančio vaiko teises ir interesus.

7.3. INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BAUDŽIAMOJO PROCESO METU

Siekiant gerinti vaiko teisių apsaugą baudžiamajame procese, užtikrinti glaudesnę tarpinstitucinę bendradarbiavimą buvo pasirašytas Bendradarbiavimo susitarimas⁷³, kuriame šalys įsipareigojo pagal kompetenciją ir kiek tai neprieštarauja jų funkcijas ir veiklą reglamentuojančių teisės aktų nuostatomis, siekti aktyvesnio institucijų bendradarbiavimo, veiksmingesnio vaiko teisių ir teisėtų interesų gynimo ir atstovavimo vaiko interesams. Ataskaitiniais metais atkreiptas dėmesys į šiuos trūkumus, kurie, manytina, svarbūs siekiant sklandaus institucijų bendradarbiavimo, tinkamo joms priskirtų funkcijų vykdymo, kt.:

Policijos bendradarbiavimo trūkumai:

- neinformuoja Tarnybos (Teritorinių skyrių) apie pradėtą tyrimą Bendradarbiavimo susitarime nustatytu terminu (ne vėliau kaip kitą darbo dieną), kai tyrimas pradedamas gavus Tarnybos pranešimą. Praktikoje pasitaikė atveju, kai Tarnyba (teritorinis skyrius) apie pradėtą ikiteisminį tyrimą informavo tik po 16 darbo dienų;

⁷³ Generalinės prokuratūros, Policijos departamento, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2018 m. birželio 28 d. Bendradarbiavimo susitarimas Nr. 9.11-17/5-1L-4325/D4-SB-1/BS-1.

- neinformuoja (delsia informuoti) Tarnybą (Teritorinį skyrių) Bendradarbiavimo susitarime nustatytu terminu (nedelsdamas, bet ne vėliau kaip per 5 kalendorines dienas) skyrus kardomąją priemonę smurto prieš vaiką ir (ar) smurto artimoje aplinkoje atvejais, kai galimai nukentėjo nepilnametis. Pasitaiko atvejų, kai Tarnyba (Teritorinis skyrius) apie asmeniui taikytą kardamosios priemonės įpareigojimą nebendrauti ir nieškoti ryšių su nukentėjusiu vaiku sužinojo tik kai pati kreipėsi į policiją. Pažymėtina, kad informacija dėl kardomųjų priemonių (įpareigojimų) skyrimo yra aktuali ir svarbi Tarnybai priimant sprendimus dėl vaiko teisių ir interesų užtikrinimo. Informacijos nepateikimas įtakoja Tarnybos (Teritorinių skyriaus) priimamus sprendimus, sunkina darbą sprendžiant dėl vaiko teisių ir interesų užtikrinimo apsaugos;
- nesidomi, netikslina informacijos dėl Tarnybos (Teritorinio skyriaus) atstovo paskyrimo dalyvauti atliekant nukentėjusio vaiko apklausą. Išskirtas atvejis, kai policija kreipėsi į Tarnybą (Teritorinį skyrių), nurodydama, kad teisme planuojama mažamečio apklausa, prašė paskirti ir informuoti apie paskirtą asmenį, kuris atstovaus vaiką teisme ir kituose ikiteisminio tyrimo veiksmuose. Nesulaukus Tarnybos (Teritorinio skyriaus) informacijos apie paskirtą vaiko teisių apsaugos specialistą, policija pakartotinai nereikalavo pateikti prašytos informacijos. Nustatytą dieną vaiko apklausa neįvyko, neatvykus į apklausą vaiko teisių apsaugos specialistui.

Kontrolierė kreipėsi į Lietuvos policijos generalinį komisarą dėl Bendradarbiavimo susitarimu Policijos departamento priimtų įsipareigojimų vykdymo, ikiteisminio tyrimo pareigūnų profesinės kompetencijos gerinimo organizuojant vaikų apklausas ir efektyvaus bendradarbiavimo su vaiko teisių apsaugos specialistais užtikrinimo.

Tarnybos (Teritorinių skyrių) bendradarbiavimo trūkumai:

- informacijos, aktualios atliekant ikiteisminį tyrimą, neperdavimas policijai. Nagrinėtu atveju Tarnybos (Teritorinio skyriaus) specialistai, nagrinėjant galimą vaiko teisių pažeidimą išklause ir fiksavę vaikų nuomones, šios informacijos neperdavė policijai, kur buvo atliekamas tyrimas dėl galimai taikyto fizinio ir psichologinio smurto vaikų atžvilgiu.

Kontrolierė pažymi, kad smurto prieš vaikus atvejais, būtinas betarpiškas, glaudus vaiko teisių apsaugos specialistų bendradarbiavimas su ikiteisminio tyrimo institucijomis, siekiant, kad galima nusikalstama veika vaiko atžvilgiu būtų objektyviai ir visapusiškai ištirta ir priimtas teisingas sprendimas.

7.4. VAIKO MINIMALI IR VIDUTINĖ PRIEŽIŪRA

Siekiant sukurti vaiko, turinčio elgesio problemų, teises ir teisėtus interesus bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančią, taip pat vaiko socializacijai, ugdymui bei švietimo ir kitos pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, kuri padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą dar 2007 metais buvo priimtas Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (VMVPJ); nauja redakcija dėstyta 2010, 2016 ir 2020 metais, taip pat atskiros įstatymo nuostatos keistos papildomai).

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija 2022 metais sudarė darbo grupę dėl Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo ir jo įgyvendinimo tobulinimo. Įstaigos nuomone, ne tik atsižvelgiant į pokyčius vaiko teisių apsaugos, pagalbos ir paslaugų vaikui bei šeimai organizavimo

sirtyje, tačiau ir vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių reglamentavimo bei nuostatų praktinio įgyvendinimo nesklandumus, tikslinga įvertinti galiojančią praktiką bei inicijuoti teisės aktų bei praktinio įgyvendinimo pokyčius. Įstaigos atstovas dalyvauja darbo grupės veikloje.

Vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės skyrimas, pakeitimas ir (ar) pratęsimas, klausimai, dėl kurių praktikoje išsiskiria kompetentingų institucijų, taip pat vaiko ir tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą nuomonės. Kontrolierei nėra suteikti įgaliojimai aiškinti įstatymų ar kitų teisės aktų, dokumentų nuostatų arba tikrinti teismo priimtų sprendimų, nuosprendžių ir nutarčių pagrįstumą ir teisėtumą (teismo leidimas būtinas vaiko vidutinės priežiūros priemonės skyrimui, pratęsimui). Tačiau praktikoje Kontrolierė reaguoja į institucijų (specialistų) kreipimuisi ir, pagal kompetenciją, teikia nuomonę ir (ar) atlieka tyrimą.

Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (toliau – VMVPĮ, Įstatymas) yra specialus teisės aktas, kuriame įtvirtintos pamatinės vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros nuostatos – vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros principai, minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės, jų skyrimo, pratęsimo, pakeitimo, panaikinimo pagrindai ir tvarka, kt.

VMVPĮ 10 straipsnyje įtvirtinti vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių skyrimo pagrindai, kurie siejami su nusikalstamos veikos, administracinių nusižengimų, teisės, socialinių ar moralinių normų pažeidimų požymių turinčiu ir (ar) darančiu žalą ar keliančiu pavojų pačiam vaikui arba aplinkiniams (gyvybei, sveikatai, turtui) elgesiu. Reagavimas vaiko ydingą, teisės ir kitas normas pažeidžiantį elgesį galimas taikant teisinę atsakomybę (baudžiamąją, administracinę) ir kitas pagalbos bei prevencinio pobūdžio priemones. Teisinė atsakomybė taikoma vaikams, kurių amžius, socialinė ir psichinė branda yra pakankama, kad jie suvoktų padarytos nusikalstamos veikos ar administracinio pažeidimo sunkumą, galėtų prisiimti teisinę atsakomybę dėl atitinkamo teisės pažeidimo. Vaikams, kurie nėra sulaukę atitinkamo teisinės atsakomybės amžiaus, taip pat ir vaikams, kurie yra padarę teisės ir kitų normų pažeidimus, gali būti taikomos įvairios poveikio, pagalbos priemonės ir būdai, kuriais siekiama paveikti vaiką, nusižengiantį visuomenės normos (plačiąja prasme). Vaiko elgesio ydingumas, pavojingumas, neteisėtumas bei siekis, jog vaikas taptų socialiai atsakingu asmeniu, įpareigoja ir skatina valstybės interesą kurti ir įgyvendinti poveikio priemones vaikams.

Vaiko įvairių formų socialiai nepageidaujamas elgesys gali turėti skirtingas priežastis, sąlygotas tiek atitinkamo perėjimo ir vystymosi periodo, jam būdingų iššūkių, tačiau taip pat gali būti iššūkių, problemų, sunkumų, su kuriais susiduria vaikas, išraiška. Todėl yra itin svarbu skirti tinkamą dėmesį bei nuosekliai, išsamiai analizuoti problemišką vaiko elgesį ir jo ypatumus, priežastis, pasireiškimo sąlygas ir aplinkybes, poveikį bei pasekmes pačiam vaikui ir (ar) aplinkai bei kitus reiškinius ir priimti sprendimus dėl konkrečiam vaikui konkrečiu atveju tikslingų taikyti priemonių, užtikrinant, kad jos būtų proporcingos vaiko asmenybei ir jo interesams, orientuotos į vaiko socializaciją, pagalbą, ugdymą, taip pat skirtingo institucijų intervencijos laipsnio ir t.t.

Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių skyrimo pagrindus, įtvirtino galimybę, tačiau ne pareigą, net ir formaliai esant konkrečiam pagrindui, skirti vaikui atitinkamai minimalios arba vidutinės priežiūros priemonę. Kontrolierės nuomone, sprendimas skirti konkrečią priežiūros priemonę turėtų būti priimamas kiekvienu konkrečiu atveju įvertinus, ar išnaudotos visos kitos galimybės bei pagrindai užtikrinti pagalbą ir paslaugas vaikui (ir jo atstovams pagal įstatymą, kitiems vaikui svarbiems asmenims), siekiant padėti vaikui

bei jo aplinkai įveikti vaiko netinkamą, destruktivų, teisės normas pažeidžiantį ar kitą probleminių elgesį.

VMVP Įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos septynios, savo turiniu skirtingos ir taikymo prasme įvairiapusės vaiko minimalios priežiūros priemonės. Tiek pačios priemonės, tiek jų vykdytojas(-ai) gali būti pakeisti vykdymo metu, taip pat šios priemonės gali būti pratęstos arba panaikintos, jeigu nepavyksta pasiekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių, jų vykdyti netikslinga arba vaikas negali šių priemonių vykdyti dėl kitų svarbių priežasčių. Taigi, įstatymų leidėjas suteikė plačią diskreciją atitinkamai savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisijai parinkti ir savivaldybės administracijos direktoriui skirti vaikui vieną ar keletą tarpusavyje suderintų minimalios priežiūros priemonių, nustatyti (parinkti) individualų konkrečios minimalios priežiūros priemonės vykdymo terminą, taip pat įtvirtino sąlygas, kad visas vaiko minimalios (taip pat ir vidutinės) priežiūros procesas būtų aktyvus kiekvienoje jo stadijoje, etape bei atitinkamai visi šiame procese dalyvaujantys asmenys nedelsiant ir aktyviai reaguotų į priemonės ir (ar) kitos pagalbos vykdymo procese kylančius sunkumus, klausimus ar pan. ir juos spręstų.

VMVPĮ 15 straipsnyje įtvirtinta savivaldybės administracijos direktoriaus sprendimų tvarka, nustatant, kad šie sprendimai gali būti apskųsti Administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, 33 straipsnio 2 dalies ir Administracinių bylų teisenos įstatymo 5 straipsnio 1 dalies nuostatos garantuoja asmens teisę kreiptis į teismą, skųsti valstybės institucijų ir pareigūnų sprendimus, ginti pažeistą ar ginčijamą teisę arba įstatymų saugomą interesą. Asmens skundo teisė yra reikšmingas teisinės valstybės ir gero valdymo (administravimo) principų elementas. Kontrolierės nuomone yra svarbu, kad tiek vaiko atstovai pagal įstatymą, tiek pats vaikas būtų tinkamai informuoti apie šią VMVPĮ 15 straipsnyje bei kituose teisės aktuose įtvirtintą teisę bei nevaržomi ir nepatirdami neigiamų pasekmių, galėtų ją naudotis.

Siekiant sklandaus bei efektyvaus vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės vykdymo proceso, manytina, kad yra itin svarbu užtikrinti, jog svarstant priežiūros priemonės skyrimo, jos pakeitimo, pratęsimo ar panaikinimo klausimą, šio proceso metu būtų surinkta išsami, tiksli, nuosekli bei kokybiška, teisingam, proporcingam bei geriausiai vaiko interesus atitinkančiam sprendimui priimti būtina informacija, jog tinkamas dėmesys būtų skiriamas, ne tik kompetentingų institucijų, tačiau paties vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą nuomonės išklausymui (vaikas turi teisę savo nuomonę ir požiūrį reikšti bet kokių klausimų ar dėl bet kokios bylos, kurioje jis dalyvauja ar kuri susijusi su jo interesais, saugioje aplinkoje bei užtikrinant pagarbų elgesį su juo; taip pat tiksliai žinoti, kas nutiks ir koks bus jo pareikštos nuomonės statusas), informavimui bei sprendimo dėl vaikui skiriamos priežiūros priemonės ir atstovams pagal įstatymą nustatomos pagalbos vykdymo tvarkos (tikslų, trukmės, galimų sunkumų ir kitų aktualių klausimų) aptarimui, kt., siekiant užtikrinti sklandų, abipusiai geranorišku bendradarbiavimu, pagarba bei kitais vaiko teisių apsaugos bei vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros principais grindžiamą procesą.

Tiek minimali, tiek vidutinė priežiūra yra ir turi būti vertinama, kaip įvairiapusė pagalba ir paslauga vaikui, kuriomis siekiama teigiamų jo elgesio pokyčių, tačiau ne bausmė, gąsdinimo ar pan. priemonės vaikui. Pripažindamas vaiko atstovų pagal įstatymą, jo artimos aplinkos įtaką veiksmingiems vaiko elgesio pokyčiams, jų įtvirtinimui ir pan., įstatymų leidėjas įtvirtino ne tik vaiko atstovų pagal įstatymą teisę ir pareigą dalyvauti vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros procese, tačiau nuostatą dėl koordinuotai teikiamų paslaugų vaiko atstovams pagal įstatymą teikimo tiek vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros metu, tiek pasibaigus vidutinės priežiūros

priemonės vykdymo terminui bei numatė galimybę siūlyti kitas pagalbos priemones vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros vykdymo laikotarpiu (VMVPĮ 7, 9 straipsniai).

Dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės svarbu pažymėti, kad tai priemonė, kurią vykdant vaikas yra ugdomas, prižiūrimas, jam teikiama švietimo pagalba, socialinės, sveikatos priežiūros ir kitos paslaugos vaikų socializacijos centre – prie bendrojo ugdymo mokyklų priskiriamoje valstybinėje specializuotoje įstaigoje (VMVPĮ 2 straipsnio 7 ir 8 dalys), t. y. skyrus vaikui vidutinės priežiūros priemonę, jis nustatytam laikotarpiui apgyvendinamas įstaigoje, kurioje apribojama jo laisvė.

VMVPĮ bei tarptautiniuose nepilnamečių justicijos standartuose akcentuojamas reikalavimas, kad vaiko laisvę ribojanti priemonė, konkrečiu atveju – vaiko vidutinės priežiūros priemonė – būtų skiriama tik išimtiniais atvejais (*ultima ratio* – kraštutinė priemonė) ir trukėtų minimalų būtiną laiką. Tai tėra tik vienas iš reikalavimų, kurio turėtų būti laikomasi, sprendžiant šios priemonės skyrimo ir pratęsimo klausimą. Itin svarbu praktikoje užtikrinti, kad prašymo pratęsti vidutinės priežiūros priemonę nagrinėjimo ir sprendimo priėmimo procesas nebūtų formalus – būtų įvertintas prašymo pratęsti vidutinės priežiūros priemonę pagrindimas, visų procese dalyvaujančių asmenų argumentuotos išvados ir nuomonės (taip pat ir vaiko nuomonė), šios priemonės skyrimo ir pratęsimo metu kelto tikslo pasiekimo ir uždavinių įgyvendinimo lygis bei galimybė toliau siekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių ir išlaikyti jau pasiektus teigiamus pokyčius, teikiant vaikui reikalingą pagalbą, paslaugas ir paramą neribojant jo laisvės. Sprendžiant dėl vaiko vidutinės priežiūros priemonės pratęsimo, svarbu vadovautis ne tik reikalavimu, jog ši priemonė būtų skiriama tik išimtiniais atvejais ir įgyvendinama trumpiausiai įmanomą terminą, tačiau nuosekliai taikyti kitas vaiko minimalią ir vidutinę priežiūrą, vaiko teises bei nepilnamečių justicijos standartus reglamentuojančias nuostatas.

Tarptautiniuose nepilnamečių justicijos srities dokumentuose⁷⁴, įvertinant nepilnamečių, kuriems apribojama laisvė, didelį pažeidžiamumą, išskirtinio dėmesio ir apsaugos poreikį bei būtinybę užtikrinti jų teises ir gerovę laisvės apribojimo metu bei vėliau, taip pat paslaugų, padedančių nepilnamečiams, susidūrusiems su teisingumo sistema, įsitvirtinti visuomenėje bei sumažinti išankstinį nusistatymą, užtikrinimą ir teikimą, ir kt., be aukščiau minėto principo – reikalavimo, atkreiptinas dėmesys į sankcijų, poveikio priemonių proporcingumo, individualizmo ir minimalios intervencijos principus: (1) proporcingumo principas reikalauja, kad sankcijų, poveikio priemonių skyrimas ir vykdymas būtų grindžiamas ne tik teisės pažeidimo sunkumu ir aplinkybėmis, tačiau taip pat nepilnamečio teisės pažeidėjo gerove, jo interesų, poreikių užtikrinimu, asmeninėmis aplinkybėmis ir jas veikiančiais veiksniais, t. y. sankcijos, poveikio priemonės turi būti ne mažesnės ar didesnės, tačiau teisingos konkrečiu atveju; (2) individualizavimo principas reikalauja atsižvelgti į nepilnamečio amžių, fizinę ir psichinę gerovę, išsivystymą, gebėjimus ir asmenines aplinkybes; (3) minimalios intervencijos principas reikalauja sankcijas, poveikio priemones įgyvendinti neatidėliojant ir tik griežtai reikalingam laikotarpiui; taip pat numato, kad neįstatytinių priemonių taikymas remiamas vietoj įstatytinių priemonių bei, kad nepilnamečiui ne tik laisvės apribojimas, bet ir atskyrimas nuo įprastos socialinės aplinkos, yra daug skaudesnė negu suaugusiajam.

Taip pat dėmesys turi būti skiriamas šiems aspektams, jog: sankcijų, poveikio priemonių sąlygų nesilaikymas automatiškai neturėtų būti traktuojamas kaip teisės pažeidimas ir siūlymas svarstyti sankcijų taikymą; turi būti poveikio priemonių keitimo modifikuotomis ar naujomis arba jų

⁷⁴ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių; Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės; Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės; Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto komentaras Nr. 10 (2007) dėl vaikų teisių nepilnamečių justicijoje; kt.

anuliavimo galimybė, atsižvelgiant į pradinį sankcijos, poveikio priemonės reikalavimų įvykdymo lygį, užtikrinant, jog nauja arba pakeista sankcija, poveikio priemonė būtų vis dar proporcinga teisės pažeidimui. Svarbu ir tai, jog sankcijos, poveikio priemonės negali būti vykdomos tokiu būdu, kuris dar labiau apsunkintų jų slegiantį poveikį ar sukeltų pernelyg didelę fizinės ar psichinės žalos riziką. Jos turi būti vykdomos tokiu būdu, kad turėtų didžiausią prasmingą poveikį nepilnamečiams, prisidėtų prie jų švietimo ir socialinių įgūdžių stiprinimo.

JT Vaiko teisių komitetas atkreipia dėmesį į laisvės atėmimo itin neigiamas pasekmes darniam vaiko vystymuisi ir stiprų kliudymą vaikui reintegruoti į visuomenę; kad laisvės atėmimas turėtų būti taikomas tik kaip kraštutinė priemonė ir kaip įmanoma trumpesniam laikui, kad vaiko teisė vystytis būtų visiškai gerbiama ir užtikrinta; kad griežtai baudžiamasis požiūris neatitinka pagrindinių Konvencijoje išdėstytų nepilnamečių justicijos principų bei, kad valstybės dalyvės, valdydamos nepilnamečių justicijos sistemą, privalo sistemingai taikyti bendruosius Konvencijos 2, 3, 6 ir 12 straipsniuose numatytus principus (nediskriminavimas; vaiko interesai; teisė gyventi, išgyventi ir vystytis; teisė būti išklaustam).

Kontrolierė kritiškai vertina (tęstines) iniciatyvas pratęsti vaiko vidutinės priežiūros priemonę, ypač kai suinteresuotos institucijų nuomonės išsiskiria, kai nėra nuosekliai vadovaujama teisės aktų reikalavimais, geriausių vaiko interesų pirmenybės ir kitais principais. VMVPJ 13 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtinta, jog vidutinės priežiūros priemonė gali būti pratęsta, jeigu: nepavyko pasiekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių; jeigu vaikas jam paskirtos vidutinės priežiūros priemonės vykdymo metu pasišalina iš vaikų socializacijos centro (terminas gali būti pratęstas pasišalinimo laikotarpiui). Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas įtvirtino galimybę, bet ne pareigą pratęsti vidutinės priežiūros priemonę, net jeigu nėra pasiekiami numatyti vaiko elgesio pokyčiai ir (ar) vaikas pasišalina iš vaikų socializacijos centro. Taip pat labai svarbu tinkamai laikytis VMVPJ nustatytos vaiko vidutinės priežiūros priemonės skyrimo bei pratęsimo procedūros, pagal kurią, be teigiamo kitų kompetentingų institucijų sprendimo, yra būtinas švietimo, mokslo ir sporto ministro įgalios institucijos, t. y. Nacionalinės švietimo agentūros, pritarimas ir teismo leidimas. Ne mažiau svarbu užtikrinti, tinkamą vaiko dalyvavimą šio klausimo sprendime, o tam būtina užtikrinti, kad vaikui tinkamai, išsamiai ir jam suprantamai, aiškiai buvo suteikta informacija apie šios priemonės tikslą, jos vykdymo sąlygas, pakeitimo, pratęsimo ir nutraukimo sąlygas, vaiko teises, pareigas ir atsakomybę priemonės vykdymo metu ir kt. Svarbu skirti dėmesį vaiko sveikatai, jo psichologinei savijautai ir emocinei būsenai, ją įtakojančioms ir lemiančioms veiksniams, vaiko individualiems poreikiams, interesams ir raidai, galimoms grėsmėms, susijusioms su šios priemonės skyrimu (pratęsimo), ir kt. Įvairaus pobūdžio informacija dėl vaikų, turinčių elgesio problemų, susidūrusių su teisingumo sistema, situacijos, sudaro prielaidas manyti, kad pokyčiai vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros srityje, teisinės nuostatos bei reagavimo į šių vaikų elgesį, jų atsakomybės ir kiti jiems taikytini ypatumai, ne visada tinkamai, veiksmingai taikomi praktikoje ir pan. Tuo pačiu Kontrolierė neneigia, jog galimi atvejai, kai yra objektyviai būtina, tikslinga vidutinės priežiūros priemonės vykdymą pratęsti.

7.5. BĖGANTYS VAIKAI

Kontrolierė, reaguodama į sunkumus, kylančius sprendžiant vaikų dingimo, jų pabėgimo iš namų, globos įstaigų ar kitų jų priežiūra besirūpinančių asmenų problemą, taip pat į 2020 m. rugsėjo mėn. vykusios tarpinstitucinės diskusijos rezultatus bei Policijos departamento parengtą pranešimo dėl dingusio be žinios nepilnamečio algoritmo projektą, atsižvelgdama į situacijos dėl

vaiko dingimo, paieškos ir pagalbos teikimo vaikui jį suradus kompleksiskumą, atskirų šio proceso etapų tarpusavio sąsają ir svarbą, taip pat dalyvaujančių subjektų įvairovę ir būtinybę užtikrinti koordinuotą, nuoseklų ir veiksmingą reagavimo į vaiko dingimą (pabėgimą) mechanizmą, 2021 m. vasario mėn. kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją bei kitas kompetentingas institucijas dėl darbo grupės šio klausimo sprendimui sudarymo.

Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2021 m. gegužės mėn. sudaryta tarpžinybinė darbo grupė, 2022 m. birželio mėn. baigė darbą – parengė Reagavimo į vaiko dingimą ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo vykdant vaiko paiešką bei teikiant pagalbą rekomendacijų projektą, taip pat šias rekomendacijas papildantį Reagavimo į pranešimą dėl dingusio be žinios vaiko algoritmo projektą.

Reagavimo į vaiko dingimą ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo vykdant vaiko paiešką bei teikiant pagalbą rekomendacijų projekte įtvirtintos pagrindinės sąvokos: dažnai bėgantis vaikas ir dingęs vaikas, kurios šiuo metu nėra įtvirtintos jokiam teisės akte, aptartos dingusių vaikų kategorijos (pabėgęs, pagrobtas vieno iš tėvų ar trečiųjų asmenų, pasiklydęs, susižeidęs ar dėl kitos priežasties dingęs, dingęs migracijos, besislapstantis vaikas) ir galimos dingimo priežastys, motyvai. Taip pat projekte buvo reglamentuotos pagrindinių subjektų, dalyvaujančių vaiko paieškos ir pagalbos teikimo procesuose įgaliojimai bei atitinkamos reagavimo į vaiko dingimą stadijos, už vaiką atsakingų ir kitų asmenų veiksmai, įvardinti pagalbą dingus vaikui užtikrinantys subjektai bei pagalbos priemonės. Dėmesys skirtas ir prevencijos priemonėms ir jų stebėsenai.

Darbo grupės nuomone, šie dokumentus turėjo būti patvirtinti bendru socialinės apsaugos ir darbo, vidaus reikalų bei švietimo, mokslo ir sporto ministrų įsakymu, suderinant su Lietuvos policijos generaliniu komisaru ir Lietuvos savivaldybių asociacija. Pažymėtina, kad projektai iki šiol nėra patvirtinti ir nėra žinomi Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos sprendimai dėl darbo grupės parengtų projektų ir (ar) kitų veiksmų, kurių planuojama imtis, siekiant veiksmingai spręsti dingusių be žinios, bėgančių vaikų teisių apsaugos, jų saugumo, pagalbos jiems užtikrinimo ir kt. problemas.

SIŪLYMAI:

- Užtikrinti (galimai) nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų vaikų teisinį atstovavimą, bendradarbiaujant nusikalstamas veikas tiriantiems ir vaiko teisių apsaugą užtikrinantiems specialistams, taip pat saugią emocinę ir fizinę aplinką vaikui baudžiamojo proceso metu.
- Užtikrinti, kad vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros procese būtų nuosekliai vadovujamasi Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo bei kitų teisės aktų ir dokumentų, skirtų reaguoti į vaikų problemą, teisę pažeidžiantį ar nusikalstamą elgesį, nuostatomis, siekiant kuo aktyvesnio ir veiksmingesnio vaiko (atstovų pagal įstatymą) dalyvavimo individualizuotos, vaiko poreikius ir interesus bei nustatytas ydingo elgesio priežastis atliepiančiame pagalbos planavimo ir jos teikimo procese.
- Spręsti dėl vaiko socializacijos centrų veiklos modelio keitimo (specializacija, pavaldumas, nevyriausybinių sektoriaus dalyvavimas, kt.), atsižvelgiant į šiuo metu

ribotas galimybes juose, kaip valstybinėse specializuotose bendrojo ugdymo mokyklose, užtikrinti individualizuotą, veiksmingą bei vaiko situacijos pokyčius atliepiančią pagalbą ir paslaugas.

- Priimti teisės aktus (ar jų pakeitimus), būtinus veiksmingai spręsti dingusių be žinios, bėgančių vaikų apsaugos, jų saugumo, pagalbos jiems užtikrinimo ir veiksmingo reagavimo į šiuos atvejus problemas.

VIII. VAIKAS MIGRACIJOS PROCESĖ

Per tarptautinės apsaugos procedūras vaikai laikomi „pažeidžiamais asmenimis“. Vaikai migrantai ypač pažeidžiami dėl savo amžiaus, dėl to, kad yra toli nuo namų, taip pat dėl to, kad dažnai būna atskirti nuo tėvų arba globėjų. Taigi jiems būtina ypatinga ir tinkama apsauga. Apsaugoti vaikus – tai visų pirma užtikrinti, kad būtų puoselėjamos vertybės – pagarba žmogaus teisėms, orumui ir solidarumui. Būtinai tvarūs sprendimai yra, kad būtų galima ilgainiui visiems vaikams užtikrinti normalią ir stabilią padėtį. Labai svarbu, kad visais atvejais būtų atidžiai nustatomi vaiko interesai.⁷⁵

8.1. TYRIMAS DĖL VAIKŲ, NEJLEISTŲ Į LIETUVOS RESPUBLIKOS TERITORIJĄ

Kontrolierė atliko tyrimą⁷⁶ dėl galimo nepilnamečių vaikų, su tėvais kirtusių Lietuvos Respublikos valstybės sieną, teisių pažeidimo, neįleidžiant jų į Lietuvos Respublikos teritoriją.

Valstybės sienos apsaugos tarnybos (VSAT) pareigūnai valstybės lygio ekstremaliosios situacijos dėl masinio užsieniečių antplūdžio metu užfiksavę bandančius neteisėtai patekti arba patekusius į Lietuvos Respublikos teritoriją užsieniečius, vadovaudamiesi Įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (toliau – UTPĮ) 67 straipsniu ir Valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo sprendimu⁷⁷, turėjo užtikrinti, jog asmenys, bandantys neteisėtai kirsti (kirtę) valstybės sieną ne per nustatytas valstybės sienos kirtimo vietas bei siekiantys prieglobsčio, į šalies teritoriją nebūtų įleidžiami ir iš šalies teritorijos būtų nukreipiami į artimiausią veikiančią tarptautinį pasienio kontrolės punktą, Lietuvos Respublikos diplomatinę atstovybę ar konsulinę įstaigą. Ši informacija užsieniečiams buvo teikiama garsiniais įrašais keturiomis užsienio kalbomis (anglų, rusų, prancūzų ir arabų), vėliau – šešiomis (anglų, rusų, prancūzų, arabų, suramių, kurmadžių) kalbomis.

Tyrimo metu buvo nagrinėti atvejai, kai į Lietuvos Respublikos teritoriją nebuvo įleista irakiečio šeima su 4 nepilnamečiais vaikais ir 14 asmenų grupė, kurioje buvo 7 vaikai. Irakiečio šeima nebuvo įleista tris kartus – 2021-11-04 du kartus ir 2021-11-06 (šeima, suteikus humanitarinę ir kitą pagalbą, informaciją apie prieglobsčio Lietuvos Respublikoje prašymo tvarką, buvo nukreipta į Baltarusijos Respublikos teritoriją). Užsieniečių grupė (4 vyrai, 4 moterys, 6 vaikai) buvo sulaikyta du kartus – 2021-11-28 ir 2021-11-30. Pirmą kartą sulaikyti asmenys informavo, kad vyksta į Vokietiją, neprašė suteikti prieglobstį ir, suteikus humanitarinę ir kitą pagalbą, buvo grąžinti į Baltarusijos Respublikos teritoriją. Antrą kartą sulaikyti asmenys buvo pristatyti į pasienio užkardą, jų apžiūrai buvo iškviesta greitoji medicinos pagalba (GMP). Asmenys buvo apgyvendinti

⁷⁵ Europos Komisijos komunikatas „Vaikų migrantų apsauga“; 2017; ES Vaiko teisių strategija.

⁷⁶ Žr. <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>

⁷⁷ Valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo 2021 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas Nr. 10V-20 „Dėl masinio užsieniečių antplūdžio pasienio ruožo teritorijose prie Lietuvos Respublikos valstybės sienos su Baltarusijos Respublika valdymo ir valstybės sienos apsaugos sustiprinimo“.

pasienio užkardos patalpose, suteikta humanitarinė, medicininė ir kita pagalba. Vaiko teisių apsaugos specialistai, apsikanę pasienio užkardeje, įvertino vaikų būklę, jų apgyvendinimo sąlygas, santykį su tėvais. VSAT ir Vidaus reikalų ministerijos (VRM) vertinimu, nei vienas iš neteisėtų migrantų neatitiko UTPĮ 2 straipsnio 7¹ dalyje įtvirtintų humanitarinių priežasčių. Visi asmenys turėjo dokumentus ir Baltarusijos Respublikos turistines visas, galėjo teisėtai judėti kaimyninėje šalyje, pasinaudoti galimybe kreiptis į diplomatinę atstovybę dėl prieglobsčio prašymo pateikimo arba vykti per veikiančius tarptautinius punktus ir ten išreikšti savo valią. Asmenys buvo grąžinti į Baltarusijos Respublikos teritoriją.

VSAT ir VRM paaiškino, kad vykdant atgrasymo veiksmus, visais atvejais vertinama migrantų sveikatos būklė (esant įtarimų dėl pavojaus sveikatai kviečiami medikai, toliau remiamasi jų išvadomis). Išimtiniais atvejais kritinė sveikata gali būti įleidimo priežastis. Kiekvienu atveju vertinama konkretaus įvykio faktų ir aplinkybių visuma, sprendimą (ne)įleisti priima profesionalus, kompetentingas VSAT pareigūnas. Vaikų buvimas į šalį bandančioje patekti asmenų grupėje kartu su suaugusiaisiais automatiškai nereiškia privalomo grupės įleidimo į šalį. Institucijų nuomone, už vaikų sveikatą ir gyvybę, patekimą į vaikų sveikatai kenkiančią aplinką pirmiausiai atsakingi tėvai. Vaikų atžvilgiu sprendimai yra individualizuojami ir, jeigu vaikai yra sergantys, vieniši, nelydimi tėvų, jie gali būti priimami į šalį; jei vaikai yra su tėvais, bet trūksta maisto produktų, tuomet asmenys aprūpinami maisto daaviniais, suteikiama būtina humanitarinė bei medicininė pagalba pagal poreikį, tačiau į šalį neįleidžiami, vadovaujantis Valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo priimtais sprendimais.

Kontrolierė, atlikusi tyrimą, suformulavo šias išvadas:

Dėl vaikų poreikių, interesų, humanitarinių priežasčių ir pažeidžiamumo vertinimo

Vaiko teisių konvencijos 3, 5, 18 ir 27 straipsniai, VTAPĮ 4 straipsnio 8 punktas nustato subsidiarumo principą ir atsakomybės už vaiko teisių apsaugą pasidalijimą tarp tėvų ir valstybės, todėl, net ir pripažinus, kad sprendimus dėl neteisėto sienos kirtimo priėmė tėvai, prieš priimant sprendimą būtina įvertinti vaiko padėtį, poreikius ir sprendimo poveikį konkrečiam vaikui, taip pat kiekvieno vaiko atžvilgiu priimti tokius sprendimus, kurie garantuotų visų jo teisių užtikrinimą (suteikti vaikams (jų tėvams) reikalingą, jų individualius poreikius atitinkančią pagalbą ir paramą; įvertinti, ar nėra pagrindo įleisti į Lietuvos Respublikos teritoriją dėl humanitarinių priežasčių ar asmenų pažeidžiamumo; palydėti į artimiausią tarptautinį pasienio kontrolės punktą ar nurodyti jo buvimo vietą, kt.).

Padaryta išvada, kad vykdant atgrasymo (išstūmimo) veiksmus asmenų (vaikų) situacijos nebuvo pakankamai individualizuojamos. Siaurinamojo pobūdžio valstybės pareigų pagal Konvencijos 2, 3, 5, 18, 19 ir 27 straipsnius aiškinimas vaikų migrantų (nepriklausomai nuo jų statuso) atžvilgiu, galėtų būti traktuojamas kaip Konvencijos 2 straipsnio, draudžiančio diskriminaciją, pažeidimas, ypač kai konkrečiais atvejais neteisėtai valstybės sieną kirtę asmenys su vaikais buvo sulaukyti jau Lietuvos Respublikos teritorijoje ir iš jos nukreipti (išstumti) į Baltarusijos Respublikos teritoriją.

Asmenys į Lietuvos Respublikos teritoriją nebuvo įleisti galiojant valstybės lygio ekstremaliajai situacijai, nepaprastajai padėčiai ir galiojant valstybės sienos sustiprinančioms priemonėms, tačiau galiojo UTPĮ nuostatos, suteikiančios teisę VSAT, atsižvelgiant į užsieniečio pažeidžiamumą ar kitas individualias aplinkybes, priimti užsieniečio, neteisėtai kirtusio Lietuvos Respublikos valstybės sieną, prašymą suteikti prieglobstį, taip pat nuostatos, įpareigojančios atsižvelgti į geriausius vaiko ir pažeidžiamų asmenų interesus (67 straipsnio 1², 5 dalys). Tyrimo metu negauta

įrodymais pagrįstų duomenų, kad buvo atliktas išsamus ir tinkamas vaikų situacijos, poreikių ir interesų vertinimas, todėl nebuvo galimybių įvertinti, ar VSAT pareigūnai pagrįstai nepriskyrė šių asmenų (vaikų) pažeidžiamų asmenų kategorijai ir, ar šeima neatitiko įleidimo Lietuvos Respublikos teritoriją dėl humanitarinių priežasčių kriterijų.

Vertinant oro sąlygas ir kelionės maršrutą, manyta, kad pareigūnų sprendimas neįleisti šeimų su vaikais į Lietuvos Respublikos teritoriją neatitiko UTPĮ nuostatų dėl humanitarinių priežasčių, pažeidžiamų asmenų bei pareigos atsižvelgti į geriausius vaiko ir pažeidžiamų asmenų interesus (2 straipsnio 7¹, 18² dalys, 67 straipsnio 5 dalis).

Įvairių migracijos procesų paveikti vaikai (ieškantys prieglobsčio, ekonominiai-socialiniai migrantai, lydimi tėvų, keliaujantys vieni nelydimi nepilnamečiai) laikytini pažeidžiamais ir, būdami pirmiausia vaikais, kaip teisių turėtojai, turi gauti deramą apsaugą bei pagalbą iš į Vaiko teisių konvencijos valstybės narės jurisdikciją patekusių institucijų⁷⁸. Vaiko pažeidžiamumo situacija yra svarbus elementas, kurį būtina apsvastyti. Vaikai, kaip ir kiti migrantai, gali atsidurti pažeidžiamose situacijose ne tik dėl amžiaus, sveikatos būklės, negalios, bet ir situacijose, atsirandančiose dėl išvykimo iš kilmės šalies priežasčių, aplinkybių ar sąlygų, su kuriomis jie susiduria kelionės metu arba atvykę. Pažeidžiamoje padėtyje esantys migrantai vaikai negali veiksmingai naudotis savo teisėmis.

Pagal UTPĮ 2 straipsnio 18² dalį pažeidžiamas asmuo – asmuo, turintis specialiųjų poreikių (pavyzdžiui, nepilnametis, neįgalusis, vyresnis negu 75 metų asmuo, nėščia moteris, vieniši tėvas ar motina, auginantys vaikus, psichikos ir elgesio sutrikimų turintis asmuo, prekybos žmonėmis auka arba asmuo, kuris buvo kankintas, išprievartautas ar patyrė kitokį sunkų psichologinį, fizinį ar seksualinį smurtą). Įstatyme, kaip ir tarptautiniuose dokumentuose, nėra nustatyta, kad pažeidžiamu asmeniu laikomas tik nelydimas vaikas, priešingai – jei vaikas yra tik su vienu iš tėvų, jie abu laikytini pažeidžiamais asmenimis. Todėl Kontrolierė darė išvadą, kad VRM ir VSAT pozicija ir formuojama praktika dėl vaikų, esančių su tėvais, nepriskyrimo pažeidžiamiesiems asmenims neatitinka migracijos procesuose dalyvaujančių vaikų interesų ir turėtų būti įvertinta atitikties nacionalinės ir tarptautinės teisės normoms aspektu.

Dėl asmens pažeidžiamumo nustatymo ir (ar) vertinimo reglamentavimo

Institucijos nepateikė teisės akto, kuriame būtų detalizuotas asmens pažeidžiamumo nustatymo ir (ar) vertinimo procesas. Teiginys, kad „vaikų atžvilgiu sprendimai yra individualizuojami“, „pažeidžiamumo aspektą vertina pareigūnai, turintys patirties sprendžiant leidimo ar neleidimo užsieniečiams kirsti Lietuvos Respublikos valstybės sieną“ nereiškia, kad pareigūnai turi pakankamai specialiųjų žinių nustatant vaikų pažeidžiamumo tipus, laipsnius, poreikius. Tyrimo duomenys parodė, kad pažeidžiamumo vertinimas nereglamentuotas ir nefiksuojamas, atliekamas nevertinant reikšmingų aplinkybių arba neatliekamas.

VSAT ir VRM konkrečiais atvejais nurodė tik netikslų vaikų skaičių, tačiau nenurodė vaikų vardų ir amžiaus, nepateikė informacijos apie vaiko teisių apsaugos specialistų išvadas. Užduočių vaiko teisių apsaugos specialistams suformulavimas (vertinti apgyvendinimo sąlygas pasienio užkardoje, vaikų būklę, santykį su tėvais) parodė, kad pareigūnai neturi pakankamai specialiųjų žinių ir kompetencijų dėl pažeidžiamumo elementų, vaiko padėties, poreikių ir interesų vertinimo aspektų, turinio ir reikšmės. Tokią išvadą suponavo ir tai, kad vaiko teisių apsaugos specialistai, bendravę su vaikais ir atlikę VSAT suformuluotas užduotis, net nebuvo informuoti, kad bus

⁷⁸ Bendrasis komentaras Nr. 14 Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus, CRC/C/GC/14; Bendras JT Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų narių teisių apsaugos komiteto bendrojo komentaro Nr. 3 (2017) ir JT Vaiko teisių komiteto bendrojo komentaro Nr. 22 (2017) komentaras dėl bendrųjų principų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22.

sprendžiamas klausimas dėl asmenų atstūmimo (neįleidimo į Lietuvos Respubliką), nebuvo prašoma rekomendacijų dėl šio sprendimo galimo poveikio vaikams.

Toks vaiko teisių apsaugos specialistų pasitelkimas ir jų, pagal VSAT suformuluotas užduotis, atliktas vertinimas nagrinėtu atveju nebuvo pripažintas pakankama priemone vertinant vaiko pažeidžiamumą, jo interesus ar situaciją.

Dėl geriausių vaiko interesų užtikrinimo

JT Vaiko teisių komitetas nurodo, kad „suaugusiojo sprendimas dėl vaiko interesų negali nepaisyti įsipareigojimo gerbti visas vaiko teises pagal Konvenciją“⁷⁹. Vaiko interesai yra teisė ir principas, jų vertinimas turi būti darbo tvarkos taisyklė, t. y. priimant sprendimą, kuris darys įtaką konkrečiam vaikui, vaikų grupei ar visiems vaikams, sprendimo priėmimo procesas turėtų apimti galimo sprendimo poveikio vaikui vertinimą. Vaiko teisių konvencijos 22 straipsnis įpareigoja valstybes ypatingai rūpintis vaikais pabėgėliais ir vaikais, pageidaujančiais gauti pabėgėlio statusą, nepriklausomai nuo to, ar juos lydi tėvai ar koks nors kitas asmuo – užtikrinti deramą apsaugą ir humanitarinę pagalbą vaikui naudojantis taikytinomis teisėmis, išdėstytomis šioje Konvencijoje ir kituose tarptautiniuose dokumentuose, kurių šalimis yra valstybė.

Tyrimo duomenys neleido daryti objektyvių išvadų dėl to, ar šeimoms buvo sudarytos galimybės pateikti prieglobsčio prašymus Lietuvos Respublikos teisės aktuose nustatyta tvarka, t. y. jie nebuvo palydėti (nukreipti) į artimiausią veikiantį pasienio kontrolės punktą, kuriame leidžiama pateikti prieglobsčio prašymus. Taip pat nebuvo duomenų, įrodančių, kad asmenims (tėvams) buvo išaiškinta prieglobsčio prašymų pateikimo tvarka.

VSAT informacija apie suteiktą humanitarinę pagalbą (teiginiai nepatvirtinti duomenimis), neleido teigti, kad įvertinant metų laiką, oro sąlygas, nurodytos humanitarinės pagalbos suteikimas buvo pakankama priemonė užtikrinant vaikų teises ir jų interesus, įvertinant sprendimą neįleisti asmenų į Lietuvos Respublikos teritoriją (asmenys jau buvo Lietuvos Respublikos jurisdikcijoje) ir juos grąžinant į Baltarusijos Respublikos teritoriją.

Asmens pažeidžiamumo ir vaiko teisių užtikrinimo vertinimo praktika leido kelti klausimą, ar objektyviai individualizuojama kiekvieno asmens situacija, nes kyla rizika klaidingai asmenis priskirti prie migrantų (ne pabėgėlių) kategorijos, neidentifikuoti vaikų ir kitų pažeidžiamų asmenų, taip pat pažeisti tarptautinius įsipareigojimus⁸⁰ dėl žmogaus teisių, įskaitant migrantų ir pabėgėlių teises, užtikrinimo.

Valstybių dalyvių įsipareigojimai pagal Konvencijas taikomi kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam vaikui, įskaitant jurisdikciją, kylančią iš valstybės, vykdančios veiksmingą kontrolę už savo sienų⁸¹. Valstybė gali laisvai nuspręsti, ar leisti atvykti piliečiams iš kitos šalies. Užsieniečiams gali būti uždrausta atvykti į pasienio postus, o užsieniečiai, bandantys neteisėtai atvykti į šalį, įskaitant tuos, kurie buvo sulaikyti prie sienos, gali būti išsiųsti atgal, tačiau visais atvejais turi būti laikomasi tarptautinės teisės ir tarptautinių sutarčių, kurių dalyvė yra valstybė, įsipareigojimų – asmenų tapatybės nustatymo ir registravimo, procedūrinių garantijų, advokato ir vertėjo paslaugų bei atitinkamų teisių gynimo priemonių. Visais atvejais valstybės sienos apsaugos

⁷⁹ Bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) Dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus, CRC/C/GC/14.

⁸⁰ Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/115/EB dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, JT konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Vaiko teisių konvencija, JT konvencija dėl pabėgėlių statuso.

⁸¹ Bendras JT Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų narių teisių apsaugos komiteto bendrojo komentaro Nr. 3 (2017) ir JT Vaiko teisių komiteto bendrojo komentaro Nr. 22 (2017) komentaras dėl bendrųjų principų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22 (neatsižvelgiama, ar vaikas migravo kartu su tėvais, pagrindiniais globėjais, yra nelydimas ar atskirtas; neatsižvelgiama į vaiko ar jo tėvų migracijos ar buvimo šalyje statusą (migracijos statusą).

priemonės turi būti proporcingos ir nepažeisti žmogaus (vaiko) teisių. Valstybių vykdomi atstūmimo (atgrasymo, apgrėžimo, grąžinimo) veiksmai, kai asmenys, jau neteisėtai kirtę valstybės sieną yra išsiunčiami į valstybę, iš kurios jie sieną kirto) veiksmai kaip pažeidžiantys žmogaus teises yra kritikuojami ne tik Jungtinių Tautų pabėgėlių agentūros (UNHCR), bet ir kitų tarptautinių organizacijų. Neigiamai šie veiksmai vertinami ir EŽTT praktikoje⁸²: ypatingas migracijos konteksto pobūdis negali pateisinti srities, kuriai netaikoma teisė, kurioje asmenims netaikoma jokia teisinė sistema, galinti suteikti jiems teises ir garantijas, saugomas Konvencijos; Konvencijos taikymas negali būti selektyviai apribotas tik valstybės teritorijos dalimis, dirbtinai sumažinant jos teritorinės jurisdikcijos apimtį; problemos, su kuriomis valstybės gali susidurti valdydamos migracijos srautus arba priimdamos prieglobsčio prašytojus, negali pateisinti su Konvencija ar jos protokolais nesuderinamos praktikos; konkrečiame migracijos srautų prie sienų kontekste noras prašyti prieglobsčio gali būti išreikštas ne tik formaliu prašymu, bet ir bet koku elgesiu, kuris aiškiai parodo suinteresuotojo asmens norą pateikti apsaugos prašymą.

Nagrinėtais atvejais abi užsieniečių grupės prieš jų nukreipimą į Baltarusijos Respubliką, jau buvo neteisėtai kirtusios valstybės sieną ir sulaukytos pareigūnų Lietuvos Respublikos teritorijoje (pasienio ruože), todėl šie veiksmai galėtų būti laikomi grąžinimu.

Pagal tarptautinę praktiką laikytina, kad vaikų poreikius tinkamai įvertinti gali tik specialistai, turintys su vaikų ir paauglių vystymosi klausimais susijusios patirties. Todėl formalų vaikų būklės, poreikių ir pažeidžiamumo vertinimo procesą palankioje ir saugioje aplinkoje turėtų vykdyti, be viso kito, vaiko psichologijos, vystymosi ir kitų susijusių žmogaus ir socialinio vystymosi sričių specialistai, turintys darbo su vaikais patirties, galintys objektyviai vertinti gautą informaciją.

Kontrolierė atkreipė VRM bei VSAT dėmesį į nustatytus vaiko teisių pažeidimus ir siūlė imtis priemonių, kad formuojant ir įgyvendinant politiką, susijusią su valstybės sienos apsauga, jos stiprinimo priemonėmis ir neteisėtos migracijos srautų valdymu, būtų pašalintos priežastys ir sąlygos jiems atsirasti ateityje, t. y. tobulinti teisinį reguliavimą ir nustatyti aiškias vaiko padėties, interesų ir pažeidžiamumo vertinimo procedūras; atitikties nacionalinės ir tarptautinės teisės normoms aspektu įvertinti formuojamą praktiką dėl migracijos procese dalyvaujančių vaikų, esančių su tėvais, nepriskyrimo pažeidžiamiems asmenims.

8.2. UŽSIENIEČIŲ MIGRANTŲ VAIKŲ GIMIMO REGISTRAVIMAS

Universali vaiko gimimo registracija yra fundamentali kiekvieno vaiko teisė. Tai svarbi vaiko apsaugos priemonė, susijusi su jo teisinio identiteto pripažinimu valstybėje, galimybe naudotis visomis pagrindinėmis vaiko teisėmis ir laisvėmis.

Vaikas įregistruojamas tuoj po gimimo ir nuo gimimo momento turi teisę į vardą ir pilietybę, teisę, kiek tai įmanoma, žinoti savo tėvus ir būti jų globojamu (Vaiko teisių konvencijos 7 straipsnis). JT Vaiko teisių komitetas pabrėžia visuotinės registracijos svarbą, registracija: (1) pirmasis kartas, kai valstybė oficialiai pripažįsta vaiko esatį; kai pripažįstama kiekvieno vaiko svarba valstybei ir jo statusas pagal įstatymą; jei vaikai neregistruojami, jie yra mažiau pastebimi, o kartais ir mažiau vertinami; (2) svarbiausias nacionalinių planų, susijusių su vaikais, elementas; demografinis pagrindas veiksmingoms strategijoms formuluoti; (3) būdas, padedantis užtikrinti kitas vaiko teises: karo metu nukentėjusių vaikų, pamestinukų arba pagrobtų vaikų tapatybės nustatymas,

⁸² EŽTT byloje V.D ir N.T prieš Ispaniją, peticijos Nr. 8675/15 ir 8697/15 atmetė kaip nepagrįstą Ispanijos vyriausybės poziciją, kad pareiškėjai, kirtę valstybės sieną ir patekę į pasieniečių kontrolę, nebuvo grąžinami (išsiunčiami), o buvo atsakyta juos įleisti į valstybės teritoriją. Guzelyurtlu ir kiti prieš Kirpą ir Turkiją, peticijos Nr. 36925/07, Al-Skeini ir kiti prieš Jungtinę Karalystę, peticijos Nr. 55721/07, Catan ir kiti prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją, peticijos Nr. 43370/04, V.D ir N.T prieš Ispaniją, peticijos Nr. 8675/15 ir 8697/15, MA ir kiti prieš Lietuvą, peticijos Nr. 59793/17, kt.

teisė žinoti savo tėvus, teisė į paslaugas ir valstybės taikomas privilegijas, teisė į apsaugą, kurią užtikrina įstatymuose nustatytos amžiaus ribos⁸³.

Gimimo neužregistravimas gali turėti įvairų neigiamą poveikį (pavyzdžiui, vaikų santuoka, prekyba žmonėmis, priverstinis verbavimas, vaikų darbas) galimybėms pasinaudoti vaiko teisėmis. Neregistruoti vaikai susiduria su konkrečia rizika tapti asmenimis be pilietybės, kai jie gimsta tėvams, patekusiems į neteisėtos migracijos situaciją, dėl kliūčių įgyti pilietybę tėvų kilmės šalyje, taip pat užregistruoti gimimą ir įgyti pilietybę gimimo vietoje. Valstybės raginamos imtis visų būtinų priemonių, siekiant užtikrinti, kad visi gimę vaikai būtų nedelsiant užregistruoti ir jiems būtų išduoti gimimo liudijimai, neatsižvelgiant į jų ar jų tėvų migracijos statusą; taip pat turėtų būti imtasi priemonių palengvinti pavėluotą gimimo registravimą ir išvengti finansinių baudų už vėlavimą⁸⁴.

Dar 2021 metais, prasidėjus masiniam užsieniečių antplūdžiui į Lietuvą, Kontrolierė atkreipė dėmesį į susiklosčiusią praktiką, jog neteisėtai šalyje esantiems migrantams gimę kūdikiai nebuvo registruojami, jei tėvai neturėjo asmens tapatybę patvirtinančių dokumentų. Teisės aktai nenumatė prielaidų registruoti naujagimio neteisėtai šalyje esantiems migrantams, neprašantiems prieglobsčio bei neturintiems asmens tapatybės dokumentų, o prieglobsčio prašytojo asmens tapatybei patvirtinti galėjo būti pateikiamas užsieniečio registracijos pažymėjimas, jei prieglobsčio prašytojas neturėjo kelionės dokumento. Visgi, pagal Užsieniečių teisinės padėties įstatymą, minėti pažymėjimai buvo išduodami tik po 6 mėnesių nuo asmenų užregistravimo Lietuvos migracijos sistemoje, todėl vaiko teisė į gimimo registraciją tuoj po gimimo praktiškai negalėjo būti įgyvendinta. Kontrolierė ragino institucijas tobulinti teisinį reglamentavimą, atsižvelgiant į valstybės priimtus įsipareigojimus vaiko teisių apsaugos srityje⁸⁵.

Ataskaitiniais metais vaikų gimimo registravimo problema buvo išspręsta, pakeitus Civilinės būklės aktų registravimo taisykles, numatant, jog jei prieglobsčio prašytojas ar neteisėtai Lietuvos Respublikoje esantis užsienietis, kuris nėra prieglobsčio prašytojas, neturi galiojančio kelionės dokumento ir jam nėra išduotas užsieniečio registracijos pažymėjimas, pateikiamas Migracijos departamento išduotas dokumentas, kuriame turi būti asmens veido atvaizdas ir asmens duomenys. Tačiau praktikoje išliko vaikų gimimo registracijos iššūkių. Raudono Kryžiaus draugija 2022 m. stebėsenos ataskaitoje nurodė, jog vienoje iš užsieniečių apgyvendinimo vietų stebėtos šeimos, kurių 7-8 mėnesių amžiaus vaikai neturėjo išduotų gimimo liudijimų; tik trečdalyje gimusių vaikų gimimo registracijos klausimas buvo išspręstas bei gauti gimimo liudijimai. Būta atvejų, kai patys gyventojai atsisakė bendradarbiauti vaiko gimimo registracijos klausimais (pavyzdžiui, nenurodė vaiko vardo).

Pabėgėlių priėmimo centre 2021-2022 metais apgyvendintiems migrantams gimė 36 naujagimiai, tačiau gimimo liudijimai buvo išduoti 17 vaikų. Centras nurodė, jog vaiko gimimo registracijos procese susidurta su tokiais trukdžiais, kaip tapatybę patvirtinančių dokumentų, taip pat dokumentų, susijusių su šeimos sudėties patvirtinimu, pavyzdžiui, santuokos liudijimų, neturėjimas. Kita priežastis, neleidusi skubiai atlikti vaiko registracijos, – tėvų atsisakymas mokėti už dokumentų vertimą ar notaro paslaugas. Dalis šeimų, kurie neturėjo santuokos liudijimų, atsisakė registruoti vaikus, nurodant tik vaiko motiną. Kaip netiesioginę priežastį, įtakojusią Centro galimybes padėti užsieniečiams užregistruoti naujagimius, Centras nurodė priegigos

⁸³ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas.

⁸⁴ Bendras JT Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų narių teisių apsaugos komiteto bendrojo komentaro Nr. 4 (2017) ir JT Vaiko teisių komiteto bendrojo komentaro Nr. 23 (2017) komentaras dėl valstybės pareigų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste kilmės, tranzito ir grįžimo šalyse, CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23.

⁸⁵ Plačiau žr. vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2021 metų veiklos ataskaitoje.

praradimą prie Lietuvos migracijos informacinės sistemos, kur buvo galima rasti užsieniečių registracijos dokumentus, užsieniečiai teigėdavo, jog šio dokumento kopijos jie neturėjo. 2022 m. liepos mėn., daugeliui Centre gyvenusių užsieniečių, atsiradus galimybei laisvai judėti Lietuvos Respublikoje, jie pasišalino iš apgyvendinimo vietų, neužbaigę vaiko gimimo registracijos proceso

8.3. UŽSIENIEČIAMS GIMUSIŲ NAUJAGIMIŲ JUDĖJIMO TEISĖS KLAUSIMAI

Valstybės turi užtikrinti, kad nė iš vieno vaiko neteisėtai ar savavališkai nebūtų atimta laisvė. Tarptautinių organizacijų teigimu, vaikai jokiais atvejais neturėtų būti sulaikyti dėl priežasčių, susijusių su jų tėvų migracijos statusu ir valstybės turėtų nedelsiant nustoti taikyti vaikų sulaikymo praktiką.

Ataskaitiniais metais Įstaigoje buvo nagrinėti užsieniečių, apgyvendintų centruose, kreipimaisi dėl jų kūdikių, gimusių Lietuvoje, apgyvendinimo bei judėjimo laisvės sprendimų. Tėvai prašė Migracijos departamento priimti sprendimus dėl jų prieglobsčio prašytojų kūdikių apgyvendinimo.

Remiantis Užsieniečių teisinės padėties įstatymo nuostatomis, užsieniečiams gimusių vaikų atžvilgiu sprendimai dėl apgyvendinimo priimami atsižvelgiant ir į tėvų padėtį. Užsieniečiui pateikus prašymą suteikti prieglobstį, Migracijos departamentas turi priimti sprendimą įleisti prieglobsčio prašytoją į Lietuvos Respubliką, išskyrus įstatyme numatytas išimtis, o kartu priimti sprendimą prieglobsčio prašytojo apgyvendinimo laikino apgyvendinimo vietose, nesuteikiant teisės laisvai judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Įstaigoje nagrinėtais atvejais, tėvai teismo sprendimais buvo apgyvendinti pabėgėlių priėmimo centre, netaikant judėjimo laisvės apribojimų, tačiau oficialūs raštiški sprendimai dėl vaikų nebuvo priimti dar kelis mėnesius po teismų sprendimų tėvų atžvilgiu. Aplinkybę, Lietuvoje migrantams gimusiems kūdikiams nebuvo išduoti jokie apgyvendinimo dokumentai, patvirtino Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos pateikta informacija apie fiksuotus gyventojų nusiskundimus, kai Lietuvoje gimusių vaikų judėjimo laisvė apgyvenimo centruose buvo ribojama. Šeimų, kurių judėjimo laisvė dar buvo apribota, naujagimiai taip pat buvo *de facto* sulaikyti, nors jokių oficialių sprendimų dėl šių Lietuvoje gimusių vaikų judėjimo laisvės apribojimo nebuvo priimta (arba nebuvo pateikta). Gauta ir skundų, jog judėjimo laisvė buvo ribojama tik Lietuvoje gimusiam naujagimiui, nors kiti šeimos nariai naudojami teise judėti laisvai. Taip pat buvo nustatyta, jog dėl nepakankamo institucijų bendradarbiavimo, už migracijos kontrolę atsakingos institucijos laiku negavo aktualios informacijos apie gimusius kūdikius, todėl negalėjo priimti sprendimų dėl jų teisinės padėties. Pažymėtina, jog užsieniečio įregistravimas į Lietuvos migracijos informacinę sistemą yra reikšmingas, nes turi įtakos kai kuriems su migracija susijusiems procesams, kaip užsieniečio registracijos pažymėjimo išdavimas, apgyvendinimo trukmės skaičiavimas, kt.

Kontrolierė atkreipė Valstybės sienos apsaugos tarnybos bei Migracijos departamento dėmesį į institucijų veiklos trūkumus, sprendžiant situaciją dėl Lietuvoje gimusių vaikų apgyvendinimo sprendimų nepriėmimo, siūlė imtis priemonių ir užtikrinti, jog bendradarbiaujant būtų tarpusavyje keičiamasi informacija, laiku priimami sprendimai dėl užsieniečių vaikų apgyvendinimo, apie juos informuojant tėvus. Pabėgėlių priėmimo centrui rekomenduota užtikrinti, jog būtų sklandžiai bendradarbiaujama su užsieniečių buvimą ir gyvenimą šalyje kontroliuojančiomis institucijomis bei jos būtų informuojamos apie centre apgyvendintiems

užsieniečiams gimusius vaikus, tuo atsakingoms institucijoms sudarant galimybes laiku priimti sprendimus dėl jų teisinės padėties.

8.4. LAIKINUS LEIDIMUS GYVENTI LIETUVOJE TURINČIŲ UŽSIENIEČIŲ VAIKŲ SU NEGALIA SOCIALINĖS GARANTIJOS

Teisė į socialinę apsaugą yra viena fundamentalių žmogaus teisių, užtikrinanti visuomenės narių apsaugą atvejais, kai prarandamos ar sumažėja pajamos, arba išauga išlaidos. Socialinės apsaugos sistemos yra stiprus įrankis, mažinant skurdą bei gerinant socialinę įtrauktį. Tačiau praktikoje tarptautinė migracija kelia iššūkius migrantams bei jų šeimoms dėl socialinės apsaugos taikymo apimtys.

JT Vaiko teisių komitetas bei Migrantų darbuotojų bei jų šeimų apsaugos komitetas rekomenduoja valstybėms dalyvėms ypatingą dėmesį skirti politikoms ir susijusiems reglamentams dėl diskriminacinių praktikų neįgalių vaikų migrantų ir vaikų pabėgėlių atžvilgiu prevencijos ir būtinų politikų bei programų įgyvendinimui, siekiant užtikrinti visapusišką galimybę naudotis visomis neįgalių vaikų migrantų ir vaikų pabėgėlių žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis vienodais pagrindais su vaikais, kurie yra valstybių piliečiai, ir atsižvelgiant į Neįgaliųjų teisių konvencijoje įtvirtintas nuostatas⁸⁶.

Europos Sąjungos valstybės narės naudoja įvairius mechanizmus, reguliuojančius trečiųjų valstybių piliečių teises į socialinės apsaugos sistemos išmokas, jais nustatomos migrantams skirtos prieinamumo taisyklės. Nors Europos Sąjungos valstybės narės turi bendrą įsipareigojimą per efektyvias socialines sistemas užtikrinti jų visuomenės bendrą gerovę, labai skiriasi taikytinos taisyklės, pagal kurias įgyjama teisė į socialinę apsaugą ir sveikatos priežiūrą, į socialines išmokas. Gyventojai, turintys leidimus gyventi nuolat, paprastai turi teisę į visas socialinės srities išmokas, tačiau gyventojai su terminuotais leidimais gyventi, turi ribotą prieinamumą prie išmokų. Remiantis Europos Komisijos iniciatyva Europos Migracijos Tinko 2014 m. atlikta studija „Migrantų prieinamumas prie socialinės bei sveikatos priežiūros: politika ir praktika“ ilgalaikės priežiūros išmokos skiriamos padengti priežiūros išlaidas bei užtikrinti pragyvenimo standartą asmenims, kuriems reikalinga priežiūra dėl jų senatvės ar neįgalumo; eilėje valstybių narių, tame tarpe ir Lietuvoje, ilgalaikės priežiūros išmokos prieinamos tik ilgalaikiams gyventojams iš trečiųjų šalių, o pavyzdžiui, Švedijoje – turintiems teisę gyventi šalyje vienerius metus ir ilgiau, Estijoje – turintiems tiek leidimus gyventi nuolat, tiek laikinai⁸⁷.

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėtas laikiną leidimą gyventi Lietuvoje turinčio ukrainiečio skundas, kurio vaikui su sunkia negalia nebuvo mokama šalpos neįgalumo pensija. Atsisakymo skirti išmokas priežastis – leidimo nuolat gyventi Lietuvoje neturėjimas, o tokį leidimą gauti reikia būti pragyvenus Lietuvoje 5 metus. Tokiu būdu neįgalus vaikas neturėjo teisės gauti išmokų pagal jokus teisinius instrumentus: nei pagal nacionalinius teisės aktus (šalpos pensijų įstatymas taikomas užsieniečiams, turintiems Lietuvos Respublikos ilgalaikio gyventojų leidimą gyventi Europos Sąjungoje), nei pagal 2001 metų dvišalę tarptautinę sutartį tarp Lietuvos Respublikos ir Ukrainos (šalpos pensijos ir tikslinės kompensacijos į Sutarties taikymo sritį nepatenka), nei pagal Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentus. Kai kurie kiti socialines garantijas įtvirtinantys nacionaliniai įstatymai yra taikomi platesniam ratui užsieniečių, todėl pareiškėjas turėjo teisę gauti išmoką vaikui gimus bei periodines išmokas vaikui, motinystės

⁸⁶ Bendras JT Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų narių teisių apsaugos komiteto bendrojo komentaro Nr. 3 (2017) ir JT Vaiko teisių komiteto bendrojo komentaro Nr. 22 (2017) komentaras dėl bendrųjų principų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22.

⁸⁷ Migrant access to social security and healthcare: policies and practice. European Migration Network Study 2014.

(tėvystės) išmokas, tačiau socialinė parama, auginant vaiką su negalia, pagal teisinį reglamentavimą nėra teikiama.

Kontrolierė, atsižvelgdama į vaikų su negalia pažeidžiamumą, siūlė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai apsvarstyti galimybes tobulinti teisės aktus, numatant socialinės apsaugos garantijas užsieniečių, turinčių laikiną leidimą gyventi Lietuvoje, vaikams su negalia, galimai mažinant pragyvenimo reikalavimus ar kt.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, atsižvelgdama į Kontrolierės siūlymą, informavo, jog Aštuonioliktos Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane numatyta šalpos išmokų sistemos pertvarka – numatoma kompleksiskai įvertinti šalpos išmokų sistemą ir galimybes sparčiau didinti šalpos pensijas, nenaikinant paskatų dirbti. Vykdamas šią Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano veiksmą bei įgyvendinant 2021-2030 metų plėtos programos valdytojos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Pajamų nelygybės mažinimo plėtos programą, buvo atlikta minimalių pajamų sistemos studija, kurios dalimi buvo ir šalpos išmokų sistemos įvertinimas. Remiantis mokslininkų pateiktomis rekomendacijomis ir atliktu siūlomų reformų poveikio vertinimu, planuojami parengti atitinkami teisės aktų projektų pakeitimai, o rengiant siūlymus šalpos išmokų sistemai tobulinti bus įvertinta galimybė šalpos išmokas mokėti laikinus leidimus gyventi Lietuvoje turintiems užsieniečiams bei jų šeimos nariams.

8.5. PRIEGLOBSČIO PRAŠYTOJŲ VAIKŲ TEISĖS Į PROFESINĮ MOKYMĄ REALIZAVIMAS

Ataskaitiniais metais nagrinėti sunkumai, kilę vaikui prieglobsčio prašytojui, siekiant profesinio mokymo.

Teisė ugdytis – viena svarbiausių vaiko teisių, o dalyvavimas švietime yra kelias į sėkmingą integraciją. Profesinio mokymo teikimas prieglobsčio prašytojams turi ypač didelę vertę, kadangi palengvina patekimą į darbo rinką (suteikus šią galimybę), o grąžinimo į kilmės šalį atveju ar priėmus neigiamą sprendimą dėl prieglobsčio prašymo – įgyta patirtis palengvina perspektyvas kilmės šalyje.

Visi vaikai tarptautinės migracijos kontekste, neatsižvelgiant į jų statusą, turi turėti prieigą prie visų švietimo lygių ir aspektų, įskaitant ankstyvąjį ugdymą ir profesinį mokymą, remiantis lygybės su piliečiais šalies, kurioje gyvena šie vaikai, principu⁸⁸. Užtikrinti galimybę pakankamai anksti ir veiksmingai naudotis įtraukaus formaliojo švietimo paslaugomis – viena iš svarbiausių ir veiksmingiausių vaikų integravimo priemonių, padedančių stiprinti kalbos įgūdžius, socialinę sanglaudą ir savitarpio supratimą. Visiems vaikams, net jei jie bus grąžinti į trečiąją šalį, turi būti veiksmingai užtikrinta galimybė naudotis švietimo paslaugomis ir visomis priemonėmis, kurios reikalingos, kad būtų galima užtikrinti šią galimybę mokytis⁸⁹. Valstybės narės gali leisti prašytojams gauti profesinį mokymą neatsižvelgiant į tai, ar jie turi galimybę patekti į darbo rinką⁹⁰ (toliau – Priėmimo sąlygų direktyva).

Nepilnamečiai prieglobsčio prašytojai turi teisę mokytis pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio, bendrojo ugdymo arba profesinio mokymo programą (programas) švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka (Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 71 straipsnio 2 dalis).

⁸⁸ Bendras JT Visų darbuotojų migrantų ir jų šeimų narių teisių apsaugos komiteto bendrojo komentaro Nr. 4 (2017) ir JT Vaiko teisių komiteto bendrojo komentaro Nr. 23 (2017) komentaras dėl valstybės pareigų, susijusių su vaikų žmogaus teisėmis tarptautinės migracijos kontekste kilmės, tranzito, tikslo ir grįžimo šalyse, CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23

⁸⁹ Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai „Vaikų migrantų apsauga“, COM(2017) 211.

⁹⁰ 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo.

Nagrinėtu atveju profesinio mokymo įstaigoje vaikui prieglobsčio prašytojui buvo suteikta informacija, jog jis neturi teisės pretenduoti į valstybės finansuojamą vietą ir tai susiję su jo teisiniu statusu Lietuvoje (leidimo gyventi Lietuvoje neturėjimu). Nepilnamečiui registruojantis į profesinio ugdymo įstaigą centralizuotoje informacinėje sistemoje, taip pat gauti pranešimai, jog jis neatitinka kriterijų, susijusių su leidimu gyventi Lietuvoje. Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog remiantis Užsieniečių teisinės padėties įstatymu, prieglobsčio prašytojams nėra išduodami leidimai (laikiniai ar nuolat) gyventi Lietuvos Respublikoje, tačiau jie turi teisę likti Lietuvos Respublikos teritorijoje. Prieglobsčio prašytojai teisę likti Lietuvos Respublikos teritorijoje turi iki sprendimo dėl jų teisinės padėties priėmimo. Tik priėmus teigiamą sprendimą dėl tarptautinės apsaugos suteikimo (pabėgėlio statuso ar papildomos apsaugos), t. y. suteikus prieglobstį, tarptautinės apsaugos prašytojui gali atitinkamai būti išduotas leidimas gyventi nuolat ar laikinai.

Tyrimo metu surinkti duomenys patvirtino, jog prieglobsčio prašytojams priėmimo į aukštąsias mokyklas sistema nenumatė konkrečios bei aiškios pasirinkimo galimybės pateikti su jų buvimu Lietuvoje susijusius dokumentus.

Kontrolierė atkreipė Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos dėmesį į sunkumus, prieglobsčio prašytojų vaikams siekiant pasinaudoti jiems suteikta teise į profesinį mokymą bei siūlė imtis teisinių, organizacinių ir administracinių priemonių siekiant, kad nepilnamečiams prieglobsčio prašytojams būtų užtikrintas profesinio mokymo prieinamumas – peržiūrimi elektroninės prašymų pateikimo sistemos elementai, aiškiai numatant su prieglobsčio prašytojų teise mokytis profesinio mokymo įstaigose susijusius aspektus (kokius dokumentus prieglobsčio prašytojas turi pateikti sistemoje, kurių negali gauti pati institucija iš kitų registru, patvirtinančius jo statusą), atsižvelgiant į nepilnamečių prieglobsčio prašytojų pažeidžiamumą, svarstyti galimybę numatyti pagalbą registruojantis fiziškai profesinio mokymo įstaigose, kuri numatyta kai kurioms kitoms pažeidžiamoms mokinių grupėms, kaip specialiųjų poreikių turintys stojantieji, laikinosios apsaugos gavėjai, kt.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija informavo apie 2022 m. gruodžio 22 d. priimtus Profesinio mokymo įstatymo pakeitimus, kurio įgyvendinimui Vyriausybė, švietimo, mokslo ir sporto, vidaus reikalų ir teisingumo ministrai iki 2023 m. rugpjūčio 31 d. priims poįstatyminius teisės aktus. Vienas iš jų bus skirtas priėmimo į profesinį mokymą planavimui ir vykdymui tobulinti. Rengiant teisės aktų bus įvertintas Kontrolierės siūlymas dėl profesinio mokymo prieinamumo užtikrinimo nepilnamečiams prieglobsčio prašytojams.

8.6. KITI VAIKŲ TEISIŲ UŽTIKRINIMO MIGRACIJOS PROCESU KLAUSIMAI

Atskaitiniais metais, palyginus su praėjusiais, įstaigoje buvo gautas didesnis kreipimūsi dėl vaikų teisių užtikrinimo migracijos procese skaičius. Nors bendras migrantų, atvykusių į Lietuvą 2021 metais, skaičius Lietuvoje tolygiai mažėjo, didesnį kreipimūsi skaičių galėjo lemti intensyviau migrantams teikiama ar prieinama informacinė, teisinė ar konsultacinė pagalba.

☐ Neteisėtai valstybės sieną kirtusių užsieniečių vaikų priėmimo sąlygų vertinimas buvo atliktas 2021 metų pabaigoje, buvo identifikuoti iššūkiai įvairiose srityse⁹¹. Užsieniečių apgyvendinimo vietose 2021 metų pabaigoje gyveno virš 700 vaikų, 2022 metų pabaigoje – kiek daugiau nei 30 vaikų. Judėjimo apribojimų taikymo nutraukimas šeimoms bei gebėjimas pasirūpinti savo poreikiais patiems, šeimų su vaikais išvykimas ir sumažėjęs žmonių skaičius apgyvendinimo centruose įtakoją paslaugų prieinamumo problematikos mažėjimą.

⁹¹ Plačiau žr. vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2021 metų veiklos ataskaitoje.

Nors daugelio užsieniečių judėjimas iš apgyvendinimo centrų 2022 metais laisvėjo, sulaikymo migracijos procese tema išliko aktuali⁹². Kai kurie naujai į Lietuvą atvykę prieglobsčio prašytojai teisiškai nebuvo įleisti į šalį, todėl buvo apgyvendinami be teisės laisvai judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje. Pagal galiojantį teisinį reglamentavimą, šių asmenų įleidimo į Lietuvos Respublikos teritoriją klausimas sprendžiamas, jei per 6 mėnesius nuo užsieniečių užregistravimo Lietuvos migracijos informacinėje sistemoje dienos nėra priimtas galutinis sprendimas dėl prieglobsčio prašytojo teisinės padėties. Įstatymu nustatyto apgyvendinimo iki 6 mėnesių apskundimas tiesiogiai nenumatytas, tačiau, kaip savo praktikoje pasisako Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas, nustatytas reglamentavimas sukuria teisinio neaiškumo situaciją, kai užsieniečiui iki 6 mėnesių gali būti taikoma apgyvendinimo, nesuteikiant teisės laisvai judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje, priemonė, kartu neįtvirtinant aiškaus tokios priemonės teisėtumo teisinės patikros mechanizmo. Užsieniečiams turi būti veiksmingai užtikrinta teisė į teisminę gynybą, siekiant patikrinti užsieniečiui taikomos priemonės pagrįstumą ir teisėtumą, o Vyriausybės paskelbta valstybės lygio ekstremali situacija nesudaro pagrindo tokią gynybos teisę apriboti. Remiantis teismų formuojama praktika, užsieniečių apgyvendinimas laikino apgyvendinimo vietose nesuteikiant jam teisės laisvai judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje vertinamas kaip gyvenimas sulaikymo sąlygomis, todėl turi būti taikytini teisės aktuose numatyti apsaugos nuo nepagrįsto sulaikymo saugikliai bei procedūrinės garantijos.

Nagrinęjant vienos šeimos, apgyvendintos Valstybės sienos apsaugos tarnybos centre, skundą, buvo nustatyta, jog šeimai nebuvo įteikti jokie dokumentai, pagrindžiantys taikomą sulaikymo režimą (tam tikrą laiką šeima gyveno sulaikytųjų šeimų bendrabutyje). Taip pat nustatyta, jog šeimos pažeidžiamumo vertinimas centre atliktas tik po pareiškėjo kreipimosi į institucijas dėl apgyvendinimo sulaikymo sąlygomis. Pažymėtina, jog prieglobsčio prašytojų pažeidžiamumo identifikavimas turi įtakos asmenų priėmimo sąlygoms, tinkamos ir savalaikės pagalbos organizavimui, apgyvendinimui. Asmenų pažeidžiamumas turi būti identifikuojamas kuo anksčiau. Atlikusi tyrimą, Kontrolierė užsieniečių apgyvendinimo centrui siūlė: imtis priemonių užtikrinti, kad būtų nuosekliai laikomasi nustatytų pažeidžiamumo vertinimo tvarkos terminų, būtų laiku identifikuojami pažeidžiami asmenys, nustatomi ir tenkinami jų specialieji poreikiai; užtikrinti, jog pažeidžiamai asmenų grupei – vienišioms tėvams su vaikais, būtų taikomos jų poreikius atitinkančios garantijos; jog šeimoms su vaikais, kurių atžvilgiu nėra priimtų teismo sprendimų dėl sulaikymo, nebūtų taikomos sulaikymo sąlygos.

Kitu nagrinētu atveju, užsieniečių šeima su 3 mažamečiais vaikais teismo sprendimais buvo sulaikyta daugiau nei 6 mėnesius. Sulaikytų šeimų bendrabučio teritorijoje tuomet buvo vykdomi tvarkymo darbai, todėl buvo tik minimalios galimybės pabūti lauke gryname ore. Taip pat nustatyta, jog institucijos ėmėsi nepakankamų priemonių, kad užsieniečiai vaikai lankytų mokyklą, vaiko teisių apsaugos skyriaus darbuotojai ilgą laiką vizituodami užsieniečių apgyvendinimo centrą, nesilankė sulaikytų šeimų, kurios yra itin jautrioje ir pažeidžiamoje situacijoje, padalinyje. Atlikus tyrimą užsieniečių apgyvendinimo centrui siūlyta įvairiomis priemonėmis didinti šeimų informuotumą apie jų teises ir pareigas, didinti socialinio darbo su šeimomis, kuriose auga vaikai, intensyvumą bei reguliariai peržiūrėti priemonės dėl darbo efektyvumo, užtikrinti galimybes vaikams dalyvauti laisvalaikio ir užimtumo veiklose.

Kontrolierė ne kartą išsakė poziciją, kad užsieniečių šeimų, kuriose yra nepilnamečių vaikų, sulaikymas neturėtų būti laikomas priimtina praktika, kaip neatitinkanti geriausių vaiko interesų. Valstybės sienos apsaugos tarnybai siūlyta inicijuojant kreipimuisi dėl šeimų, auginančių vaikus,

⁹² Informacija apie vaikams žalingą sulaikymo praktiką yra nurodyta ankstesnių metų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitose.

sulaikymo, atidžiai įvertinti priemonės poveikį vaikų interesams, siekti taikyti efektyvias alternatyvias sulaikymui priemones.

□ Įvairūs įstaigoje nagrinėti atvejai susiję ir su teisingo proceso užtikrinimu migracijos ir prieglobsčio administracinėse procedūrose. Dėl didelio dar 2021 metais atvykusių užsieniečių skaičiaus bei dėl su karine invazija Ukrainoje susijusių migracijos srautų, migracijos institucijose padidėjo darbo krūvis, dėl to nebuvo išvengta vėlavimo priimant sprendimus, kurie turėjo poveikį vaikų teisėms. Pareiškėjai skundėsi, jog vaikai, būdami prieglobsčio prašytojo statuse, patenka į nepalankią padėtį, susiduriama su sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo, prieglobsčio prašytojams suteiktų mažesnių garantijų nei pabėgėlio statusą turintiems asmenims, problemomis. Nustatyta, jog nebuvo užtikrinami teisės aktuose numatyti prašymų suteikti prieglobstį nagrinėjimo terminai. Kontrolierė siūlė Migracijos departamentui imtis priemonių, siekiant užtikrinti veiksmingą nustatytų funkcijų vykdymą. Kiekvienam vaikui tarptautinės migracijos kontekste turi būti suteikta galimybė pasinaudoti savo teisėmis, todėl turi būti imamasi struktūrinės ir aktyvios intervencijos, jeigu reikalauja aplinkybės.

□ Įstaigoje nagrinėti atvejai susiję su vėlavimu užsieniečiams išduoti jų registracijos pažymėjimus; išsamios informacijos apie asmenų atžvilgiu priimamus sprendimus ar procedūros eigą nesuteikimu; nesusiejimu informacijos apie šeimos narių šeiminius santykius bei giminystės ryšius Lietuvos migracijos informacinėje sistemoje, o tai įtakoja šeimų, auginančių vaikus, interesus, socialinę padėtį ir apsunkina galimybes pasinaudoti savo teisėmis.

□ Teisė į šeimos gyvenimo apsaugą yra pripažįstama tarptautiniuose ir regioniniuose žmogaus teisių dokumentuose. Valstybė turi įgyvendinti savo tarptautinius įsipareigojimus dėl šeimos vientisumo išsaugojimo bei siekti vengti išskyrimo. Šeimos vienybės išsaugojimas yra svarbus vaiko apsaugos sistemos komponentas. Šeiminiai ryšiai su asmenimis, gyvenančiais Lietuvos Respublikoje, socialiniai ryšiai yra vienos aplinkybių, į kurias turi būti atsižvelgiama priimant įpareigojimą išvykti. Su įstaigoje nagrinėtais atvejais susijusi teismų praktika indikuoja, jog už migracijos kontrolę atsakingos institucijos netinkamai nagrinėja aplinkybes, susijusias su vaiko interesų bei šeimos gyvenimo įvertinimu, dėl to priimami sprendimai, ribojantys galimybes į šeimos susijungimą ar šeimos gyvenimą, pavyzdžiui, priimami sprendimai išsiųsti vieną iš tėvų iš Lietuvos arba neleisti pateikti prašymo dėl gyvenimo Lietuvoje.

□ Pirmuosius savo mokslo metus užsieniečiai vaikai, neteisėtai kirtę Lietuvos sieną, lietuvių kalbos mokėsi išlyginamosiose klasėse. Kontrolierė domėjosi Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, savivaldybių bei apgyvendinimo vietų pasiruošimu dėl migrantų vaikų ugdymo užtikrinimo. Kontrolierės vertinimu, naujais mokslo metais turi būti skiriamas reikiamas dėmesys minėtų vaikų švietimo reikmėms, galimai konsultuojami savivaldybių švietimo skyriai, mokyklos. Šeimoms su vaikais išvykstant iš šalies bei nesant tikslios informacijos apie šių vaikų būsimą gyvenamą vietą, skaičius, buvo sudėtinga suplanuoti vaikų ugdymą. Jonavos ir Švenčionių rajonų, kuriuose apgyvendinti užsieniečiai vaikai, mokyklos turi ilgalaikę patirtį, organizuojant atvykusių iš užsienių asmenų ugdymo procesą, tačiau ne visos Vilniaus miesto švietimo įstaigos turi ilgalaikę, nuolatinę ir sistemingą atvykusių iš užsienio asmenų ugdymo praktiką, taip pat tarp kylančių iššūkių sostinėje įvardintas mokymosi vietų trūkumas, mokytojų pasirengimas dirbti su emigrantų vaikais, problemos kalbiniu aspektu, kt. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija buvo numačiusi finansuoti Vilniaus lietuvių namų gerosios patirties sklaidą, nemokamus mokymus lietuvių kalbos ir literatūros mokytojams, konsultuoti mokytojus, švietimo pagalbos specialistus. Ministerija taip pat įpareigojo Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centrą organizuoti

neformaliojo švietimo veiklas vaikams trijuose užsieniečių apgyvendinimo centruose, tam skirtas finansavimas.

□ Ataskaitiniais metais Įstaigos atstovas dalyvavo periodiniuose valstybės institucijų bei nevyriausybinių organizacijų susitikimuose, kuriuose buvo aptariamos sritys dėl neteisėtai Lietuvos Respublikos sieną kirtusių užsieniečių integracijos, paslaugų, tariamasi dėl kylančių iššūkių sprendimų.

Kontrolierė bei Įstaigos atstovai susitiko su Jungtinių Tautų Vyriausiojo pabėgėlių komisaro biuro, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus, kitų organizacijų atstovais aptarti migrantų vaikų teisių užtikrinimo klausimus.

Kontrolieriaus įstaigos atstovai skundų tyrimo bei migrantų vaikų padėties stebėsenos tikslais lankėsi užsieniečių apgyvendinimo vietose Rukloje, Pabradėje, Vilniuje, taip pat Panevėžio pataisos namuose.

SIŪLYMAI:

- Imtis priemonių, kad migracijos procese į šalį patekusiems vaikams, nepriklausomai nuo jų teisinės padėties, būtų užtikrintos jų poreikius bei tarptautinius įsipareigojimus atitinkančios priėmimo sąlygos, vengiant *de facto* sulaikymo, suteikta reikalinga pagalba ir užtikrintas paslaugų prieinamumas.
- Užtikrinti teisės į teisingą procesą (laiku priimami sprendimai, dokumentų išdavimas, kt.) įgyvendinimą visuose su vaikais migrantais susijusiuose klausimuose, ypač atsižvelgiant į geriausių vaiko interesų prioriteto bei šeimos vienybės principų realizavimą.
- Imtis administracinių bei organizacinių priemonių užtikrinti, jog užsieniečių vaikų gimimas būtų registruojamas civilinės metrikacijos įstaigose.

IX. NUO KARO UKRAINOJE BĖGANČIŲ VAIKŲ SITUACIJA

Valstybės narės ratifikavusios Vaiko teisių konvenciją, privalo gerbti, saugoti ir įgyvendinti joje įtvirtintas vaiko teises ir vykdant visus su vaikais susijusius veiksmus pirmiausia atsižvelgti į vaiko interesus. Visi nuo karo Ukrainoje bėgantys vaikai turi teisę į apsaugą Europos Sąjungoje. Visi iš Ukrainos atvykstantys vaikai turėtų turėti galimybę iškart ir be diskriminacijos pradėti naudotis savo teisėmis, įskaitant reikiamą psichologinę pagalbą, sveikatos priežiūrą ir galimybę mokytis.⁹³

9.1. UKRAINIEČIŲ VAIKŲ PABĖGĖLIŲ PRIĖMIMAS LIETUVOJE

Visi vaikai turi teisę augti taikos ir saugumo aplinkoje, žaisti ir mokytis. Karo veiksmai Ukrainoje sukėlė humanitarinę krizę bei turėjo didžiulį poveikį vaikams, jie patyrė tiek fizines, tiek psichologines traumas bei sužeidimus. Didelė dalis Ukrainos gyventojų buvo priversti persikelti šalies viduje, milijonai žmonių buvo priversti palikti savo šalį ir ieškoti prieglobsčio kaimyninėse bei kitose valstybėse. Europos Sąjungos Taryba 2022 m. kovo 4 d. sprendimu nustatė, jog yra

⁹³ Europos Komisijos informacija, ES solidarumas su Ukraina „Nuo karo Ukrainoje bėgantys asmenys. Vaikų apsauga“.

perkeltųjų asmenų, kurie dėl ginkluoto konflikto priversti išvykti iš Ukrainos, masinis srautas į Sąjungą bei pradedama taikyti laikinoji apsauga, aktyvuojama Direktyva dėl laikinosios apsaugos.

Į Lietuvą per 2022 metus atvyko virš 70 000 karo pabėgėlių iš Ukrainos, iš kurių apie 25 000 – nepilnamečiai vaikai; 2 000 vaikų atvyko nelydimi suaugusių už juos atsakingų asmenų, todėl buvo reikalinga skubiai organizuoti globos bei atstovo vaikams skyrimo procedūras.

Nelydimi nepilnamečiai, kurie dėl įvairių priežasčių į užsienio šalis atvyksta nelydimi tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą, taip pat vaikai iš Ukrainos globos institucijų yra vienos labiausiai pažeidžiamų keliaujančių vaikų grupių. Šiame kontekste yra ypatingai svarbus vaikų registravimo sistemos veikimas. Sisteminių patikrinimo bei sekimo mechanizmų nebuvimas sudaro didžiulę riziką vaikų saugumui, gerovei bei žmogaus teisių užtikrinimui; vaikams kertant sienas, jie susiduria su padidinta smurto, prievartos, išnaudojimo bei prekybos žmonėmis rizika⁹⁴.

Kontrolierė, reaguodama į Europos vaikų ombudsmenų tinkle 2022 m. kovo mėn. aptartus iššūkius, susijusius su iš Ukrainos bėgančių nepilnamečių vaikų teisių užtikrinimu, taip pat į įstaigoje gautus signalus, jog globojamų vaikų (ypač nelydimų nepilnamečių) perkėlimo į Lietuvą procesai nėra pakankamai koordinuojami, piliečiai savo iniciatyva atsiveža nepilnamečius vaikus, kurie galimai nėra užregistruojami migracijos sistemoje, dėl to kyla prekybos žmonėmis rizikos, kreipėsi į Vyriausybę, atskiras ministerijas, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą bei Lietuvos savivaldybių asociaciją, ragindama užtikrinti į globos sistemą patenkančių vaikų apsaugos standartus ir taikomas apsaugos priemones, kartu užtikrinant bendradarbiavimą su kilmės šalimi (Ukrainos institucijų išsakyta nuomone, šalies valdžios įstaigos turėtų gauti visą informaciją apie ukrainiečius vaikus per Ukrainos ambasadas ar konsulatus). Vaikų neužregistravimas apsunkina šeimų susijungimo galimybes bei sukuria įvairias rizikas, todėl Kontrolierė siūlė aiškiau ir plačiau informuoti visuomenę apie atvykstančių asmenų registravimo(si) migracijos sistemoje būtinybę bei apie galimybes gauti paslaugas (švietimo, sveikatos apsaugos, socialines, kt.).

Siekiant užtikrinti saugią aplinką bei reikalingą paramą vaikams, bėgantiems nuo karo Ukrainoje, užtikrinti vaikų grupių identifikavimą ir registraciją, Lietuvos valdžios institucijų buvo sukurtas algoritmas, kuris numato, jog visos savivaldybės, nevyriausybinės organizacijos ar privatūs asmenys turi informuoti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą apie vaikus, kurie atvyko į Lietuvą be teisėtų atstovų, o apie vaikų grupes – Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją. Šiuo klausimu ministerija konsultavo savivaldybes, Tarnyba organizavo informacijos sklaidą savo tinklapyje bei kitais kanalais.

Ukraina turi vieną didžiausių globojamų institucijose vaikų skaičių Europoje. Tokie vaikai karinio konflikto metu yra itin pažeidžiami, nes silpnėjant ekonomikai, esant sutrikdytai ar sunaikintai būtiniausių paslaugų sistemai, globos įstaigų personalui dėl saugumo patiems traukiantis iš šalies, sudėtinga užtikrinti tinkamą globojamų vaikų priežiūrą. Karinių veiksmų Ukrainoje pradžioje į Lietuvą atvyko nepilnamečių iš globos institucijų grupės, kurios dar nebuvo koordinuotos valstybinių institucijų pagalba, todėl iškilo nesklaidumų dėl jų tinkamo priėmimo, apgyvendinimo, paslaugų organizavimo. Pavyzdžiui, į Lietuvą dar karo pradžioje atvyko globotiniai iš vienu Ukrainos globos namų, nors dėl konkretaus skaičiaus bei tuo pačiu atitinkamų vaikų skaičiui apgyvendinimo galimybių nebuvo suderinta, buvo nurodomas skirtingas atvykstančių vaikų skaičius. Iš Ukrainos atvykę globos namų vaikai buvo apgyvendinti

⁹⁴ Europos Parlamento Vaiko teisių koordinatoriaus bei Europos vaikų ombudsmenų tinklo (European Network of Ombudspersons for Children) pirmininko kreipimasis į Europos vidaus reikalų komisarę bei kitas Europos institucijas dėl Nelydimų ir atskirtų vaikų bei vaikų institucinėje globoje, bėgančių iš Ukrainos į Europos Sąjungą, apsaugos, žr.: <https://enoc.eu/what-we-do/ad-hoc-advocacy-areas/>.

humanitariniams poreikiams tenkinti pasiūlytuose pastatuose, kurie neatitiko socialinės globos namų vaikams paskirties (iš esmės jie buvo skirti poilsiui), neatitiko socialinės globos normų dėl išplanavimo, vaikų skaičiaus viename kambaryje bei privatumo (vaikai gyveno po 2-7 vaikus, taip pat pereinamuose kambariuose, kai kurie miegojo dvigulėse lovose), iš dalies neatitiko saugumo (poilsiavietėje buvo toliau apgyvendinami poilsiautojai, kt.).

Prasidėjus karinei invazijai į Ukrainą, iškilo didelis institucinės globos vaikams poreikis, nes į Lietuvą atvyko be tėvų globos likusių vaikų grupės iš Ukrainos (iš mokyklų, globos namų, kt.). Iš vienos pusės, esant pabėgėlių iš Ukrainos srautui, didelių globos namų grąžinimas neatitiko Lietuvos pasirinktos deinstitutionalizacijos krypties, tačiau pastebėtina, kad toks sprendimas buvo priimtas siekiant neiškirti ir taip atsiskyrimą nuo įprastos jiems aplinkos patyrusių vaikus, neskaidyti globos namų.

Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimais buvo supaprastinta licencijų institucinei globai išdavimo procedūra. Kontrolierė išreiškė abejones dėl šios iniciatyvos atitikimo geriausių vaiko interesų principui, kai institucinės socialinės globos licencija galės būti išduodama įstaigai, numatančiai socialinės globą teikti tik iš užsienio valstybės(-ių), kurią(-ias) ištiko humanitarinė krizė, atvykusiems nelydimiems nepilnamečiams užsieniečiams ar likusiems be tėvų globos vaikams, nenumatant reikalavimo socialinę globą teikiančių darbuotojų struktūrai ir skaičiui. Įstaigoje nagrinėti skundai dėl nelydimų nepilnamečių ukrainiečių, apgyvendintų institucijoje, teisių pažeidimų bei buvo nustatyta, jog socialinės globos normų neatitinkantis darbuotojų santykis turėjo neigiamos įtakos vaiko poreikius atitinkančios aplinkos globos įstaigoje užtikrinimui (emocinei aplinkai, laisvalaikio ir užimtumo galimybėms, kt.).

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir Ukrainos socialinės politikos ministerija 2022 m. balandžio mėn. pasirašė susitarimą dėl bendradarbiavimo vaikų, bėgančių nuo karo Ukrainoje dėl Rusijos Federacijos ginkluotos agresijos, apsaugos srityje, kuriuo siekiama užtikrinti kuo sklandesnį Lietuvos ir Ukrainos institucijų ir įstaigų bendradarbiavimą perimant Ukrainoje be tėvų globos likusių vaikų globą, jų tinkamą atstovavimą, geriausių vaikų interesų užtikrinimą bei grąžinant vaikus į kilmės šalį pasibaigus karo veiksams Ukrainoje. Šalys sutarė, jog visi vaikai kaip įmanoma greičiau būtų užregistruoti abiejų šalių įgaliotose institucijose bei diplomatinėse misijose ar konsulinuose skyriuose. Taip pat, jog, esant karo padėčiai Ukrainoje, ukrainiečių vaikų nacionalinis ir tarptautinis įvaikinimas nebus vykdomas bet kokioje pasaulio šalyje, atsižvelgiant į Ukrainos teisėkūrą. Susitarime Ukrainos Socialinės politikos ministerijai priskirta funkcija organizuoti vaikų judėjimą iš Ukrainos į Lietuvą bei koordinuoti vaikų grįžimą į Ukrainą; teikti Lietuvos institucijoms visą informaciją apie vaikus bei jų poreikius prieš vaikams atvykstant. Susitarime taip pat numatyta, jog Socialinės apsaugos ir darbo ministerija turi užtikrinti, jog Ukrainos vaikų grupės, gyvenusios vienoje globos institucijoje, nebus išskiriamos.

Nuo pat karo pradžios Ukrainoje Lietuvos valdžios institucijos sprendė įvairius karo pabėgėlių priėmimo iššūkius: registracijos sistemos sukūrimas, siekiant identifikuoti nelydimus nepilnamečius ir kitus pažeidžiamus asmenis; apgyvendinimas (privatūs būstai, savivaldybių ir valstybės patalpos), vaikų ugdymas - pakeista higienos norma, numatant, jog prireikus užtikrinti ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo paslaugų teikimą vaikams, kuriems suteikta laikinoji apsauga, grupės vaikų skaičius gali būti didinamas ne daugiau kaip dviem vaikais; plėtojamas neformalus vaikų švietimas (priėmimas į savivaldybių muzikos, dailės, sporto ar kitas mokyklas; visos savivaldybės priėmė sprendimus neimti už ugdymą mokesčio; kt.); ukrainiečiams mokiniams kultūros paso paslaugos buvo teikiamos kaip ir Lietuvos mokiniams; sukurtas vaikų

vasaros stovyklų finansavimo ir organizavimo mechanizmas – finansuotos stovyklos, padedančios Lietuvos ir Ukrainos mokiniams ugdyti socialines emocines kompetencijas, tolygiai paskirstant lietuvių ir ukrainiečių vaikų dalyvavimą. Visgi, nepaisant institucijų pastangų, įvairių apklausų bei tyrimų duomenimis, prieglobsčio prašytojai iš Ukrainos skundėsi vietų darželiuose ir mokyklose trūkumu, sveikatos priežiūros paslaugų, psichologinės pagalbos paslaugų neprieinamumu arba tęstinumo nebuvimu, informacijos neaiškumu, nepakankamumu ar trūkumu apie įvairias paslaugas bei priimamus sprendimus. Karo pabėgėliams išlieka svarbi ir būtina socialinė parama bei papildoma humanitarinė pagalba.

Nors Lietuvos institucijos dėjo pastangas užtikrinti, jog visiems ukrainiečiams mokiniams būtų užtikrintos vietos ugdymo įstaigose, o savivaldybėse buvo paskirti specialūs koordinatoriai ukrainiečių vaikų švietimo klausimais, aktualus išliko vaiko teisių į mokslą užtikrinimo klausimas, nes ne visi mokyklinio amžiaus vaikai užsiregistravo Lietuvos švietimo įstaigose (dalis vaikų galimai mokėsi nuotoliniu būdu Ukrainoje, sulaukė 16 metų amžiaus, išvyko, kt.). Vaikus, besimokančius nuotoliniu būdu Ukrainoje, buvo raginama užsiregistruoti Lietuvos ugdymo įstaigose, kur jie gautų lietuvių kalbos, neformalų ugdymą, švietimo pagalbą. Vaikams turi būti užtikrintas, bendravimas su bendraamžiais, taip pat būtų nuolat palaikomas ryšys su vaiku, šeima ir mokykla, kurioje mokoma(si) nuotoliniu būdu. Ukrainiečių vaikų mokyklos Lietuvoje lankymo klausimai buvo sprendžiami įvairiais būdais: didinant tėvų informuotumą tiesiogiai turimais kontaktais, organizuojant susitikimus, per nevyriausybinės organizacijos, savivaldybių darbuotojams individualiai susisiekiant su šeimomis ir aiškinantis galimo nesimokymo priežastis. Įvairių tyrimų duomenimis, Lietuvos ugdymo įstaigose besimokančių ukrainiečių vaikų tėvai teigia, jog mažiau nei pusė vaikų jaučia emocinį stabilumą, vaikai dėl karo patyrė mokymosi spragas, todėl tėvai įsitikinę, kad jų vaikai turi lankyti papildomus užsiėmimus, reikalinga papildoma parama vaikų pozityviosios socializacijos procese, vaikai taip pat pariria sunkumų mokantis lietuvių kalbos. Taip pat tyrimų duomenimis, daugiau nei 50 proc. ukrainiečių mokinių nedalyvavo užklausinėje veikloje dėl mažų tėvų pajamų arba tinkamos popamokinės veiklos pasiūlos nebuvimo. Specialistai išsakė, jog patiria sunkumų mokydami Ukrainos pabėgėlių vaikus dėl metodikų ir rekomendacijų, darbo patirties trūkumo, kalbos barjero, pamokų mokykloje ir nuotolinio mokymosi Ukrainoje derinimo, laiko trūkumo pasiruošti medžiagą dviem kalbom, žemos mokinių motyvacijos ir kt.

Gavus informacijos, jog iš Lietuvos išvyksta tiek pavieniai nelydimi nepilnamečiai, tiek didelės nelydimų nepilnamečių ukrainiečių grupės, Kontrolierė domėjosi, ar vaikų išvykimo klausimai derinami su Tarnyba, kitomis valstybės institucijomis, su valdžios institucijomis Ukrainoje, ar patvirtintas veikimo algoritmas, ar prašoma ir ar gaunama informacija iš Ukrainos atsakingų institucijų, jog vaikai grįžta į saugias sąlygas, pan.; ar Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba domisi bei turi grįžtamąją informaciją apie sugrįžtančių į Ukrainą vaikų saugų sugrįžimą, įkurdinimą, pan. Tarnyba informavo, jog didelė dalis nelydimų nepilnamečių, vadovaujantis Užsieniečių teisinės padėties įstatymu, buvo grąžinti tėvams arba išvyko su paskirtais globėjais į Ukrainą arba kitas užsienio valstybes, dalis sulaukė pilnametystės. Tais atvejais, kai vaikai, atvykę ir gyvenantys grupėse Lietuvoje, planuoja grįžti į Ukrainą, Tarnyba iš Ukrainos centrinės institucijos bei karinės bazės teritorijos, į kurią išvyksta vaikai, gauna patvirtinantį dokumentą apie tai, jog teritorijoje, į kurią išvyksta vaikai, yra saugu ir pavojaus vaikų saugumui ar gyvybei nėra. Vaikų, kurie gyvena grupėse, grąžinimo į kilmės šalį atveju yra bendradarbiaujama su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Migracijos departamentu, Ukrainos konsulu Lietuvoje

bei kitomis Ukrainos kompetentingomis institucijomis. Vaikų, kurie nėra netekę tėvų globos Ukrainoje, t. y. jais rūpinasi ir augina tėvai, grupių grįžimas į Ukrainą buvo tiesiogiai derintas su jų tėvais (gauti jų sutikimai ir prašymai raštu dėl vaikų grįžimo į Ukrainą). Tais atvejais, kai vaikas iš Lietuvos išvyko į kitą užsienio valstybę, t. y. ne atgal į Ukrainą, taip pat kai vaikui ir jo atstovui pagal įstatymą Lietuvoje buvo inicijuota atvejo vadyba, teikiamos paslaugos ar buvo fiksuotas pranešimas apie galimus vaiko teisių pažeidimus ir vaikas su atstovu pagal įstatymą grįžta į Ukrainą, Tarnyba šią informaciją perduodavo Ukrainos centrinei institucijai ir (ar) užsienio valstybės atsakingai institucijai, į kurią išvyko nepilnametis su Lietuvoje paskirtu globėju arba atstovais pagal įstatymą. Dažnu atveju tėvai, atvykę pasiimti vaiko, kuriam Lietuvoje nustatyta laikinoji globa, arba globėjai su vaikais į Ukrainą arba užsienio valstybes išvyksta nepranešę Tarnybai ar kitoms atsakingoms Lietuvos institucijoms. Tarnyba bei jos Teritoriniai skyriai, informaciją apie išvykusius vaikus, gauna iš Migracijos departamento, globos centrų arba nustato, vykdant globos priežiūrą.

□ Ataskaitiniais metais Įstaigos atstovas dalyvavo periodiniuose valstybės institucijų bei nevyriausybinų organizacijų susitikimuose, kuriuose buvo aptariamoms ukrainiečiams pabėgėliams teikiamoms paslaugoms, paramos formoms, tariamasi dėl kylančių iššūkių sprendimų. Taip pat Kontrolierė ar Įstaigos atstovai renginių bei vizitų savivaldybėse metu susitiko su ukrainiečių bendruomenėmis bei aptarė įvairius su jų vaikų integracija susijusius klausimus.

□ Europos vaikų ombudsmenų tinklas (ENOC, European Network of Ombudspersons for Children), kurio nare yra Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, ataskaitiniais metais priėmė Pareiškimą dėl vaikų, bėgančių nuo karo Ukrainoje, apsaugos⁹⁵. Pareiškime pateikiamos Europos vaikų ombudsmenų patirtimi grįstos rekomendacijos Europos Sąjungos bei valstybių narių institucijoms dėl ukrainiečių vaikų apsaugos įvairiose srityse, tokiose kaip privalomas registravimas, nelydimų nepilnamečių globos procedūros ir priėmimas, vaikams draugiškos procedūros, apsauga nuo išnaudojimo, pan. Kontrolierė dalyvavo diskusijose ir teikė pastabas dėl minėto dokumento projekto.

9.2. UKRAINIEČIŲ VAIKŲ MOKYMAS LIETUVIŲ KALBOS

Kontrolierė, reaguodama į kylančius iššūkius, sietinus su nepilnamečių užsieniečių, pasitraukusių iš Ukrainos į Lietuvos Respubliką dėl Rusijos karinės agresijos, ugdymo(si) Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose, pradėjo tyrimą savo iniciatyva.

Atsižvelgus į gaunamus pranešimus dėl galimai ne visada tinkamai mokyklų įgyvendinamos vaikų integracijos, ypač kiek tai susiję su lietuvių kalbos ugdymo(si) poreikiu ukrainiečiams vaikams užtikrinimu, buvo iškeltas tyrimo tikslas – surinkti informaciją apie mokyklų praktiką, sietiną su ukrainiečių vaikams teikiamu lietuvių kalbos ugdymu (žinių tobulinimu), įvertinti esamą padėtį, išanalizuoti ir susisteminti duomenis apie lietuvių kalbos ugdymo procese mokykloms kylančius sunkumus ir, atitinkamai, su tuo sietinų sprendimų, atitinkamų teisės aktų pakeitimo poreikį ir pan.

Siekiant išsiaiškinti, visų pirma, kokia situacija Vilniaus miesto mokyklose mokant ukrainiečius vaikus lietuvių kalbos ir, tokiu būdu, skatinant jų integraciją į visuomenę, užtikrinant jų teisės į mokslą visapusišką įgyvendinimą, buvo apklaustos 72 mokyklos, kuriose, remiantis Vilniaus miesto savivaldybės administracijos pateiktais duomenimis, mokosi ukrainiečiai vaikai lietuvių kalba. Pirminiais duomenimis, Vilniaus miesto švietimo įstaigose yra registruoti 1481 ukrainiečiai vaikai, kurie mokosi lietuvių kalba, iš jų – 461 vaikai mokosi Vilniaus miesto savivaldybės

⁹⁵ Žr. <https://enoc.eu/enoc-statement-on-the-rights-of-children-fleeing-the-war-in-ukraine/>.

pavaldumo mokyklose, o 1020 – privačiose įstaigose (skaičiai yra nuolat kintantys, nes dalis vaikų su šeimomis grįžo atgal į Ukrainą, dalis – perėjo mokytis į kitas mokyklas kita dėstomąja kalba ir pan.).

Pagrindinės problemos, kurias išskiria mokyklos, susijusias su lietuvių kalbos mokymu: mokytojai neturi pakankamai praktinių įgūdžių mokyti lietuvių kalbos užsieniečius vaikus, nors nemaža jų dalis ir išklausė Lietuvių namų lektorių mokymus, taiko šios įstaigos parengtas rekomendacijas praktikoje; ukrainiečiams vaikams sudėtinga mokytis klasėje su bendraamžiais, kurie lietuvių kalbos mokosi nuo vaikystės, tačiau labai padeda papildomai skirtos pamokos; ne visi vaikai nori dalyvauti papildomuose užsiėmimuose, nors jų lankymas padeda tobulinti lietuvių kalbos įgūdžius; dalis mokinių nėra motyvuoti, nes neplanuoja likti gyventi Lietuvoje; didelis krūvis tenka lietuvių kalbos mokytojams; sudėtinga per pamoką produktyviai išdėstyti reikiamą mokymo medžiagą.

Išsamią situacijos analizę ir apibendrintų tyrimo duomenų pagrindu suformuotas išvadas bei siūlymus planuojama pateikti suinteresuotoms institucijoms 2023 metais.

SIŪLYMAI:

- Užtikrinti tarptautinių bei nacionalinių apsaugos standartų reikalavimus atitinkančias paslaugas bei paramą nuo karo Ukrainoje bėgantiems vaikams, ypatingą dėmesį skiriant nelydimų nepilnamečių iš Ukrainos priėmimui, taip pat vaikų iš Ukrainos teisės į mokslą įgyvendinimui.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus ir užtikrinti jų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje.

Vaiko teisių apsauga yra nuolat besivystanti, kintanti sistema, kuri reaguoja į vykstančius pokyčius, tendencijas ir grėsmes, besikeičiančias sąlygas bei naujus iššūkius. Praėjus daugiau nei 30 metų nuo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įsigaliojimo, padaryta didelė pažanga ir vis plačiau pripažįstama, kad vaikai turi savo teisių rinkinį, tačiau ir toliau būtina imtis priemonių, vaikų teisėms užtikrinti ir įgyvendinti politiniu ir praktiniu požiūriu, gerbti geriausių vaiko interesų principą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGA**

Plačioji g. 10, 01308 Vilnius

Tel. (+370 5) 210 7176

Linija vaikams 8 800 01230

EL. p.vtaki@vtaki.lt

<http://vtaki.lt>

